STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02921

HARBSTIKER SHNIT

Osher Jaime Schuchinski

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אָשר (חיים) שטשוטשינסקי

האַרבסטיקער שניט

דערציילונגען

אָשר שטשוטשינסקי

האַרבסטיקער שניט

דערציילונגען

פאַרלאַג
י.ל. פּרץ
ישראל
תל־אביב, תשמ״ג — 1983

OSHER (JAIME) SCHUCHINSKY
HARBSTIKER SHNIT

אָשר (חיים) שטשוטשינסקי
האַרבסטיקער שניט
דערציילונגען

Copyright
by Osher (Jaime) Schuchinsky

פאַרלאַג י.ל. פרץ, תל־אביב, רח׳ ברנר 14
I. L. Peretz Publishing House
14, Brener St., Tel-Aviv, Israel

Printed in Israel 1983
נדפס בישראל — תשמ״ג

נסדר בלינו־טור, רח׳ יסוד המעלה 39, ת״א
נדפס בדפוס מ. ערבה, רח׳ לבנדה 36, ת״א

איינהאַלט:

ערשטער טייל

היים און שטעטל 7
אַז ס'איז באַשערט צו לעבן 9
דער גורל 17
פייוול מיטשוקס 32
צו וואָס טויג דיר דער שׂכל 39
שלמהקעלע שיינדלס 43
צירל טשודאַקס 49
לייזער אַקס 74
די ירושה 80
דער שטן המקטרג 90
אַ פאַרשטערטער ערב־פּסח 94
געזען דעם טויט פאַר די אויגן 103
אין דער ברייטער וועלט 106
אויף יענער זייט 112
סילועטן 119

צווייטער טייל

קובאַ — מיין צווייט היימלאַנד 123
שול־חברים 125
צופאַלן 148
אויף דער וואָגשאָל 158
אַ גורלדיקער פאַרמעסט 168
דער קרבן 172
די ווידוי פון אַ פאַרליבטער 180
גענעזונג 187
אַ צעשטערטער חלום 193
די רעוואָלוציע האָט געזיגט... 202

דריטער טייל

אַמעריקע — מיין איצטיק היימלאַנד . 209

בראָדוויי און קאַנאַל־סטריט 211
די פילאָסאָפיע פון אַ הונט 217
עליע קופערמאַן 221
די שטראָף 230
קינדער־יאָרן אויף דער עלטער... 235
פון אַ באַזוך אין האָלאַנד 241

ערשטער טייל

היים און שטעטל

אַז ס׳איז באַשערט צו לעבן...

פון מיין טאַטנס אכסניה, וואָס איז באַשטאַנען פון אַן עסצימער מיט אַ גרויסן טיש אין פראָנט, האָט מען דורך די פענצטער וואָס זיינען אַרויס צו דער ברוקירטער גאַס, געקענט זען דעם אַלטן מאַרק.

אין עסצימער זיינען געשטאַנען ביי די ווענט צוויי בעטלעך און אַ סאָפקע צווישן די צוויי פענצטער. די דריי געלעגערס זיינען געווען אַ גרויסער טייל פון דער אכסניה, מחמת די גאַנצע אכסניה איז באַשטאַנען פון נאָך צוויי צימערלעך מיט צוויי בעטלעך אין יעדן צימער. ס׳זיינען געווען געסט וואָס האָבן נישט געוואָלט טיילן דעם צימער מיט אַ צווייטן, האָבן זיי, פאַרשטייט זיך, געצאָלט מער פאַרן פאַרנעמען אַ צימער אַליין.

ווי איר זעט, האָט מיין טאַטנס אכסניה געהאַט נאָר זיבן געלעגערס, אָבער בעת די גרויסע ירידן, וואָס פלעגן זיך שטעלן אין דריי מאָנטיקן פון יאָר, האָבן געשלאָפן אַ וועלכע דרייסיק און אַ מאָל אַפילו פערציק פאַרשוין. צו די ירידן פלעגן אַראָפּקומען דיקע, רויט־פנימדיקע דייטשישע קצבים, וואָס פלעגן איינקויפן הונדערטער חזירים. אין די זונטיקן ביי נאַכט, ערב די ירידן, דעמאָלט פלעגן שלאָפן ביי אונדז אַן עטלעכע צענדליק געסט. ווי אַזוי ? דאָס וועט אפשר שווער זיין אויפצוקלערן. ערשטנס, האָבן מיר געהאַט אויפגעקלאַפּטע ברעטער, וואָס מען פלעגט אַוועקלייגן אויף הילצערנע פיס. מיין טאַטע האָט די דיקע און ברייטע ברעטער גערופן „טאַפּטשאַנעס״. נאָכן אַרויפלייגן אַ שטרויענעם שעניק איז געווען גאַנץ באַקוועם צו שלאָפן אויף זיי. צווייטנס, האָבן מיר געהאַט שעניקעס צו וועלכע מען האָט ניט געדאַרפט קיין טאַפּטשאַן... מען האָט זיי אַוועקגעלייגט אויפן הילצערנעם דיל און ס׳האָט זיך געשלאָפן, ווי אין פוכאָווע בעטגעוואַנט...

די געלעגערס האָבן געקאָסט ביליקער און זיי זיינען געווען גענוג ברייט, אַז טאָמער האָט עמעצער געבראַכט אַ שותף אָדער אַ זון, האָט געקלעקט פּלאַץ פאַר צווייען און ס׳האָט אויסגעמאַכט נאָך ביליקער. דער בעסטער געלעגער איז אָבער געווען אויפן גרויסן עסטיש, פון וואַנען מען האָט

אַראָפּגענומען דעם מאַרמאָרענעם שטיילאָמפּ מיט אַ פּערצענער קנויט, וואָס האָט באַלויכטן ניט נאָר דעם גרויסן צימער, נאָר האָט ליכטיק געמאַכט דאָס גאַנצע הויז.

פּלעגט פּאַסירן אַז אין אַ זונטיק ביי נאַכט, ערב דעם יריד, זיינען ביי אונדז געשלאָפן עטלעכע און פערציק געסט. מען האָט נאָר באַדאַרפט זיין פאָרזיכטיק ביים דורכגיין די שטוב מען זאָל ניט פאַלן אויף קיין פרעמד געלעגער, און אַז קיין גאַסט זאָל זיך ניט אַריבערקייקלען פון איין געלעגער צום צווייטן... ווייל אַלע האָבן געבראַכט „פּיטעקעס״ (אַפּותיקוס) אין לייוונטענע טאָרבעס, אין תּפילין־זעקלעך (דאָס איז געווען אַ סגולה מען זאָל ניט פאַרלירן אָדער מען זאָל חס וחלילה, ניט צוגנבענען...). אַ סך האָבן געטראָגן דאָס געלט אַרומגעבונדן אַרום זיך.

ס׳זיינען געווען פערד־הענדלערס, וואָס פלעגן איינקויפן פּופּצן פערד, און דאָס האָט באַטראָפן אַ פאַרמעגן מיט געלט. די דייטשישע קיילערס פלעגן ברענגען גרויסע סומעס געלט איינצוקויפן אויסגעפּאַשעטע פּוילישע חזירים, אויף וועלכע ס׳איז געווען אַ גרויסער נאָכפרעג אין דייטשלאַנד.

די ייִדישע קצבים פלעגן קומען איינקויפן אָקסן און בהמות. מען האָט די הערנער פון די בהמות געבונדן צו אַ פּוס, און געטריבן ווייטע שטרעקעס, קיין ביאַליסטאָק, און אָפט נאָך ווייטער.

מיין טאַטע פלעגט ביי די געלעגנהייטן זיין וואַך אַ גאַנצע נאַכט און אַכטונג געבן ס׳זאָל, חס וחלילה, ניט געשען אַזוינס, וואָס וואָלט געמאַכט אַ שלעכטן נאָמען דער אכסניה. זיינען טאַקע די מערסטע איינקויפערס אויפן יריד איינגעשטאַנען ביי אונדז און געהאַט גרויס צוטרוי צו מיין טאַטן. אין די פרייע שעהען פלעגט ער זיי דערציילן מעשׂיות פון זיין סלוזשבע, פון די פינף יאָר וואָס ער האָט געדינט פאָניען אין סאַראַטאָוו. פאַר די פינף יאָר האָט ער נישט געגעסן קיין טרפות, נאָר זיך דערנערט פון בייגל מיט טיי, בייגל מיט קאַווענעס. ער האָט געשפּילט אין דער מוזיקאַנסקער־קאָמאַנדע און זיי פלעגן שפּילן אויפן סאַראַטאָווער „קאַטאָק״ (גליטש), ווו רייכע גוטבאַזיצערס פלעגן זיך וועטן אין גרויסע סומעס און צוטראָגן די מוזיקאַנטן מטבעות „נאַ טשאַי״.*

---

* טרינק־געלט.

דער קאַפּעלמייסטער איז געווען אַ גרויסער שיכּור און האָט קיין מאָל נאָכן אויפטריט ניט אָפּגעגעבן קיין חשבון די מוזיקאַנטן. האָבן זיי באַשלאָסן אויסקלייבן מיין טאַטן פאַרן קאַסיר. פון דאַן אָן זיינען די איינגאַמעס פאַר די מוזיקאַנטן שטאַרק געוואַקסן.

איין מעשׂה, וואָס מיין טאַטע פלעגט אָפט דערציילן, פלעגט מיר אַלע מאָל פון דאָס ניי צעררודערן. ווייל, וואָס מיין טאַטע האָט אַליין דורכגעלעבט, אַ שרעק פלעגט מיך דורכנעמען, הערנדיק די מעשׂה, ווי אַזוי מען האָט שיִער ניט געהרגעט דעם טאַטן...

און געווען איז עס אַזוי: פּסח צום ערשטן סדר איז מיין טאַטע געווען פאַרבעטן ביים שוחט פון סאַראַטאָוו. צוריקגייענדיק שפּעט ביי נאַכט אין קאַזאַרמע האָט מיין טאַטע דערהערט הינטער זיך שטאַרקע, געאיילטע טריט וואָס ווילן אים דעריאָגן. ניט וויסנדיק, ווער דאָס איז האָט ער אָנגעהויבן גיין גיכער. דער נאָכגייער האָט אויך פאַרשנעלערט זיינע טריט. מיין טאַטע האָט אַ בליק געטאָן אויף הינטן און אין דער פינצטערניש באַמערקט, אַז דער מענטש טראָגט אַרעסטאַנטסקע קליידער. דערנענטערנדיק זיך צו די קאַזאַרמעס האָט דער נאָכגייער פאַרלאַנגזאַמט זיין גאַנג און צווישן ביימער און קוסטעס פאַרלאָרן געגאַנגען.

אויף צו מאָרגנס האָט מען זיך דערוווּסט אַז אַ פאַרמשפּטער פאַר אַ מאָרד איז אַנטלאָפן פון סאַראַטאָווער טורמע, באַפאַלן אַ סאָלדאַט אויף דער וואַך, צוגענומען זיין אַנטועכץ, זיין סאָלדאַטסקן שינעל, און אַוועקגעוואָרפן די אַרעסטאַנטסקע בגדים.

אַז מיין טאַטע פלעגט פאַרענדיקן דערציילן די מעשׂה פלעגן די קצבים און קיילער־יונגען אויסשרייען אין איין אָטעם:

איר האָט זיך געראַטעוועט דורך אַ נס!...

פון דער איינקונפט פון איינעם פון די ירידן, וואָס פלעגט אויספאַלן פאַרן גאַנצן יאָר און אַראָפּפּטרן פון זיך דעם גרעסטן טייל הוצאה.

פאַרן גאַנצן יאָר און אַראָפּפּטרן פון זיך דעם גרעסטן טייל פון אונדזער

דעמאָלט פלעגט ער זיך דערמאָנען און דערציילן, אַז ווען זיין טאַטע האָט געלעבט האָבן מיר געהאַט אַ גרויס הויז מיט אייגענע „סטאַיניעס" (שטאַלן) פאַר די פערד. אָדער דאָס האָט אַלץ אָפּגעברענט אין דער גרויסער

שריפה און מיר זיינען אַריבערגעגאַנגען אין אַ געדונגענע קלענערע אַכסניה.

בעת ס׳איז אויפגעקומען דאָס נייע אומאָפּהענגיקע פּוילן זיינען די מערק און די מסחרים איינגעשרומפּן געוואָרן און די פּרנסה איז געווען געשלאָגן און מ׳האָט שוין פון אָפּצאָלן דירה־געלט אין פאָרויס ניט געקענט אַפילו חלומען...

איין מאָל איז צו אונדז פאַרפאָרן אַ ווייסרוסישער יונגער בחור, וואָס איז אָנגעקומען אַרבעטן אויף דער פּאָסט. ער איז געוואָרן דער בריוטרעגער. נאָכן אָפּשטיין ביי אונדז אַ קורצע צייט און שלאָפן אויף דער סאָפקע אין עסשטוב, האָט ער זיך באַדונגען מיט מיין טאַטן אויפן מאָנאַט און געוואָרן ביי אונדז אַ סטאַבילער גאַסט. דער ווייסרוס האָט געהאַט אַ נייגונג צו געווער. איין טאָג האָט ער מיטגעבראַכט אַ יאַגד־ביקס, בכדי צו גיין אין וואַלד און שיסן פייגלען. דער עיקר איז געווען ביי אים דאָס שיסן, און וואָס עס זאָל ניט זיין. אַ ביסל שפּעטער האָט ער געבראַכט אַ רעוואָלווער און אים געהאַלטן ביי אונדז אין שאַפע. דערנאָך האָט ער געבראַכט נאָך אַ רעוואָלווער, אַ ניקלנעם, וואָס האָט געגלאַנצט און שעמערירט ווי אַ שטערן אין דער נאַכט. דער קליינער ניקלנער רעוואָלווער האָט מיר געמאַניעט און איך האָב אָנגעהויבן טראַכטן ווי אַזוי איך קען אים אויספּרובירן.

איין טאָג, ווען רוטקאָווסקי דער בריוטרעגער איז אַוועקגעפאָרן אויף זיין נייעם וועלאָסעפּעד, אויף וועלכן איך פלעג אַרומפאָרן מער ווי זיין באַלע־באָס (כאָטש איך האָב נאָך ניט דערגרייכט צו די פּעדאַלן), מיין טאַטע איז געהאַט אַוועק אין בית־מדרש, האָב איך אַרויסגענומען דעם ניקלנעם רעוואָלווער, אים באַטראַכט און פּרובירט אויסגעפינען ווי אַזוי ער שיסט. דער רעוואָלווער איז געווען מיט אַ באַראַבאַן אויף זעקס קוילן. איך האָב גלייך באַמערקט, אַז אין באַראַבאַן איז ניטאָ מער ווי איין קויל, בין איך אַוועק צו דער קיכטיר, אַרויס אויפן בריקל און גלייך אַ צי געטאָן פאַרן צינגל, צילנדיק אין אַ שוואַרצער קראָ, וואָס איז געשטאַנען אויפן שטעכיקן צאַם פון סאָסעניכעס סאָד. איך האָב אויסגעשאָסן די איינציקע קויל און די קראָ, וואָס האָט געזאָלט פאַלן טויט, האָט זיך אַפילו ניט דערשראָקן. זי האָט זיך אַ הייב געטאָן און אַוועקגעפלויגן. ס׳האָט מיר פאַרדראָסן ווי אַזוי די קראָ האָט מיך געמאַכט צום נאַר... בין איך אַריין צוריק אין שטוב זוכן

אין שאַפע, אפשר וועט זיך געפינען נאָך אַ קויל, און איך האָב טאַקע געפונען. ניט מער די קויל האָט ניט געפּאַסט. זי איז געווען צו גרויס. האָב איך איבערגעדרייט דעם רעוואָלווער מיט קאָפּ אַראָפּ און אַ קלאַפּ געטאָן די קויל אויפן טישל... ביז היינט דערמאָנט זיך מיר דער דונערדיקער אויפרייס... איבערן קיך האָט זיך פאַרשפּרייט אַ רויך ביזן סופית. פון דעם ביטערן רויך זיינען מיינע אויגן אין גאַנצן פאַרבלענדט געוואָרן. איך האָב געפילט, אַז איך בין פאַרוווּנדעט, נאָר ניט געוווּסט ווו, און איך האָב גאָרניט געזען. ווען דער רויך האָט זיך אַ ביסל אויסגעוועפּט, האָב איך דערזען מיין האַנט אַ פאַרבלוטיקטע. ס׳האָט זיך מיר געדאַכט, אַז די קויל האָט מיך געטראָפן אין שטערן. האָב איך מיט דער פאַרבלוטיקטער האַנט אַ טאַפּ געטאָן דעם שטערן און אים פאַרשמירט מיט בלוט. ווען איך בין צוגעגאַנגען צום שפּיגל וואָס איז געהאָנגען אויף דער וואַנט און דערזען מיין פאַרבלוטיקטן שטערן, האָב איך געזאָגט צו זיך:

— לייג זיך אויף דער סאָפקע, גייסט שטאַרבן.

אָבער אין דעם מאָמענט האָב איך דערזען, אַז די לינקע פאַרבלוטיקטע האַנט איז צעריסן. איך האָב פאַרוויקלט די האַנט מיט אַ האַנטעך און געלאָפן צו יאַנקל דעם רופא. יאַנקל איז ניט געווען — ער איז אַוועקגעפאָרן צו אַ חולה אין אַ דאָרף. האָב איך געוואָלט לויפן צו דער פּוילישער דאָקטערשע, וואָס איז מיט אַ קורצער צייט צוריק אָנגעקומען אין שטעטל — האָב איך ניט געוווּסט ווו זי וווינט. דער האַנטעך איז דערווייל אין גאַנצן דורכגעווייקט געוואָרן מיט בלוט און איך האָב געפילט, אַז איך וועל ניט דערגיין... אַ חבר, וואָס איז מיר אָנגעקומען אַנטקעגן, האָט מיך גענומען אַהיים און אַוועקגעשיקט אַ צווייטן חבר ברענגען די דאָקטערשע.

באַלד ווי איך בין אָנגעקומען אַהיים בין איך אַנידערגעפאַלן און געחלשט. הינטער די פענצטער איז זיך דערווייל צונויפגעלאָפן דאָס גאַנצע שטעטל... אין דעם איז אָנגעקומען די דאָקטערשע. ביים אָפּוויקלען דעם האַנטעך האָב איך ווידער געחלשט. זי האָט מיר אַריינגעקוועטשט אַ לימענע אין מויל און איך האָב זיך אויפגעכאַפּט.

— איך קען גאָרניט טאָן... — האָט זי אַ צעשראָקענע געזאָגט, — פאָר קיין ביאַליסטאָק!

זי האָט אַרויפגעגאָסן יאָד אויף די ווונדן, וואָס האָט געברענט ווי פייער. מיין מאַמע האָט זיך גלייך אָנגעהויבן גרייטן צום פאָרן. ס׳איז געווען אַ קאַלטער ווינטערדיקער טאָג. די שטוב איז געווען פול מיט מענטשן, חברים און חברטעס, וואָס האָבן צוזאַמען מיט מיר פאַרענדיקט די תּרבות־שול, האָבן מיך באַגלייט.

מיר זיינען אַוועקגעפאָרן צו דער באַן־סטאַנציע, זעקס וויאָרסט פון אונדזער שטעטל, און זיך געזעצט וואַרטן אויף דער באַן. די חברים זיינען געזעסן באַזאָרגטע און צעשראָקענע. דערווייל האָט אָנגעהויבן פאַלן אַ געדיכטער, נאַסער שניי. דער שניי האָט ביסלעכווייז פאַרדעקט דעם גאַנצן אַרום. דער שניי איז געווען ווייס, נאָר די הימלען זענען געווען טונקל און אָנגעכמורעט, אַזוי איז מיר געווען אויפן האַרצן. פלוצעם האָט דער נאַטשאַלניק פון דער באַן־סטאַנציע געמאָלדן, אַז די באַן, וואָס דאַרף פאָרן קיין ביאַליסטאָק, וועט צוליב די פאַרשנייטע רעלסן ניט קומען, אָבער די באַן וואָס גייט קיין גראַיעווע וועט באַלד אָנקומען. נאָך אַ שטיקל ישוב הדעת האָבן מיר באַשלאָסן צו פאָרן קיין גראַיעווע.

אַ ביטערער וועג, אין די וואַגאָנעס איז געווען קאַלט. צוליבן אָנגעשאָטענעם שניי האָט זיך די באַן געשלעפט, און די שעהען האָבן זיך געצויגן. קוים זיך דערשלעפט, האָבן מיר זיך דערפרעגט אויפן דאָקטער — און דאָ האָבן מיר באַקומען די זעלבע הילף ווי ביי דער דאָקטערשע אין אונדזער שטאָט :

— איך קען גאָרניט טאָן. איר דאַרפט גיין צו אַ כירורג. פאָר קיין ביאַליסטאָק און גיי גלייך אין שפיטאָל „שוויענטי דוך”...

דער דאָקטער האָט אויך באַגאָסן מיט יאָד. די האַנט איז שוין געווען געשוואָלן און אָנגעדראָלן ווי אַ צווייג פון אַ גרויסן בוים... איצט דאַרף מען וואַרטן ביז מאָרגן. ווייל ביי נאַכט גייט ניט קיין באַן קיין ביאַליסטאָק. מיר האָבן זיך נאָכגעפרעגט אויף מיין פעטער יאָסל און זיך אַוועקגעשלעפט צו אים צו פוס, און דאָרט זיינען מיר איבערגעזעסן די נאַכט. פון וויטיק האָב איך ניט צוגעמאַכט קיין אויג. באַלד פאַר טאָג זיינען מיר איבעראַנייס געזעסן אויפ וואָקזאַל און געוואַרט אויפן באַן וואָס וועט אונדז פירן קיין ביאַליסטאָק.

זיצנדיק אין „געהאַקטע ווונדן״ האָב איך געטראַכט אַז ניט אַנדערש ס׳איז עפּעס אַ גורל־זאַך, שוין צוויי טעג ווי מיר דרייען זיך אַרום אויף די באַנסטאַנציעס, די קעלט און דער ווינט פאַרשטאַרקן נאָך די ווייטיקן, ווער ווייס צי מיר וועלן באַווייזן עפּעס ראַטעווען. אַז מיר זיינען שבת אין דער פרי, נאָך אַ ביטערער נאַכט, אָנגעקומען קיין ביאַליסטאָק און צוגעפאָרן צום שפּיטאָל, האָט אונדז דערוואַרט אַ פרישע צרה — באַלד ביים אַריינגאַנג האָט מען אונדז געמאָלדן, אַז שבת אַרבעטן נישט די דאָקטוירים. דער כירורג ראַטבערג, וואָס וווינט טאָקע ניט ווייט פון שפּיטאָל, נעמט אָן נויטפאַלן שבת אין דער פרי.

די ייִדישע שטאָט איז געווען איינגעהילט אין שבתדיקער מנוחה, נאָר איך האָב שוין מער ניט געקענט שטיין אויף די פיס, ניט געקענט מער אויסטראָגן די ווייטיק. איך האָב זיך אַראָפּגעזעצט אויף די שטיינערנע טרעפּ און אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אָן וואַנט.

— קום, אַשרקע, דער דאָקטער נעמט נאָר אויף אין דער פרי, קום! היינט איז שבת...

איך האָב אָנגעקוקט מיין פאַרטרויערטע מאַמען, זיך אויפגעהויבן און איר נאָכגעגאַנגען.

דער דאָקטער האָט מיך באַלד אויפגענומען.

באַטראַכט מיט זאָרג מיין צעווונדיקטע האַנט, און געזאָגט אַנטשיידן:

— איך דאַרף שוין אָפּערירן און פרווון ראַטעווען די האַנט, אפשר די פינגער... ס׳איז אַ דומדום קויל. קוק נישט אויפן האַנט, בחור. זייט אַזוי גוט און גייט אַרויס... זעצט זיך אין וואַרט־צימער...

ער האָט צוגערוקט אַ טישל צום הויכן שטול און מיר געהייסן אַוועקלייגן די האַנט.

דאָקטער ראַטבערג, כאָטש אַן אַסימילירטער ייִד, האָט גערעדט ייִדיש:

— וועסט קענען אויסהאַלטן אָן אַ שלאָף־טרונק?

— איך וועל אפשר אויסהאַלטן.

— קוק ניט! פאַרמאַך די אויגן.

איך האָב אים געפאָלגט. ער האָט געאַרבעט מיט צווענגלעך און שערעלעך, אַרויסגעריסן שטיקלעך נעגל. עס האָט מיך געשווידערט. ווי אַזוי איך

האָב דאָס אויסגעהאַלטן פאַרשטיי איך ניט ביז היינט. איך ווייס נאָר, אַז די האַנט מיט צוויי האַלבע פינגער זיינען מיר געבליבן.

ביז היינט שטייט פאַר מיינע אויגן דער דאָקטער ראָטבערג מיט זיין קלוגן פּנים און דורכדרינגלעכע אויגן, וואָס האָט מיר געראַטעוועט מיין לינקע האַנט און צונויפגעשטוקעוועט מיינע צוויי צעריסענע פינגער. ס'איז פאַרבליבן אין מיין זכּרון דער גרויסער העל ברוינער הונט מיט די קלוגע אויגן, וואָס האָט זיך מיט מיר באַפריינדעט. ער פלעגט זיך שאַרן צו מיינע פיס, קוקן אויף מיין באַנדאַזשירטע האַנט און ס'האָט זיך מיר געדוכט, אַז ער רעדט צו מיר, אַז ער טרייסט מיך: ס'טוט מיר ווי פאַר דיר! ווייזט אויס, אַז די שטומע רייד פון דעם אויפריכטיקן פריינד האָבן מיר געהאָלפן גובר זיין די פיינפולע דערפאַרונגען אין יענע ביטערע טעג.

דער גורל

אַלטער לאַמפּאַרטס הייזקע איז געשטאַנען אויפן שיפּוע פון אַ בערגל, ביים וועג, באַרג אַראָפּ צום טייך. ביי דער זייט, ווו ס׳האָט זיך געפונען די אַרויסגאַנג־טיר, האָבן עטלעכע טריט געפירט צו דעם וועג ווו עס שטייט דער בית־מדרש. ווי נאָר ס׳פלעגט אַ גאָס טאָן אַ רעגן האָט דאָס וואַסער גענורטעוועט אַ וועג און זיך געטראָגן צוזאַמען מיט דער צעווייקטער ערד איבערן שטיינערנעם באַרג־אַראָפּ צום טייך. אַלטער פלעגט דעם וואַסערוועג פאַרשיטן, אָבער ווי נאָר ס׳איז אַראָפּ אַ רעגן, פלעגט דער וואַסערשטראָם אויפסניי אַראָפּשווענקען די ערד איבערן ברוקירטן וועג און פליסן צום טייך.

אַלטער פלעגט אַרויסקוקן דורכן פענצטער און ווידער קומען צו דער מסקנה: קעגן דער נאַטור קען מען ניט גיין, מער ווע׳ל איך דעם וואַסערוועג ניט פאַרשיטן, אַרויסגעוואָרפענע מי, דאָס וואַסער מוז דאָך אַראָפּשטראָמען צום טייך.

— חוה, דו זעסט? דאָס שטראָמיקע וואַסער האָט שוין ווידער אַראָפּגעטראָגן די ערד וואָס איך האָב אָנגעשאָטן. ווען איך וואָלט געהאַט אַ ברעט, אַ ברייטע ברעט. וואָלט איך זי אַריבערגעלייגט איבער דעם גראָבן און מען וואָלט לייכט געקענט אַריבערגיין. האָב איך אָבער ניט, — דאַרף מען ניט.

— וואָס איז דאָס פאַר אַ חכמה: „האָב איך ניט, דאַרף מען ניט?" אַז מען האָט ניט, דאַרף מען זוכן און געפינען. פאַר וואָס ניט אַראָפּגיין צום טאַרטאַק, וועסטו דאָרט קריגן אַ ברעט. אפשר עטלעכע ברעטער, אויף אַ גאַנצן בריקל...

חוה איז געווען אַ הויכע, אַ שלאַנקע ווי אַ סאָסנעבוים. זי האָט אים אָנגעקוקט מיט אירע קאַרע אויגן און געוווּסט איר מאַנס ענטפער.

— כ׳וויל נישט, חוה. כ׳וועל נישט גיין. חצקל משהקעס וועט מיך דערזען, וועט ער מיר וועלן שענקען די ברעט...

— וואָס פאַר אַן אומגליק וואָלט געווען, ווען ער שענקט דיר אַ ברעט? אָט מאַכסטו אים די שטיוולעטן אַלע יאָר.

— חוה, פאַר די שטיוולעטן באַצאָלט ער מיר וויפל איך בעט, און קיין געשענקטס וויל איך ניט. איך וועל בעסער נאָך אַ מאָל פאַרשיטן דעם וואַסערוועג. ווען איך זאָל האָבן צעמענט, וואָלט איך דעם גראָבן פאַרמויערט און אויס בלאָטע.

אַלטער איז געווען אַ נידעריקער, די רעכטע פלייצע איז געווען אַ ביסל אַראָפּגעלאָזן, דאָס האָט ער אָפּגעשפּאַרט פון זיין האַרעוואַניע.

— האָסטו דאָך ניט! — האָסט ניט קיין ברעט און דו האָסט ניט קיין צעמענט. וואָס מיר האָבן איז אַ רינשטאָק מיט בלאָטע ביים טיר.

— באַקלאָג זיך ניט, חוה. וואָס איך פאַרדין מיט מיינע הענט האָב איך ליב, יעדן טשוואָק, יעדן סענק אין די אַלטע ברעטער פון מיין שטוב האָב איך ליב. מיר האָבן אַן אייגן היים, חוה, און דאָס וואָס איז אייגן דאַרף זיין ליב און טייער. אַפילו די בלאָטיקע קאַנאַווע האָב איך ניט פיינט. איך האָב אַזוי מורא פאַר געשענקטע, איך ווייס, איך ווייס דעם ביטערן טעם פון דעם... איך גיי ניט אין בית־מדרש, ווייל מיין טאַטע, דער וואַסער־פירער, האָט מיר ניט איבערגעלאָזן קיין שטאָט. ער איז אַ לעבן־לאַנג געשטאַנען נאָענט צו דער וואַסערפאַס, ביים טיר. איך האָב ניט ליב מען זאָל קוקן אויף מיר מיט רחמנות ———

אין דער הייזקע האָט אַלטער לאַמפּאַרט געוווינט מיט זיין ווייב און צוויי קינדער. די קינדער פלעגן אין דער פרי אַוועקגיין אין חדר ביז ביי נאַכט. לעבן זייטיקן אָפּגעצאַמטן שלאָפצימער, וואָס האָט צעטיילט די שטוב אויף צווייען, איז געשטאַנען דער שוסטער־וואַרשטאַט. חוה האָט ליב אַז די שטוב זאָל זיין ריין. זי האָט געדינט אין רייכע היימען, געדינט אַ סך יאָרן ביי די קאַטינקעס. נאָר ווי קען מען האַלטן ריין אַן ענגע שטיבל, אַז די שוסטעריי לאָזט ניט. אַלטער האָט איר צוגעהאָלפן, אויפגעקליבן יעדן טשוועקל, וואָס איז אַראָפּגעפאַלן אויף דער הילצערנער פאָדלאָגע, אויפגעהויבן יעדע שטיקל פאַפּיר און דראָטווע און דאָס געטראָגן צום עמער, וואָס איז געשטאַנען לעבן דער געמויערטער קיך, חוה זאָל נישט דאַרפן אַרומגיין אַ גאַנצן טאָג און ראַמען.

חוה האָט די שטוב געריייניקט און געפוצט פון אייגענעם פאַרגעניגן וועגן, זי האָט אָבער אויך אין זינען געהאַט אַז ס'קען אַריינקומען אַ קונה,

אַ קרעמער, אַ סוחר אָדער להבדיל, אַ פויער, באַשטעלן אַ פאָר שיך. און דערביי איז איר שטענדיק אויפגעשווומען אויפן זינען שלמה קאַטינקעס, וואָס כאַפט זיך אַריין צו זיי פון צייט צו צייט, צי ער האָט אַ באַשטעלונג צי ניט. שלמה קאַטינקעס האָט געהאַט אַ יוסטע שניטקראָם אין פראָנט פון מאַרק. חוה איז איין מאָל אַריינגעקומען אין שניטקראָם קויפן אַ שטיקל סחורה אויף אַ קלייד, אַליין אויפצונייען פאַר זיך, האָט שלמה זי באַדינט ווי די גרעסטע פריצטע. אַז זי האָט זיך געקליבן צו באַצאָלן האָט ער ניט געוואָלט נעמען קיין געלט. חוה איז געוואָרן צעטומלט און ניט געוווּסט וואָס צו טאָן. שלמה האָט איר אַרונטערגעשטופּט די שטיקל סחורה אונטערן אָרעם, און דערביי איר אַ גלעט געטאָן:

— גיי! גיי! חוה, גיי געזונטערהייט. מיר זיינען דאָך צוזאַמען אויפגעוואָקסן, האָסט דאָך ביי אונדז געאַרבעט אַזוי פיל יאָרן.

חוה האָט אַ צעטומלטע פאַרלאָזט די קראָם. אַ וואַרעמקייט האָט זיך צעגאָסן איבער איר גאַנצן גוף. נאָר זי האָט ניט געקענט באַשליסן צי זי דאַרף דאָס דערציילן אַלטערן, אָדער ניט. פאַר וואָס האָט ער ביי מיר ניט גענומען קיין געלט?

שלמה פלעגט זיך פון צייט צו צייט אַריינכאַפן צו אַלטער דעם שוסטער. ער האָט ליב געהאַט כאַפן מיט אים אַ שמועס וועגן היינטוועלטיקע פראָבלעמען. שלמה האָט ניט געקענט פאַרשטיין ווי אַזוי מען קען האַלטן אַן ענגע הייזקע מיט אַ שוסטעריי ווי אַ צולאָג אַזוי ריין, אַזוי ציכטיק. אַלץ וואָס ער האָט געזען פון חוהס פירונג און האַלטונג האָט אים פאַרבליפט: איר שטענדיק זויבערע קלייד, זי טראָגט דאָך שטענדיק די זעלבע קלייד און ס'איז אַזוי פריש און ריין.

שלמה האָט אַ סך מאָל פאַרגעסן, ווי ס'זעט אויס זיין ווייב. עפּעס ווי צו להכעיס האָט ער נאָר געדענקט די שוואַרצע בראָדעווקע אויף דער לינקער באַק. אמת, איר טאַטע האָט אים געגעבן אַ פיינעם נדן, וואָס האָט געקלעקט אָפּצוקויפן ביי די סטאַזנאַווער דעם ציגלנעם מויער ביים מאַרק, און עפענען אַ שניטקראָם. נאָר חוהס געשטאַלט איז ווי אַריינגעוואָקסן אין זיין דמיון און לאָזט אים ניט צורו — — —

איין מאָל איז שלמה אַריינגעקומען צום שוסטער און אַלטער איז ניט

געווען אין דער היים. איז ער געבליבן שטיין ביי דער טיר און זיך אַרומגעקוקט.

— אַלטער איז ניטאָ! — האָט אַ שטילן קלונג געטאָן חוהס שטים.

— איך... כ׳דאַרף ניט אַלטערן, — האָט שלמה געענטפערט הייזעריק מיט אַן אָנגעשטרענגטן קול.

חוה האָט אַראָפּגעלאָזן די אויגן, שלמה האָט זיך אַ שאַר געטאָן צו איר, איר אַרומגענומען און אַ קוש געטאָן.

— אוי! טוט דאָס ניט... אַלטער קען נאָך אָנקומען.

שלמה האָט זיך האַסטיק אַרויסגעשאַרט פון שטוב. דורך דער שמאָלער געסל זיך געטראָגן צו זיין שניטקראָם. אין די שלייפן האָט עפּעס געקלאַפּט ווי אַ צעעפּנט טירל אויפן ווינט. אַלטער לאַמפּאַרט איז אים אַנטקעגנגעקומען.

— אַלטער ?

— שלמה...

ווען אַלטער איז אַריינגעקומען אין שטוב האָט אים חוה באַגעגנט.

— אַלטער, שלמה איז דאָ געווען. איך האָב אים געזאָגט, אַז דו וועסט באַלד קומען.

אַלטער האָט איר אָנגעקוקט מיט אומרויִקע אויגן. ער האָט זיך אַראָפּגעזעצט אויפן שוסטער־בענקל און געשוויגן.

*

— ווּ ביסטו געווען, אַלטער ?

— געגאַנגען צו יאַנקל דעם רופא און זיך אומגעקערט פון וועג... שלמה איז דאָ שוין געווען נאָך אַ מאָל ?

— וואָס ביסטו אַזוי פאַרטראָגן, אַלטער ? נאָך וואָס ביסטו געגאַנגען צו יאַנקל דעם רופא און זיך אומגעקערט ?

— פרעגסט אַלץ פאַר איין מאָל... — האָט אים זיין קול געשטיקט אין האַלדז, ווי ער וואָלט זיך ווערגן מיט די ווערטער, דאָס באַוואָקסענע פּנים איז געווען פאַרקרימט און פאַרצאָגט.

חוה האָט זיך צוגערוקט צום בענקל, זיך צוגעטוליעט מיט ליבשאַפּט צו זיין פּלייצע און אַוועקגעלייגט אירע הענט אויף זיין צעקודלטן קאָפּ.

חוה האָט אים ליב געהאַט. אַלטער איז אַ גוטער בעל־מלאכה, מענטשן האַלטן אים פאַר אַ קלוגן. ער איז אַ ביסל אַ שווייגער, נאָר ווען ער זאָגט עפּעס איז דאָס צוגעטראַכט און קלאָר. חוה איז שטאָלץ מיט איר מאַן.

— זאָג מיר, וואָס ביסטו געגאַנגען צו יאַנקל דעם רופא ?

— אַלטער האָט אַוועקגעלייגט זיין רעכטע האַנט אויפן שוסטער־וואַרשטאַט און אויסגעבראָכן אין אַ געוויין. ער האָט אויפגעהויבן די לינקע האַנט און געוויזן חוהן, ווי די פינגער בייגן זיך, באַוועגן זיך. זי האָט געקוקט אויף דער רעכטער האַנט — די פינגער זייגען געווען פאַרשטייפט, ווי הילצערנע, ווי פאַרגליווערטע.

— וויין ניט, אַלטער, ס׳וועט בעסער ווערן, ס׳וועט ניט בלייבן אַזוי...

— שוין עטלעכע טעג ניט געקענט אויפנייען די פּאָר שיך פאַר יעקב־לייבן... ניט געקענט. אומזיסט זיך געמאַטערט. וואָס וועט איצט זיין ? אויס שוסטער, אויס בעל־מלאכה...

חוה האָט געבראַכט דאָס פלעשל נאַפט, אַרויפגעגאָסן אויף דער האַנט און איינגעריבן די פינגער, די האַנט.

— מאַך מיט די פינגער, פּרוּוו... אַלטער.

אַלטער האָט געשוויגן. זי האָט אַרומגעבונדן די האַנט מיט אַ לייוונטענעם האַנטעך ס׳זאָל זיך אָנוואַרעמען. זי האָט אים געהאָלפן זיך אויפהייבן פון בענקל און צוגעפירט צו דעם אייזערנעם בעט.

— לייג זיך, ס׳וועט איבערגיין...

— פונקט איצט! פונקט ווען ס׳האָט זיך געמאַכט אַ ביסל אַרבעט. איך האָב געפּרוּווט אויפנייען יעקב־לייבס שיך, דו ביסט שוין געשלאָפן, און ניט געקענט, ניט געקענט... האָט ער גערעדט מיט אַ געדריקט קול.

— אפשר זאָל איך ברענגען אַ ביסל בלאָטע פון דער אָזערע ? דו געדענקסט, ווי מיך טאַטן האָט דאָס געהאָלפן צו אַ געשווילעכץ ? ס׳איז אים געשוואָלן געוואָרן אַ פוס און ער האָט ניט געקענט שטעלן אַ טראָט. האָט מען איינגעוויקלט דעם פוס אין בלאָטע און ס׳איז אים אָפּגעגאַנגען די געשווילעכץ. איך גיי שוין ברענגען די בלאָטע.

— דיין טאַטע איז דאָך געשטאָרבן פון דער פוס, דאָס איז דאָך געווען אַ ראַק... צו דעם האָבן ניט די דאָקטוירים קיין עצה.

— יאָ, מיין טאַטע איז געשטאָרבן, אָבער ניט פון דער בלאָטע.

— גוט! ברענג, זאָל זיין בלאָטע, נאָר ווי וועסטו דאָס אַנגעמען, מען דאַרף דאָרטן, ביי דער זומפּיקער אָזערע, זיין זייער פאָרזיכטיק. דאָרטן האָט זיך דערטרונקען אַלטער צאַלעלס, נאָכיאָגנדיק זיין בהמה. דאָרטן פאַרזינקט מען גיכער ווי אין טייך. בעסער גיי ניט... ס׳שלאָגט פון דער אָזערע אַ ריח וואָס פאַרסמט.

די אָזערע איז געלעגן ניט ווייט פון דער אַלטער באָד. פויערים האָבן מורא געהאַט צו באַאַרבעטן די פעלדער אַרום, זיי זאָלן ניט איינזינקען צוזאַמען מיט די פערד און אַקער־אייזנס.

דאָס שמוציקע וואַסער איבערן זומפּ האָט זיך קיין מאָל ניט אויסגעטריקנט. אַפילו ניט אין אַ הייסן זומער. ס׳האָט געדאַרפט זיין גאָר אַ קאַלטער ווינטער, אַז דער אויבערפלאַך פון זומפּ זאָל פאַרפרירן. די מענטשן האָבן סיי ווי מורא געהאַט אַרויפצוגיין. אַפילו אַ פאַרפראָרענע, איז די געפאַר געהאָנגען איבער דער אָזערע ווי אַ קללה. מ׳האָט דערציילט, אַז דאָרטן האָט זיך אַ מאָל דערטרונקען אַ גרויסער כראַביע מיט זיין פערד, אַז אין דער אָזערע וווינען ניט־גוטע וואָס לויערן אויף זייערע קרבנות.

אַלטער האָט איינגעדרעמעלט. חוה האָט אַ נעם געטאָן דעם עמער און געלאָפן באַרג־אַראָפּ צו דער זומפּיקער אָזערע.

ווען אַלטער האָט געעפנט די אויגן איז חוה געזעסן לעבן זיין בעט, און דער הילצערנער עמער מיט בלאָטע איז געשטאַנען אויף דער פּאָדלאָגע.

— גיב די האַנט! — זי האָט אַנגענומען בלאָטע און געדיכט באַשמירט זיין פאַרשטייפטע האַנט, די פינגער, אַרומגעוויקלט מיט אַ ליילעך, און אַרויפגעטאָן דערויף אַ קישן ס׳זאָל וואַרעמען.

— וועסט דאָס האַלטן ביז מאָרגן אין דער פרי. סטאַרע זיך צו שלאָפן.

אַלטער איז אַ גאַנצע נאַכט ניט געשלאָפן. אַ שטיקל האָפענונג האָט נאָך געטליִעט אין אים, אַז ער וועט אין דער פרי קענען בייגן די פינגער. די ליבשאַפט, מיט וועלכער חוה האָט דאָס אַלץ געטאָן, די בלאָטע, דאָס ליילעך און דאָס קישן האָבן געוואַרעמט...

— מען קען שוין אפשר אַראָפּנעמען? — האָט אַלטער זי געפרעגט אויפן פרימאָרגן.

— פּרוּוו באַוועגן די פינגער...

אַלטער האָט געשוויגן.

חוה האָט גענומען זיינע פינגער אין אירע הענט, און ווי זיי וואָלטן פאַרפרוירן געוואָרן. צוגעדעקט זיי מיט אירע דינע פינגער און געפּרוּווט זיי העלפן באַוועגן.

— מען קען ניט... — האָט אַלטער אַרויסגעשעפּטשעט מיט ווייטיק.

ביידע האָבן טרויעריק געקוקט אויף די געליימטע פינגער, אויף דער מאַכטלאָזער האַנט און געשוויגן.

— מען וועט דאַרפן גיין צו יאַנקל דעם רופא.

— איך וועל גיין מיט דיר! איך וויל הערן, וואָס ער וועט זאָגן.

— מען דאַרף ניט, קענסט זיך אַליין פאָרשטעלן, וואָס ער וועט מיר זאָגן...

— ווילסט ניט, איך זאָל גיין מיט דיר?

— יע, איך וויל, נאָר — מען דאַרף ניט, וואָס וועסטו מיך פירן ווי אַ קינד?.. איך וויל מיט יאַנקל דעם רופא זיך דורכריידן, איך האָב אים אַ סך צו פרעגן. שווער צו וואַרטן ביז איך וועל צוריקקומען? מען דאַרף זיך צוגעוווינען, מען דאַרף זיין שטאַרק...

חוה האָט ניט אַראָפּגענומען אירע פאַרטרויערטע אויגן פון מאַן.

— גיי אין אַ גוטער שעה, ס'וועט זיין גענוג מיט דער שרעק וואָס דו האָסט איבערגעלעבט...

אַלטער האָט אַ שמייכל געטאָן.

יאַנקל דער רופא איז אַ ייִד אין די אַכציקער. ער איז שוין אַ פעלדשער אין שטעטל פאַר פופציק יאָר. דער דאָקטער אויך, די פּויערים פון דער פּאַראַפּיע רופן אים דאָקטער יאַנקעל. יאַנקל דער רופא איז אַ מומחה אין אַלע מינים חולאתן, פון בויכווייטאָג ביז ראַטעווען אַ יונגן מענטשן פון גיין דינען צו פאָניעס: אויסדרייען אַ פינגער; אַרויסציִען די פוס פון שלאָס. ער האָט געהיילט אַלט און יונג און האָט געקענט אַ יעדן תּושב פון שטעטל.

יאַנקל דער רופא האָט געהאַט אַ שם פאַר אַ בייזן ייִדן, ער האָט גערעדט מיט כּעס צו די קראַנקע, פלעגט זיך פונאַנדערשרייען אויף די משפּחה־מענטשן, ווען עמעצער איז געווען געפערלעך קראַנק, און ער האָט ניט

געוווסט וואָס צו טאָן, פלעגט ער זיך בייזערן אויף די נאָענטע — „טוט וואָס איר ווילט, פאָלגט מיך ניט!". אָבער אינעווייניק, אין האַרצן, האָט ער מיטגעפילט יעדן איינעמס ווייטאָג. ער האָט געגלייבט, אַז צו זיין פּראָפעסיע דאַרף מען אַ האַרטן כאַראַקטער. מען טאָר ניט אַרויסווייזן קיין שוואַכקייטן. זיי וואָלטן געמינערט דעם גלויבן אין אים און אין זיינע רפואות.

אַלטער האָט אים געוואָלט ווייזן די האַנט און זי נישט געקענט אויפהייבן. יאַנקל האָט אַ נעם געטאָן די האַנט, זי באַטראַכט און גערעדט צו זיך:

— ניט געשוואָלן! גיי ווייס וואָס ס'איז געוואָרן מיט דער האַנט!.. דוכט זיך אַז גאָרניט, אָבער דו קענסט ניט אַרבעטן...

— בייג איין די פינגער!

— איך קען ניט, רב יעקב.

— אפשר צולייגן אַ פּיאַווקע? — האָט יאַנקל דער רופא גערעדט צו זיך אַליין.

ער האָט מיט אַ צווענגעלע אַרויסגענומען אַ פיאַווקע פון אַ סלאָיק און אַוועקגעשטעלט אויף דער האַנט.

— דאָס האָב איך גרייט פאַר אַ חולה, איך דאַרף פאָרן אין ווראַצעניע, אָבער ס'וועט דעם פויער העלפן ווי אַ טויטן באַנקעס. פריער איז מען געפאָרן נאָכן כּומר (גלח). ער וויל זיך מתוודה זיין, דערנאָך וועט מען קומען נאָך מיר...

די פּיאַווקע האָט אַריינגעזויגן אַלטער לאַמפּאַרטס בלוט און אויפגעלאָפן. רב יעקב האָט איר אַראָפּגענומען פון האַנט מיטן צווענגל און ערגעץ אַוועקגעטראָגן.

— בייג איצט איין די פינגער.

אַלטער האָט געפרוווט איינבייגן די פינגער. די פינגער זיינען געבליבן שטייף.

— ניט גוט, אַלטער, — האָט יאַנקל דער רופא געזאָגט. וואָלסט געדאַרפט פאָרן אין ביאַליסטאָק. אפשר וואָלטן זיי דיר געראַטעוועט די האַנט. איך בין ניט זיכער, נאָר מען זאָגט דאָך אַז זיי וויסן, די דאָקטוירים...

— רב יעקב, ווי קען איך פאָרן צו די דאָקטוירים, אַז איך האָב ניט אַפילו פאַר דער פורמאַנקע?

אין דעם מאָמענט האָט אַלטער דערפילט, אַז ס׳איז אויס מיט זיין שוסטעריי, אַז ס׳איז געקומען אַ סוף צו אַלץ. ער איז מער ניט קיין בעל־מלאכה, ער איז אַ וויסטע קאַליקע, וואָס קען מער ניט מפרנס זיין זיין הויזגעזינד.

דער בייזער יאַנקל, וואָס פלעגט זידלען די הולאים, האָט אָנגעקוקט אַלטערן, ס׳איז אים געווען אַ צער אויף דעם ייִד. — צוגעקומען נאָך אַן אָרעמאַן אויף ביילקע־חצקל־משהקעס צעטל.

— וויפל קום איך אייך ? — האָט אַלטער טרויעריק געפרעגט.

— אַז איך קען דיר ניט העלפן, קומסטו מיר גאָרניט...

— ס׳קוקט מיר אויס אַ פאַרפאַלענע זאַך...

— אפשר וועט זיך דאָס אויסשטיין, פרווו האַלטן די האַנט אין הייסע וואַסער, וויפל דו וועסט קענען פאַרטראָגן. וואָס קען איך דיר זאָגן, אַז איך ווייס ניט וואָס ס׳איז געוואָרן מיט דיין האַנט.

אַלטער לאַמפאַרט איז געשטאַנען אַ צעטומלטער, איין געדאַנק האָט געשלאָגן אין זיין מוח : „אויס... וואָס וועט איצטער זיין ?”. די האַנט איז אַראָפּגעהאָנגען אַ פאַרגליווערטע.

— אַ מענטש איז ניט דער בעל־הבית פון זיין גורל... איך האָב מיין גאַנץ לעבן ניט געוואָלט אָנקומען צו קיינעם, האָט דער גורל מיר געליימט די האַנט. אָפּגעדינט צוועלף יאָר ביי לייזער־איטשען, אַרויסגעטראָגן די פאַמויניצע, געראַמט די קיך, אַלץ — כדי צו ווערן אַ בעל־מלאכה, און דאָ — אויס, כאַטש לעב פון בעטל־ברויט...

דאָס איז דער גורל פון אַ מענטשן, יעדער מענטש האָט זיין באַשערטן גורל...

— ווער האָט באַשאַפן דעם ביטערן גורל פאַרן מענטשן ? איך וויל זיך צעשיידן מיט מיין גורל... איך וויל אים מער ניט טראָגן.

— דער גורל ווערט געבוירן צוזאַמען מיטן מענטשן, — האָט יאַנקל דער רופא געפרווט אויפקלערן.

— און אַז איך וויל ניט לעבן מיט מיין ביטערן גורל ?

— איר ווייסט, רב יעקב, וויפל יאָרן איך האָב זיך געפלאָגט, ביז איך בין געוואָרן אַ שוסטער ? איך בין אויפגעוואָקסן אין אַ קעלער. מיין טאַטע

דער וואַסער־פירער פלעגט זאָגן, אַז דאָס פערד איז פריִער ווי דער מענטש. אַז פריִער דאַרף מען געבן עסן דער בלינדער חיה — ווייל זי איז די פרנסה־געבערקע. מיין מאַמע איז געזעסן אויפן מאַרק און פאַרקויפט אויבס. אַז זי פלעגט פאַר פינצטער קומען אַהיים, פלעגט זי ברענגען פון ליפּען אַ הערינג מיט ליאַק און צושטעלן קאָכן אויף אַ דרייפוס קאַרטאָפל אין די שאָלעכץ. פלעג איך טונקען דעם פינגער אין דעם ליאַק און לעקן צו שטילן מיין הונגער.

יאַנקל דער רופא, דער בייזער ייִד, האָט ניט אַראָפּגענומען די אויגן פון אַלטערן. ער האָט געשלונגען זיינע רייד, ווי ער וואָלט אים אויפדעקן דעם געדאַנק, וואָס ער אַליין האָט שוין אַזוי פיל מאָל איבערגעטראַכט: פאַר וואָס איז דער מענטש מסכים צו ליידן?

— קום, זעץ זיך דאָ און דערצייל.

— רב יעקב, איר זייט אַ קלוגער ייִד, איר האָט געוויס ניט קיין מורא פאַרן טויט. איר האָט זיך שוין אָנגעקוקט אַזוי פיל ווי מענטשן גייען אויס, יעדער אויף זיין שטייגער...

— ווער האָט דיר געזאָגט, אַז איך האָב ניט קיין מורא פאַרן טויט? יעדער לעבעדיקער נפש וויל לעבן און וויל ניט שטאַרבן. וואָס עלטער דו ווערסט אַלץ מער ווילסטו לעבן...

— רב יעקב, איר טראָגט מיינע שטיוולעטן, — אַלטער קוקט אויף יאַנקל דעם רופאס פיס — איר פילט ניט, אַז איך טראָג אייערע פיס אויף מיינע הענט?.. איך האָב אַזוי ליב מיין מלאכה, מיין משפחה, און פלוצעם — אויס, אויס רעכטע האַנט, אויס בעל־מלאכה... אויס... פאַר וואָס דאַרף איך זיך אַרומטראָגן מיט אַזאַ גורל?

אַלטער! ס'איז אַלץ אמת וואָס דו זאָגסט; איך האָב ניט געוווסט, אַז דו ביסט אַזאַ אַריינגטראַכטער. איך וועל דיר העלפן מיט וואָס איך וועל קענען. זיי ניט פאַרצווייפלט. דיין טאַטע איז געווען אַ וואַסער־פירער, אפשר וועסטו קענען טאָן די מלאכה?

— מיט איין האַנט? אפשר... מיין טאַטע האָט מיך אַוועקגעגעבן צו לייזער־איטשען דעם שוסטער מיטן תנאי ער זאָל מיך מאַכן פאַר אַ בעל־מלאכה — גאָר קיין וואַסער־פירער זאָל איך ניט זיין, רב יעקב! איך קען

ניט אַראָפּשלינגען דאָס עסן, ווען איך ווייס, אַז איך האָב דאָס ניט אויסגעאַרבעט. מיין ווייב זאָגט, אַז זי וועט גיין צוריק דינען. שלמה קאַטינקעס קענט איר?

— יאַ! דער שניטקרעמער.

אַלטערס אויגן האָבן זיך פאַרגעפלט, ער איז ווי אַ ניט־דאָיִקער געזעסן אַנטקעגן דעם רופא.

— ס'איז פאַראַן אַ מעכטיקער כּוח וואָס פירט מיט דער וועלט...

— ס'קען זיין... נאָר פאַר וואָס דאַרף דאָס זיין אָן שׂכל. נו, און קיין יושר איז גאָר ניטאָ?

— וואָס רעדסטו אַלטער, מען טאָר דאָס ניט זאָגן.

— אויב ס'איז דאָ אַן אַלמעכטיקער, אויב ס'איז דאָ אַ שופט, — פאַר וואָס קומט דאָס מיר, מיר — אַן אָרעמען שוסטער. אַלטער האָט זיך אַרומגעקוקט, ווי ער וואָלט געזוכט אַן אַרויסגאַנג. דערזען די טיר איז ער אַרויס.

*

ביילקע־חצקל־משהקעס, — ביילקע די צדיקת, — האָבן איר גערופן אָרעמעלייט, דאָס איז געווען די גוטסקייט אַליין. אַ מענטש אָן אַ גאַל. זי האָט געטראַכט מער וועגן די אָרעמע אין שטעטל, ווי וועגן איר אייגענער הויזגעזינד.

חצקל־משהקעס, איר מאַן, איז געווען דער רייכסטער ייִד אין שטעטל, ער האָט געהאַט אַ גרויסן טאַרטאַק, וואָס פלעגט שניידן קלעצער מיט גרויסע עלעקטרישע זעגן און אַ פאַראָווע מיל.

די קלעצער פלעגן אָנקומען אין פליטן איבער דעם באָברע־טייך, אָנהייב האַרבסט, בעת די טייכן זיינען ברייט צעגאָסן. דאָס געהילץ איז געקומען פון די יאַגוסטאָווער וועלדער, וואָס מען האָט געשניטן אין די זומער מאָנאַטן, זיי געפירט צום טייך און צונויפגעקלאַפט אין פליטן.

דער טאַרטאַק און די דאַמפמיל, צוויי גרויסע צווילינג־געביידעס, זיינען געשטאַנען נאָענט צום טייך. ניט ווייט פון טאַרטאַק איז געווען אַ סאַזשאַלקע, ווו מען האָט געהאָדעוועט פיש, אַרומגעוואַקסן מיט הויכע ווערבע־ביימער. אָפגערוקט פון די צוויי גרויסע געביידעס איז געשטאַנען אַ שיין געפאַרבט

הויז, ווו חצקל־משהקעס משפחה האָט געוווינט. אַרום דעם הויז האָט זיך געצויגן געשלענגלט אַ סאָד מיט פרוכטביימער.

ביילקע די גבירטע האָט געהאַט דינסטן ווען די קינדער זיינען געווען קליין, קאָכן אָבער האָט זי ליב געהאַט אַליין.

די קינדער זיינען זיך צעפאָרן איבער דער וועלט. בלויז דער מיזיניק, ליאָווע, איז געווען אין דער היים און געלערנט אין דער רוסישער „אוטשי־לישטשע״.

גלייך נאָך סוכות האָט ביילקע אָנגעהויבן שיקן האָלץ צו די אָרעמע אויף ווינטער. ערב פסח האָט זי געלאָזט באַקן מצות פאַר די נויט־באַדערפטיקע יידן. ווי נאָר ביילקע האָט זיך דערוווסט פון דעם אומגליק, וואָס ס׳האָט זיך אויסגעגאָסן אויף אַלטע לאַמפּאַרטס, איז זי געלאָפן זיך דערוויסן, וואָס מען קען טאָן פאַר אים. זי האָט געוווסט, אַז ער איז אַ גוטער בעל־מלאכה און איז קיין מאָל ניט אָנגעקומען צו קיינעם.

— ביילקע, איך דאַרף גאָרניט... — האָט איר אַלטער געענטפערט אויף אַלע אויספרעגעכצן.

— וואָס רעדסטו, אַלטער? וואָס הייסט, איכ׳ל דיר לאָזן אויף הפקר? ס׳איז דאָך דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט!

— פונקט איצט, ערב יום־טוב, ווען ס׳האָט זיך געמאַכט אַ ביסל אַרבעט, האָט מיר אָפּגענומען די האַנט. איך האָב זיך קיין מאָל ניט באַקלאָגט, אָבער איצט בין איך אויס... פאַר וואָס קומט דאָס מיר?

די ווערטער האָבן אים געשטיקט אין האַלדז.

— אַלטער, אַזוי איז די וועלט! יעדן איינעם טיילט מען צו זיין חלק, איינעם אַ בעסערן; אַ צווייטן אַן ערגערן, און איינעם גאָר אַ ביטערן...

— ביילקע! איר זייט דאָך אַ טייערער מענטש, אַלע ווייסן דאָס. איך האָב שטענדיק געבעטן איך זאָל ניט דאַרפן אָנקומען צו יענעם. איך וויל ניט... יאַנקל דער רופא זאָגט, אַז ס׳איז אַ גורל־זאַך, וויל איך ניט מער מיין גורל...

— ווו איז דיין ווייב, אַלטער?

— זי איז אַוועק צוריק דינען... צו די קאַטינקעס, צו שלמהן...

— אַוועק דינען?.. ביילקע האָט אַ ווילע געשוויגן. — יאַנקל דער רופא

האָט מיר געזאָגט, אַז אפשר וואָלסטו געקויפט אַ פערד און וואָגן מיט אַ טון און זיך גענומען צו דיין טאַטנס מלאכה?

אַלטער האָט געפילט ווי עפּעס רייסט זיך אויף אין מוח. ער האָט דאָס ניט געקענט הערן. ניט געקענט הערן דאָס וואָרט „וואַסער־פירער”. ער האָט אָנגעקוקט ביילקען און אַ זאָג געטאָן:

— אַ וואַסער־פירער? ער האָט אָנגעוויזן ביילקען אויף זיין פּאַראַליזירטער האַנט...

ביילקע האָט געשוויגן.

— זאָרג ניט, אַלטער, מיר האָבן אַ גרויסן גאָט, ער וועט דיך ניט פאַרלאָזן.

מיט אַ שעה שפּעטער האָט לייבל, דעם אייזן־קרעמערס געהילף, אַריינגעבראַכט אין דער שוסטעריי צוויי ליידיקע עמערס און עטלעכע פּעקלעך... פאַר נאַכט האָט דער סטעלמאַך געבראַכט אַן אָסעלקע.[*]

אַלטער איז געזעסן אויף זיין שוסטערבענקל, געקוקט אויף די עמערס, אויף די פּעקעלעך עסנוואַרג און געשוויגן.

חוה איז אַריינגעקומען, זי האָט אָנגעקוקט די צוויי עמערס, די אָסעלקע צו טראָגן די עמערס, די פּעקלעך, די קינדער זיינען אַריינגעקומען פון חדר. אַ טויטע שטילקייט האָט געהערשט אינעם הייזל. דורך די שייבלעך האָט זיך די זון געטונקט אין שקיעה־פלאַמען. חוה האָט אַ טראָט געטאָן צו דער לײמענער קיך און אָפּזיפצנדיק געזאָגט: — איך וועל מאַכן עסן...

*

אַלטער האָט געשלעפּט די עמערס וואַסער באַרג־אַרויף, און די עמערס האָבן אים געשלעפּט צו דער ערד. זיין רעכטע האַנט איז נאָכגעהאָנגען ווי אַן אָפּגעבראָכענער צווייג. פון צייט צו צייט האָט זיך פאַרהאַקט דער אָטעם און ער האָט געפילט ער קען מער ניט גיין. ס'האָט אים געמאַטערט, וואָס ניט געקוקט אויף דער שווערער האָרעוואַניע דאַרף ער אָנקומען צו מענטשן. זיין טאַטנס צוואה — ניט צו זיין קיין וואַסער־פירער — איז ניט מקוים געוואָרן, דער גורל האָט אים דערפירט צו זיין אַ וואַסער־טרעגער.

---

[*] קאַראַמיסל.

נאָר מער פון אַלץ האָט אים געמאַטערט דער צער, וואָס חוה איז צוריקגעגאַנגען דינען. דער נאָמען „שלמה קאָטינקעס״ האָט אים געשטאָכן מיט בזיון.

אין אַ קאַלטן שנייִק־רעגנדיקן פאַר נאַכט האָט זיך אַלטער דערפילט אַזוי אויסגעשעפּט, אַז ער האָט מער ניט געקענט אַרויפקריכן דעם באַרג מיט די צוויי עמערס וואַסער. ס׳האָט זיך אים געדאַכט, אַז אָט פאַלט ער אַנידער, און וועט קייקלענדיק זיך באַרג־אַראָפּ, זיך דערקייקלען צום טייך...

ווען ער האָט זיך דערפילט אַ ביסל לייכטער איז ער אַרויפגעקראָכן דעם באַרג. ס׳האָט אים אַ צי געטאָן צו יאַנקל דעם רופא. ער האָט מיט אים וואָס צו ריידן. ער איז אַריין צו יאַנקל דעם רופא אין הויף, צוגעקומען צו די דריי הילצערנע טרעפּלעך וואָס האָבן געפירט צו דער קיך און דערהערט אַ ווייטאָגדיקן קרעכצן. ער האָט מיט אַמאָל חרטה געקראָגן. אַוועקגעשטעלט די ליידיקע עמערס ביים טיר, אויסגעטאָן די אָסעלקע און אַוועקגעלייגט אויף די עמערס. הינטערוויילעכץ זיך אַרויסגעשאַרט פון הויף און געלאָזט זיך גיין דורך דער תיפלה־גאַס. ער האָט ניט געפילט די נעץ פון נאַסן שניי וואָס האָט געשאָטן און זיך געטראָגן באַרג־אַראָפּ צום בית־עולם.

ווען ער איז אַריבער דעם שאָסיי און געוואָלט אַרויף צום בית־עולם, האָט ער ניט געקענט. ער האָט זיך געגליטשט אין דעם צעווייקטן ליים און אַוועקגעפאַלן. מיט די לעצטע כוחות האָט ער זיך אומגעקערט און אַוועקגעלאָזן דורכן שאָסיי, פאַרביי דער קאַפּליצע אויפן אַנטקעגנדיקן באַרג, און פון דאָרטן אַראָפּגענידערט צום טאָל.

אַ פאַרלאָרענער, אַן אויסגעשעפּטער, איז אַלטער געשטאַנען און אַרויפגעקוקט צו די פליגלען פון די ווינטמילן וואָס דרייען זיך, ווי זיי וואָלטן זיך רייסן צו די הימלען.

אַלטער דער מילנער איז אַראָפּגעגאַנגען פון די טרעפּלעך פון ווינטמיל אַהיימצוגיין אויף וועטשערע. ס׳איז שוין געווען שפּעט אָוונט. ווען ער האָט דערזען אין גרויען פאַר נאַכט אַ פאַרשנייטן מענטשן אין טאָל, האָט ער פאַרשפּיליעט די לאַנגע קאַפּאָטע און געגאַנגען זען ווער דאָס איז.

— אַלטער לאַמפּאַרט! וואָס טוסטו דאָ?

— גאָרניט, ר׳ אַלטער, גאָרניט. איך האָב שוין אַלץ פאַרשפּילט. ניטאָ צוליב וואָס צו לעבן...

— קום אַריין צו מיר אין שטוב, וועסט דאָך פאַרפראָרן ווערן.

דער מילנער האָט געוווּסט פון אַלטערס אומגליק און פאַרשטאַנען, אַז יענער לעבט איבער דעם זעלבן יאוש וואָס ער אַליין האָט איבערגעלעבט, האָט ער אים אָנגענומען פאַרן אָרעם.

— קום מיט מיר! קום, מיר וועלן עסן וועטשערע. אויב דו ווילסט, וועסטו אַרבעטן מיט מיר אין מיל...

לאַמפאַרט האָט אָנגעקוקט אין דער פינצטער דעם מילנער. פלוצעם, ווי ער וואָלט זיך אָן עפעס דערמאָנט, אַרויסגערעדט:

— רב אַלטער! און געוויזן דעם מילנער ווי ס׳הענגט אים אַראָפ די געליימטע האַנט.

— קום מיט מיר, קום! מיר וועלן עסן וועטשערע און דו וועסט אַרבעטן מיט מיר אין מיל...

אַלטער דער מילנער האָט אַ פאָכע געטאָן מיטן ליידיקן לינקן אַרבל פון דער קאַפאָטע...

— יע, לאַמפאַרט! נאָר איין האַנט איז מיר פאַרבליבן, — האָט ער צוגעשאָקלט מיטן קאָפ. — אַ מיל פליגל האָט ביי מיר די צווייטע אָפגעריסן... זיינען מיר צוויי אַלטערס מיטן זעלבן גורל און מיטן זעלבן נאָמען...

אַלטער לאַמפאַרט האָט אויפגעהויבן די אויגן צו די מיל־פליגלען, וואָס האָבן ווי טונקעלע שאָטנס זיך געדרייט און אים געבראַכט אַ שטראַל פון האָפענונג פון די פאַרוואָלקנטע הימלען.

— יאָ, רב אַלטער, ביי אייך וועל איך אַרבעטן און כ׳וועל אייך זיין אַ צווייטע האַנט...

פייוול מיטשוקס

באַשע־ריווע איז אַ נאָמען נאָך צווײ באָבעס, איר צו לאַנגע יאָר. אויף איר גורל איז אויסגעפאַלן צו ירשענען די פרנסה פון דער באָבע באַשע. די באָבע באַשע האָט פאַרקויפט אויבס אויפן ווינקל מאַרק און דער פישער־גאַס, און באַשע־ריווע פאַרקויפט אויבס אויפן זעלבן ווינקל. צייטן האָבן זיך געביטן — בעת די באָבע איז דאָרט געזעסן איז הינטער איר געשטאַנען אַן אַלטע צעפרוכנעטע הילצערנע הויז מיט אַן איינגעפאַלענעם שינדלדאַך, מיט ווייסע פענצטער, וואָס די פאַרב איז אָפגעקראָכן פון אַלטקייט, איצט זיצט דאָרט באַשע־ריווע מיט געשוואָלענע פיס ווי קלעצער און איר ברייטער געזעס גיט זיך קוים אַן עצה אויף דעם בענקל אויף וועלכן זי זיצט. הינטער איר געפינט זיך חיה־רחל לוריעכעס גרויסער צווײ שטאָקיקער מויער, ווו איר אײדעם האָט אַ שניטקראָם. חיה־רחל וווינט הינטערן שניטקראָם אין אַ שטוב פון פינף צימערן. די, וואָס האָבן געהאַט די זכיה דאָרטן אַרייַנצוגיין, זאָגן, אַז חיה־רחל וווינט אין אַ פאַלאַץ. אַלע ווייסן פון וואַנעט ס'האָט זיך גענומען צו חיה־רחלען דאָס עשירות גראָד נאָך דעם ווי איר מאַן איז אָפגעשטאָרבן פון אַ לונגען־אָנצינדונג. זי האַנדלט מיט די גענעראַלשעס און מיט די אָפיצירשעס אין פעסטונג אָסאָוויעץ, וואָס מען בויט זעקס וויאָרסט פון שטעטל און דרייסיק וויאָרסט פון דער דייטשישער גרענעץ.

חיה־רחל לוריעכעס נייט אירע קליידער ביי יענטע דער דאַמען־שניידערקע — די זעלבע שניידערקע, וואָס נייט פאַר חיה־רחלס גענעראַלשעס, און טראָגט אויף אירע פינגער רינגעלעך מיט בריליאַנטן ———

נישט וועגן חיה־רחל לוריעכעס, דער גבירטע, נאָר וועגן באַשע־ריווען דער אויבס־פאַרקויפערין, און איר געירשנטער פרנסה, וויל איך דאָ דערציילן — און נישט אַזוי פון באַשע־ריווען — ווי פון איר מאַן, פייַוול מיטשוקס דעם וואַסער־פירער.

פייַוול מיטשוקס פרנסה־געבערין איז געווען אַ ווייסע קליאַטשע, באַשפריצט מיט טונקל גרויע שפרינקעלעך. ניטאָ קיין נאָמען פאַר אָט דעם

פערדישן קאָליר, ווייל קיין „שימל” איז עס ניט געווען, קיין „שיוואַק” אויך ניט, דאָס איז אַזאַ קאָליר, וואָס קיין פאַרמעגלעכער פּויער וויל אַזאַ פערד ניט קויפן, און אַפילו קיין לייטישער פורמאַן אויך ניט. אַ קונה אויף אַזאַ פערד איז נאָר אַן אָרעמאַן, אַ וואַסער־פירער. איז טאַקע דער קליאַטשע באַשערט געווען אַריינצופאַלן צוו פּײַוול מיטשוקס און אים העלפן צי׳ען פּרנסה פון פירן וואַסער.

פירן וואַסער איז אין אונדזער שטעטל ניט געווען קיין לייכטע פּרנסה. דאָס שטעטל איז געלעגן אויף אַ הויכן באַרג, און דער טייך, פאַרשטייט זיך, איז געלעגן אונטן, צופוסנס פון באַרג, און אַ טון וואַסער איז אַ משׂא, וואָס נאָר אַ געדולדיקער פערד — און ניט קיין איבערגעפרעסענער ווי די פּריצישע פערד, — נאָר אַזאַ פערד האָט געקענט אַרויפשלעפּן אַ טון וואַסער אויפן ברוקירטן, משופּעדיקן באַרג־אַרויף.

אָט אַזוי האָט אויסגעקוקט דאָס בילד: פּײַוול מיטשוקס, מיטן לאַנגן אויסגעצויגענעם פּנים, מיט עטלעכע האָר אויף זיינע איינגעפאַלענע באַקן, מיט אַ קיילעכדיק שוואַרץ היטעלע, ער טאָפּטשעט פאָרויס אין זיינע אויסגעקרימטע צעפאָרענע שיך, באַרג־אַרויף, באַרג־אַרויף, און די ווייסע קליאַטשע מיט די טונקל־גרויע פינטעלעך גייט הינטער איר באַלעבאָס. זי וואַרעמט מיט איר אָטעם זיין פּלייצע און שלעפּט די טון צו באַזאָרגן די שטעטלשע באַלעבאַטים מיט וואַסער.

די ברונעמער וואָס מען האָט אין שטעטל, וואָס שטייט אויף אַ הויכן באַרג, האָבן קיין מאָל קיין וואַסער ניט געגעבן. פון צייט צו צייט הערט זיך אַ שטאַרקער סקריפּ פון אַ ראָד, אָדער דאָס פערדל בלייבט שטיין. גענוג געשלעפּט... אַזוי פירט שוין פּײַוול מיטשוקס וואַסער אין שטעטל פאַר צענדליקער יאָרן, און שלאָגט אויס זיין וואַסערדיקע פּרנסה. ר׳מיידט אויס זיך צו טרעפן מיט חצקלען, דעם צווייטן שטעטלשן וואַסער־פירער. חצקל פירט די טון מיט אַ גרויס גניאַדע פערד, נאָר דאָס פערד איז בלינד. אַז פּײַוול מיטשוקס דערזעט פון אונטן, אַז חצקל פאָרט באַרג־אַראָפּ, און דער גניאַדער שטעלט די פיס אין דער פינצטער און טאַפּט דעם וועג, באַפאַלט אים אַן אומרו — ווי קען מען פאָרן פון אַזאַ באַרג־אַראָפּ מיט אַ בלינדער חיה? ס׳איז דאָך סכּנות נפשות.

פײַוול מיטשוקס האָט זיך געשראָקן, אַז חצקל זאָל אים, חס וחלילה, ניט געבן קיין נעהאָרע — אָט קוקט ער ווי זיין שיוואַק גייט זיך מיט דער טון וואַסער באַרג־אַרויף, ווי אַ וועווערקע אויף אַ בוים, און זיין פערד שטעלט די פיס אין דער לופטן ווי ער וואָלט טאַפּן אַ וואַנט.

מיט איטשע דעם שטומאַק — דעם דריטן וואַסער־פירער — רעדט ער ניט, ווייל ער פאַרשטייט אים ניט. די צונג איז ביי אים צוגעקלעפּט צום גומען.

ווי אַזוי איטשע דעם שטומאַקס אויסגעדאַרט פערדל שלעפּט אַרויף אַ טון וואַסער אויפן באַרג, קען פײַוול מיטשוקס ניט באַנעמען. אַז ער טראַכט וועגן זיינע קאָנקורענטן רוקט ער זיך צו צו זיין שיוואַק און גלעט אים. ער האָט ליב זיין קליאַטשע און טרעט ניט אָפּ פון איר. ער האָט ליב זיין אַרבעט, ס'פאַרדריסט אים נאָר וואָס זיין פאַרדינסט קלעקט ניט, און באַשע־ריווע דאַרף זיצן אין היץ און אין קעלט, אין שניי און רעגן אויפן גאַס אַרויסצוהעלפן אין דער פרנסה. ווען ס'וואָלט געקלעקט וואָלט ער אַפילו געקויפט אַ פוד האָבער פאַר דער קליאַטשע, אָבער אַז ס'קלעקט ניט און דירה־געלט פאַרן קעלער דאַרף מען אויסצאָלן גילדנווייז.

ווינטער קומט אָן דאָס וואַסער־פירן מיט גרינגע ווערעם. ס'איז שווער אָנצושעפּן דאָס וואַסער פון פרעראָמב. דאָס וואַסער ווערט פאַרפראָרן אויפן טון, אויפן וואָגן, אויף די רעדער. ס'איז גליטשיק, די רעדער גליטשן זיך, דאָס פערד גליטשט זיך, די טון וואַסער ווערט שווערער, און ס'איז שווער מיט דער אויסקומעניש. ס'איז נאָך אַ גליק, וואָס ס'פאַלט אים אַ מאָל אַריין אַ פאָר רובל פאַרן פירן אַ מת אויפן בית־עולם. דאָס איז פײַוול מיטשוקס צוגאָב־פרנסה. מיט יאָרן צוריק האָט די שטאָט איינגעקויפט אַ וואָגן צו פירן די מתים אויפן גוטן אָרט. חצקל דער וואַסער־פירער האָט זיך דאָן אָפּגעזאָגט — ער האָט ניט געוואָלט מער פירן קיין מתים. ער האָט געטענהט אַז זיי קומען אים צו חלום, אַז די פערד האַלטן זיך ניט ביי אים, זיי פגרן... האָט מען די פרנסה איבערגעגעבן פײַוול מיטשוקס.

פײַוול טרייבט ניט דאָס פערד ווען ער פירט אַ מת צום בית־עולם. ער לייגט אַוועק די לייצעס אויפן וואָגן און גייט גלייך מיטן פערד. דאָס פערד ווייס דעם וועג, וואָס פירט צום בית־הקברות — דער וועג, וואָס פירט אַוועק

אויף אײביק. פײַוול גייט ביים זייט און טראַכט: ס׳איז דער וועג צו וועלכן יעדער איינער דערגייט, צי ער וויל צי ניט.

דאָס מתים־געסל איז געווען באַקאַנט אין שטעטל מיט זיינע בלאָטעס. דאָס געסל האָט מען קיין מאָל ניט אויסגעברוקירט, די באַגלייטערס האָבן זיך אויסגעהיט פון די בלאָטעס. טייל זיינען געגאַנגען נאָר ביזן געסל און זיך אומגעקערט אַהיים. די וואָס זיינען געגאַנגען ווייטער האָבן זיך געשאַרט ביים הילצערנעם פאַרקאַן פון גלחס גאָרטן. אַריינקריכן מיט די שיך אין דער בלאָטע האָט זיך קיינעם ניט געגלוסט. אַזוי האָט מען „פאַרלאָזט די וועלט" אין שטעטל.

ס׳זיינען אָבער געווען אויסנאַמען. אַזוי איז עס געווען ווען נחום דער חזן איז געשטאָרבן. דער טאָג איז געווען אַ האַרבסטיק־גרויער, שווערע וואָלקנס האָבן פאַרדעקט די הימלען, די פאַרהאַרטעוועטע ערד אויפן נייעם מאַרק איז געוואָרן פוכקע־ווייך פון ביינאַכטיקן רעגן — —

קרעמערס און בעלי־מלאכות האָבן פאַרמאַכט די קלייטן און זענען אַוועק צו נחום דעם חזנס הויז אַרויסצובאַגלייטן דעם נפטר. מען האָט דעם פאַרשטאָרבענעם געפירט אַרום בית־מדרש, ווו ער איז פאַר צענדליקער יאָרן געשטאַנען ביים עמוד, געווען דער שליח־ציבור פון די שטעטלשע ייִדן. איצט וועט ער ווייטער זיין אַ מליץ יושר פאַר די ייִדן פון שטעטל. פײַוול מיטשוקס האָט געהאַלטן די לייצעס און גערעדט צו דער קליאַטשע: „גיי, גיי צום בית־המדרש. ניטאָ קיין סך אַזעלכע חזנים, ניט קיין סך אַזעלכע גוטע ייִדן. גיי, גיי".

נאָר אַ מאָדנע זאַך: ווען דאָס פערד האָט געפירט די טון וואַסער, האָט ער זעלטן געקוקט אויף הינטן. ער האָט שוין געוווּסט אַז ער פירט אַ טון וואַסער, און אַז פײַוול פלעגט אים איבערחזרן אַ פאַר מאָל, אַז דאָס וואַסער איז פאַר דיאָדיע דעם בעקער, איז דאָס פערד געגאַנגען צו דיאָדיעס בעקעריי. נאָר ווען די קליאַטשע האָט געפירט, להבדיל, אַ בר־מינן אויפן בית־עולם, האָט זי ניט אויפגעהערט צו קוקן אויפן וואָגן, ווי זי וואָלט וויסן וואָס אַזעלכעס און וועמען זי פירט דאָרטן — —

גאָר אָפט פלעגט פײַוול ווערן באַזאָרגט וועגן פרנסה. ס׳פלעגט אים באַפאַלן אַן אימה: זאָל כאָטש די קליאַטשע זיין געזונט, זאָל חס־וחלילה

דער וואָגן זיך ניט צעשיטן. מען דאַרף שוין ווידער צאָלן דירה־געלט, מען דאַרף קויפן קאַרטאָפל אויף דער וואָך, באַשע־ריווע פלעגט די קאַרטאָפל קאָכן אין די שאָלן און מיטברענגען אַ הערינג מיט ליאָק ווען זי פלעגט זיך אומקערן פון מאַרק מיט די קאָשיקעס. די טאַבורעטקע האָט איר ליפע דער קרעמער געלאָזט אַריינשטעלן צו אים אין קראָם אויף איבער נאַכט. ס׳איז איר געווען שווער אַרויפצוגיין אַפילו די דריי שטיינערנע טרעפלעך מיט דער טאַבורעטקע. איין מאָל האָט זי זיך מיט אירע געשוואָלענע פיס אַ גליטש געטאָן פון אַ טרעפל, געפאַלן און זיך צעקלאַפט.

פײַוול פלעגט ברענגען נעכטיקע ברויט פון דיאָדיע דעם בעקער. דיאָדיע פלעגט אים אַראָפרעכענען פאַרן ברויט פונעם וואַסער... פלייש פלעגט מען ביי פײַוולען עסן נאָר פרייטיק צו נאַכטס, אויך פאַר דעם האָט ער געצאָלט דוד דעם קצב מיט וואַסער.

ס׳פלעגט זיך אַ מאָל מאַכן, אַז פלוצעם האָט קיינער ניט געדאַרפט קיין וואַסער, ווי די ייִדן וואָלטן אויפגעהערט טרינקען און אָפגיסן נעגל־וואַסער, ווי די באַלעבאָסטעס וואָלטן מער ניט באַדאַרפט קאָכן און וואַשן. אַפילו דיאָדיע דער בעקער, וואָס איז געווען זיין בעסטער קונה, האָט אויך ניט געדאַרפט קיין וואַסער. ביי פײַוולען איז אויפגעקומען אַ חשד: אפשר קויפן זיי ביי די אַנדערע וואַסער־פירערס — אפשר קויפן זיי ביי שלמה־בהמה, וואָס טראָגט וואַסער אויף אַ קאָראָמיסל — צוויי עמערס פאַר אַ קאָפיקע. גוטע באַלעבאָסטעס גיבן אים אַ מאָל צו אַ שטיקל ברויט, אַן איבערבלייבעכץ פון אַ וועטשערע, רעשטלעך פון אַ צוגעברענטן טשאָלנט.

פײַוולען פלעגט ווערן אומעטיק פון אָט די טראַכטענישן.

די ווייסע קליאַטשע האָט פײַוול געהאַלטן ביי שכנא דעם פאָטשט־פירער אין אַ שטאַל, און דעם מתים־וואָגן, וואָס די שטאָט האָט אים איינגעקויפט, אויפן הויף נעבן דער שטאַל. פײַוול פלעגט דערפאַר שכנאָ׳ן דעם בעזדיעטניק צושטעלן וואַסער הן פאַר זיין היים, הן פאַר די פערד.

אַז שכנא איז אַוועקגעפאָרן קיין ארץ־ישׂראל, האָט ער פאַרקויפט זיין הויז מיט די שטאַלן, וואָס זיינען געשטאַנען הינטער זרח ניעמאַנס שענק, צו אַ גוי. האָט דער גוי ניט געוואָלט האַלטן ביי זיך אויפן הויף דעם מתים־וואָגן, ער האָט מורא געהאַט... פײַוול האָט זיך ניט געקענט קיין עצה געבן

און געהאַלטן דעם מתים־וואָגן אויפן גאַס. איז דאָס אָבער די באַלעבאַטים ניט געפעלן געוואָרן — קיינער וויל ניט קוקן אויפן וואָגן וואָס וועט אים צונעמען פון עולם הזה... נאָך ווינציקער איז דאָס געווען געפעלן מאַטקען, דעם באַלעבאָס פון קעלער ווו פײַוול האָט געוווינט, ווייל דער וואָגן איז געשטאַנען ביי זיין הויז און אים אָן אויפהער דערמאָנט אויף וואָס מען נוצט אים...

אַזוי איז אַוועק אַ שטיקל צייט. מיט אַ מאָל האָבן די באַלעבאַטים דערזען, אַז די ווייסע קליאַטשע גייט אַרום אין מיטן העלן טאָג אויפן שול־באַרג, די טון מיטן וואָגן שטייען אַנטקעגן קעלער, און פײַוול שפאַצירט זיך אַ פאַרחלומטער איבער דער תּיפלה־גאַס, האָבן זיי פאַרשטאַנען, אַז עפעס איז ניט גוט מיט פײַוולען.

אין אַ פאַרנאַכט ווען פײַוול האָט זיך אומגעקערט פון שפאַציר פון דאָלקער וואַסערמיל און דערזען דעם וואָגן מיט דער טון, האָט ער אויסגעגלאָצט די אויגן און פאַרשטאַנען, אַז דאָס פערד איז אויפן שול־באַרג. איז ער אַוועק און עס צוריקגעבראַכט אַהיים, און געשטאַנען אַזוי אַ פאַרדומטער נעבן דער קליאַטשע און ניט געוווסט וואָס ווייטער צו טאָן. מיט אַ מאָל האָט ער אָנגענומען דאָס פערד און געפירט עס גלייך צו זיך אַהיים.

באַשע־ריווע, וואָס איז אָקערשט געהאַט געקומען פון מאַרק, האָט זיך צעשריגן מיט באַנומענע קולות:

פײַוול, וווהין פירסטו דאָס פערד, עס וועט דאָך געהרגעט ווערן אויף די צעפוילטע טרעפ!

האָט זי פײַוול אָנגעקוקט און אַ ברום געטאָן:

— זאָל זי וווינען מיט אונדז. זאָל זי אויך וויסן וואָס פאַר אַ לעבן מען לעבט דאָ אין דעם פינצטערן קעלער־גרוב!...

— אַ בראָך איז צו מיר! פײַוול, דו ביסט דאָך אַראָפ פון זינען!

פון דאַן איז אויפן וואָגן אַנטקעגן קעלער געשטאַנען די טון אַ ליידיקע. דער פערד האָט אַרומגעשפאַצירט איבערן שול־באַרג און געגעסן גראָז, און אַז ער פלעג ווערן דורשטיק, פלעג ער אַוועקשפאַצירן צום טייך. ער האָט גוט געקענט דעם וועג פון די יאָרן וואָס ער האָט געפירט די וואַסער טון. פײַוול מיטשוקס איז אַרומגעגאַנגען אַ פאַרזונקענער אין רעיונות, געקוקט

אויף די שטיינער פון ברוק און די ליפּן האָבן זיך באַוועגט ווי ער וואָלט זיי ציילן, די שטיינער. פון צייט צו צייט האָט ער זיך פונאַנדערגעלאַכט, געלאַכט אויפן קול, געלאַכט פון דער שטעטלשער וועלט, און באַשע־ריווע איז געזעסן אויף דער טאַבורעטקע פון דער באָבע־באַשע, און פאַרקויפט פינף קאַרשן פאַר אַ גראָשן.

מיט יאָרן שפּעטער האָבן זיך אין שטעטל דערטראָגן קלאַנגען, אַז יחיאל, פּייוול מיטשוקס עלטסטער זון, איז אַ שׂררה, אַ גענעראַל אין דער רויטער אַרמיי. דער ייִנגערער זון איז געווען אַ ניט דערבאַקענער. באַשע־ריווע פלעגט זאָגן, אַז זי ווייס גאָרניט אויף וועמען זי האָט זיך פאַרקוקט ביים טראָגן. דעם טאַטן איז ניט אָנגעגאַנגען וואָס מען רעדט און וואָס מען דערציילט. מיט אויסגעלאָשענע, שטאַרע אויגן פלעגט ער אַרומבלאָנקען איבערן שטעטל און ניט געוווּסט, ניט געדענקט ווער דער יחיאל איז ———

אין דומפּיקן קעלער־שטיבל איז נאָך געוואָרן טונקעלער, פינצטערער...

צו וואָס טויג דער שׂכל?

ניט ווייט פון זאַמדיקן ברעג ביים טייך שפרייט זיך אויס דאָס קליינע דערפל. די אַלטע גרויע הילצערנע הייזער זיינען אַרומגערינגלט מיט דיקע הויכע צעוואַקסענע ביימער. זייערע קרוינען פאַרדעקן די שטרויענע דעכער און וואַרפן אויף זיי אַ שטענדיקן שאָטן.

דער זונאויפגאַנג באַגיסט מיט אַ גאָלד־רויטן פאַרב דעם פלאַך פון שטילן, פליסנדיקן טייך, באַלויכט מיט ליכט די קרוינען פון די ביימער און באַגילדט דעם זאַמד, וואָס שיט זיך ווי טרוקן ליגדזן־מעל.

אויפן זאַמד זעסטו די שריט פון דער אַוועקגייענדיקער נאַכט, וואָס טרעט אָפ דעם וועג פאַרן טאָג, וואָס וועט אַלעמען זעטיקן מיט ליכט, מיט לעבן — דעם מענטש, די חיה, דאָס געוויקס. איך שטיי אַ געפלעפטער פאַר דער פאַרביק צעזונגענער פאַנאָראַמע און בענטש דעם אויפגאַנג פון דער אוראַלטער זון, וואָס גיט אונדז לעבן. איך וויל ניט אָנרופן דעם נאָמען פון יענעם דאָרף, עס געפינט זיך אין אונדזער צעווייטיקטן זכרון אויף פוילישער פאַרשאָלטענער ערד.

דאָרטן, אין יענעם דאָרף, וווינט פאַוועל — אַ קלוגער פויער, נאָר צו דער ערד דאַרף מען ניט קיין שׂכל. צו דער ערד דאַרף מען מזל.

פאַוועל הערט אויס די מיינונגען פון זיינע שכנים וועגן פאָליטיק, וועגן דעם, וואָס עס פאַרלויפט זיך אויף דער וועלט. וועגן מלחמות און אויפשטאַנדן אין ווייטע לענדער, און די נייעסן פון די שכנישע דערפער — — —

פאַוועל האָט אַ שניט אויפן פנים. און אַז ער וויל אַ טראַכט טאָן טיפער וועגן אַן ענין, גיט זיך אים אַ קרים דאָס פנים און ס׳פאַרמאַכן זיך אים אויף אַ ווײַלע די אויגן. די שכנים פון דאָרף האָבן דרך־ארץ פאַר זיין וואָרט און פאַר זיין מיינונג. זיי וואָלטן אים זיכער באַשטימט פאַרן סאָלטיס, האָט ער אָבער אַ פאַר מאָל געמאַכט בייסיקע באַמערקונגען וועגן גלח פון דעם נאָענטן שטעטל, וואָס פאַסן ניט פאַר אַ סאָלידן מיעשטשאַן... נאָך ערגער איז דאָס, וואָס ער איז אַ גרויסער אָרעמאַן, ס׳פאַסט ניט פאַר אַ דאָרף, וואָס האָט

עטלעכע רייכע פויערים, צו מאַכן פאַרן סאָלטיס דעם אָרעמסטן פונעם דאָרף.

פאַוועל איז אַן אַרבעטזאַמער מענטש. אַ סך מאָל גייט זיין אַרבעט אין גיוועץ, ס׳ברענגט ניט קיין רעזולטאַטן. אָבער ניט ווייל ער טוט עס שלעכט, נאָר ווייל ס׳קומט ניט אַרויס ווי ס׳וואָלט באַדאַרפט אַרויסקומען. אפשר ווייל צו דער ערד דאַרף מען ניט קיין שׂכל, צו דער ערד דאַרף מען מזל... דאָס שטיקל ערד, וואָס ער האָט געירשנט אויף זיין חלק פון טאַטן, נאָכן צעטיילן צווישן אַלע ברידער, איז זאַמדיק. ער פאַרזייט קאַרטאָפל — קומען גישט קיין רעגנס, ס׳קומען מייז און פאַרצערן דאָס פאַרזייטע נאָך איידער ס׳איז אויפגעגאַנגען. האָט ער באַמיסטיקט די זאַמדיקע בייטן און פאַרזייט תבואה, האָט ניט געשנייט, ניט אויסגעוואַרעמט די זריעה. ס׳האָבן גאָר סוף האַרבסט, נאָכן פאַרזייען, געגאָסן שטאַרקע רעגנס און פאַרשווענקט די זאַמדיקע ערד, „מען דאַרף ניט קיין שׂכל צו דער ערד״ — רעדט צו זיך פאַוועל — „מען דאַרף אַ ביסל מזל״.

די פאָר זאַגאָנעס, וואָס דער שווער האָט אים געגעבן נדן, ליגן זייער ווייט פון זיין היים, ערגעץ לעבן ווראָצעניע, ס׳נעמט פינף־זעקס שעה אַהינצופאָרן. דעם לעצטן מאָל ווען ער איז געפאָרן אָפשניידן דעם קאָרן האָט זיך צעבראָכן אַ ראָד פון וואָגן — אַרויסגעפאַלן אַ קלעפקע פון ראָד. פאַוועל האָט זיך יענעם טאָג ביטער אָנגעליטן. נאָך אַ מזל, ס׳איז פאַרבייגעפאָרן אַן אַלטער באַקאַנטער פויער פון נאָענטן דאָרף, אַ ווייטער קרוב, האָט ער זיך אָפגעשטעלט און געהאָלפן פאַוועלן דערשלעפן דעם וואָגן צו אַ שמיד און פאַוועלן אַליין האָט ער מיטגענומען אַהיים. „ניט אָפגעשניטן די תבואה, ניט צונויפגענומען, ניט געבראַכט אַהיים״ — טראַכט פאַוועל, מיט וואָס וועט ער באַצאָלן דעם שמיד? ער האָט אַפילו ניט וואָס צו פאַרקויפן. ער וועט פאַרקויפן דאָס לעצטע תבואה זעקל, וואָס איז פאַרבליבן פון פאַראַיאָריקן שניט. ס׳איז געבליבן, ווייל מען איז אויסגערעכנט מיטן באַקן, מיטן עסן דאָס ברויט. ער לייגט אַרויף דאָס זעקל אויף אַ שכנס וואָגן און פירט דאָס אין נאָענטן מיל פאַרקויפן. ער כאַפּט זיך ניט, אַז אין זעקל איז דאָ אַ קליין לעכעלע, וואָס אַ מייזל האָט אויסגעגריזשעט. ווען ער איז דערפאָרן צום מיל און דערזען אונטערן וואָגן דעם גרויסן בראָך, אַז ער האָט צעזייעט

זיין לעצטן זעקל קאָרן איבערן וועג, איז אים פינצטער געוואָרן פאַר די אויגן. וואָס וועט ער איצט טאָן? פאַר וואָס האָט ער אַזאַ ביטערן מזל?...

פּאַוועל האָט פאַרקויפט דאָס ביסל קאָרן וואָס איז פאַרבליבן אין זעקל, ביי די שכנים געבעטן אים אויסבאָרגן אַ ביסל געלט, און ווי ניט באַצאָלט דעם שמיד, און איז געפאָרן אָפּשניידן די תּבואה. איז אָבער דער גורל פאַרלאָפן פריִער און אַראָפּגעגאָסן אַ כליושטש רעגן און נאַס געמאַכט די תּבואה. האָט זיך פּאַוועל אומגעקערט אַהיים אַ צעווייטיקטער און געטראַכט זיין שטענדיקע טראַכטעניש, אַז צו דער ערד דאַרף מען ניט קיין שׂכל, מען דאַרף אַ ביסל מזל. ביז ס'איז ווידער אַרויס די זון, אָפּגעטריקנט די זאַנגען און געגעבן פּאַוולען אַ געלעגנהייט אָפּצושניידן און אַריינצונעמען זיין ברויט אין שייער.

*

פּאַוועל איז אַ קלוגער פּויער, אָבער וואָס טויג דער שׂכל, אַז עס מאַטערן די ספקות... אַז דו דאַרפסט קעמפן קעגן גורל צו קענען פאַרדינען דיין ברויט. —— דער האַרבסט אויפן לאַנד איז שיין, אָבער נאָר פאַר די פאַרזאָרגטע, פאַר די וואָס האָבן ברויט צו זעט. ניט פאַר די אָרעמע פּויערים. ס'בלאָזן קאַלטע ווינטן פון די בערג, אין די פרימאָרגנס פרירט דאָס וואַסער אין די קאַלוזשעס. פּאַוועל האָט פאַרשפּעטיקט מיטן ברענגען האָלץ פון וואַלד — געווען פאַרנומען מיט דער באַלעבאַטישקייט, מיט אַ קראַנק פערד, מיט דער פאַרנעצטער תּבואה אויפן פעלד. האָט אים זאָשיע, דאָס ווייב, מיט דרך־ארץ, ווי אַלע מאָל דערמאָנט: פּאַוועלקו! מיר האָבן ניט קיין האָלץ, איצט אַריינגעלייגט די לעצטע שייטלעך צו באַקן דאָס ברויט פון פרישן שניט... האָט ער זי אָנגעקוקט מיט אומעטיקע אויגן און געשאָקלט מיטן קאָפּ. ער האָט איינגעשפּאַנט די צוויי אויסגעמאַטערטע פערד און איז אַרויסגעפאָרן אין וואַלד נאָך האָלץ. גלייך ביים אַרויספאָרן פון דאָרף, ביים באַרג־אַראָפּ, ווּ ס'איז געשטאַנען דער גרויסער, צעפּרוכנעטער הילצערנער שוויענטי יאַן, האָט איין פערד אַ שטויס געטאָן דעם צווייטן אין אַ גראָבן, פּונקט ביים צלם. דער צלם האָט אַ קרעכץ געטאָן, אַ פאַל געטאָן אויפן קלענערן פערד און איינגעבראָכן זיין רוקן.

פּאַוועל האָט זיך געגעבן אַ כאַפּ ווי פון אַ בייזן חלום. ער איז אַראָפּ־

געשפּרונגען פון וואָגן און אַ פאַרווירטער געקוקט אויפן טויט־פאַרוואונדעטן פערד.

וואָס זאָל איך איצט טאָן? ס׳איז אים אַ צער געווען צוצוזען דעם טויט־קלאַפּ פונעם פערד. ער האָט ווי אין ספּאַזמעס זיך אַ כאַפּ געטאָן פאַרן קאָפּ. וואָס פאַר אַ פינצטערע דאָליע באַגלייט אים.

פאַוועל האָט איבערגעלאָזן דאָס פאַרוואונדעטע פערד און דאָס לעבעדיקע פערד, דעם וואָגן און דעם איינגעפאַלענעם צלם. און געלאָפן אַהיים. דאָס טרוקענע האָלץ האָט געברענט אין באַקאויון, געלעקט די אויוון־ווענטלעך מיט רויטע צונגען. ער איז צוגעלאָפן צום טיש, אַ כאַפּ געטאָן די הילצערנע הייליקע סטאַטוע, און זי מיטן גאַנצן כּוח אַריינגעוואָרפן אין די פלאַמען פון צעצונדענעם האָלץ... אָפּגעאָטעמט שווער און אַ טראַכט געטאָן — „ס׳ברענט ווי האָלץ!..״

— וואָס טוסטו, פאַוועל?! — האָט זאָשיע אויסגעשריִען.

— יענער איז אויסגעוואָקסן האָט ער דערהרגעט דאָס פערד, דער וועט אויסוואַקסן, וועט ער אונדז דערהרגענען...

— פאַוועל, ביסט משוגע?!..

— אפשר... — האָט פאַוועל געשאָקלט מיטן קאָפּ.

שלמהקעלע שיינדלס...

באַלד ווי ס׳איז אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה, עטלעכע טעג נאָך תשעה־באָב, האָט מען שלמהקעס טאַטן צוגענומען פאַר אַ סאָלדאַט. שלמהקעלע איז נאָך קיין גאַנצע פינף יאָר ניט אַלט געווען. די מאַמע, וואָס האָט זיך אַ ביסל פאַרשפּעטיקט חתונה צו האָבן, איז געווען עלטער מיט אַ פּאָר יאָר פון טאַטן. אירע שטענדיק צעקודלטע האָר אויפן קאָפּ, די גרויסע שוואַרצע ברעמען, וואָס זיינען זיך צונויפגעקומען נאָענט ביי דער ברייטער נאָז, האָבן איר צוגעגעבן נאָך אַן עלטערן אויסזען. נאָר די שוואַרצע, גלאַנציקע טיפע אויגן האָבן באַשיינט און באַלויכטן איר פאַרעלטערט פּנים. צו איר שוועסטער, ביי וועלכער זי האָט די אַלע יאָרן נאָך דער חתונה געוווינט, פלעגט זי שטענדיק זאָגן: „מיין חיים האָט מיך גענומען ווייל ער האָט מיר געקוקט אין די אויגן. ווען ער קוקט אויף מיין פּנים, וואָלט איך נאָך געווען אַ מויד!” — און דערביי צופרידן זיך פונאַנדערלאַכן.

חיים איז געווען אַ הויך־געוויקסיקער מיט אַ קיילעכדיק פּנים. דער הויכער שטערן מיט צוויי טיפע ווינקלען, דער שניט אויף דער גאָמבע, זיין אָפּענעם קוק און שטענדיקער שמייכל האָבן געמאַכט אַן אָנגענעמען ליבן איינדרוק. אַ שטאָלץ האָט געווייעט פון אים, פון זיין צעוואַקסן גבורהשן גוף.

שיינדל האָט מיידלוויז צומאָל ניט געחלומט וועגן חיימען. זי האָט געוווּסט ווו זי האַלט. ניט איין מאָל האָט דאָס איר די מאַמע געגעבן אָנצוהערעניש, און אַפילו דער טאַטע פלעגט זאָגן: „שיין דאַרף מען זיין? קלוג דאַרף מען זיין? מזל דאַרף מען האָבן!”. צו וואָס זאָל זי זיך אַליין פאַרשאַפן צער? חיים איז אַ שיינער, קען ער דאָך געוויס געפינען אַ שיין מיידל... בעסער ניט טראַכטן וועגן דעם...

*

ווי נאָר מען האָט צוגענומען חיימען אין מיליטער, געמאַכט פאַר אַ סאָלדאַט, איז שיינדל געוואָרן אין גאַנצן אַן אַנדערע. זי האָט גאַנצע טעג געשוויגן, מען האָט אויף איר פּנים מער קיין שמייכל ניט געזען. אַפילו

צו שלמהקעלען, וואָס זי האָט אים אַזוי ליב געהאַט און פון די הענט נישט וועלן אַראָפּלאָזן, אים קושן און גלעטן, איז זי געוואָרן קאַלט. דער גלאַנץ פון אירע שוואַרצע קאַרשן־אויגן איז אין גאַנצן פאַרשווונדן, אַן אומעט האָט פון זיי געריסן. איר פרעמדקייט האָט געשראָקן דאָס קינד. ווען ער פלעגט דערפילן דער מאַמעס בליק פלעגט ער אינסטינקטיוו אויסשרייען: מאַמע! און אויסברעכן אין אַ געוויין. שיינדל פלעגט זיך דעמאָלט אויפכאַפּן ווי פון אַ חלום... אַ נעם טאָן דאָס קינד אויף די הענט און זיך פאַרטראַכטן: איך האָב געקלערט אַוודאי, ער פילט שלמהלע, ער פילט, וואָס איך גיי דורך, איך שרעק איבער דאָס קינד... און האַלטנדיק דאָס קינד צוגעטוליעט צו איר ברוסט, האָט זי געהערט ווי ער זאָגט: „מאַמע, דער טאַטע?״.

שיינדלען האָבן די ווערטער געשטיקט אין האַלדז, אין איר ברוסט האָט זיך אַ ווייטיק ווי דער שטאָך פון אַ סך נאָדלען צעטראָגן.

*

די דייטשן זיינען אַריין אין שטעטל. צו אַ שכנה, וועמענס מאַן ס'איז אַריינגעפאַלן אין געפאַנגענשאַפט, איז אָנגעקומען אַ בריוו פון דייטשלאַנד. שיינדלס שוועסטער, זיינען דאָס איר באַלד געקומען איבערגעבן, דערפרייען זי מיט עפּעס... שיינדל האָט אויסגעהערט, שטום אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און ווי אַ ביט דאָזיקע ווידער אַריין אין איר האַרבער שוויגעניש...

באַלד פון ערשטן טאָג ווי חיים איז אַוועק האָט שיינדל דערפילט טיף אין זיך, אַז זי האָט אים פאַרלאָרן. זי האָט אויף אים געוואַרט. אָבער די טרויעריקע מחשבות האָבן ניט אָפּגעלאָזט. שווערע קאָשמאַרן האָבן איר אָן אויפהער פאַרפאָלגט, זי האָט געזען פאַר זיך חיימס לעצטע שעהען, געפילט זיינע לעצטע געדאַנקען — —

פאַר די לעצטע חדשים האָט אַ גרויקייט באַשלאָגן אירע האָר, דאָס פּנים האָט זיך אויסגעצויגן און פאַרעלטערט. אַלץ האָט ווי פאַרגליווערט אין איר, בלויז טיפע זאָרג האָט געגלימערט פון אירע אויגן...

שלמהקעלע האָט דעם טאַטן ניט געדענקט. ער האָט אָבער געוווּסט, אַז דעם טאַטן פלעגט ער זען דורכן פענצטער. די מאַמע פלעגט אים דעמאָלט האַלטן אויפן האַנט און זאָגן: געקומען דער טאַטע... באַלד וועט ער אויסשפּאַנען דאָס פערד, אים געבן עסן און אַריינקומען אין שטוב...

שלמהקעלע האָט מער געדענקט דעם געלן קאַשטאַן, דעם הונט טשערבוש, וואָס איז שטענדיק נאָכגעגאַנגען נאָכן פערד און וואָגן, נאָכן טאַטן. אָן זיי האָט ער זיך ניט געקענט דערמאָנען, ניט געקענט זיך פאָרשטעלן זיין טאַטן.

✶

ס׳איז נאָך געווען פרי. שלמהקעלע האָט אָן עפן געטאָן די אויגן און זיך אַרומגעקוקט, ווי ער וואָלט עמעצן געזוכט... ער איז אַראָפּגעשפרונגען פון בעטל און צוגעלאָפן צום פענצטער. דורך דער אָפּגעוואָשענער שויב פון צעגאַנגענעם פראָסט האָט אַריינגעשיינט אַ העלער ערב פרילינגדיקער פרימאָרגן. שלמהקעלע האָט אַרויסגעקוקט צום הויף, צום שטאַל מיט דער פאַרמאַכטער טיר. אַ ווײַלע איז ער אַזוי געשטאַנען און איבערן קלאָרן פנימל, וואָס ער האָט געירשנט פון טאַטן, איבער די גראָע אייגעלעך האָט זיך אַ גליטש געטאָן אַ שאָטן. עפּעס האָט ער מיט אַמאָל דערזען, אַז אין דרויסן פעלן אַלע זאַכן — ניטאָ דאָס פערד, ניטאָ דער הונט, און ס׳איז ניטאָ דער טאַטע, — מיין טאַטע איז ניטאָ! אַוועקגעגאַנגען...

צום ערשטן מאָל האָט זיין קינדעריש הערצעלע דערפילט אַ באַנגיקייט, אַ ציִען צו עפּעס, וואָס האָט פלוצעם פּוסט געמאַכט דעם גאַנצן אַרום. ער איז צוגעגאַנגען צו דער מאַמעס בעט, ניטאָ, ניטאָ. ס׳איז אים געוואָרן ענג, ס׳האָט אים געדריקט צום וויינען. אין איין אויגנבליק האָט ער באַנומען דער מאַמעס צער, איר אַנדערשדיקן אויפפיר, איר פּנים... ס׳האָט אים אַ צי געטאָן צום דרויסן, ער איז צוגעלאָפן צו דער טיר, מיטן גאַנצן כּוח פון זיין קינדערשן אימפּעט אָן עפן געטאָן און אַרויס אין גאַס.

✶

גאַנצע טעג פלעגט שלמהקעלע זיך אַרומשלעפּן איבער די געסלעך פון שטעטל, איבערן דאָלקער באַרג וואָס פירט צום שאָסיי, אַרום די ווינטמילן, לעבן וואַסערמיל. ווו נאָר ס׳איז געווען אַ הונט האָט שלמהקעלע אים געקענט ביים נאָמען, און אַלע הינט האָבן געקענט שלמהקעלען. עמעצער פלעגט פאַרבייגיין און זען ווי שלמהקעלע גלעט אַ הונט, שטופּט אים די האַנט אין מויל, אָבער שלעפּט אים פאַרן ווידל, פלעגן זיי אָנהייבן שרייען: — טשעפּע אים ניט! ער וועט דיך צעבייסן, אַז ווײַ איז צו דיין מאַמען!..

שלמהקעלע פלעגט רויִק ענטפערן:

— מיך בייסן זיי ניט. מיין טאַטע האָט אויך געהאַט אַ הונט.

מאָנטיק, דער מאַרקטאָג, איז געווען שלמהקעלעס יום־טוב. פון גאָר פאַרטאָג פלעגט ער זיך שוין אַרומדרייען אַרום די ערשטע פורן וואָס פלעגן אָנפאָרן, גלעטן די הינט וואָס די פויערים האָבן מיטגעבראַכט צו היטן זייערע וועגענער. ער פלעגט זיך צורוקן נאָענט צו אַ פערד און גלעטן זיין מאָרדע — —

— גיי אַוועק! — שרייט אויס אַ פויער צום יינגל, — גיי אַוועק! דאָס פערד וועט דיר געבן אַ בריק און דיך דערהרגענען!

שלמהקע קוקט אָן דעם פויער און ענטפערט רויִק: — מיך בריקען זיי ניט. מיין טאַטע האָט אויך געהאַט אַ פערד.

אין מאַרקטאָג פלעגט שלמהקעלע בלייבן אין גאַס ביז די לעצטע פור איז אָפּגעפאָרן, ער פלעגט זיך צוטוליען צו אַ וואַנט, באַגלייט פון אַ פּאָר גאַסנהינט, וואָס האָבן אויך געזוכט אַן אָפּרו, אַנידערגעפאַלן אַ מידער און אָפּגעשלאָפן ביז שפּעט אין דער נאַכט.

די ערשטע צייט איז די מאַמע אים געלאָפן זוכן, זיך געבעטן ביי אים:

— שלמהקעלע, קריך ניט אַרום איבער די גאַסן מיט די הינט, מיט די פערד...

אַליין אַ מידע, אַן אויסגעמאַטערטע פון אַרומגיין איבער די דערפער, זעענדיק אַז ס'העלפן ניט אירע רייד, האָט זי אים אָפּגעלאָזן, זאָל ער טאָן וואָס ער וויל.

*

אַ זומערדיקער הייסער פרייטיק. ביים ברעג טייך ליגן אָנגעלייגט לאַנגע קלעצער, וואָס מען האָט אין פּליטן געבראַכט איבער דער באָברע פון די יאַגוסטאָווער וועלדער, צו שניידן אין טאַרטאַק. ס'איז שוין נאָך דער מלחמה. דאָס שטעטל האָט שוין איבערגעלעבט די דייטשן און דערלעבט אַ באַפרייטע פוילישע מלוכה.

שלמהקעלע איז שוין אַ יינגל פון אַ יאָר ניין. ווי אַ פייל פון בויגן לויפט ער באַרג־אַראָפּ נאָך אַ גרויסן הונט, וואָס אַנטלויפט פאַר אים ווי פאַר פייער. דער הונט האָט זיך אַריינגעכאַפּט אין טויער פון זיין באַלעבאָס

הויז און מען זעט אים שוין ניט. שלמהקעלע איז געבליבן שטיין אַ פאַרשעמטער. דערזען די קלעצערביים טייך, האָט דאָס אים אַ צי געטאָן. ער איז לייכט אַרויפגעקראָכן אויפן ערשטן, אַריבער צום צווייטן, צום דריטן, אויפן צווייטן זייט טייך האָבן זיך געפּאַשעט פערד אויף דער לאָנקע. שלמהקעלע האָט זיך אַ ווײַלע פאַרקוקט, ס׳האָט אים אַ צי געטאָן, ער האָט דערזען אַ געלן קאַשטאַן... דערזען אַ הונט, אַ הויכן געוויקסיקן מאַן, זיין טאַטן... פאַרגעסן, אַז ער שטייט אויפן לעצטן קלאָץ אין מיטן טייך, האָט ער אַ שפּרייז געטאָן ווייטער — זיך געגעבן אַ גליטש אַראָפּ צום וואַסער, אַ כוואַליע האָט אַ שלאָג געטאָן צו די קלעצער. שלמהקעלע האָט נאָך אַלץ געזען דורכן פּענצטער דעם געלן קאַשטאַן, דעם הונט, דעם שאָטן פון זיין טאַטן. אַ צווייטע כוואַליע האָט אַ פּאַטש געטאָן אונטער די קלעצער. רוישיק־שוימיק האָט עס אָפּגעקלונגען אין אַרום און פאַרשלונגען שלמהקעלעס חלום...

✶

פרייטיק צו נאַכט. ווי אַ שוואַרצע פאַרצויגענע דעק ליגט דער טייך. פון צייט צו צייט צערוישט זיך דאָס וואַסער און הילכט אָפּ ווי אַ שד וואָלט געטאַנצט. פון יענער זייט טייך דערגייט דאָס געהילך פון פּענטעס אויף פערדישע פיס. פון ווייטן דאַרף זעען זיך פייערלעך פון קליינע נאַפטלעמפּלעך. אַ הונט בילט, פאַרגייט זיך אין אַ וואָיעניש, ווי ער וואָלט דערשמעקט עפּעס אימהדיקס. באַרג־אַראָפּ צום טייך ציִען זיך מענטשן, ציִען זיך ווי טונקעלע שאָטנס, איינער נאָכן צווייטן, איינער נאָכן אַנדערן. אַלע קומען צו און שטעלן זיך שווייגנדיק אָנקוקן ווי מיט לאַמטערנעס אין די הענט שפּאַנט מען די פערד מיט גראָבע קייטן צו די קלעצער. ס׳רייסט איבער די שטילקייט דאָס געשריי צו די פערד: נאָ, האַ! עס פאַרפּלאָנטערט זיך אַ קייט, ס׳ווערט אַ געמורמל. באַלד בינדט מען פון דאָס ניי און די פערד שלעפּן ווייטער.

שפּעט אין דער נאַכט לעשן זיך אויס די פייערלעך פון די נאַפטלאָמפּן אין שטעטל. אַ פינצטערניש, אַ בית־עולם שטילקייט באַהערשט דעם גאַנצן שטעטלשן באַרג. ס׳הילכן אָפּ קלאָרער די געשרייען פון די אָנטרייבערס אין דער נאַכט: נאָ האַ האַ...

ס׳שניידט זיך אויף פאַר טאָג. די זון טראָגט עמערס רויטן גאָלד און

פאַרגיסט דעם נאַכטיקן הימל. מען וויקלט שוין די קייטן אַרום לעצטן קלאָץ וואָס ליגט אין וואַסער. די פערד האָבן מיט לעצטע כּוחות אַ צי געטאָן דעם קלאָץ אויף דער ווייכער שוואַרצער ערד.

פון אונטערן וואַסער האָט זיך אויפגעהויבן דער קליינער איינגעשרומפּענער גוף פון שלמהקע שיינדלס.

*

אַז פּײַוול מיטשוקס וואָגן, וואָס האָט געפירט דעם דערטרונקענעם צו זיין אייביקער רו, האָט זיך פאַרקערעוועט און אַריין אין מתים־געסל, האָט זיך שיינדל פּלוצעם געגעבן אַ ריס אָפּ, זיך אַרויסגעשאַרט פון צווישן די וויינענדיקע ווייבער און דורך דעם זאַמדיקן הינטערשטן וועג אַנטלאָפן. זי האָט זיך אַוועקגעזעצט ביים פענצטער וואָס האָט אַרויסגעקוקט צום פּוסטן הויף און געשוויגן.

טאָג נאָך טאָג, פון פרימאָרגן ביז נאַכט, איז שיינדל געזעסן און אַרויסגעקוקט צום הויף, און אַז איר מידער גראָער קאָפּ האָט אָנגעהויבן נידערן און איינדרימלען, האָט זי כּסדר געפילט ווי זי שטייט ביים פענצטער און רעדט צו שלמהלען: — דער טאַטע איז שוין געקומען... באַלד וועט ער אַריינקומען אין שטוב...

צירל טשודאַקס

אברהם טשודאַק, מיט די קורצע פיס אין די לאַנגע הויזן, וואָס אַ קרעמער האָט אים געשענקט, שלעפּט זיך איבערן אַלטן מאַרק. אויפן אַקסל טראָגט ער אימער אַ סטעמפּע און אין האַנט דעם הילצערנעם גראָבן שטויסל.

ערב פסח צעטראָגט אברהם טשודאַק די מצה פון נחום קייסערלס בעקעריי. זיינע ביידע טעכטער וועלגערן מצות ביי רב נחומען. אברהם טראָגט די סטעמפּע פון תיפלה־גאַס צו משה דעם קצב אויפן אַלטן מאַרק. ווען ער וועט ברענגען חיהלען דעם קצבס די מצה, וועט זי אים גוט באַפרידיקן. חיהלע איז איינע פון די פיינסטע באַלעבאָסטעס, אַ מענטש אָן אַ גאַל. גלייך ווי זי דערזעט אים עפנט זי די טיר, זי העלפט אים אַריינטראָגן דעם קויש און בעט זיך: „שלעפּט ניט, שטעלט אַוועק, מיין משה וועט דאָס שוין אַוועקשטעלן אויף אַן אָרט... שלעפּט ניט...” און זי האַלט שוין אין האַנט די דריי זלאָטעס. אַזעלכע באַלעבאָסטעס זאָלן טאַקע זיין געזונט!

— גייט דורך דער פאָדערשטער טיר, דורך דער יאַטקע, משה וויל אייך זען, — זאָגט חיהלע.

ער דערמאָנט זיך, אַז פאַר אַ יאָרן האָט אים משה דער קצב אויסער די דריי זלאָטעס, וואָס חיהלע האָט אים געגעבן, צוגעטראָגן אַ טאָרבע מיט פלייש און מאַרך־ביינער. אַזעלכע זאַכן פאַרגעסן זיך ניט. האָט מען טאַקע יענעם שבת געגעסן כיד המלך. אָט האָט מען געגעסן! טאַקע פאַר אַ גאַנץ יאָר, הלוואי דאָס יאָר ניט ערגער!

ערב פסח איז אברהם טשודאַק זייער פאַרנומען. אויסער די מצות וואָס ער צעטראָגט, צעפירט ער מעבל פון סטאָליער, אַ מאָל נייע און אַ מאָל פאַרריכטע, טראָגט די סטעמפּע פון איין באַלעבאָסטע צו דער צווייטער. יאָסל דער פורמאַן איז דער באַלעבאָס פון דער סטעמפּע, נאָר די סטעמפּע איז ווי אַ שטאָטישע. ס'איז דאָ נאָך אַ סטעמפּע אין שטעטל, נאָר חיה־ראַשקע פראַנצויזלס האָט ניט ליב אַז מען בעט איר באָרגן... פאַרשפּעטיקט טאַקע

אברהם פונאַנדערצוטראָגן די ייִדישע צייטונגען, וואָס קומען אָן פון וואַרשע און פון ביאַליסטאָק, כאָטש דאָס איז זיין פרנסה פון אַ גאַנץ יאָר.

פאַר פסח באַדאַרף אברהם באַצאָלן דאָס דירה־געלט. ס׳איז טאַקע אַ בוידעם, אָבער צאָלן דאַרף מען. און ס׳איז ניט לייכט צונויפצוקלייבן, ווייל מ׳דאַרף דאָך מאַכן פסח אויך, און עפעס דאַרף מען דאָך צוגרייטן, אַ קלייניקייט, פסח.

אברהם טשודאַק וווינט מיט זיין משפחה ביי אַלטער־יאַנקל לייבקעס אין דעם אויבערשטיבל. געווען איז עס אַ בוידעם, האָט מען אַריינגעשטעלט אַ פליטע מיט אַ קוימען און ס׳איז געוואָרן אַן אויבערשטיבל מיט איין פענצטער, וואָס גייט אַרויס צום אַלטן מאַרק, פונקט אַנטקעגן דעם צעוואַקסענעם גרויסן בוים, וואָס קיינער ווייס ניט ווי אַלט ער איז.

דער אַלטער בוים מיט זיינע צעוואַקסענע צווייגן מאַכט נאָך געדיכטער די פאַרטונקלעניש אין בוידעמשטיבל. זומער, אַז ס׳ברענען זיך אָן די דאַכלקעס, ווערט מען דאָ דערשטיקט, האַלט מען אָפן די טיר, נאָר ס׳העלפט ניט, יענע זייט בוידעם איז ניט קילער.

אברהם טשודאַקס זון יאָסל איז אַ היטלמאַכער. ער איז פאַר אַ סך יאָרן געווען אויף דער לער ביי כאַצקל דעם קירזשנער. היינט קען ער די מלאכה און אַרבעט פאַר אַ טאַנדייטניק. די ניי־מאַשין וואָס דער טאַנדייטניק האָט אים אויסגעבאָרגט, פאַר נוץ־געלט שטייט ביים פענצטער, זיצט דאָרט יאָסל אַ צוגעשמידטער אַזוי טאָג נאָך טאָג און מאַכט היטלען. —— ווינטער איז אים קאַלט ביים פענצטער און ער הוסט, אָבער וואָס זאָל ער טאָן.

יאָסל איז אַ הויכער און דער סופיט אינעם שטיבל הענגט איבער אים. גייט ער איבערן שטוב אַן איינגעבויגענער מיט אַן אַראָפגעלאָזטן קאָפ. זיצט ער שוין בעסער ביי דער מאַשין, זיצט מיט די אויגן אַריינגעטאָן אין דער נאָדל־פאָדעם און מורמלט צו זיך אַליין ——— די שכנים האָבן שוין אָפגעמאַכט אַז אָט דער יאָסל טשודאַק, מיט זיין שטענדיקן שווייגן און משונהדיקן מורמלען, איז ניט ביים פולן זינען.

יאָסל ווייס ווי ביטער ס׳איז אים, אַז זיצן ביי דער מאַשין אַן איינגעבויגענער, ניט קענען אויסגלייכן די פלייצעס, וואַרטן ביז דער טאַטע וועט זיך אומקערן פון גאַס און אָפקאָכן אַ ביסל קאַשע מיט בולבעס, קען פאַר־

פּלאָנטערן דעם שׂכל פון אַ מענטשן. רעדט ער ניט צו קיינעם, און טראָגט זיין ביטערן גורל מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ, אַ שווייגנדיקער. פון צייט צו צייט טראַכט ער וועגן זעלדען דער קושלאַווער. זי איז אַ דינסט ביי די קראַנגקוּווקער. זי פלעגט אַריינקומען צו כאַצקל דעם קירזשנער מיט אַן אויסרייד, כאַפּן אַ קוק אויף אים און שמייכלען. ער האָט זי שוין לאַנג ניט געזען. נו, אַז אין גאַס גייט ער ניט, דורכן פּענצטער קוקט ער ניט אַרויס, — ווי זשע קען ער זי זען?

אַ מאָל פאַרטראַכט זיך יאָסל וועגן זיינע שוועסטער, וועגן טאַטן, וועגן דער מאַמען, וואָס רוט אויפן בית־עולם. ער טראַכט וועגן זיין אייגענער דאָליע, נאָר ער קען זיך צו גאָרניט דערטראַכטן. עס בלייבט ביי דעם זעלבן.

יאָסלס שלאָפבאַנק אויף נידעריקע פיס שטייט אין ווינקל לעבן דער מאַשין. מען וואָלט שוין געדאַרפט בייטן דאָס שטרוי, ס'איז צעטריקנט, צעקרישלט און האָט אַ ריח פון פּרוכנע, נאָר ווער וועט דאָס טאָן?.. זיינע שוועסטער שלאָפן אויף אַ טאַפּטשאַן אין צווייטן זייט צימער, לעבן דער ליימענער פּליטע. דער טאַטע שלאָפט אויף אַ שעניק שטרוי אין מיטן שטוב.

אַ סך מאָל ציט ניט דער קוימען, דער רויך בלייבט אין בוידעמשטיבל, און שטיקט, שטיקט. יאָסל זיצט דעמאָלט ביי דער מאַשין אַן איינגעשרומפּענער, הוסט און שווייגט. איין מאָל האָט ער אויפגעהויבן דעם קאָפּ, זיך אַרומגעקוקט און דערזען דעם טאַטן. האָט ער פּלוצעם אַ זאָג געטאָן:

— טאַטע, אָרעמקייט האָט ניט קיין גרענעץ?

אברהם טשודאַק איז געפּלעפּט געוואָרן, נשתומם געוואָרן פון די רייד, ניט געוווּסט וואָס צו ענטפערן זיין שטענדיק שווייגנדיקן זון. זיין האַרץ איז פאַרקלעמט געוואָרן. ער האָט באַלד ניט געענטפערט. טרערן־טראָפּנס האָבן באַנעצט זיין גרוי־בלאַסן פּנים.

— יע, יאָסל, ס'וואָלט געדאַרפט זיין אַזוי, נאָר ס'איז ניט.

— טאַטע, דער לאַטוטניק גדליה לאַמפּאַרט, זיין שטוב שטייט אויף משקולת, באַרג־אַראָפּ, דער גרויסער שטיין פון ווינקל זאָל זיך אַ גליטש טאָן, און ס'איז אויס שטוב... נאָר דערווייל האָט ער אַ היים און קען זיך אויסגלייכן, קען אויפהייבן דעם קאָפּ.

— איך האָב דיר קיין מאָל ניט געהערט אַזוי ריידן... גדליה האָט זיין

הויז געירשנט. איך האָב פון מיין טאַטן געירשנט די אָרעמקייט, מײַן טאַטע דער וואַסער־טרעגער האָט נאָר געבעטן ביי גאָט אַז זיינע זין זאָלן ניט דאַרפן טראָגן קיין וואַסער באַרג־אַרויף. דאָס איז געווען זיין אייביקער געבעט.

— טאַטע, ווי קען מען זיך אָפּזאָגן פון דער ירושה?

— ס׳איז ניט אָפּהענגיק אָן אונדזער ווילן, ניט אָן מיר, ניט אָן דיר, אַ מענטש ווערט געבוירן מיט זיין גורל...

— און דעם גורל קען מען ניט בייקומען?..

— איך האָב ניט געקענט. אפשר וועט דיר זיין באַשערט. דו האָסט אַ פּאַך, ביסט אַ היטל־מאַכער.

יאָסל האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ צו דעם דאַשעק וואָס ער האָט אַריינגעניית אין אַ היטל און געטראַכט ביי זיך: יעדער קאָפּ דאַרף אַ היטל, יעדעס היטל דאַרף אַ קאָפּ... אַזוי האָט מען איינגעשטעלט די וועלט. איך — וואָלט וועלן אויסגלייכן די פּלייצעס, קענען אויפהייבן דעם קאָפּ...

— וועלן מיר קענען דינגען אַ צווייט בוידעמשטיבל, מיט אַ העכערן סופית, אפשר מיט נאָך אַ פענצטער...

ער האָט אַרויסגעקוקט דורך די קויטיקע שייבלעך צום אַלטן מאַרק, צו דעם אויבערשטיבל איבער חנה־ביילקעס בעקעריי מיט די צוויי גרויסע ווייסע קוקאַווקעס.

— איך ווייס, דו קוקסט צו דער אויבערשטוב איבער חנה־ביילקעס בעקעריי. דאָס איז דאָך אַ פּאַלאַץ, דאָרטן וווינט דאָך די טאָכטער... ווי קענען מיר חלומען פון אַזאַ היים, מיר זיינען דאָך אָרעמע מענטשן.

— אַלץ פאַרענטפערסטו מיט אָרעמקייט. מיר זיינען דאָך ווי פאַרשאָלטענע... אַ מענטש זאָל ניט קענען אויפהייבן דעם קאָפּ!

— יאָסל, וואָס רעדסטו...

— טאַטע, לאָז ריידן... ס׳גלוסט זיך שרייען...

צירל די שוועסטער איז אַריינגעקומען. אין בוידעמשטיבל איז געוואָרן שטיל. אַ שפּין האָט אין אַ ווינקל געפלאָכטן אַ נעץ צו כאַפּן איר פאַנג. אין דער ליימענער פּליטע האָבן געטרערט עטלעכע שטיקלעך נאַסע האָלץ, אויף וועמענס פייער ס׳וועט זיך אָפּקאָכן די וועטשערע פאַר דער משפחה.

*

אויף צירלען האָבן די שטעטלשע ווייבער געטראָגן אַ חשד און אַ שטיקל שׂנאה. בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה זיינען די דייטשישע קאָמענדאַנטורן פון דער אָקופּאַציע־מאַכט געווען די באַלעבאַטים פון די שטעטלעך און דערפער. זיי האָבן באַהאַנדלט מיט אַכזריות די איינוווינערס, רעקוויזירט וואָס זיי האָבן געוואָלט — די פערד, די בהמות, די תבואה. זיי האָבן אַפילו געציילט די היגער וואָס די פּויערים האָבן געהאַט און געמוזט צושטעלן די צאָל אייער וואָס די הינער האָבן געלייגט. און טאָמער פלעגט אַ הון איבערהיפּן אַ טאָג און ניט לייגן, זיינען די פּויערים געווען די שולדיקע און געקראָגן פּעטש פון די דייטשישע סאָלדאַטן.

אברהם טשודאַק האָט געוווינט אין שכנות מיט דער קאָמענדאַנטור. די סאָלדאַטן האָבן זיך אָפּגעגעבן אַ חשבון, אַז די משפּחה אויפן בוידעמשטיבל גייט אויס פון הונגער. איין מאָל האָט אַ סאָלדאַט, אויף וועמען ס'איז געווען אַ חשד אַז ער איז אַ ייִד, געזאָגט דער קליינער צירלען, זי זאָל אַריינקומען אין קאָמענדאַנטור, וועט ער איר געבן ברויט. זי האָט זיך געשראָקן, אָבער דער הונגער האָט געשטויסן. דער דייטש האָט איר אָנגעלייגט אַ פולע טאָרבע מיט ברויט, אַ ביסל צוגעטריקנטע, פאַרלעגענע, אָבער ברויט. ער האָט איר אַ גלעט געטאָן איבערן באַק און דערביי געזאָגט:

— איך האָב אַ טאָכטער אין דיין עלטער... קום ווען דו ווילסט, וועל איך דיר געבן ברויט צום עסן.

צירל איז געלאָפן אַהיים מיט דער טאָרבע. זי האָט געפילט, אַז דער דייטש האָט אויף איר געקוקט ווי אויף זיין קינד. ווי איבערראַשט איז זי געוואָרן, ווען זי האָט אין דער טאָרבע געפונען אויך אַ פּושקע סאַרדינען. דער טאַטע האָט זי געפרעגט צי ער קען נעמען אַ שטיקל ברויט...

— יע, טאַטע, דאָס איז דאָך פאַר אונדז... יאָסל, נעם אַ שטיקל ברויט! ווו איז פייגעלע?

צירל האָט געביסן אַ שטיקל דאַרע ברויט און איבערגעטראַכט וואָס זי האָט נאָר וואָס איבערגעלעבט.

— וואָס האָט ער דיר געזאָגט? — האָט זי דער טאַטע געפרעגט.

— אַז ער האָט אַ טאָכטער ווי איך...

אברהם טשודאַק האָט גענומען נאָך אַ סקרייקע ברויט...

אַז דאָס האָט זיך איבערגעחזרט און צירל האָט געטראָגן טאָרבעס מיט ברויט פון דער קאָמענדאַנטור, האָבן די שכנות אָנגעהויבן מורמלען. ניט איינע איז געגאַנגען אין קאָמענדאַנטור בעטן, אָבער אָן מזל. דאָס אַלטע ברויט האָט מען דאָרטן געהאַלטן פאַר צירלען.

כאָטש די דייטשן האָבן שוין אָפגעטראָטן און געלאָזן די פאַרנומענע שטעט און שטעטלעך פאַר דער נייער פוילן, האָבן נאָך די שכנות אַלץ ניט מוחל געווען צירלען פאַר די טאָרבעס ברויט וואָס זי האָט געטראָגן פון דער קאָמענדאַנטור...

וועגן איטקען, רב שלמה־בערס טאָכטער, האָט מען שוין פאַרגעסן. איר טאַטע איז אַ חשובער באַלעבאָס מיט אַ צוויי שטאָקיקן מויער אין מאַרק. ער האָט שוין צוריק געעפנט די ראָספיוועטשנע. איטקעס חתן איז ניט געווען קיין פראָסטער סאָלדאַט, נאָר טאַקע דער קאָמענדאַנט אַליין, מיט איין אויג אַ פאַרדעקטס מיט אַ שוואַרצן דעקל, ווייזט אויס אַז ער האָט דאָס אויג פאַרלאָרן אויפן פראָנט. דער קאָמענדאַנט איז געווען דער באַלעבאָס פון שטעטל און פון די דערפער אַרום שטעטל. ער פלעגט טאָגן און נעכטיקן ביי שלמה־בערן אין דער היים. דאָס האָט מען שוין אין שטעטל פאַרגעסן.

נאָך אַ ייִדישע טאָכטער, ליבע, איז געווען זייער באַפריינדעט מיטן קאָמענדאַנטס געהילף. זי האָט טאַקע אַ סך ייִדן געהאָלפן. ייִדן וואָלטן אויסגעגאַנגען פון הונגער. מען האָט דאָך אָן אַ „שײַן” ניט געטאָרט זיך אַרויסרירן פון שטעטל, אַלץ האָט מען געדאַרפט שמוגלען. ליבע האָט דאָס אַלץ אָפגעהיט אַז די דייטשן זאָלן קיין זאַך ניט זען און ניט וויסן. אויף איר, אויף ליבען, וועט קיינער ניט זאָגן אַ וואָרט. מען רעדט איר שידוכים מיט יונגעלייט פון דער הויפטשטאָט, מען ווייסט אַז זי האָט אַ גוטן נדן...

צירל קוקט אויס עלטער פון אירע יאָרן. זי איז אָבער הויך און שלאַנק, אַ הימלישע בלויקייט שיינט אַרויס פון אירע אויגן, אַ ליכטיקער שמייכל ליגט אויסגעגאָסן אויף איר פנים.

ס'איז אין שטעטל ניטאָ וואָס צו טאָן, ווו צו גיין אַרבעטן. זיך לערנען פאַר אַ שניידערקע איז שוין צו שפעט, דער טאַטע איז קראַנק, קוים וואָס ער שלעפט זיך אויף די קורצע פיס. איז צירל אַוועק רוימען אין עטלעכע

רייכערע היימען. זי מיידט אויס צו גיין אַרבעטן אין הייזער, ווו ס׳זיינען פאַראַן בחורים אין איר עלטער, זי שעמט זיך. זי טראַכט שטענדיק, אַז ווען זי וואָלט געגאַנגען לערנען אין דער שול, וואָס מען האָט געעפנט בעת דער דייטשישער אָקופּאַציע, וואָלט זי געענדיקט מיט דער ערשטער גרופּע. און ווען זי וואָלט געלערנט מיט דער ערשטער גרופּע וואָלט זי ליב געהאַט לייבלען. לייבל איז אַ שטאַרקער און אַנטוויקלטער בחור. ער וווינט אויף איר גאַס, אין אַ שייך הויז. זי בלייבט אַ מאָל וואַרטן אונטן, אויפן הילצערנעם, אויסגעקרימטן בריקל צו זען לייבלען פאַרבייגיין. זי זאָגט אים גאָרניט, ער ווייס ניט אַז זי טראַכט פון אים אין די נעכט אויפן אויסגעצויגענעם טאַפּטשאַן, ווו זי שלאָפט מיט איר שוועסטער. ער וועט דאָס קיין מאָל ניט וויסן. ס׳פּאַסט ניט פאַר אים — ער איז דאָך פרומקע סוראַסקעס זון...

איין מאָל האָט זי זיך זייער דערשראָקן — ס׳האָט זיך איר געחלומט, אַז זי האָט זיך צוגעטוליעט צו לייבלען און אים איינגערוימט איר סוד — „איך האָב דיך ליב...” זי איז געווען זיכער אַז דאָס איז ניט קיין חלום, ווייל ער האָט זי מיט זיינע שטאַרקע הענט צוגעדריקט צו זיך. זי האָט זיך אויפגעכאַפּט מיט אַ טשאַד אין קאָפּ און מיט שטאַרקער האַרץ־קלאַפּעניש... זי שעמט זיך, נאָר זי וואָלט געוואָלט ער זאָל זיך איר חלומען נאָך אַ מאָל, נאָך אַ מאָל...

צירלען פאַרדריסט, וואָס זי האָט זיך ניט געלערנט אין שול. זי קען די מיידלעך פון איר עלטער וואָס האָבן געענדיקט די שול. זי ווייסט זייערע נעמען, זי קען זייערע טאַטעס און מאַמעס. איצט חברן זיי זיך מיט די ייִנגלעך... ס׳פאַרדריסט איר אויף יאָספּע דעם שוסטערס, מיט די קלעצלדיקע פיס, ווי זי לאַכט דאָס צו די ייִנגלעך, זי שאַרט זיך צו לייבלען. אַ פּאָר מאָל האָט צירל זי געזען גיין מיט אים. דערנאָך פירט ער איר אָפּ. „יאַספּע מיטן גראָבן פּנים...” — רעדט זי אין זיך...

צירל וואַשט צוויי מאָל אַ וואָך די פּאָדלאָגעס אין שול, אין דער גרויסער הילצערנער הויז. מען צאָלט איר וויניק פאַר די זעקס קלאַסן און דעם לערער־צימער. זי איז צופרידן וואָס איר שוועסטער פייגעלע לערנט אין שול.

ס׳איז אַ שווערע אַרבעט, האָט זי געבעטן זלמן דעם פאָרזיצער מען זאָל איר העכערן עטלעכע זלאָטעס.

— דו פאַרגעסט, אַז דיין שוועסטער גייט אין שול! — האָט ער איר געענטפערט.

„דאָס דערמאָנט ער מיר אַלע מאָל, אַז מיין שוועסטער צאָלט ניט. איך צאָל מיט מיינע הענט און פלייצעס. איך וואַש צוויי מאָל אַ וואָך די דילן אין זעקס קלאַסן, פוץ די שולבענק, רוים דעם לערער־צימער... אָרעמע צאָלן טייער און ס׳איז נאָך אַלץ אומזיסט.״

ס׳איז נאַכט אויפן אַלטן מאַרק. צירל קומט אָן אַ פאַרמאַטערטע פון דער אַרבעט. זי גייט לאַנגזאַם אויף די סקריפנדיקע טרעפ און עפנט די טיר.

— וואָס שטייסטו ביי דער טיר, פייגעלע?

— איך וויל גיין צו ביילקען, זי האָט מיר צוגעזאָגט באָרגן דעם „פרקים ראשונים״, איך דאַרף אויסחזרן. פיר מיך אַראָפ פון די טרעפ, איך האָב מורא.

— פאַר וועמען האָסטו מורא?

— פאַרן פינצטערן בוידעם... איך זע דאָרט אַלע מאָל צוויי גלאַנציקע פייערלעך.

— פאַר די צעפאַרענע, צעפאַלענע טרעפ האָסטו ניט קיין מורא, נאָר פאַרן פינצטערן בוידעם! קום, איך וועל דיך אַראָפפירן.

צירל עפנט די טיר און לאָזט אַרויסגיין פייגעלען. גיט זיך ראַפטעם אַ לאָז איבערן פינצטערן בוידעם, ווי זי וואָלט זיך נאָכיאָגן נאָך עמעצן.

— צירל! ווו ביסטו?! ווו ביסטו? — שרייט פייגל אַ דערשראָקענע.

— דאָ בין איך, לעבן די גלאַנציקע פייערלעך...

— צירל, איך האָב מורא.

— קום אַהער קום גלייך צו די גלאַנציקע פייערלעך!

— איך האָב מורא! ווו ביסטו?

— דאָ, לעבן דעם שוסטערס קאַץ! דאָ קומט זי זוכן עסן... קום, גיב איר אַ גלעט, וועסט זען פון דער נאָענט די גלאַנציק פייערדיקע אויגן. קום!

קיינער האָט ניט געענטפערט.

— ווו ביסטו, פייגעלע?

צירל איז צוריקגעלאָפן, געזוכט איבער די פינצטערע טרעפ, אָן עפן געטאָן די טיר צום שטיבל. אָט זיצט זי פייגל אויפן אָפגעניצטן טאַפטשאַן, מיט די הענט פאַרשטעלט די אויגן און ציטערט ווי אַ בלאַט.

— וואָס זיצסטו? קום, ווילסט דאָך אַראָפּגיין פון די טרעפּ! ווייסט שוין וועמענס גלאַנציקע פייערלעך דו האָסט געזען? דאָס זענען דאָך די אויגן פון דעם שוסטערס קאַץ.

— און אויפן אַנדערן זייט, אין ווינקל, האָסטו ניט געזען?

— געזען, מיין העמד וואָס איך האָב אויסגעוואַשן! — צירל לויפט אַרויס און ברענגט אַריין דאָס העמד און שלעפּט די קאַץ אויפן האַנט.

פייגל גיט מיט מורא אַ גלעט די קאַץ.

— קום, צירל, פיר מיך אַראָפּ פון די טרעפּ. איך האָב מורא...

*

צירל איז געשטאַנען אַ פאַרטראַכטע אויפן אויסגעקרימטן בריקל. ניט געוווּסט וואָס צו טאָן מיט זיך. מיט אַ מאָל האָט זי הינטערווילעכטס דערפילט, אַז עמעצער האָט אַרויפגעשטעלט אַ פוס. זי האָט זיך גיך אויסגעדרייט

— לייבל?!

— דיך רופט מען צירל?

— יע, — האָט זי אַ צעטומלטע אַ בורטשע געטאָן, — פון וואַנען ווייסט איר אַז מיך רופט מען צירל?

— פאַר וואָס זאָל איך ניט וויסן — איך זע דיך אַלע מאָל אויפן בריקל.

— צירל, איך וויל מיט דיר עפּעס ריידן.

— איר רעדט דאָך מיט מיר...

לייבלס פנים האָט זיך אָנגעצויגן, ער האָט אַ שאַר געטאָן די האַנט איבער זיינע קאַשטאַן־ברוינע האָר, ווי ער וואָלט דאָרט זוכן וואָס ווייטער צו זאָגן:

— צירל, מיר האָבן אַ קרייז, מיר לערנען פּאָליטישע עקאָנאָמיע, דו ווייסט וואָס דאָס איז?

— ניין, איך ווייס ניט. איך ווייס ניט וואָס איר מיינט...

— יאָספּע האָט מיר געזאָגט איך זאָל מיט דיר ריידן. וואָלסט געוואָלט קומען?

צירל האָט זיך פאַרטראַכט, ניט געקענט באַנעמען דעם גאַנצן ענין.

— איך ווייס ניט, אָבער איך וועל קומען, אויב איר מיינט...

— דו קענסט אַרקען? אַרקע דעם שניידער, ביי אים אין שטוב. ועסט אַריינגיין דורכן הויף. שבת צוויי ביי טאָג. מיר וועלן דיר אַלץ אויפקלערן.

לייבלען איז געוואָרן לייכטער. ער האָט געגלייבט אַז צירל האָט אים פאַרשטאַנען.

— איך מעג אייך פרעגן — אייער מאַמע וועט ניט זיין אין כּעס אויב זי וועט אייך זען מיט מיר?

לייבל האָט אַ ווײַלע געשוויגן.

— מיין מאַמע דאַרף גאָרניט וויסן. דאָס איז אַ זאַך, וואָס דו טאָרסט קיינעם ניט זאָגן, דאָס דאַרף זיין קאָנספּיראַטיוו...

צירל האָט שטאַר אָנגעקוקט לייבלען, ווי זי וואָלט אים געזען צום ערשטן מאָל.

— דאָס איז אַ זאַך פון די אָרעמע, — האָט לייבל צוגעגעבן.

זי איז געבליבן שטיין אויפן בריקל און נאָכגעקוקט ווי לייבל פאַרשווינדט. זי האָט פאַרשטאַנען וואָס ער האָט גערעדט צו איר, אָבער ניט געקענט באַגרייפן, וואָס ער וויל פון איר. מיר לערנען — האָט ער געזאָגט, וואָס וועלן מיר לערנען? ווער וועט לערנען?

— גיב אַ קוק צי ס'איז דאָ קאַשע, וואָלסט אפשר אָפּגעקאָכט. דער טאַטע וועט קומען... פייגעלע וויל שוין עסן. אַלע ווילן שוין עסן... — האָט זיך דערהערט יאָסלס פאַרגליווערטע שטימע.

צירל האָט ניט געענטפערט. זי האָט זיך אַרומגעקוקט, אָנגעשעפּט מיט אַ בלעכן קווערטל וואַסער פון טונכל, אַריינגעגאָסן אין אַ טעפּל, און אָנגעהויבן אָנלייגן פייער אין פּליטע. וואָס דאַרף ער מיך — האָט זי פון דאָס ניי זיך דערמאָנט אָן דער באַגעגעניש מיט לייבלען. „דאָס איז פאַר די אָרעמע"... איך וואָלט באַדאַרפט פרעגן דעם טאַטן — ער ווייס וואָס אָרעמקייט איז... איך ווייס אויך, אָבער פון וואַנען ווייס דאָס לייבל?

✶

די חברים אין קרייז זיינען געווען איבערראַשט פון צירלס שאַרפן קאָפּ, פון איר אויפכאַפּן אַלץ וועגן וואָס מען רעדט און מען לערנט, פון אירע פּראָגעס וועלכע זי שטעלט אַזוי געוואָגט און קלאָר.——

אָבער צירל האָט שטילערהייט געליטן — ניט זי קען לייענען און ניט זי קען שרייבן. איז זי איין טאָג צוגעפאַלן צו יאָספען זי זאָל איר לערנען.

— ווּ קען איך דיך לערנען? ביי אונדז אין שטוב איז ניטאָ קיין אָרט, אין שלאָפצימער איז פינצטער... אין קיך ווּ דער טאַטע אַרבעט?

— אפשר קענסטו קומען צו אונדז? אויפן בוידעמשטיבל?.. דאַרפסט נאָר זיין פאָרזיכטיק ביים אַרויפגיין די טרעפּ...

יאָספע איז געקומען. זי האָט באַטראַכט דעם בוידעם, די שטוב, די פינצטערניש, דעם אומעטיקן יאָסלען ביי דער מאַשין, און געשוויגן. „איך האָב געמיינט אַז מיר זיינען אָרעם, איצט זע איך אַז ס׳זיינען פאַראַן נאָך אָרעמערע פון אונדז״.

יאָספע איז געווען געפלעפט מיט וואָס פאַר אַ שנעלקייט צירל באַנעמט און געדענקט אַלץ, ווי גיך די ווערטער און זייער באַדייט קריצן זיך איין אין איר מוח, זי האָט זעלטן פאַרגעסן אַ זאַך, וואָס מ׳האָט איר איין מאָל דערקלערט.

אַ פאָר וואָכן שפּעטער האָט יאָספע געטראָפן צירלען מיט אַ צייטונג אין האַנט.

— מיין טאַטע האָט מיר געבראַכט אַ צייטונג. ער האָט מיר געבראַכט אַ העפט, האָב איך עס שוין פאַרשריבן. ניט זייער גוט, ניט ריין, נאָר איך שרייב... איך דאַרף אַזוי פיל אַניאָגן.

— דו וועסט קענען! הלוואי וואָלט איך געהאַט אַזאַ קאָפּ... לייבל זאָגט, אַז ער האָט נאָך אַזאַ מענטשן ווי דו ניט געטראָפן...

אין געציילטע וואָכן האָט צירל געלייענט און געשריבן. צירל האָט געשלונגען די צייטונגען, וואָס דער טאַטע פלעגט איר ברענגען און געוווּסט אַלץ, וואָס עס קומט פאָר אין לאַנד און אויף דער וועלט. זי האָט אירע פאַרצייכנטע באַמערקונגען אָנגעהויבן ברענגען צו די צוזאַמענקונפטן פון קרייז. די חברים האָבן זיך איבערגעקוקט פאַרווּנדערטע.

אין שבת פאַר נאַכט, אַרויסגייענדיק פון אַרקע דעם שניידער, איז לייבל איר נאָכגעקומען, געוואָלט איר באַגלייטן. צירל האָט זיך צו אים אויסגעדרייט און מיט אַ באַפעלערישן קול אים געזאָגט:

— ניין! דו דאַרפסט ניט גיין מיט מיר. דו האָסט עס דאָך מיר געלערנט, איצט ברעכסטו די דיסציפּלין.

— איך וויל מיט דיר ריידן, איך דאַרף מיט דיר ריידן...

צירל האָט אים באַטראַכט. איר פּנים האָט זיך צעשמייכלט. — איך ווייס, ווילסט מיט מיר ריידן, וועגן אַ וויכטיקע זאַך... וועגן דיינער אַ...

לייבל האָט איר איבערגעריסן: — יע, אַ וויכטיקע זאַך...

— קום, לאָמיר גיין אַ ביסל. וואָס? — האָט זי אָנגעקוקט לייבלען, ווי זי וואָלט שוין באַגריפן זיין מיין. לייבל האָט געשפּאַנט און אומגעדולדיק געשוויגן. — —

צירל האָט שטיל ווי פאַר זיך געשעפּטשעט: — לייבל, — בעסער זאָג דאָס ניט, דיין מאַמע וועט זיך דערוויסן, וועט אַלץ ווערן אויס...

— מיין מאַמע קען שוין ניט צעשטערן, קיינער קען שוין ניט צעשטערן... ער האָט זי אָנגענומען פאַרן האַנט, זיך צוגעבויגן און איר געגעבן אַ קוש.

— פאַר וואָס האָסטו דאָס מיר געדאַרפט זאָגן? ס'איז דאָך געווען בעסער צו פילן עס. דו גלייבסט אַז אַ מיידל פילט ניט... אַז מען דאַרף איר זאָגן? אָבער זע, וואָס וועט שוין זיין דערפון? ווי פּאַסט דאָס פאַר דיין מאַמען, אַז איר זון זאָל ליב האָבן אַברהם טשודאַקס טאָכטער? דו ווייסט דאָך דאָס, דו פאַרשטייסט דאָך דאָס אַזוי גוט, ווילסט צעשטערן די צאַמען... לייבל! ווי גליקלעך איך בין... גיי אַהיים, לאָז זיך מיר צוגעוווינען צום געדאַנק, צו דעם טרוים... מיר וועלן ריידן אַ צווייט מאָל...

אויף דער זיצונג איז באַשלאָסן געוואָרן דורכצופירן אַ גרעסערע אונטערנעמונג און איינלאַדן די מיטגלידער פון שניידער־פּאַראַיך און אַנדערע, וואָס האָבן סימפּאַטיזירט מיטן קרייז. לייבל וועט זיין דער רעדנער.

בעת איינער אַ באַגעגעניש האָט לייבל באַפעלעריש זיך געוואָנדן צו צירלען:

— דו וועסט ריידן אויף דער אונטערנעמונג.

— איך? דו לאַכסט פון מיר?

— איך לאַך ניט, איך וויל דיך הערן און מיר אַלע ווילן דיך הערן. דו וועסט ריידן. גרייט זיך.

— אויב דו ווילסט, וועל איך ריידן... — האָט נאָכגיביק געקלונגען איר

קול. — אײן קוש האָב איך זיך שוין בײ דיר פאַרדינט, אפשר װעל איך זיך פאַרדינען נאָך אײנעם... זי האָט זיך דערנענטערט צו אים און צוגעשטעלט איר באַק. לײבל האָט זי אַרומגענומען און געקושט. — —

*

צירל איז געשטאַנען אױפן בריקל און געװאַרט. זי װיל זען לײבלען און רײדן מיט אים. זײט יענעם שמועס נאָך דעם צוזאַמענטרעף בײ אַרקען האָט זי פאַרלױרן איר רו. זי איז זיכער אַז סײ זי און אױך לײבל װערן פאַרפלאָנטערט אין עפּעס אַ קנױל, װאָס װעט זײ פאַרשאַפן פּײן און פון װעלכן זײ װעלן ניט קענען אַרױס... „אױב ער איז מיר טײער, מוז איך דאָס אים אױפװײזן, אױפקלערן. קײנער װעט דאָך ניט גלײבן אַז לײבל פּרומקע סוראָסקעס האָט מיך ליב, איך טאָר ניט דערלאָזן ער זאָל צוליב מיר לײדן...״

לײבל באַװײזט זיך פאַרן בריקל.

— איך װאַרט אױף דיר!

— און איך זוך דיך... געטראַכט גײענדיק, אַז אפשר װעסטו שטײן אױפן בריקל.

— לײבל, ס׳איז זײער אַן ערנסטע זאַך װאָס איך דאַרף דיר זאָגן. איך מוז מיט דיר רײדן.

— װאָס האָט פּאַסירט? ס׳האָט גאָרניט פּאַסירט, נאָר דו זוכסט זיך צרות... און איך טאָר ניט דערלאָזן צו דעם.

— קום אַראָפּ אין אַ שעה אַרום, װאַרט דאָ אױפן בריקל, איך קום דיך נעמען.

— ס׳װעט נאָך זײן ליכטיק, קום שפּעטער...

— פאַר װאָס?

— איך װיל ניט מען זאָל אונדז זען.

— איך קום דיך נעמען אין אַ שעה אַרום.

צירל האָט זיך דערפילט דערהױבן. איר גאַנץ װעזן האָט אַזױ באַגערנדיק גערופן: „לײבל, לײבל, לײבל! אפשר זאָל איך דאָ װאַרטן ביז ער װעט קומען... לײבל פּרומקעס... ער האָט מיך טאַקע ליב...״

— „איך װעל אַרױפגײן און באַלד אַראָפּקומען. אונדזער זײגער גײט

ניט... איך קען נאָך פאַרשפעטיקן! אין אַ שעה אַרום וועט ער מיך קומען נעמען..." זי איז אַרויף אַהיים, זיך געזעצט אויפן טאַפטשאַן און געוואַרט.

— צירל, וואָס ביסטו אַזוי צעטראָגן? — איז יאָסל מיט אַן אַראָפגע־בויגענעם קאָפ געשטאַנען לעבן איר.

— יאָ, יאָסל, ביסט גערעכט. דאָס זיינען זאַכן, וואָס דאָס לעבן טראָגט דיר אונטער. איך וואָלט דיר געוואָלט דערציילן, נאָר איך טאָר ניט, איך דאַרף ניט ריידן מיט קיינעם... אַזעלכע זאַכן טאָר מען ניט ריידן מיט קיינעם...

— צירל, דו האָסט זיך לעצטנס אַזוי געענדערט, אַז איך דערקען דיך ניט. ביסט געוואָרן אומעטיקער, און, דו שווייגסט שוין באַלד אַזוי ווי איך... דעם טאַטן האָט עמעצער געזאָגט, אַז לייבל פרומקעס איז דיין חבר, וויל איך ניט... ניין, איך קען ניט גלייבן...

— איך וויל דאָס אויך ניט גלייבן, גלייב ניט... גלייב ניט...

— ווו לויפסטו?

— מען וואַרט אויף מיר...

צירל איז אַראָפ פון די טרעפ, יאָסל איז אַ וויילע אַ פאַרטראַכטער געשטאַנען אויפן זעלבן אָרט. „ווער וואַרט אויף איר?" — האָט אים די נייגעריקייט אַ טראַג געטאָן צו די טרעפ. ווער וואַרט אויף איר? ער האָט זיך אַרויסגעשאַרט פון בוידעמשטיבל, זיך געשטעלט נאָענט לעבן די טרעפ און זיך אַראָפגעלאָזט נידעריקער, ער זאָל זען דאָס בריקל. צירל איז געזעסן אויף דער גרויער באַנק, ס'האָט זיך דערהערט די שטים פון אַ מאַן... „יאָ, דאָס איז ער...". יאָסל איז צוריקגעגאַנגען אין שטוב אַ צעשרויפטער. „ווי קען דאָס זיין? איך האָב ניט געוואָלט גלייבן, ווי קען דאָס זיין?.."

— וווהין גייען מיר? — האָט צירל געפרעגט לייבלען.

— קום דורך דער לאַנגער גאַס, דאָרט זענען לעבן אַ פאָר הייזער פאַראַן בענק, וועלן מיר זיך קענען אַוועקזעצן.

— לייבל, זייט אונדזער שמועס, איז אָנגעפאַלן אויף מיר אַן אומרו, איך קען ניט איינשלאָפן... און איך קען ניט פאַרשטיין פאַר וואָס דו האָסט דאָס מיר געזאָגט. דו צעשטערסט דיין גאַנץ לעבן, און איך פיל זיך שולדיק. דו גיסט זיך ניט אָפ קיין חשבון, אָט דאָס, וואָס דו לערנסט אַנדערע, אַז די וועלט איז צעטיילט אין קלאַסן, און דו ווילסט ניט פאַרשטיין אַז אַזוי איז אונ־

דזער וועלטל, כ׳מיין אונדזער שטעטל, צעטיילט אין שיכטן. דיין טאַטע געהערט צו די רייכע. דער פּאָדריאַטשיק, די באַלעבאַטים און די סוחרים, אַפילו דער רב האָט פאַר זיי מורא. דער רב האָט מער דרך־ארץ פאַר די רייכע ווי פאַר די לומדים און בעלי־תורה. דער צווייטער שיכט זייַנען די קליינע קרעמערס, די טאַנדייטניקעס און בעלי־מלאכות. דער דריטער איז... די וואָס אַרבעטן אויס אַ לעבן מיט מאַטערניש. ס׳איז אָבער דאָ אַ שיכט וואָס הונגערט, אפשר האָסטו דאָס ניט געוווּסט... אָבער איך געהער צו דעם קלאַס, אונדז רופט מען „די אָרעמע לייט״, די בוזאַקעס, די פּאַרגרעבטע. ווי קען איך איינשטימען, אַז דו זאָלסט ווערן מייַנער אַ נאָענטער חבר, אַ פריינד, אַ...

— מיר קעמפן דאָך דאָס אויסצוגלייכן.

— מיר זייַנען נאָך ווייט פון אויסצוגלייכן, און נאָך ווייטער זייַנען מיר פון אָנווענדן די אידעען אין אונדזער פּערזענלעכן לעבן.

— איך קען דיר נאָר איבערחזרן וואָס איך האָב דיר שוין געזאָגט. איך קען זיך ניט העלפן, דו ביזט מיר נאָענט און איך בענק נאָך דיר... ס׳איז אָבער אויפגעשווומען אַ שווערער פּראָבלעם, וואָס איך בין געקומען מיט דיר זיך באַראַטן. מען רופט מיך אין מיליטער, מייַן טאַטע־מאַמע האָבן באַשלאָסן מיך אַוועקצושיקן קיין אויסלאַנד. איך בין אין גאַנצן צערודערט, איך ווייס ניט, וואָס צו טאָן? וואָס איז דייַן מיינונג? באַמי זיך צו פאַרשטיין. שוין נעכט ווי איך קאָן ניט איינשלאָפן. דו טרעטסט ניט אָפּ פון מייַן געדאַנק, פון מיר.

— לייבל... — צירל האָט אים אָנגענומען פאַרן האַנט. — לייבל, דו פילסט?.. מייַן האַנט איז שאָרסטקע, פון דעם שטענדיקן וואַשן די פּאָדלאָגעס. איך האָב דאָך מורא אַרויסריידן... איך גלייב דאָך ניט זיך אַליין... איך בין גליקלעך... און איך בין אומגליקלעך... פאַר וואָס קומט דאָס מיר?

זי איז שטיל געבליבן. און באַלד אַנטשלאָסן געזאָגט: — מען טאָר זיך ניט נאָכגעבן, אַ מענטש דאַרף זייַן האַרט, האַרט ווי שטיין. איך בין מסכּים מיט דייַנע עלטערן, דאַרפסט גלייך אַוועקפאָרן, וואַרט ניט, וואַרט ניט!

— וואָס מער איך דערקען דיך, אַלץ נאָענטער און טייערער ווערסטו מיר. איך וויל דו זאָלסט מיר געבן דייַן וואָרט אַז דו וועסט קומען צו מיר.

— זאָג מיר גאָרניט צו און בעט מיך ניט איך זאָל דיר צוזאָגן. זעסט דאָך וויפל ווענט ס׳שטייען צווישן אונדז. צי וועלן מיר זיי קענען אַדורכברעכן? אַ מאָל האָב איך געחלומט וועגן דיר, און דו ביסט געווען מיילן ווייט, היינט זיצסטו לעבן מיר אַזוי נאָענט, און ס׳איז ווידער בלויז אַ חלום!.. קום, לאָמיר גיין אַהיים.

— צירל, איך וועל ריידן מיט מיין מאַמען, איך וויל דו זאָלסט קומען צו אונדז, איך וויל מיין מאַמע זאָל דיר קענען, זי וועט דיך ליב האָבן ווי איך...

— קיין מאָל ניט... לייבל, וואָס רעדסטו? פאָר אַוועק, פאָר אַוועק וואָס גיכער... איך קען צו אייך אין שטוב ניט קומען. ס׳איז מיר אַ וווּנדער אויף דיר. דו פאַרשטייסט טאַקע ניט אַז מיר זיינען פון צוויי פאַרשיידענע וועלטן?.. דיין מאַמע וועט מיר... בעט דאָס מיר גאָר ניט, איך, איך צירל בין ניט די, צוליב וואָס מיר קעמפן, ניט פאַר מיר, ניט פאַר מיין משפחה, נאָר פאַר טויזנטער משפחות, — וואָס גייען שלאָפן הונגעריקע. פאָר אַוועק, איך וועל גיין אויפן וועג, וואָס דו האָסט מיך אַרויפגעפירט. מיר טאָרן ניט נאָכגעבן אונדזערע פערזענלעכע באַגערן... איך בין גרייט צו טאָן אַלץ צו העלפן די אָרעמע און באַעוולטע, באַפרייען די וועלט פון הונגער און נויט. לייבל, איך בין ניט מער יענע צירל, צו וועלכער יאָספע האָט דיך געשיקט. איצט זע איך די ייִדן אין שטעטל מיט אַלע זייערע שאָטנדיקע ווינקלען און ביטערע פּראָבלעמען, און כ׳וויס ווי פאַרקריפּלט דאָס לעבן איז. אפשר פילסטו צו מיר מיטלייד, דאָס גלייב איך דיר, ביסט אַ מענטש מיט אַ גוט האַרץ, ביסט אַ מענטש מיט פאַרשטענדעניש. באַמי זיך מיר ניט וויי צו טאָן. ווי זאָל איך קומען צו אייך אַהיים? דאָס איז מיין איינציק קליידל און איך וויל ניט מער... איך ראָם אין פרעמדע הייזער און וואַש די דילן אין שול. זאָל איך קומען דאָס דערציילן דיין מאַמען? קום, טייערער, קום! לאָמיר צוריקגיין צו אונדזערע היימען!

צירל האָט זיך אויפגעהויבן פון באַנק.

— צירל, זע, ווי דו ביסט אויסגעוואַקסן זייט מיר האָבן זיך באַגעגנט. ניין, איך וויל דיך ניט צונעמען פון דיינע צילן... איך וויל נאָר דו זאָלסט זיך דערנענטערן צו מיר... זאָלסט מיר צוזאָגן אַז דו וועסט קומען צו מיר, ווו איך זאָל ניט זיין.

— קום! די צייט וועט אַלץ קלאָר מאַכן... מיין טאַטע זאָגט, אַז דעם גורל קען מען ניט בייקומען, אפשר איז שוין אונדזערער אויך געחתמעט...

— איך מעג דיר געבן אַ קוש? איצט וועט דאָס זיין פאַר דיין קלוגשאַפט!

זי האָט אים צוגעטראָגן איר באַק.

די קליינע וואָלקנדלעך אויפן אויסגעשטערנטן הימל האָבן ווי באַדויערנדיק באַגלייט די יונגע פּאָר. אַרויף־באַרג איז געשטאַנען אַ טיפער ברונעם. צירל האָט זיך צוגערוקט צו דעם טיפן ברונעם וואָס איז געשטאַנען אַרויף־באַרג און אַריינגעשריִען:

די צייט וועט אַלע חלומות צעטרעטן
די צייט וועט אַלץ פאַרגלעטן.

„די צייט וועט אַלע חלומות צעטרעטן, די צייט וועט אַלץ פאַרגלעטן" — האָט אָפּגעהילכט פון ברונעם אַרויס. — —

*

ביי די סוראָסקעס האָט מען זיך געגרייט צו לייבלס אָפּפאָרן. מען האָט געוואָרט אויף אַן אָנזאָג פון „מאַכער", ווען לייבל דאַרף אַרויספאָרן אין דעם שטעטל נאָענט צו דער גרענעץ, פון וואַנען מען וועט אים אַריבערפירן קיין דייטשלאַנד.

— מאַמע, איך וויל דיך באַקענען מיט מיינער אַ... חברטע.

— פון דיינע מענטשן, מיט יאָספּע דעם שוסטערס?

— מאַמע, דאָס איז דער קליגסטער מענטש וואָס איך האָב באַגעגנט. איך פאָר אַוועק, וויל איך דו זאָלסט איר קענען...

— זאָלסט זיך ניט דערוועגן איר ברענגען, איך וועל איר אַרויסטרייבן. איך האָב פיינט בוזאַקעס. דו פאַרקאַכסט מיר שוין אַ קאַשע! זאָלסט מיר קיינעם ניט ברענגען! — פרומקע האָט אָפּגעזאָגט די שאַרפע רייד, נאָר עפּעס האָט איר אַ צופּ געטאָן אין האַרצן... „מיין קינד פאָרט אַוועק, און איך רייד צו אים אַזוי..." זי האָט מער גאָר ניט געזאָגט.

לייבל האָט געשוויגן. ער איז אַרומגעגאַנגען אַ דערדריקטער, אַן אומעטיקער, אין אַ פּאָר טעג אַרום איז די מאַמע צוגעגאַנגען צו אים:

— לייבל, איך האָב זיך באַטראַכט — אויב דו ווילסט ברענגען דיינע אַ חברטע, ברענג זי... דו גייסט דען חתונה האָבן מיט איר?

פרומקען האָט געוויטיקט אויף איר זונס אַוועקפאָרן. זי האָט שוין געבענקט. זי האָט דערפילט אַ שטאַרקע ליבשאַפט צו איר זון, מיט וועמען זי צעשיידט זיך אפשר אויף שטענדיק.

— מאַמע, איך וויל זי ברענגען, נאָר איך קען ניט. זי וויל ניט קומען. אפשר ווען דו בעטסט איר וואָלט זי איינגעשטימט...

— אַזאַ יחסנטע איז זי, איך דאַרף איר גיין בעטן? זאָל זי זיצן אין שטוב.

— מאַמע, איך קען דאָס דיר ניט אויפקלערן. איך קען דיר אָפּנאַרן און זאָגן, אַז זי שעמט זיך. נאָר דאָס וואָלט געווען פאַלש. זי שעמט זיך ניט מיט איר אָרעמקייט. דאָס וועסטו פאַרשטיין נאָך דעם, ווי דו וועסט איר קענען...

— ס׳איז מיר אינטערעסאַנט צו וויסן ווער איז דאָס די חברטע! גוט, זאָג מיר, וועל איך איר גיין איינלאַדן.

— מאַמע, דאָס איז אַ זייער אָרעם מיידל. איך האָב איר ליב! ס׳איז מיר אַזוי שווער אַוועקפאָרן פון איר, ווי פון אייך...

— זאָג מיר שוין, צי מיר ניט די עצמות.

פרומקע איז געווען זייער פאַרריסן ביי זיך — הן צוליב איר פאַמיליע־יחוס, הן צוליב איר מאַנס עשירות. זי איז אָבער געווען אַ קלוגע פרוי און אַ גוטע מאַמע, און גרייט געווען דאָס צו טאָן פאַר איר זון...

לייבל האָט איר געזאָגט געניו ווער די חברטע איז. פרומקע האָט אים אָנגעקוקט, ווי זי וואָלט ניט וועלן גלייבן. זי האָט צונויפגעדריקט די ליפּן און געשוויגן אַ ווײלע.

— אברהם טשודאַקס טאָכטער?!

אין אַ פּאָר טעג אַרום איז פרומקע אַוועק איינלאַדן איר זונס חברטע. זי איז צוגעקומען צו די טרעפּ און געבליבן שטיין. „אויף די טרעפּ... איך קען דאָ ניט אַרויפגיין, זיי וועלן זיך איינברעכן״. זי האָט דערהערט ווי דאָס טירל פון בוידעמשטיבל האָט זיך געעפנט.

— זייט אַזוי גוט!

יאָסל האָט פון אויבן אַראָפּגעשריגן: — גייט ניט, ס׳איז אַ מורא צו גיין.

— איך זע שוין. איך וועל טאַקע ניט גיין. זייט אַזוי גוט און שיקט אַראָפּ אייער שוועסטער.

— צירל! מען זוכט דיך, צירל, מען רופט דיך... פרומקע סוראָסקי... גיי אַראָפּ... — האָט יאָסל, אַ צערודערטער, גערופן צירלען. צירלען איז געפאַלן פון די הענט. דאָ זוכט זי אַ שוך, וואָס האָט זיך פאַרקייקלט אונטערן טאַפּטשאַן, געפונען דעם שוך, געפינט זי ניט דאָס שפּיגעלע. זי לויפט אַרויס צו די טרעפ און בייגט זיך אַראָפּ. יאָ, ס׳איז „לייבלס מאַמע...″

— גייט ניט, גייט ניט! די טרעפ צעפאַלן זיך.

— טאָ ווי וועסטו אַראָפּגיין?

— איך בין צוגעוווינט...

— ווי גייט דאָ אַרויף דיין טאַטע?

צירל איז געבליבן שטיין אַ וויילע אַנטקעגן לייבלס מאַמע אַ פאַרלאָרענע.

— דאָס ביסטו, צירל? לייבל וויל, אַז איך זאָל דיך איינלאַדן צו אונדז... צו מיר אין שטוב.

— ווי קום איך?.. ווי קען איך...

— דו ווייסט, אַז לייבל פאָרט אַוועק, וויל איך אים... העלפן, פאָלגן, קום, קינד...

צירל איז געקומען צו זיך:

— פרומע, פאַר וואָס זייט איר געקומען? ווי פאַסט דאָס, אַנטשולדיקט מיר, איך האָב דאָך דאָס ניט געוואָלט... ס׳איז מיר גאָרניט איינגעפאַלן. לייבל האָט דאָס מיר ניט געזאָגט. איך פיל זיך מאָדנע, איך פיל זיך... אַנטשולדיקט מיר, אַנטשולדיקט...

— ער האָט מיר זייער געבעטן, איך בין דאָך אַ מאַמע... ער האָט דיך ליב... — זי האָט געקוקט אויף צירלען, — ביסט אַ שיינע...

— איר ווייסט דאָך, איך בין צירל — אברהם טשודאַקס טאָכטער... ווייסט איר... מיר וווינען דאָ אויפן בוידעמשטיבל. וואָס נאָך איך זאָגן...

פרומקע סוראָסקי האָט אַ טראָט געטאָן נענטער און האָט איר אַ קוש געטאָן, „זאָלסט זיין געבענטשט, מיין קינד″.

צירל האָט דערפילט ווי דאָס בלוט צעריזלט איר איבערן קערפער: „פרומקע סוראָסקי, לייבלס מאַמע, רעדט צו איר ווי אַן אייגענע מאַמע!..″ מיט אַ ווייך און נאָכגיביק קול האָט זי געזאָגט: — יאָ, פרומע, איך וועל קומען!..

— קום מיט מיר, קום איצטער!

— אַזוי... אַזוי ווי איך גיי?..

— יאָ, קום, לייבל איז אַזאַ גוטער בחור, אַ קלוגער, ער וואַרט אויף אונדז.

צירל האָט געמאַכט אַ באַוועגונג צו גיין, פרומע האָט איר אָנגענומען פאַרן האַנט און זיך אָנגעהאַלטן אָן איר ביים אַראָפגיין פון בריקל.

— קום, צירל, קום... איצט פאַרשטיי איך פאַר וואָס לייבל האָט דיך ליב...

*

אַראָפגייענדיק פון בוידעמשטיבל האָט צירל דערזען פרומען זיצנדיק אויף דער גרויער באַנק. ס'איז איר איינגעפאַלן זיך אומצוקערן, אָבער זי האָט זיך פאַרשעמט פאַרן געדאַנק.

— פרומע, וואָס מאַכט איר? איר האָט געהערט פון לייבלען?

— ניין! דערווייל ניט, ס'געדויערט, — האָט זי אַ ווײלע איבערגעריסן, אָנגעקוקט צירלען. — האָסט מיר צוגעזאָגט צו קומען, מיר ווילן דו זאָלסט קומען צו אונדז, דו זאָלסט זיין מיט אונדז... וועסט זיין אין לייבלס צימער. איך האָב גערעדט מיט שמואלן. מיר וועלן דיך האַלטן ווי אַן אייגן קינד, דו ביסט דאָך אַ קלוגע... זאָג מיר וואָס דאַרף איך טאָן פאַר דיר, פאַר אייך...

— פרומע... איך האָב געוואָלט זאָגן „לייבלס מאַמע“, איר האָט אונדז אַרויפגעשיקט עסנוואַרג, מיין טאַטע האָט געוואָלט גיין אייך דאַנקען, האָב איך אים ניט געלאָזן. פרומע, איך דאַנק אייך, נאָר איך בעט אייך איר זאָלט דאָס ניט טאָן. איך לייד פון דעם, מיך דערנידעריקט דאָס. באַמיט אייך מיר צו פאַרשטיין... איך דאַנק אייך, נאָר טוט דאָס ניט...

— קינד מיינס, איך פאַרשטיי אַלץ, וואָס דו זאָגסט מיר, דערפאַר בין איך געקומען דיך פרעגן ווי קען איך דיר העלפן, ווי קענסטו זיך דערנענטערן צו אונדז. דו ביסט פאַר אונדז לייבלס חברטע, לייבלס כּלה... זע ווי לייכט דיר און לייבלען איז אָנגעקומען מיך צו איבערצייגן. זע ווי אַ מאַמע פילט פאַר אירע קינדער. איך בין גרייט אַלץ צו טאָן פאַר אייך, פאַר דיר...

— איך טאָר ניט קומען צו אייך... איך טאָר ניט... איך קען אייך טאָן שאָדן. אַ גאָט! פאַר וואָס האָט דאָס לייבל געטאָן? פאַר וואָס... בעט מיר

ניט... איך טאָר אייך ניט זאָגן וואָס איך פיל צו אייך, איך טאָר ניט זאָגן וואָס לייבל באַדייט פאַר מיר. איך בין אייך זייער דאַנקבאַר, איך האָב אין אייך דערפילט אַ מאַמען... נאָר איך קען ניט זיין אַנדערש, איך קען ניט ווערן אַנדערש. ס׳טוט מיר וויי וואָס איך קען זיך ניט דערנענטערן צו אייך. איך האָב אייך ליב, איר זייט לייבלס מאַמע, נאָר איך בין אַ קינד פון דער אָרעמקייט און וועל אַזאַ אויף שטענדיק פאַרבלייבן.

— איך ווייס וואָס פאַר אַ געפאַר ס׳לויערט אויף דיר... איך ווייס אַלץ... איך דאַרף דיר גאָר ניט פרעגן. אפשר קענסטו אויפגעבן... איך וועל דיר העלפן מיט מיין גאַנץ לעבן, איך וועל טאָן פאַר דיר אַלץ וואָס דו ווילסט. אפשר ווילסטו אַוועקפאָרן? באַלד וועלן מיר וויסן ווו לייבל געפינט זיך...

— פרומע, איר ווייסט, אַז איך וועל זיך ניט אָפּזאָגן פון מיין וועג... איך בין דאָך אַליין אַ טייל פון אָט דעם... פון מיין ציל... איך בין דאָך אַ טייל פון מיין אויפגאַבע. מיר גייט ניט אין ראַטעווען זיך, אין אויסבעסערן מיין לאַגע. איך בין דאָך איינע פון אַ סך...

טרערן זיינען גערונען איבער פרומקעס פנים.

— איך פאַרשטיי דיך, און דערפאַר טוט מיר אַזוי וויי פאַר דיר. איך וואָלט דיך געוואָלט מאַכן גליקלעך, איך וואָלט דיך געוואָלט פאַר אונדזער קינד, פאַר זיין גליק... דו צעשטערסט דיין גליק צוזאַמען מיט אונדז... לייבל האָט דיך אַזוי ליב. — פרומקע האָט איר אַרומגענומען און געקושט.

*

אין שטעטל זיינען ניט געווען קיין פאַרבאָרגענישן, ניט געווען קיין סודות. אַלץ איז צעטראָגן געוואָרן פון שטוב צו שטוב. אַלע האָבן געוווסט, אַז צירל טשודאַקס איז געווען ביי די סוראָסקעס, אַז לייבל איז אַוועקגעפאָרן אין אויסלאַנד.

צירל האָט געפילט אַן אינערלעכן שטאָלץ, כאָטש זי האָט פאַרטריבן פון זיך דעם געדאַנק אַז זי איז לייבל סוראָסקיס אַ חברטע, אַז ער טראַכט וועגן איר...

דאָס אַלטע, פאַרגרויטע הייזל, וואָס האָט אַרויסגעשטאַרטשעט ווי אַ קויל אויפן ווינקל פון אַלטן מאַרק, איז געוואָרן די טעמע פון שטעטל. ביים פאַר־

ביגיין דאָס אויסגעקרימטע בריקל האָט מען געוווסט: „דאָ וווינט צירל טשודאַקס...״

צירל האָט דאָס אָפּגעפּילט. ס׳האָט אָבער ניט געביטן איר האַלטונג. זי האָט זיך נאָך מער אַריינגעוואָרפן אין דער אַרבעט פון קרייז — די ירושה, וואָס לייבל האָט איר געלאָזן. פאַרן אַוועקפאָרן האָט ער איר פאַרטרויט וועגן אַ מיליטערישן קעמערל, מיט וועלכן ער שטייט אין פאַרבינדונג. דער פאַרבינדונג־מאַן איז אַ סאָלדאַט פון ווייסרוסישן אָפּשטאַם, אַ פאַרזיכטיקער מענטש. ער קומט יעדן מיטוואָך אין שטעטל. זיין פּלאַץ איז אויפן ווינקל פון מאַרק, ביים צעמענטענעם בריקל... 2 אַ זייגער ביי טאָג.

צירלען איז ניט איינגעפאַלן וועמען זי קען אָנפאַרטרויען די אַרבעט... זי האָט פאַרשטאַנען, אַז זי איז ניט דער פּאַסיקער מענטש פאַר אַזאַ באַגעגעניש.

— אפשר מענדלען? — האָט לייבל אַ זאָג געטאָן.

— גוט, לייבל, איך וועל זיך טרעפן מיט דעם סאָלדאַט...

לייבל האָט געהאַט פאַרדרוס: „זי איז ניט דער פּאַסיקער מענטש זיך צו טרעפן מיטן סאָלדאַט, ס׳דאַרף זיין אַ מאַן... פאַר וואָס האָב איך דאָס פריִער ניט באַזאָרגט, פאַר וואָס האָב איך איר דאָס דערציילט?״

ביים באַגעגענען זיך מיטן סאָלדאַט דעם נאָענטסטן מיטוואָך איז זיין ערשטע פראַגע געווען — „און לייבל?״

— ער האָט ניט געקענט קומען.

— מיין נאָמען איז באַלין, — האָט ער איר פריינדלעך געזאָגט, — ווי איז דיין נאָמען?

צירל האָט אויף דער פראַגע ניט געענטפערט. זי האָט דערפילט אין דער שווייגעניש. אַז ער וואַרט אויף איר ענטפער.

— קענען מיר אַריינגיין טרינקען אַ ביר?

— איך טרינק ניט.

צירל האָט אים דערלאַנגט אַ פּעקל מיט ליטעראַטור.

— קענען מיר קומענדיקן מיטוואָך זיך טרעפן פריוואַט? אין דיין היים...

ער האָט זי אָפּגעמאָסטן מיט אַ שאַרפן בליק.

— ניין, מיר קענען ניט.

צירל האָט דערפילט, ווי זי וואָלט געגאַנגען אויף אַ גליטש, — כ'וועל דיך זען דעם קומענדיקן מיטוואָך, און ביי זיך האָט זי געטראַכט: „איך וועל דיך שוין מער ניט זען...” די באַגעגעניש האָט אויף איר אָנגעוואָרפן אַ שרעק. זי האָט זיך געלאָזט צום בית־מדרש געסל. פאַרן פאַרדרייען זיך האָט זי געוואָרפן אַ בליק צום סאָלדאַט און באַמערקט, אַז ער קוקט איר נאָך. זי איז אַוועק צו יאָספען, דאָרטן פאַרבליבן אַ ווײלע, און זיך געלאָזט אַהיים.

אין עטלעכע טעג אַרום איז אַ גוט געקליידעטער מאַן. געשטאַנען אויפן אויסגעקרימטן בריקל און געוואַרט. צירל האָט ביים אַראָפּגיין אים גלייך באַמערקט. ס'האָט איר אַ שלאָג געטאָן אין האַרצן... דער מאַן האָט איר פאַרשטעלט דעם וועג און ווײזנדיק זײן זשעטאָן אונטערן קלאַפּע געמאָלדן, אַז זי איז אַרעסטירט און דאַרף גיין מיט אים.

צירל האָט גאָרניט געפרעגט, ניט געזאָגט קיין איין וואָרט. זי האָט זיך אַ שאַר געטאָן צו די טרעפּ פון בורידעמשטיבל. דער מאַן איז איר נאָכגעגאַנגען.

— יאָסל, מען נעמט מיך צו!

יאָסל איז אַראָפּגעלאָפן און געזען ווי מען פירט אַוועק זײן שוועסטער.

— ווּ איז דער טאַטע? ווּ איז ער? — ער האָט אָנגעטאָן אַ רעקל און געלאָפן זוכן דעם טאַטן.

באַלד האָט זיך די ידיעה פאַרשפּרייט איבערן שטעטל: „מען האָט אַרעסטירט צירלען”.

דער ראַטמאַן וואָס האָט פאַרטראָטן די אָרעמע אין שטאָטראַט, איז געלאָפן זען דעם פּשאַדאָווניק (פּאָליציי־אָפּיציר). ער האָט שוין געוווּסט פון דעם אַרעסט. דער דעטעקטיוו איז אין דער פרי געווען אין פּאָליציי און זיך נאָכגעפרעגט אויף איר אַדרעס. ער האָט געמאָלדן אַז ער איז געקומען פון דער הויפּט־פּאָליציי איר אַרעסטירן. אַ פּאָר שעה שפּעטער איז צירל אין דער באַגלייטונג פון דעטעקטיוו אָפּגעפאָרן צום באַן. ——— זי האָט באַנגיק באַטראַכט די הייזער. דעם אַלטן מאַרק, דאָס שטעטל, ווּ זי איז געבוירן און געלעבט אַזאַ שווער לעבן.

אויף מאָרגן נאָך איר אַרעסט איז אָנגעקומען אַ בריוו פון לייבלען.

פיר מאָנאַטן איז צירל אָפּגעזעסן ביז צום געריכט. דער קרייזגעריכט האָט זי פאַרמשפּט אויף זעקס יאָר פאַר אָנפירן אַ רעוואָלוציאָנערן קרייז

אין מיליטער. ס'האָבן ניט געהאָלפן די אַלע באַמיִונגען פון אַדוואָקאַט, וואָס פרומקע סוראַסקי האָט געדונגען. אברהם טשודאַק איז פון צער קראַנק געוואָרן. אַ פאַרחלשטער איז ער געלעגן אויפן שעניק אין בוידעמשטיבל. אַ גרויקייט האָט פאַרשטיינערט זיין פנים, זיין קאָפּ; זיינע אויגן האָבן זיך אויסגעלאָשן און דאָס קול האָט אים אָפּגענומען.

יאָסל האָט געפילט אַז דער טאַטע איז אין געפאַר. ער האָט געוואָלט העלפן און ניט געוווּסט וואָס צו טאָן. ער האָט זיך באַטראַכט און אַוועקגעלאָפן צו סענדער מאָטקעס וואָס האָט אָנגעפירט מיטן לינת־הצדק און אים דערציילט אַז דער טאַטע איז געפערלעך קראַנק.

— מען דאַרף רופן דעם רופא, — האָט אים סענדער געזאָגט.

— שוין גערופן... נאָר ער קען ניט אַרויפגיין אויף די טרעפּ.

ווען יאָסל איז צוריקגעקומען האָט ער אויפן בריקל געטראָפן פרומקען. זי איז געשטאַנען אַ פאַרזאָרגטע מיט אַ פאַרצערטן פנים.

פרומקע האָט אין גאַנצן פאַרלאָרן איר שטאָלץ, איר יחוסדיקן אָנשטעל, און ווי יאָסל וואָלט געווען איר משפחה. אים פריינדלעך געזאָגט:

— וואָס מאַכט דער טאַטע? איך האָב געבראַכט אַ ביסל יויך פאַרן טאַטן. ס'איז נאָך וואַרעם. איך וואַרט אויף דיר, ווייל איך קען די טרעפּ ניט אַרויפגיין...

יאָסל האָט אָנגעקוקט פרומקען מיט פאַרטרערטע אויגן. ער האָט געוואָלט ריידן, נאָר די ווערטער האָבן זיך ווי פאַרטריקנט אויף די ליפּן... ער איז אַרויף אויף די טרעפּ.

— טאַטע, יויך, פרומקע האָט דאָס געבראַכט...

אברהם האָט זיך געוואָלט אויפזעצן. יאָסל האָט אים געהאָלפן. סענדער מאָטקעס איז געקומען צו לויפן מיט רפואות.

— אַלע שעה זאָלט איר אָט פון דעם איינגעמען אַ לעפעלע, און יעדע צוויי שעה צען וואַלעריאַן־טראָפּנס...

די דאָזיקע רפואות האָט יאַנקל דער רופא געגעבן אַלע חולאים, צי ער האָט זיי געזען, צי אונטער די אויגן.

— טאַטע! דאָס רעדט צו דיר סענדער מאָטקעס, ער האָט געבראַכט רפואות, ער איז דיר געקומען מבקר חולה זיין!

— סענדער... — האָט אברהם געזאָגט מיט אַ פאַרשטיקט קול, — סענדער, איך וויל דיר איבערגעבן מיין ירושה, איך וויל דו זאָלסט די פיר בריוו, — יאָסל, נעם זיי אַרויס פון שעניק, מיין ירושה... גיב דאָס איבער וועלוול מינקאָווסקין, דעם ראַטמאַן. אפשר וועט זיך אַ מאָל אומקערן צירל, וועט ער דאָס איר אָפּגעבן. קיינער זאָל ניט עפענען די בריוו, נאָר צירל... — אברהם האָט גערעדט מיט די לעצטע כּוחות און שווער געאָטעמט. „דער גורל האָט מיך אויפגעהויבן ביזן הימל, לייבל פּרומקעס איז מיין צירלס חתן... און באַלד מיך אַראָפּגעוואָרפן, אַראָפּגעוואָרפן אין תּהום אַריין״...

אברהמס גרויער קאָפּ האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויפן שטרויענעם שעניק.

לייזער אָקס

לייזער אָקס איז געווען ברייטער ווי העכער — אַ גרויסע לעבעדיקע פילקע מיט צוויי קורצע, דיקע פיס, אַזוי ווי צוויי סטעמפעס. ער איז ניט געגאַנגען — ער האָט זיך געקייקלט. היינט וואָלט לייזער אָקס געווען אַ גרויסע אַטראַקציע אין אַ צירק, און ניט באַדאַרפט העלפן זעגן האָלץ די אָרעמע באַלעבאַטים, וואָס האָבן ניט געקענט דינגען קיין צוויי האָלצהעקערס צום אָנשניידן האָלץ אויפן ווינטער. לייזער אָקס האָט זיי געטריי געדינט. לייזער פלעגט קיין מאָל ניט ווערן מיד. ער פלעגט אַ הייב טאָן אויף דער האַק אַ „פיעץ" פון אַ פוד און פלעגט אים צעשפאַלטן ווי אַ וועלטשענע נוס. ער איז געווען דער איינציקער יידישער האָלצהעקער אין שטעטל. דאָס איז אָבער ניט געווען זיין איינציקע פרנסה, ער האָט געהאַט אויך אַנדערע פרנסות. אַז אַ פורמאַן מיט אַ פול־געפאַקטן וואָגן סחורה איז אַראָפגעקומען פאַר נאַכט פון קרייזשטאָט און ניט געהאַט קיין כוח, נאָך צוועלף שעה פאָרן מיט פערד און וואָגן, אַראָפטראָגן די משׂא אין די קראָמען — די שווערע זעק מיט זאַלץ, מיט צוקער און די פעסלעך מיט הערינג — איז ער צוגעגאַנגען אין בית־מדרש און אַרויסגערופן לייזערן, ווו ער איז שטענדיק — סיי זומער, סיי ווינטער — געזעסן אויפן באַנק ביים אויוון און געדרימלט.

— קום, וועסט אַראָפנעמען אַ ביסל סחורה.

לייזער פלעגט זיך אויפהייבן פון דער אויוונבאַנק און נאָכגיין דעם פורמאַן. ער האָט קיין מאָל ניט געפרעגט וויפל מען וועט אים געבן. ער האָט זיך פאַרלאָזן אויפן מענטשלעכן יושר. ביי לייזערן איז אַ גילדן געווען אַ מטבע. מען האָט פאַר דעם געקענט קויפן צוויי פונט ברויט. צוויי גילדן איז שוין געווען אַ סומע — ס'האָט שוין געקלעקט אויף אַ הערינג אויך.

זעקלעך מעל, זעקלעך זאַלץ פלעגט לייזער טראָגן שטייַקע, אויפן ברייטן אַקסל. פעסלעך פלעגט ער טראָגן אויפן פלייצע. סיי די זעק, סיי די פעסלעך זיינען אויף זיין ברייטער פלייצע געלעגן ווי אויף אַ טיש. אַז דער זאַק זאַלץ איז געווען אַן אַכט־פודיקער, פון די גאָר גרויסע, פלעגט

לייזער פאַרקנייטשן זיין ברייטן שטערן, וואָס האָט אויך געהאַט אַן אייגנאַרטיקע מאָס. זיין קאָפּ מיטן שטערן האָבן אויסגעזען ווי אָפּגעשניטענע פון אַ דיקן שטאָם, און זענען ווי אַריינגעשמידט אין האַלדז. אַז ער האָט געוואָלט אַ קוק טאָן אַן אַ זייט, האָט ער זיך געמוזט אויסדרייען מיטן גאַנצן פּילקע־גוף. דער אַרבע־כּנפות, וואָס האָט צוגעדעקט דעם גרויסן בויך און דעם קליינעם האָרב אויפן פּלייצע, האָט דעמאָלט אויסגעזען ווי אַ טיול וואָלט באַדעקט אַ ריזיקע פּאַנצער־מאַשין...

לייזער אָקס האָט אָבער געהאַט אַן אויסערגעוויינלעך גוטן זכּרון, אַן אייזערנעם קאָפּ. ער האָט געקענט גאַנצע בלעטער גמרא אויף אויסנווייניק. ער האָט געדענקט אַלע געבורטטעג פון די באַלעבאַטים און קינדער פון שטעטל; אַלע יאָרצייטן; אַלע נעמען... און צונעמען פון די זיידעס און עלטער־זיידעס, וואָס זיינען שוין לאַנג געווען אויפן עולם האמת.

לייזער האָט געהאַט קרובים אין שטעטל, נאָר ס'האָט זיי ניט געפּאַסט דער קרוב, און ער האָט זיך אויך געהאַלטן פון דער ווייטן, נאָר צו יום־כּיפּור פלעגט ער גיין זיי ווינטשן און בענטשן.

אין שבת האָט דער בעקער, וואָס האָט געאַרבעט ביי חיה־שׂרהן דער אַלמנה איבערגעכאַפּט די מאָס און זייער אָנגעברענט דעם אויוון. ס'איז ניט געווען זיין שולד — ער האָט געהאַט אַ טבע אָנהייבן טרינקען דאָנערשטיק ביי נאַכט ביז צו לכו נרננה פון דעם פלעשל נײַנציקער, וואָס ער האָט געהאַלטן אונטער דער קנעט־דייזשע, האָט ער אָבער דעם פרייטיק פאַרלאָרן דעם חשבון. הינטער דעם פלעשל נײַנציקער איז געשטאַנען נאָך אַ פלעשל פאַרן קומענדיקן דאָנערשטיק, האָט ער ניט ווילנדיק איבערגעהייצט דעם אויוון, איז דער טשאָלנט ביי אַ האַלב שטעטל פאַרברענט געוואָרן.

ווען מען האָט אָנגעזאָגט לייזער אָקסן וואָס עס האָט זיך פאַרלאָפן, האָט ער זיך אַרויסגעלאָזט איבערן שטעטל פון שטוב צו שטוב און זיך נאָכגעפרעגט אויפן פאַרברענטן טשאָלנט און געהאָלפן אויסליידיקן די פאַרשוואַרצטע טעפּ... ס'האָט אים גאָט צו דאַנקען ניט פאַרשאַט.

לייזער אָקס איז געווען זייער פרום. אַז שׂמחה דער פאַכטער איז אַריינגעפאָרן פרייטיק שפּעט אין שטעטל, איז ער געלאָפן זוכן לייזערן אַראָפּצונעמען די סחורה.

— לייזער, קום! ס׳איז שפעט!

— רב שׂמחה, ס׳איז ערב שבת!.. מען גייט שוין באַלד אין שול.

שׂמחה איז אַ הויכער, מיט ברייטע פּלייצעס, מיט אַ קיילעכדיק היטעלע אויפן קאָפּ. מיט אַ קלאָרן לשון האָט ער געזאָגט:

— לייזער, מיר דאַרפן אויסלאָדן דעם וואָגן. באַנדיטן זיינען מיך באַפאַלן און אָפּגעשטעלט אויפן וועג!.. זעסט די פאַרבלוטיקטע האַנט? מאָרגן וועל איך בענטשן גומל.

לייזער קוקט אים אָן:

— שׂמחה! אויף אייך די עבירה... איר זאָלט מיר היינט ניט צאָלן. איר וועט באַצאָלן זונטיק. ערב שבת נעם איך ניט קיין געלט.

פון אַלע מאכלים האָט לייזער ליב געהאַט ציבעלעס. ס׳האַרץ איז אים אויסגעגאַנגען נאָך ציבעלעס. ער האָט אַלץ געגעסן מיט ציבעלעס — אַלט ברויט מיט ציבעלעס, באָרשט מיט ציבעלעס, בולבעס מיט ציבעלעס. דאָס שטעטל האָט אים צוגעגעבן נאָך אַ נאָמען — „לייזער אָקס די ציבעלע״. אַז די קינדער האָבן אים פון הינטער די ביימער אָדער פון הינטער אַ הויז נאָכגעשריִען „ציבעלע, ציבעלע!״, פלעגט ער ווערן ווילד, זיי שעלטן און וואַרפן שטיינער. ס׳האָט אים ווינציקער פאַרדראָסן ווען מען האָט אים גערופן „לייזער אָקס״ ווי „ציבעלע״.

לייזערס וווינאָרט ביי טאָג איז געווען אין בית־מדרש, ביז מרדכי דער שמש פלעגט פאַרמאַכן די טירן פון בית־מדרש. ביי נאַכט פלעגט לייזער שלאָפן ביי דער אלמנה וואָס האָט געוווינט אין טאָל, אויפן וועג צום טייך. קיינער האָט דאָס אויף זיינע ליפּן ניט אַרויסגעבראַכט, אַ זאַך, וועגן וועלכער מען טאָר ניט און מען דאַרף ניט ריידן.

איין טאָג אין יאָר פלעגט לייזער אויסוואַקסן, ווערן העכער — פּורים. פּורים האָט זיין פּנים געשיינט, ס׳איז געווען קאָנטיק אַז ער האָט זיך גוט אַרומגעוואַשן, ער האָט געטראָגן אַ שוואַרץ, קיילעכדיק היטעלע, וואָס ער האָט עס גענוצט נאָר אין ימים־טובים, און אַ ריינעם ווייסן אַרבע כנפות. אַזוי, אין דעם יום־טובדיקן אַנטועכץ האָט לייזער שפּאַצירט, איבערשניידנדיק דעם נייעם מאַרק. ער האָט זיך אַ ביסעלע געוואַקלט און געשטעלט פּאַמעלעכע טריט אויף דער איינגעטראָטענער ערד. לייזער האָט קיין מאָל

ניט געבעטן קיין נדבות, ער האָט געלעבט פון זיין פראַצע, אָט טאָקע, ווי אין פסוק שטייט, אַזוי האָט ער מקיים געווען מיטן שווייס פון זיין פנים האָט ער געגעסן זיין ברויט.

אין שטעטל האָט מען זיך דערוווּסט, אַז ס'דאַרף אָנקומען צו חיים פאַלאַקס אַזאַ מין אינסטרומענט, מיט וועלכן מען וועט קענען הערן ריידן, זינגען און שפילן פון גאָר ווייט, אַזש פון וואַרשע. פון ווי ווייט — גענוי האָט קיינער ניט געוווּסט ; אָבער די מאָס פון דעם אַפאַראַט איז געוואַקסן לויט דער פאַנטאַזיע פון די שטעטלשע לייט, וואָס האָבן וועגן דעם ניט אויפגעהערט זיך צו חקרהנען.

— דאָס דאַרף זיין אַ גרויסער אַפאַראַט, מיט אַ מאַגנעט, — האָט געטענהט אין בית־מדרש דער קליינטשינקער גרשון ברוך, וואָס האָט אַ מאָל געשריבן אַ פראָשעניע צום גובערנאַטאָר, — מען וועט הערן ווער ווייס פון ווי ווייט, מען הערט אַלץ וואָס מען רעדט : מען וועט שוין באַלד ניט קענען ריידן הויך...

איינעם פון די באַלעבאַטים איז גרשון ברוכס פילאָזאָפיע ניט געפעלן געוואָרן.

— איך האַלט, אַז דאָס וועט זיין אַזאַ שופר, וואָס פון איין זייט רעדט מען אין אים אַריין, און פון דער צווייטער רעדט דאָס אַרויס.

די מיינונג פון די צוהערערס איז געווען אַ צעטיילטע. טייל האָבן געשאָקלט מיט די קעפ אויף „יאָ״, טייל האָבן געשאָקלט אויף „ניין״. ס'זיינען געווען אַזעלכע, וואָס האָבן פון גרויס התפעלות ניט געוווּסט אויף וועלכער זייט זיך צו שטעלן...

— לאָמיר זיך שטעלן דאַוונען — האָט אליעזר רבקה רחל משהס, דער בעל־תפילה, אַ זאָג געטאָן.

אין מיטן דערינען איז אין בית־המדרש אַריינגעקומען שיִעלע דער מולער און אַ געשריי געטאָן :

— מען האָט שוין געבראַכט דעם „רייד־יאָ״! שוין! איך האָב אַליין געזען דורכן פענצטער ווי חיים פאַלאַקס שטייט און הערט זיך איין...

עולם האָט זיך פאַרגעסן פון דאַוונען און זיך געוואָרפן צו שיִעלען מיט פראַגעס : ווי גרויס איז דער אַפאַראַט ?

— אַזוי־אָ — האָט ער צעצויגן די הענט — נאָר מיט צווי טרייבלעך, מען דאַרף זיי אַרויפטאָן אויף די אויערן.

— צו וואָס טויג דאָס ?

— אַז דו וועסט דאָס האָבן וועסטו וויסן צו וואָס דאָס טויג, אַזעלכע נאַרישע קשיות !..

— וואָס נאָך האָט דאָס ?

— דורכן פענצטער זעט מען ניט... ווייזט אויס, אַז דאָס האָט נאָך עפּעס.

— ווי אַזוי האָט מען דאָס געבראַכט ? אויף אַ פור אָדער אויף זיין אייגענער בריטשקע ?..

— מיין טאָכטער איז געשטאַנען אַ גאַנצן טאָג און געהיט, זי זאָגט אַז דער בריוועטרעגער האָט דאָס געבראַכט, אין אַ קעסטעלע... — האָט ש:עלע געשר:ען.

— דאָס איז דאָס ? דאָס אין גאַנצן ? איך דאַרף דאָס ניט, ס׳וועט זשומען אין די אויערן, מיר זשומעט גענוג אָן דעם רייד־יאָ, רייד ניט ! — האָט דער טויבער אַלטער אַלעמען איבערגעשר:ען.

— לאָמיר זיך שטעלן דאַוונען. אַז מען וועט אָפּדאַוונען גיי איך צו אַ קוק טאָן, — האָט געזאָגט וואָלפקע דער קצב, וואָס האָט געהאַנדלט מיט חיים פאַלאַקס, דורך אים צוגעשטעלט פלייש פאַרן מיליטער אין פעסטונג.

— וועסט ניט זיין אַליין, ס׳שטייען דאָרט גענוג מענטשן הינטערן פענצטער נאָר מען הערט ניט און מען זעט ניט, אינעווייניק לאָזט מען ניט אַריין. מאַריאַשע זאָגט, אַז מען וועט איר אָנטראָגן בלאָטע אין שטוב. זי ווייסט אַפילו ניט וואָס מען האָט איר געבראַכט... די חכמה !

לייזער אָקס האָט זיך איינגעהערט פון דער ווייטן ווי מען דערציילט וועגן „רייד־יאָ״, וואָס מען הערט אַזש פון וואַרשע. ער האָט שוין אָפּגעדאַוונט מיטן ערשטן מנין, איז ער אַוועק צו חיים פאַלאַקס הויז אויפן אַלטן מאַרק, אפשר וועט ער עפּעס הערן און זען. ווען ער איז צוריקגעקומען האָט ער אַ פאַרטראַכטער, מיט אַ צעקנייטשטן שטערן, גערעדט צו מרדכי דעם שמש :

— מרדכי, אָט אָ די זאַך וואָס מען הערט פון אַזוי ווייט איז אַ גרויסע חכמה, דאָס איז נאָר אַן אָנהייב, מען וועט נאָךריידן מיט דער לבנה... און אפשר מיט די הימלען. דער רבונו של עולם האָט טאַקע באַשאַפן די וועלט,

איצט איז דער מענטש געוואָרן דער באַשעפער... דו ווייסט וואָס דאָס באַטייט ? אַרויסשיקן אַ קלאַנג פאַר מיילן ווייט און מען זאָל דאָס הערן דאָ ביי אונדז אין שטעטל — מיין מוח באַנעמט דאָס ניט...

מרדכי דער שמש האָט אים אָנגעקוקט:

— איך ווייס ניט פאַר וואָס מען רופט דיך לייזער אָקס ? די באַלעבאַטים רופן דיך לייזער אָקס פאַר דיין גבורה, פאַר דיין אָקסענעם כּוח. ווען זיי וואָלטן זיין מבינים, וואָלטן זיי דיך גערופן „לייזער קאָפּ” פאַר דיין חכמה!

לייזער האָט געלאַכט, ס'האָט אים הנאה געטאָן וואָס מרדכי שמש, זיין בעסטער פריינד, איז אַ מבין אויף אים.

מיט די ערשטע ליכט־סימנים אויפן נאַכטיקן הימל, ביים געבורט פון נייעם טאָג, פלעגט שוין לייזער שטיין אין פּאָליש פון בית־המדרש און פלעגט וואַרטן אויף מרדכי דעם שמש — זיין איינציקער נאָענטער מענטש.

איצט, זיבעציק יאָר שפּעטער, שטייט פאַר מיינע אויגן לייזער ציבעלע, מיט זיין דעמביקן גוף, מיט זיין ווּנדערלעכן זכּרון און איבערמענטשלעכן כּוח, ער קוקט מיך אָן און שמייכלט: „האָסט זיך דערמאָנט אָן מיר ?”...

— לייזער, איך דערמאָן דיך מיט ליבשאַפט, ביסט אַ לעבעדיקער בוים פון מיין שטעטלשן גאָרטן, וואָס איז אומברחמנותדיק אויסגעריסן געוואָרן מיט די וואָרצלען. ——

די ירושה

מנחם שוליאַווסקי האָט פאַר אַ סך יאָרן געהאַלטן פאָדריאַדן — ער האָט צוגעשטעלט פראָוויאַנט פאַר דער אַרמיי, פאַר די סאָלדאַטן און פאַר די פערד. די פערד זיינען אין יענער צייט געווען אַ וויכטיקער טייל פון דער אַרמיי. אין שטעטל איז דער פאָדריאַדטשיק געווען פאַררעכנט פאַר אַ רייכן ייִדן. זיין נאָמען פלעגט מען אַרויסריידן מיט דרך־ארץ. ער האָט זיך טאַקע געפירט ווי אַ נגיד — מיט דינסטן, מיט גוווערנאַנטקעס פאַר די קינדער, מיט גוטע לערערס, אַלץ אויף אַ ברייטן גבירישן שטייגער.

ניט געקוקט אויף זיין עשירות און קענטעניִשן אין דער רוסישער שפראַך האָט זיך מנחם געפירט ייִדישלעך. אין די שבתים און יום־טובים פלעגט ער קומען אין בית־המדרש אויף זיין שטאָט, וואָס איז געווען אַ ירושה פון זיין טאַטן ר׳ אליעזר שוליאַווסקי, אַ ייִד אַ ירא־שמים, וואָס האָט אויך געהאַלטן פאָדריאַדן.

אָבער אַ מענטש איז ניט דער בעל־הבית פון זיין גורל. ס׳האָט זיך צו די טאָרגעס אונטערגערוקט אַ ייִד פון דער נאָענטער גרויסער שטאָט. וואָס האָט געהאַט פאָדריאַדן אויך אין אַנדערע שטעט, און מן הסתם אויך געהאַט גוטע פלייצעס ביי נאַטשאַלסטווע, און ער האָט איבערגענומען די פאָדריאַדן פון פעסטונג. מנחם איז צוליב זיין זיכערקייט, אַז אַזוינס קען ניט געשען, געוואָרן אַזוי צעטומלט, אַז ער האָט ניט געוווסט צו וואָס ער זאָל זיך איצטער נעמען.

ס׳האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אַז די עשירות איז געווען אַן איבער־געטריבענע, אַז די שאַצערס האָבן איבערגעשאַצט. מען האָט גלייך אָפּגעזאָגט די גוווערנאַנטקעס, מען איז געבליבן ביי איין דינסט, און די ליכטיקייט וואָס האָט אַלע מאָל דורכגעשלאָגן די שויבן־פענצטער איז געוואָרן שוואַכער, טונקעלער, ווי עפּעס אַ טומאַן וואָלט זיי איינגעהילט.

אַ דערדריקטע שטימונג האָט זיך געפילט אין שטעטל, ווען מען האָט זיך דערוווסט אַז שוליאַווסקי האָט פאַרקויפט זיין באַליבטן קאַשטאַן, אויף

וועלכן ער פּלעגט אַרויספּאָרן, פּלעגט זיך אָפּט אָפּשטעלן לעבן חיים קופּערמאַנס שוכגעשעפט — זיינס אַן אַלטער פריינד, און כאַפּן מיט זיימען אַ שמועס וועגן פּאָליטיק און וועגן היימישע ענינים. ווען שוליאַווסקי פּלעגט אַרויסקומען פון שוכגעשעפט, פּלעגט זיך דאָס פּערד אַראָפּלאָזן אויף די קני, מנחם פּלעגט אים צוטראָגן אַ שטיקל צוקער צום מויל און זיך באַקוועם אַריינזעצן אין גוטן לעדערנעם זאָטל, און אַוועקרייטן אין פּעסטונג.

ייִדן, וואָס זיינען געגאַנגען איבערן מאַרק, און קרעמערס, וואָס זיינען געשטאַנען אויף די שטיינערנע בריקלעך און געוואַרט אויף קונים, האָבן ניט אַראָפּגענומען די אויגן פון קלוגן אויסגעלערנטן פּערד און פון זיין באַלעבאָס דעם פּאָדריאַדטשיק.

איצט האָבן אַלע באַדויערט, וואָס אַ ייִד אַ נגיד איז אַראָפּ פון זיין גדולה.

אַז די שכנים פון אַלטן מאַרק האָבן דערזען ווי ס׳איז צוגעפאָרן צו שוליאַווסקיס הויז קראַנקאָווסקי דעם פּריצס אַ וואָגן, געשפּאַנט אין צוויי פּערד, וואָס דאָס גאַנצע שטעטל האָט געקענט, און דריי גויים האָבן אַרויסגעטראָגן די שווערע פּיאַנע, האָבן שוין אַלע געוווסט, אַז דאָס האָט שוליאַווסקי אַוועקגעגעבן די פּיאַנע פאַר אַ חוב, וואָס ער איז שולדיק דעם פּריץ.

מנחם שוליאַווסקי האָט זיך באַמיט צו פאַרדעקן דאָס אומגליק. ער פּלעגט זיך אָנטאָן אין זיינע שיינע אָנצוגן מיט די פאַרביקע שניפּסן, מיט געפּוצטע שיך, און אַרויסגיין אין גאַס מיט אַ שמייכל אויפן פּנים ווי אַמאָל. אָבער עפּעס האָט זיך געענדערט אין זיין אויפפירן. ער האָט אָנגעהויבן ריידן און שמועסן מיט וועמען ס׳האָט זיך געמאַכט — מיט די קרעמערס אויף די צעמענטענע בריקלעך, מיט די פערדהענדלערס און אַפילו מיט די בעלי־עגלות...

עטלעכע שטעטלשע ייִדן, וועמען מנחם האָט געקומט קליינע חובות, האָבן אָנגעהויבן מאָנען זייערס. כּל־זמן מנחם שוליאַווסקי איז געווען פּאָדריאַדטשיק, איז געווען ביי זיי אַ כּבוד וואָס ס׳קומט זיי אַ פּאָר הונדערט רובל ביים גביר — ס׳איז זיכערער ווי אין באַנק. אָבער אַז דער הימל לאָזט זיך אַראָפּ, פאַלט ער ביז צו דער ערד — האָבן די בעלי חובות אָנגעהויבן מאָנען — —

מאַכט זיך אַ מעשׂה, אַ ייִד, וואָס האַנדלט מיט פיש, איז געגאַנגען צום

טייך אָפוואַרטן די פישערס, וואָס האָבן געדאַרפט אָנקומען מיטן פאַנג. איז ער זיך געזעסן אויף אַ שטיין, ביים ברעג פון טייך. מיט אַ מאָל דערזעט ער ווי מנחם שוליאַוווסקי דער פאָדריאַדטשיק שפּאַצירט זיך אויפן גראָזיקן וועג ביים טייך. ס׳האָט אים אַ פּיק געטאָן אין מוח. וואָס ? — וואָס טוט דאָ דער גביר פון שטעטל ? ווען ער האָט זיך אומגעקערט מיט די קאָשיקעס פיש פון טייך האָט ער נאָר דערציילט וועמען ער האָט געזען ביי די ברעגן... מער האָט מען ניט געדאַרפט. ס׳איז דעם פישער גאָרניט איינגעפאַלן, אַז מנחם האָט זיך ניט ווו אַהינצוטאָן און אַז ער איז געקומען צום ברעג טייך זיך צו באַרויִקן און מיישב זיין זיך מיט זיך וועגן אַן אויסוועג פאַר זיין לאַגע. ביז שפּעט אין אָונט זיינען יידן געשטאַנען און געוואַרט צו זען מנחמען און זיין זיכער אַז ער האָט זיך אומגעקערט פון טייך...

די שווערסטע לאַסט אויף מנחמס קאָפּ זענען געווען די שטייערן פאַרן הויז. דער מאַגיסטראַט האָט אים אויפגעשרויפט דעם אָפּצאָל, ניט נאָר וויל ער איז אַ באַלעבאָס פון אַ הויז, נאָר וויל ער איז דאָך דער רייכער ייִד אין שטעטל. גיין איצט זיך אָנהייבן דינגען האָט מנחמען ניט געפּאַסט, און קיין געלט צו באַצאָלן האָט ער ניט געהאַט. איז אים איינגעפאַלן : אפשר פאַרקויפן דאָס הויז ?

✶

ר׳ שלמה שוואַקס, אַ כיטרער, דורכגעטריבענער ייִד, האָט געמאַכט אַ לעבן פון מעקלעריי. ער האָט געקענט אַלע פריצים פון האַלב פּוילן און געוווסט וויפל וואַלד זיי האָבן, וויפל תבואה זיי האָבן צו פאַרקויפן. אַז עמעצער פון שטעטל איז אַנטלאָפן אָדער אַוועקגעפאָרן קיין דייטשלאַנד צי קיין אַמעריקע, האָט שלמה שטענדיק געהאַט אַ קונה אויף יענעמס הויז, און טאָמער האָט מען געדאַרפט אויסבאָרגן אַ ביסל געלט, האָט ער דאָס אַלע מאָל געהאַט. שלמה, וואָס האָט געוווסט וואָס ביי יעדן איינעם קאָכט זיך, האָט אַ טראַכט געטאָן וועגן שוליאַוווסקיס לאַגע. ער האָט געפילט, אַז שוליאַוווסקי וועט דאַרפן פאַרקויפן דאָס הויז. אָבער שטייענדיק אין דער פרי אין בית־המדרש איז אים איינגעפאַלן, אַז דער נייער בעל־הבית פון טאַרטאַק, וואָס איז ניט לאַנג אַריינגעפאָרן אין שטעטל, וואָלט זיכער אָפּגעקויפט מנחמס שטאָט אויפן מיזרח.

שלמה שוואַקס איז געווען אַ ייִד פון „גערעדט און געטאָן”, האָט ער זיך גלייך פון בית־המדרש אַוועקגעשפּאַצירט צום טייך, וווּ ס׳איז געשטאַנען דער גרויסער טאַרטאַק, אַריין אין טאַרטאַק און אויסגעשטרעקט אַ ברייטן שלום־עליכם צו ליאָווע ניעמצאָוו, דעם נייעם באַלעבאָס, וואָס קיינער האָט ניט געוווּסט פון וואַנען ער שטאַמט און ווער ער איז? אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט האָט ער אים דערציילט די גאַנצע מעשה, וואָס עס קומט פאַר ביי מנחם שוליאַווסקי, און צוגעגעבן: איך ווייס, אַז דער רב האָט אייך דערוויל געהייסן שטיין אויף שמואל דעם וואַלד־סוחרס צווייטע שטאָט, וואָס ער האָט געירשנט פון זיין שווער, אָבער איך גלייב, אַז איר וואָלט געדאַרפט קויפן שוליאַווסקיס שטאָט אויפן מיזרח, די צווייטע נאָכן רב. ס׳פּאַסט פאַר אייך אַ שטאָט אויפן מיזרח.

ניעמצאָוו האָט אים אויסגעהערט און אַ פרעג געטאָן:

— איר ווייסט אַז ער וויל פאַרקויפן די שטאָט אויפן מיזרח? ער האָט אייך געשיקט?

— זאָרגט אייך ניט, אַז איך ברענג אייך אַ קניה, מעגט איר זיך אויף מיר פאַרלאָזן. איך האָב שוין דורכגעפירט גרעסערע מסחרים ווי אַ שטאָט אויפן מיזרח. איך קען אַלע פריצים אין קאָנגרעס־פּוילן. דאָס וועט נאָר זיין אַן אָנהייב — מיר וועלן נאָך האַנדלען, בפרט נאָך אַז איר זייט דער באַלעבאָס פון טאַרטאַק.

— יאָ! איך בין מסכים צו קויפן די שטאָט, — האָט אים ניעמצאָוו געענטפערט מיט חשיבות, ווי ס׳פּאַסט פאַר אַ ייִדן אַ סוחר וואָס האַלט אַ „פּיערווע גילדע”, — וויפל וויל ער פאַר דער שטאָט?

— ניין, פּאַניע ניעמצאָוו, ס׳איז ניט אַזוי, איר וועט פאַר דער שטאָט מוזן באַצאָלן וויפל זי איז ווערט. איר דאַרפט מיר זאָגן וויפל איר זייט גרייט צו באַצאָלן — 300 רובל איז די שטאָט אַ מציאה...

— איך זע, אַז איר זייט אַ ייִד וואָס ווייסט... בין איך איינפאַרשטאַנען צו באַצאָלן וויפל איר הייסט, דריי הונדערט רובל.

— ניין, פּאַניע ניעמצאָוו! ניט וויפל איך הייס, נאָר וויפל זי איז ווערט, און ס׳וועט זיין אַ מציאה. איר וועט נאָך מיך אויך דאַרפן באַפרידיקן פאַר דער טירחה.

— גוט! — האָט ליאָווע ניעמצאָוו געענטפערט, אַן איבערצייגטער אין שלמהס רייד.

— זייט געזונט, איך וויל אייך ניט שטערן. איר וועט הערן פון מיר.

פון טאַרטאַק, גלייך באַרג־אַרויף דעם זאַמדיקן וועג, האָט זיך שלמה שוואָקס אָוועקגעטראָגן צו מנחם שוליאַווסקין און אים געטראָפן אַרויסגייענדיק פון זיין הויז.

— שלמה, וואָס טוט איר דאָ?

— איך האָב אייך עפּעס איבערצוגעבן אַ וויכטיקע זאַך. קומט אַריין אין שטוב.

— איך האָב ניט ליב זיך אומקערן פון וועג, נאָר קומט אַריין.

שלמה שוואָקס האָט אויף זיין שטייגער איבערגעגעבן מנחמען דעם אָנבאָט פון נייעם בעל־הבית פון טאַרטאַק.

— איך וועל זיך מיישב זיין... — האָט מנחם קורץ אַרויסגערעדט און זיך אויפגעהויבן פון ווייכן שטול.

שלמה האָט פאַרשטאַנען, אַז ער דאַרף גיין.

— אַ גוטן טאָג, איר וועט זיך מיישב זיין.

*

מנחם שוליאַווסקי האָט זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף. „וויפל קען שוין זיין דער זייגער?" — האָט ער אַ טראַכט געטאָן. ער איז שטילערהייט אַראָפּ פון בעט, ניט אויפצוּוועקן זיין ווייב חיה־איטקע, וואָס איז געשלאָפן אין דער צווייטער אָפּגערוקטער בעט און שטיל געאָטעמט. ער איז געגאַנגען צו דער עסשטוב זען דעם גרויסן וואַנטזייגער. דער זייגער איז אים פאַרלאָפן דעם וועג און אָנגעהויבן קלינגען — איינס, צוויי, דריי... צוועלף!

— צוועלף דער זייגער, איין שעה געשלאָפן... וווהין וועל איך איצט גיין? האָט מנחם געטראַכט און דערווייל געשטאַנען ווי פאַרגליווערט ביי דער טיר פון עסשטוב.

— פאַרקויפן די שטאָט... פאַרקויפן די שטאָט... איך קען דאָס ניט טאָן, איך קען ניט אָנטאָן מיין טאַטן אַזאַ חרפּה... דער נייער באַלעבאָס פון טאַרטאַק, ניעמצאָוו, האָט געשיקט זאָגן, אַז ער גיט דריי הונדערט רובל. מיט

דעם געלט קען איך דערווייל דעקן אַלע חובות... אָפּצאָלן די פּאַדאַטקעס פאַרן הויז... טאַטע — האָט ער אַ זאָג געטאָן אויפן קול, ווי ער וואָלט צו עמעצן גערעדט, — טאַטע, זיי מיר מוחל!

מנחם האָט געפילט ווי ס׳שפּאַלט זיך אים דער קאָפּ אויף שערבלעך.

— איך וועל משוגע ווערן — צוגענומען ביי מיר די רו, דעם שלאָף, דאָס גאַנצע לעבן...

דער זייגער האָט געקלונגען איינס.

— אפשר בעסער פאַרקויפן די הויז... די שטאָט, די שטאָט אויפן מיזרח, די ירושה — פאַר קיין געלט ניט. און ווער בין איך צו פאַרקויפן די הויז?.. ס׳איז דאָך מיין ווייבס ירושה, פון איר טאַטן דעם רב, ווי קען איך דאָס גאָר טראַכטן, די הויז... די הויז טאָר איך ניט פאַרקויפן... ס׳איז דען מיין הויז? דאָס איז דאָך מיין שווערס הויז, מיין ווייבס ירושה...

שוליאַווסקי דערפילט אַ מידקייט, דער קאָפּ איז אים שווער און עס שווינדלט אים פאַר די אויגן. ער דערשלעפּט זיך קוים צום בעט... „זאָלן זיי צונעמען די הויז, זאָל נעמען אַ סוף צו אַלץ... איך וועל די שטאָט ניט פאַרקויפן...” ער פאַלט אויפן בעט אַ פאַרחלשטער.

דער זייגער קלינגט ווידער: צוויי... חיה־איטקע כאַפּט זיך אויף און זעט ווי מנחם ליגט אין דער ברייט פון בעט. אַ דערשראָקענע לויפט זי אַראָפּ — און הערט זיך צו ווי מנחם אָטעמט שווער.

— וואָס איז דיר, מנחם? — פרעגט זי שטילערהייט.

— גאָרניט, איך טראַכט וואָס צו טאָן. יאָ פאַרקויפן די שטאָט, ניט פאַרקויפן... מען וועט אונדז צונעמען די הויז פאַר שטייערן וועט אַלץ זיין פאַרפאַלן.

חיה־איטקע וויינט זיך פונאַנדער.

— פאַרקויף די הויז, פאַרקויף ניט די שטאָט... — זאָגט חיה־איטקע מיט אַ וויינענדיקער שטימע, גאָר מיט זיכערקייט.

— אַ הויז, אויב ס׳וועט זיין באַשערט, וועט מען אָפּקויפן, ניט אויף דער גאַס איז אויף אַ צווייטער, ניט אין דער שטאָט, אין אין אַ צווייטער. אַ שטאָט אויפן מיזרח איז אַ ירושה, אַ ירושה פון דיין טאַטן, פון דיין זיידן...

מנחם שוליאַווסקי האָט געשוויגן.

*

אַ לייכט נאַכטווינטל האָט געבלאָזן איבער דיביימער און באַוועגט די צווייגן. די בלעטער האָבן זיך סודותדיק געשושקעט.

מנחם שוליאַווסקי איז אַ פאַרטראַכטער אין זיינע רעיונות געגאַנגען פון אַלטן מאַרק צום בית־מדרש.

ס'דערטראָגט זיך צו אים דער סודותדיקער געזשום פון די ביימער, ווי עפּעס אַ וויטער געמורמל. ס'פאַלט אים איין, אַז עמעצער רעדט צו אים, אַז עמעצער פרעגט אים עפּעס — ער קוקט זיך אַרום — קיינער ניט, די ביימער...

— אויב איך פאַרקויף די שטאָט איז מיטן תנאי, אַז די ימים־נוראים וועל איך שטיין אויף דער שטאָט... — עפּעס צעלאַכט זיך אין אים — וואָס פאַראַ אונטערשייד, אויב איך פאַרקויף איז שוין בעסער מער ניט צו שטיין אויף איר... ליאָווע ניעמצאָוו האָט דאָך שוין איינגעלייגט דאָס גאַנצע געלט ביים רב. ווי שלמהלע דער מעקלער אַרבעט דאָס אַרום... ער רוט ניט. שוין, פאַרקויפט די שטאָט... שוין פאַרפאַלן, איז וואָס טראַכט איר אַזוי פיל...

נאָר דער גערויש פון די בלעטער אויף די ביימער לאָזט ניט אָפּ, ווי עס וואָלט ווער גערופן פון דאָרט: „האָסט פאַרקויפט דיין טאַטנס ירושה, דיין טאַטנס מיזרח־שטאָט, דיין יחוס... דיין אָפּשטאַם...” ער איז געגאַנגען אַ פאַרטראָגענער — — —

אַן אומעטיקע שטילקייט איז געהאָנגען איבערן בית־המדרש אינעם פרימאָרגן — ניטאָ קיין ישיבה־בחורים, ניטאָ קיין לערנערס וואָס זאָלן פאַרקלינגען די פוסטקייט. יאַנקל פולס שטייט שוין שמונה־עשׂרה הינטער דער בימה, ער איילט זיך אין דאַרף אַריין. דער שוחט איז געקומען פאַר פרי און וואַרט ס'זאָל זיך צונויפקלייבן דער ערשטער מנין — ער דאַרף פאָרן אין בוינע. היינט איז דאָנערשטיק, שעכט מען אויף שבת. ס'איז אָנגעקומען דיאַדיע דער בעקער, וואָס כאַפּט זיך אַריין אין בית־מדרש גלייך ווי זיין ווייב שיינע־אסתר שטייט אויף און שטעלט זיך אונטערן טומבאַנק. און אָט זיינען שוין געקומען אַלטער דער שטריקדרייער, לייזער דער שמיד. ר' יצחק־משה דער ווינקרעמער האָט זיך צוגערוקט צום עמוד. ס'איז געוואָרן אַ מנין און מ'האָט זיך געשטעלט דאַוונען.

מנחם שוליאַווסקי, וואָס האָט לעצטנס אָנגעהויבן קומען אין בית־מדרש צום ערשטן מנין, האָט זיך איינגעוויקלט אין זיידענעם טלית, געשטאַנען אַ פאָר מינוט שטיל, און פלוצעם האָט זיך איבערן בית־מדרש צעטראָגן אַזאַ ביטער שלוכצן, אַז די מתפללים זיינען פאַרשטאַרט געוואָרן. וואָס האָט פאַסירט? „מנחם זעגנט זיך מיט דער מיזרח־שטאָט, ער בעט מחילה ביי זיין טאַטן, ביי זיין זיידן...” האָט ער פון די מתפללים אַ מורמל געהערט... דאָס דאַוונען האָט געדויערט לענגער ווי שטענדיק, נאָר קיינער האָט זיך ניט געאיילט.

ווען מען האָט געענדיקט דאַוונען איז אַלטער דער שטריקדרייער, אַ ייִד אַ הדרת פנים, וואָס שטייט אויף דער שטאָט פונקט אַנטקעגן אָרון קודש, צוגעקומען צו מנחמען און געזאָגט:

— ר׳ מנחם, איך קום אייך בעטן איר זאָלט פון היינט אָן און ווייטער שטיין אויף מיין שטאָט, איך וועל שוין געפינען אַן אָרט... פון מיין שטאָט, וואָס איז נאָר אַ שטענדער וואָס שטייט אַנטקעגן ארון־קודש, זע איך פאַר מיינע אויגן דיין טאַטן, דיין זיידן... געווען אַ כבוד פאַר דער מיזרח־וואַנט...

אַ ווײַלע האָבן די צוויי ייִדן געשוויגן. מנחם האָט אַ שווערן זיפץ געטאָן און מיט אַ פאַרשטיקט קול געזאָגט:

— ניין, ר׳ אַלטער, ניין, אַ דאַנק.

די מתפללים, וואָס האָבן געהאַט זייערע שטעט אויף דער רעכטער זייט פון מיזרח, דאָרט ווו ס׳איז געשטאַנען דער מרא דאתרא, האָבן געהאַט פאַרדראָס פון דעם איבערבייט. זיי האָבן דאָס ניט אַרויסגעזאָגט, זיי האָבן געשוויגן, ס׳האָט זיך אָבער געפילט אין דער לופט. די ייִדן האָבן געהאַט רעספעקט פאַרן נייעם שכן, פאַרן נייעם באַלעבאָס פון טאַרטאַק. אפשר וועט ער נאָכטאָן דעם פריִערדיקן, כאַצקל־משהקעס, און אויך אַריינשיקן האָלץ אויף ווינטער פאַרן בית־מדרש. אַ ייִד אַ גביר, ווער ווייסט זיך מיט אים פאַרטשעפען!

ווען דער נייער מתפלל איז געקומען דעם ערשטן שבת אין בית־מדרש און זיך געשטעלט אויף זיין מיזרח־שטאָט, האָט ער זיך דערפילט אומבאַקוועם, ווי עפעס ניט זיינס, ווי ס׳איז אויפגעגאַנגען אין אים אַ פרעמדקייט צו דער מיזרח־שטאָט און צו די מתפללים אַרום. ווען מען האָט געענדיקט

דאַוונען איז קיינער צו אים ניט צוגעקומען זאָגן „גוט שבת". און ער האָט אויך ניט געהאַט צו וועמען צוצוגיין... האָט ער שווייגנדיק אָנגעטאָן זיין מאַנטל און אַרויסגעשפּרייזט פון בית־מדרש ווי אַ צופעליקער אורח...

ליאָוואַ ניעמצאָוו, דער הויכער, ברייטפלייציקער יונגערמאַן, וואָס האָט אַלע מאָל געשפּרייזט מיט זיכערע טריט, האָט מיט אַ מאָל דערפילט, ווי מען וואָלט ביי אים פלוצעם צוגענומען זיין רו. ווער ווייס? אפשר האָט ער דאָס ניט געדאַרפט טאָן? ער האָט אַרויסגערופן צו זיך אַ שינאה מצד אַן עדה ייִדן. ס'איז אים איינגעפאַלן, אַז מנחם שוליאַווסקי האָט פאַרלוירן זיין אַנזען און עשירות שטייענדיק אויף דער מיזרח־שטאָט — דאַרף ער איר ניט איבערנעמען.

אין שטוב האָט מען געגרייט דעם טיש צום שבתדיקן מאָלצייט. ווען ניעמצאָוו איז אַריינגעקומען פון דאַוונען, האָט ער אַ זאָג געטאָן זיין פרוי, אַז ער פילט זיך ניט מיט אַלעמען און וועט ניט עסן. די פרוי האָט אים באַגלייט צו זיין קאַבינעט. ער האָט זיך אַריינגעזעצט אין זיין פאָטעל און מיט וואַרעמקייט געזאָגט דער פרוי אַז ער פילט זיך שוין בעסער. ס'האָט לאַנג ניט גענומען און ניעמצאָוו איז איינגעשלאָפן... פון ערגעץ איז דערגאַנגען צו אים אַ שטים ווי פון אַ געדיכטן קאָשמאַריקן געדרענג:

— „איך בין מנחמס טאַטע, דו קענסט מיך ניט... איך בין דיר געקומען מתרה זיין דו זאָלסט אַראָפּגיין פון מיין שטאָט אויפן מיזרח...

— רב' אליעזר, רב' אליעזר, איך האָב באַצאָלט...

— יאָ, איך ווייס אַז דו האָסט באַצאָלט, אָבער ניט געירשנט... גיב אָפּ די שטאָט מיין בן־יחיד. ס'איז ניט דיינס"...

ניעמצאָוו האָט זיך אַ צערודערטער, אַ צעטראָגענער אויפגעכאַפּט — — ער וויל עפּעס אויסשרייען... ער זעט נאָך פאַר זיך אַזוי בולט דאָס געשטאַלט און הערט אַזוי דייטלעך די שטים, וואָס האָט גערעדט צו אים... אַ חלום... ער האָט דאָך קיין מאָל ניט געגלייבט אין חלומות...

אויף זיין שאַרפן געשריי קומט אַריין זיין פרוי און דערזעט אים אַ בלאַסן, אַ פאַרענדערטן.

— וואָס איז מיט דיר געשען?

— יאָ, איך וועל דיר דערציילן — — מ'פילט זיין אומרו און שרעק...

— איך האָב דאָס דיר ניט געוואָלט דערציילן, — זאָגט די פרוי, — איך האָב געהאַט נאָך אַ ביטערערן חלום... הינט האָבן מיך נאָכגעיאָגט און געוואָלט בייסן. איין הונט, דוכט זיך מיר, איז געווען אונדזערער, וואָס היט דעם סאָד... גיב אָפּ די שטאָט, ס׳איז ניט דיין ירושה, ס׳איז ניט דיין שטאָט.

*

מוצאי שבת האָבן ייִדן געזען ווי דער נייער בעל־הבית פון טאַרטאַק איז צוגעפאָרן אין זיין שוואַרצער בריטשקע צום רבס הויז און אָנגעקלאַפּט אין דער פאָדערשטער טיר. ס׳איז געוואָרן ליכטיק אין די פענצטער און עמעצער האָט געעפנט די טיר.

דער רב, אַן איבערראַשטער, האָט אַנטקעגנגעטראָגן דעם חשובן גאַסט אַ שלום־עליכם און אַ זאָג געטאָן „גוט וואָך!”. וואָס טוט אַ חשובער ייִד מוצאי־שבת ביים רב ?

— רבי, איך בין אייך געקומען בעטן איר זאָלט מבטל מאַכן דעם שטר מכירה פון דער מיזרח־שטאָט וואָס מנחם שוליאַווסקי האָט מיר פאַרקויפט...
— ער דערלאַנגט אים דעם שטר מכירה, — איך וועל מער אויף דער שטאָט ניט שטיין, ס׳איז ניט מיין שטאָט, זי באַלאַנגט צו דעם, וואָס האָט איר געירשנט.

דער רב האָט אים אַריינגעקוקט אין די אויגן און דערזען, אַז דער ייִד איז אין גאַנצן פאַרענדערט געוואָרן.

— רבי, איך גיב אָפּ די שטאָט, איך גיב אָפּ די שטאָט און בין מוחל דאָס באַצאָלטע געלט, איך וויל גאָרניט... איך וויל בעטן, אַז מנחם זאָל מיר מוחל זיין. איך וויל איר זאָלט בעטן מחילה ביי זיין טאַטן רב׳ אליעזר... איך ווייס ניט. איך בין באַגאַנגען אַן עוולה און וויל דאָס פאַרריכטן...

דער רב האָט געשיקט רופן מנחמען און נאָך אַ קורצן שמועס מכריע געווען, אַז היות ווי דער קויפער האָט געקראָגן חרטה און זאָגט זיך אָפּ פון דער קניה, מאַכט ער בטל דעם שטר מכירה און די שטאָט אויף דער מיזרח־וואַנט גייט איבער צום יורש מנחם שוליאַווסקי.

דער שטן־המקטרג

גרוי־ווייסע שניי־פלעקן אויף די שאָטנדיקע זייטן פון די בערג און וועגן זאָגן אָן, אַז דער ווינטער גייט אַוועק. די ווינטן ווערן מילדער, די ביימער־סקעלעטן בייטן זייער גרויען קאָליר אויף גרין־גאָלדיק. די בליִעכץ אויף די פּרוכט־ביימער צעטראָגן אַ פרילינג־ריח. די גראָזן הייבן אָן אַרויסקריכן פון דער ערד, די קליינע גרין־גאָלדענע שפּראָצן, ווי זיי וואָלטן געטייעט אַ גאַנצן ווינטער אונטערן שניי. איצט האָבן זיי דערשפּירט ווי די ערד לעבט אויף, ווי זי ווערט יִינגער.

ווי נאָר דער ווינטער האָט זיך אָנגעהויבן קלייבן אין וועג און לאָזט אַריינקומען דעם פרילינג אין שטעטל, הייבט מען אָן צו קאַלכן די הייזער אויף יום־טוב. פון פּאַר־פּורים ביז ערב פּסח איז חיה־כאַשקע באַמביזשוכעס פּאַריאָגט מיט אַרבעט. זי קאַלכט די הייזער ביי די מער־פּאַרמעגלעכע; ביי די קרעמערקעס און בעקערקעס. יענע העלפן זייערע מענער אין דער פּרנסה און קענען זיך ניט אונטערנעמען אַזאַ שטיקל אַרבעט. חיה־כאַשקע איז געווען די שטעטלשע קאַלכערקע און זי האָט טאַקע געקענט די מלאכה. די מערסטע האָבן גענומען חיה־כאַשקען אויסצוקאַלכן די עס־שטוב, ווי אויך די קיך, וואָס איז אַ גאַנץ יאָר געווען שוואַרץ פון סאַזשע. דאָס שלאָף־צימער איז ניט וויכטיק, ס'איז אַלצאיינס פינצטער און קיינער קומט אַהין ניט אַריין.

חיה־כאַשקע איז ניט געווען קיין באַרייסערקע. זי האָט געהאַט איינזעעניש. מען טאָר ניט איבערכאַפּן די מאָס. אַנדערש וועט מען זי איבעראַיאָר מער ניט רופן. זי פּלעגט פריִער קאַלכן די אויבערשטע טייל פון די ווענט. זי פּלעגט אַרויפשטעלן אויפן טיש אַ טאַבורעטקע, אויף דער טאַבורעטקע אַ קעסטל, און אָט דערלאַנגט זי שוין ביז אויבן. זי האָט בלויז גענדאַרפט אַז די באַלעבאָסטע זאָל איר העלפן איבערטראָגן דעם טיש פון איין אָרט צום צווייטן. ערשט נאָכן פּאַרענדיקן די אייבערשטע טייל, האָט זי זיך אַוועקגעשטעלט אויף דער פּאָדלאָגע און אויף אַן אמת צעפירט די הענט. דאָ איז זי שוין געשטאַנען זיכער.

טאָמער האָט מען געדאַרפט קאַלכן דעם סופיט, איז שוין געווען גאָר אַן אַנדער מעשׂה. דאָ האָט מען אויך געדאַרפט נאָך אַ קעסטל און ס׳איז געוואָרן אַ ביסל געפערלעכער. אויפן צווייטן קעסטל איז שוין דאָס שטיין געווען אויף משקולת. דערפאַר האָט חיה־כאַשקע ניט ליב געהאַט, אַז בעת זי שטייט אויף דעם קעסטל־טורעם זאָל די באַלעבאָסטע ריידן צו איר און געבן עצות...

די קעסטלעך פלעגט חיה־כאַשקע מיטברענגען צוזאַמען מיט איר געצייג, דעם עמער און דעם פענדזל; ווייל ניט אַלע מאָל קריגט מען אַ קעסטל אין שטעטל. אַ קורצע, אַ נידעריקע, מיט אַן אַרויסגעשטאַרצטן בויך, איז געווען מיט ניסים וואָס אין די אַלע יאָרן פון קאַלכן סופיטן און שטיין אויפן הילצערנעם טורעם איז זי קיין מאָל ניט אַראָפגעפאַלן.

אויסער דעם קאַלכן, האָט זי געהאַט נאָך אַ שטיקל פרנסה. זי איז געווען אַ באַוויינערין. אַז ס׳איז, ניט פאַר קיינעם געדאַכט, געשען אַן אומגליק ביי אַ משפחה, האָט זי געהאָלפן באַוויינען. חיה־כאַשקע האָט אויף אַן אמת מיטגעפילט דעם צער און ביי דער לוויה פון דער רביצין האָט זי איינגעריסן די הימלען: „רבונו של עולם, גרויסער גאָט, פאַר וואָס האָסטו דאָס געטאָן? צוגענומען די מאַמע ביי פינף קינדער און זיי געלאָזט אויף הפקר?" ס׳האָט געריסן דאָס האַרץ ווען חיה־כאַשע האָט זיך אויסגעטענהט מיטן רבונו של עולם. — — —

פון קאַלכן און באַוויינען מתים וואָלט זי נאָך ניט געקענט אויסקומען. האָט זי אָבער געהאַט אַ גרויסע הילף, אפשר די גרעסטע, פון דער ציג — אַ ירושה נאָכן מאַן דעם קירזשנער, עליו השלום. דאָס איז געווען אַ ציג וואָס ס׳איז גאָר ניטאָ קיין גלייכן צו איר קלוגשאַפט. ווו זי זאָל ניט זיין — אויפן שול־באַרג צי ביים באָד, ניט ווייט פון טייך — האָט זי געוווּסט: זי דאַרף קומען באַלד אין דער פרי, איידער חיה־כאַשקע גייט אַוועק קאַלכן די הייזער, און זיך לאָזן אויסמעלקן.

נאָר איין מאָל, אַ פרייטיק, האָט חיה־כאַשקע געדאַרפט גיין קאַלכן ביי בערל דעם שענקער; אָבער די ציג האָט זיך ניט באַוויזן. באַלד האָט זיך צעטראָגן די ידיעה איבערן שטעטל. זיינען אַלע אַרויס זוכן און זיך אַרומקוקן, נאָר ווי געשריגן: ניטאָ חיה־כאַשקעס ציג! ניט אַנדערש, נאָר דער שׂטן האָט זי ערגעץ פאַרשלעפט.

ווען יאַנקל דער דאָרפפאָרער האָט זיך אומגעקערט, ווי אַלע פרייטיק, אַהיים, איז ער געווען באַלאָדן מיט סחורה; סיי וואָס ער פאַרקויפט די פויערטעס און סיי וואָס ער קויפט איין ביי זיי. מיט אַ מאָל האָט ער ביי דער זייט פונעם זאַמדיקן וועג וואָס ציט זיך לעבן וועלדל, דערזען אַ פאַרבלוטיקט פעלכל מיט שוואַרצע לאַטעס. האָט דאָס האַרץ אים גענומען צאַפּלען. איז ער אַראָפּגעקראָכן פון וואָגן, פון דער נאָענט באַטראַכט די איבערבלייבעכצער און מער ניט געהאַט קיין שום ספק: דאָס איז געבליבן פון חיה־כאַשקעס ציג! זעט אויס, אַז דאָס האָבן וועלף זי ביי נאַכט דערטאַפּט און געזעטיקט מיט איר בלוט און פלייש זייער הונגער.

האָט זיך די ידיעה פאַרשפּרייט איבערן שטעטל, ווען די באַלעבאָסטעס האָבן געטראָגן דעם טשאָלנט צו ביילקע פעשעס בעקעריי. האָט די טרויעריקע ידיעה אָנגעוואָרפן אַן אימה און צער אויף אַלעמען. ביים בענטשן ליכט אין די ליימענע לייכטערס האָט חיה־כאַשקע ביטער געוויינט; און ווי איר טבע זיך אויסגעטענהט מיטן רבונו של עולם: „האָסט געוואָלט צונעמען ביי מיר די פרנסה? דו פּרוווסט אויס אַ מענטש מיט די שווערסטע נסיונות? פאַרפאַלן! אָבער וואָס איז שולדיק די ציג? הלמאַי איז איר געקומען אַזאַ ביטערער סוף?״.

אין די גליִיִקע טרערן האָט זיך אָפּגעשפּיגלט די ווייסע ציג מיט די שוואַרצע לאַטעס און הונגעריקע וועלף האָבן געריסן פון איר שטיקער... „רבונו של עולם, שיקסט אָן דעם שׂטן־המקטרג נאָר אויף אָרעמע? שטראָף מיך ניט פאַר מיינע רייד״...

קיינער אין שטעטל האָט ניט געספּקט, אַז דאָס איז דעם בעל־דברס שטיקל אַרבעט.

*

ביי אַלטער צאַלעלס, דעם טויבן — וועלכער האָט געטראָגן אַ קאַפּישאָן סיי ווינטער און סיי זומער, ווייל ס׳איז אים שטענדיק געווען קאַלט — האָט זיך אַרויסגעכאַפּט אַ טאָג פאַר פסח די בהמה פון שטאַל. מיטן אָנקום פון פרילינג איז זי, אַ צערייצטע, געלאָפן זוכן אַ חתן. זי איז אַ פּנים געווען זיכער אַז דאָרטן אויף די לאָנקעס וואַרט ער אויף איר דעם גאַנצן ווינטער. זי האָט זיך אַוועקגעלאָזט איבער די זומפּיקע לאָנקעס פון צעגאַנגענעם שניי, און

אַלטער איז איר נאָכגעלאָפן און געשריגן, ביז ער איז אויך אַריין אין די זומפּן.

ניט די בהמה און ניט אַלטער האָבן געקענט אַרויסקריכן און געבליבן ליגן אַ גאַנצע נאַכט, ווייל מען האָט צו זיי ניט געקענט צוקומען. ס׳איז געוואָרן פינצטער, האָט מען זיי מער אין גאַנצן ניט געזען. ווען ס׳האָט אָנגעהויבן שלאָגן אויף טאָג, האָבן ייִדן זיך גענומען קלייבן ביי די זומפּן און האָבן דערזען צוויי קעפּ — דער בהמהס מיט די הערנער און אַלטער צאַלעלס מיטן קאַפּישאָן. האָט מען געלייגט ברעטער און קלעצער פון נאָענטן טאַרטאַק בכדי זיי צו ראַטעווען. אָבער ווען מ׳איז צוגעקומען נענטער, האָט מען דערזען אַז ס׳איז אומזיסט די מי. ביידע האָבן געהאַלטן די קעפּ איבערן זומפּ מיט פאַרמאַכטע אויגן.

איבערן אַלטן מאַרק, וווהין ס׳קומען אַלע בייעסן פריִער, האָט זיך גלייך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז דאָס איז די אַרבעט פון שׂטן המקטרג. ייִדן האָבן געטענהט, אַז דאָס איז שוין צו פיל. וויפל קרבנות מוז ער האָבן אויף זעטיקן זיך?...

אַ פאַרשטערטער ערב־פסח

(זכרונות פון מיין היימשטאָט)

I

דער יום־טוב ליגט אויסגעגאָסן איבערן נייעם מאַרק און ציט זיך איבער די דריי גאָסן — איבער דאַלעסטאָווער־גאַס, תּיפלה־גאַס, איבער דער פישער־גאַס און דעם אַלטן מאַרק. אַ ליכטיקייט איז אויסגעגאָסן איבערן שטעטל. די קרעמערס האָבן אָפּגעקערט דעם ברוק פאַר זייערע קראָמען און אָפּגעוואַשן די בריקלעך. ביי בערל רודסקעס האָט מען אָפּגעפאַרבט די טירן און דעם באַלקאָן פון צווישטאָקיקן מויער און אָפּגעוואַשן די ציגלנע ווענט. ריחות פון פסחדיקע מאכלים גייען אויף איבערן שטעטל. די קראָמען זיינען שוין פאַרמאַכט, די בעקערייען — ליידיק און ריין. די שניידערס האָבן אַוועקגעלייגט די שערן, פאַרבאַהאַלטן די נאָדלען און צוגעדעקט די טישן מיט טישטעכער. די שוסטערס האָבן פאַרדעקט די ווערקשטעלן מיט שטיקלעך לייוונט. ייִדן האָבן געמאַכט פסח און דער פרילינג האָט געהאָלפן שענער און צעשיינטער מאַכן דאָס שטעטל און די וועלט אַרום.

גייען ייִדן דורכן בית־מדרש־געסל אין שול אַריין אויסגעבאָדענע, אויסגעפוצטע. פלוצעם דערהערט זיך פון צווייטן שטאָק, איבער מאַניע צוקערטס אַפּטייק, אַ געבראַזג פון פאָרצעליי, ווי די ציגל פון מויער וואָלטן פאַלן אין געסל. אַלע הייבן די קעפּ צו די פענצטער פון שענסטן מויער אין געסל. מען הערט, אַז דאָס קומט פון דעם רבס קיך. פאַרלאַנגזאַמערן ייִדן די טריט. ווילן ניט מען זאָל באַמערקן אַז זיי קוקן אַרויף, און אַלע טראַכטן איין טראַכטעניש: וואָס איז דאָרטן געשען, ביים רב אין שטוב?

די רביצין איז שוין לאַנג געשטאָרבן, איז אויף איין טאָכטער אויסגעפאַלן דער גורל צו בלייבן די באַלעבאָסטע. לייענט זי גאַנצע טעג רוסישע ביכער און טראַכט וועגן די ברידער קאַראַמאַזאָוו, וועגן ראַסקאָלניקאָוון און וועגן „תּחית המתים”. אַ פאַרטראַכטע, אַ פאַרחלומטע, האָט זי געמאַכט אַ טעות און אָנשטאָט אויספּאַקן די פסחדיקע כּלים און פאַרפּאַקן די חמצדיקע —

זיי אויסגעמישט צוזאַמען. רבקהלע איז פֿאַרטראָגן, זי טראַכט ניט וועגן די כּלים, זי טראַכט ניט וועגן פּסח, זי איז פֿאַרטאָן אין אירע מחשבֿות ניט נאָר וועגן רוסישע שרייבערס און זייערע ראָמאַנען און וועגן „דעם מענטש וואָס לאַכט", נאָר וועגן גרויסע וויכטיקע וועלטזאַכן. ווען דער רבֿ, שוין אַ יום־טובֿדיק אָנגעטאָענער צו גיין אין בית־המדרש, איז אַריין אין קיך אַראָפּצוגיין דורך די הינטערשטע טרעפּ, האָבן אים אַ ברי געטאָן אין די אויגן אַ פּאָר חמצדיקע טעלערס. ער איז שיִער ניט אָוועקגעפֿאַלן פֿון חרפּה און פֿאַרצווייפֿלונג. האָט ער אָנגעהויבן וואַרפֿן די טעלערס און די כּלים אויף דער ערד און ברומען ווי אַ לייב:

— זיי שטראָף איך, מיינע באַלעבאַטים, איך מוסר זיי, און איך אַליין בין דער פּושע...

דאָס בלוט איז אים אַריין אין פּנים און אים אָנגעצונדן. די טאָכטער איז געשטאַנען אַ פֿאַרשטאַרטע און געמורמלט:

— טאַטע! טאַטע... איך האָב זיי צוויי מאָל געוואַשן, זיי זיינען ריין, טאַטע!

— דו טאָרסט ניט! דו זאָלסט דאָס טאָן?

די צווייטע טאָכטער, די עלטערע, אַ הויכע, אַ שלאַנקע, מיט אַ בלאַס שיין פּנים, וואָס איז ספּעציעל געקומען צו פֿאָרן אויף פּסח, האָט זיך אויפֿגעכאַפּט פֿון שלאָף אין גרויסן פֿאָדערשטן צימער, איז אַריינגעלאָפֿן אין קיך, דערזען ווי דער טאַטע וואַרפֿט די כּלים אויפֿן דיל און ווי זיי צעטרעשטשען זיך אויף שערבלעך, האָט זיך אָפּגעשטעלט ביי דער קיך־טיר און שטיל געמורמלט:

— צו וואָס בין איך געקומען אַהער... צו וואָס? אַז קיין מאַמען האָב איך ניט!

דערזען די טאָכטער האָט זיך דער רבֿ אָפּגעהאַלטן. ס'איז אַ וויילע געוואָרן שטיל.

— טאַטע, דו? אַ, גאָט, צו וואָס בין איך געקומען?.. רבקהלע איז קראַנק...

רבקהלע האָט געוויינט. די עלטערע שוועסטער האָט זי געגלעט איבערן קאָפּ.

דער רב איז אַ פאַרשפעטיקטער אַריינגעקומען אין בית־מדרש. די מתפללים האָבן שוין געוואַרט מיט אומגעדולד:

— פסח, אַזוי שפעט... ניט געהערט געוואָרן... זייערע פאַרזויערטע פנימער האָבן אויסגעדריקט וואָס זיי טראַכטן שווייגנדיק.

ווי נאָר דער רב האָט אָנגעטאָן דעם טלית האָט דער שמש אַ קלאַפּ געטאָן אין שולחן אויף דער בימה און רב אליעזר רבקה־רחל־משהס האָט זיך געשטעלט דאַוונען.

ס׳האָט זיך דערהערט אַ שטיל געוויין פון אונטערן רבס טלית, און פון דער מיזרח־שטאָט,ביים אָרון־קודש, וואָס האָט זיך פונאַנדערגעטראָגן איבערן בית־המדרש ביז צו די ווייסע קאַכל פון גרויסן אויוון.

✶

אין שטעטל האָט מען געוווּסט וואָס ס׳קומט פאַר ביים רב אין שטוב. אַלע האָבן געוווּסט, אַז פון זיין עלטסטער טאָכטער הערט מען גאָרניט — פאַרפאַלן געוואָרן, ווי אין וואַסער אַריין. פון צייט צו צייט האָט אָבער עמעצער אין דער שטיל אַרויסגעמורמלט: „ניט ווי אין וואַסער, נאָר צו אַ רוסישן אָפיציר...״

אַלע האָבן געוווּסט, אַז די צווייטע טאָכטער פירט אַ ליבע מיטן היטל־מאַכערס זון, אַז דער רב האָט זי פאַרשוואָרן, אַז זי וועט ניט חתונה האָבן מיט דער שמאָטניצעס זון ביי זיין לעבן. האָט די טאָכטער געדולדיק געוואַרט... די דריטע טאָכטער, די, מיט די הויכע פיס, שלעפּט זיך אַרום מיטן מילנערס זון און אַ מאָל מיטן הויכן דאַרן עליע. די פירטע, רבקה, איז זייט דער מאַמעס טויט צעטומלט, מעלאַנכאָליש. זי איז אָבער אַ קלוגע, אַ געבילדעטע און לייענט זייער אַ סך און איז באַהאַוונט אין דער רוסישער ליטעראַטור, און ווייס וועגן אַלע גרויסע שרייבערס. —— דעם רבס מיזינקע לערנט אין דער תרבות־גימנאַזיע אין ביאַליסטאָק. זי האָט אַ שאַרפן קאָפּ און אַ שווערן כאַראַקטער. (קיינעם איז אָבער ניט איינגעפאַלן וווּהין זי וועט דערגיין: זי איז נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה געוואָרן די דירעקטאָרין, די אָנפירערין פון אינסטיטוט פאַר קאָמוניסטישער פּראָפּאַגאַנדע און אויסשולונג פון פונקציאָנאַרן אין מיזרח־דייטשלאַנד. זי טראָגט אַ ביטערע שׂנאה

צו איר שטאַם, צו איר פאָלק און צו דער אויפגעקומענער ייִדישער מדינה. אירע תלמידים ווייסן אַז זי איז אַ רבס אַ טאָכטער און גלייבן אירע פאַרלוימדונגען קעגן ייִדן. „אַנאַ איז דאָך אַ רבנישע טאָכטער וואָס האָט שטודירט אין ייִדישן טעאָלאָגישן סעמינאַר אין בערלין — ווייס זי דאָך וואָס זי זאָגט".)

דעם רבס איינציקער זון איז אַוועק קיין קאַנאַדע. פון דאָרט איז ער אַריבערגעפאָרן קיין אַמעריקע, ווּ ער איז ביז זיין טויט געווען אַ העברעיִשער לערער אין סקראַנטאָן, פענסילוועניע.

דאָס לעבן פון הרב הירש איז געווען פול מיט פיינלעכע ספקות. ווי קען דאָס זיין ? פאַר וואָס האָט מיך גאָט געשטראָפט, אַז מיין היים זאָל ווערן אַזוי פאַרגוייִשט ? האָסט געגעבן אין מענטשנס האַנט די בחירה, דעם אויסוואַל — האָב איך אויסגעקליבן צו גיין אין דיינע וועגן. אָבער ווי קען איך אויסקלייבן דעם וועג פאַר מיינע קינדער ?...

ווי אַ שול־חבר פון דער ייִנגסטער טאָכטער, וואָס איז געגאַנגען מיט מיר אין זעלבן קלאַס, האָב איך אויך באַזוכט דעם רבס הויז. דער רב פלעגט פון צייט צו צייט מיט מיר ריידן. איין מאָל האָט ער מיך געפרעגט, צי אויסער דער שול גיי איך אויך אין חדר. איך האָב ניט געוואָלט אָפנאַרן דעם רב און געזאָגט, אַז איך גיי ניט אין חדר. דער רב האָט אַ זיפץ געטאָן און געשוויגן — —

אין מיין זכרון איז פאַרבליבן דער איינדרוק פון אים ווי פון אַן ערלעכער און שיינער פערזענלעכקייט.

לאָמיר פאַרצייכענען אַ פאָר פון זיינע האַנדלונגען, וואָס זיינען אויף לאַנג פאַרגעדענקט געוואָרן אין שטעטל :

אין יאָר טויזנט ניין הונדערט פופצן, אין דער טרויעריקער צייט ווען פוילן איז געלעגן אונטער דער דייטשישער אָקופאַציע, און דאָס רוב ייִדן אין די שטעטלעך האָבן ממש געהונגערט, ס'האָבן געבושעוועט קראַנקייטן, די שפאַנישע אינפלוענציע, דער טיפוס, און ייִדן האָבן געגלייבט אַז ס'איז עק וועלט, די דערפער זיינען געווען אָפגעשניטן פון די שטעטלעך, די דייטשן האָבן רעקוויזירט די פערד און צוגענומען די בהמות, די פויערים האָבן געמוזט זייער שניט צושטעלן צו די קאָמענדאַנטורן, האָבן ייִדן פאָרויסגעזען אַז ס'דערנענטערט זיך דער קץ, אַז ס'איז סוף העולם. איז דער רב אין אַ

שבת פאַר פסח אַרויף צום ארון קודש, זיך אָנגעשפּאַרט מיט זיין דיקער, קרענקלעכער פיגור אָן שטענדער, און מיט אַ קול, דורכגעווייקט אין צער, וואָס האָט געקלונגען ווי ס׳וואָלט געקומען פון אינעווייניק, פון ארון קודש אַרויס, אויסגערופן:

— מיינע טייערע ייִדן! איך, אייער רב צבי וואָלף, בין אייך מתּיר צו עסן גרויפּן, קאַשע, רייז, אַרבעס, — אַלץ וואָס איר האָט און קענט קריגן. איך בין מתּיר צו באַקן מצות פון כּל המינים מעל. פּיקוח נפש איז דוחה שבת ויום־טוב!

די פאַרמעגלעכע בעלי־בתּים, וואָס האָבן זיך שוין באַזאָרגט מיט שפּייז, האָבן זיך איבערגעקוקט.

— אַוודאי וואָלט געווען אַ יושר, — האָט דער רב צוגעגעבן, — אַז די וואָס האָבן איבעריקע, זאָלן זיך טיילן מיט די וואָס האָבן גאָרניט... איך ספק, צי מען וועט מיך פאָלגן, אָבער דאָס איז דער יסוד פון אונדזער יום־טוב פּסח. וועט איר טאָן ווי איר פאַרשטייט.

ס׳איז אַ פאַקט, אַז יענעם יאָר האָבן זיך די פאַרמעגלעכע ייִדן פון שטעטל געטיילט מיט די אָרעמע.

*

יאָרן שפּעטער, ווען דער רב איז נפטר געוואָרן און די משפחה, די דריי טעכטער, האָבן געוווינט אין דער גרעסערער קרייז־שטאָט, איז אויף דער וואַנט פון עס־שטוב געהאָנגען אַ בילד פון צבי וואָלף אין זיין נאַטירלעכער גרייס, אָנגעטאָן אין אַ שוואַרצן פוטער, אַ שוואַרצן קאַפּעליוש און מיט אַ שטעקן אין האַנט. פון דער שיינער פּאַטריאַרכאַלער באָרד האָט אַרויסגעשיינט אַ ליכטיק פּנים מיט אַ פּאָר קלוגע אויגן. ס׳האָט אויסגעקוקט, אַז דער רב שפּאַצירט אַריין פון אַ קאַלטן דרויסן...

פאַר וואָס האָט רבקה, די דאַרינקע, פאַרחלומטע מיידל, געוואָלט אַ לעבעדיקן טאַטן, אין זיין פולער גרייס, איז מיר געווען שווער צו פאַרשטיין. אפשר האָט זי ניט געוואָלט בלייבן איינזאַם, אַליין, און דאָס בילד האָט איר געמאַכט פילן באַגלייט פון פאָטערלעכער ליבשאַפט.

איך פלעג אַרויפקומען צו כאַשקען אין די פאַרנאַכטן, ווען זי פלעגט צוריקקומען פון גימנאַזיע. אין די בין־השמשותן האָט זיך געפילט די אַנ־

וועזנהייט פון טאַטע־מאַמע אין הויז. ביים זייט פון „לעבעדיקן” רבס בילד איז געהאָנגען דאָס בילד פון דער רביצין, פון דער מאַמען. אונדזערע שמועסן זיינען בעיקר געווען וועגן שטעטל און וועגן שול־חברים, וואָס האָבן אָנגעהויבן זיך פונאַנדערפאָרן איבער דער וועלט. איך געדענק אַלע מיינע יאָרן דעם ניגון פון שלום־עליכמס וויגליד, וואָס איין שורה האָט באַגלייט אונדזערע שווייגנדיקע איבעררייסן: „וועסט אַ מאָל פאַרשטיין מסתמא וואָס (זי) איך האָב געמיינט”.

כאַשקע האָט נאָכן פאַרענדיקן די תּרבות־גימנאַזיע אַוועק קיין בערלין לערנען אין טעאָלאָגישן סעמינאַר. שפּעטער איז זי אַוועק קיין סאָוועט־רוסלאַנד, און נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה זיך אומגעקערט קיין מיזרח־דייטשלאַנד, ווו זי לעבט ביזן היינטיקן טאָג.

II

ערב פּסח האָט עמעצער אָנגעקלאַפּט אין דער פאָדערשטער טיר צום רב. זייער זעלטן האָט עמעץ געקלאַפּט אין יענער טיר. די טאָכטער האָט אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער און געזאָגט דעם טאַטן: „ס'איז אַ פרעמדער”.

— זאָג אים ער זאָל גיין דורך די הינטערשטע טרעפּ.

— טאַטע, מיר דוכט זיך אַז ס'איז ניט קיין ייִד. איך קען ניט דעם מענטשן. דערווייל האָט דער מענטש אָנגעקלאַפּט נאָך אַ מאָל.

— גיי אַראָפּ עפענען.

אַז רבקה האָט געעפנט די טיר, האָט זיך דער גאַסט, אַ צעוואַקסענער מאַן אָן אַ היטל, זיך פאָרגעשטעלט: — איך בין סאַדאָווסקי דער קעלבאַסניק (אַ וווּרשט־מאַכער). איך וויל זען דעם „פּאַן ראַבין”.

רבקה האָט זיך געפונען אין אַ פאַרלעגנהייט. זי האָט ניט געוווּסט צי דער טאַטע וועט איצט, ערב פּסח, וועלן אויפנעמען אַ גוי, דערצו נאָך אַ קעלבאַסניק.

— איר וועט מיר אַנטשולדיקן, איך וועל גיין פרעגן מיין טאַטן, דעם רב.

זי איז אַרויפגעלאָפן די הילצערנע טרעפּ און באַלד אַראָפּגעקומען.

— קומט אַריין, — האָט זי אים געזאָגט אויף פּויליש.

סאַדאָווסקי איז מיט שטילע טריט איר נאָכגעגאַנגען. ער האָט זיך זייער העפלעך באַגריסט און דערלאַנגט דעם רב די האַנט.

— איר ווייסט דאָך, אַז היינט איז ביי אונדז ערב פסח, — האָט אים דער רב דערקלערט אין אַ גוטן פויליש. (דער רב איז געווען אַ צייט ראַבינער אין ביאַליסטאָק). דערביי זיינען ביי אים דורכגעלאָפן פאַרשיידענע געדאַנקען, וואָס האָבן אים באַאומרויִקט: „היינט, ערב פסח, אַ גוייִשער קצב ביים רב ?..". מיט אַ פריינדלעכער שטימע האָט ער געפרעגט: „וואָס באַדייט אייער וויזיט היינט ביי מיר ?"

דער גוייִשער קצב האָט זיך אַרומגעקוקט, באַטראַכט די לאַנגע פּאָליצעס איבער די ווענט, פול מיט ספרים און גרויסע גמראס, און אַן איבערראַשטער אַ זאָג געטאָן:

— איר האָט אַזוי פיל גרויסע ביכער...

זיין פנים האָט אויסגעדריקט התפעלות און ערנסטקייט. דערפאַר בין איך טאַקע צו אייך געקומען. איך ווייס, אַז איר זייט אַ מענטש מיט יושר און אָרנטלעכקייט... איר מעגט מיר גלייבן, — האָט דער קעלבאַסניק געזאָגט און דערביי זיך איבערגעצלמט.

— איך גלייב דיר, דאַרפסט זיך ניט צלמען... מיר צלמען זיך ניט.

— אַנטשולדיקט, — האָט דער גוי איבערגעחזרט עטלעכע מאָל אין פאַרלעגנהייט, אַנטשולדיקט, איינגעוווינט זיך צו צלמען...

— איז וואָס באַדייט אייער וויזיט היינט ביי מיר ? — האָט דער רב איבערגעחזרט.

— איך קויף אָפּ ביי די ייִדישע קצבים די הינטערשטע חלקים פון די בהמות וואָס מען שעכט, האָט מיר יאַנקל פאַנדרעס פאַרקויפט אָנהייב וואָך דריי בהמישע הינטער־חלקים. היינט בין איך געגאַנגען אָפּנעמען דאָס פלייש פון דער פסחדיקער שחיטה, זאָגט מיר יאַנקל, אַז ער האָט דאָס פאַרקויפט און ער האָט דאָס ניט... אַז ער האָט אַלץ אויספאַרקויפט. בין איך געבליבן אָן פלייש, קען איך ניט מאַכן די ווורשט. ער האָט מיר אָנגעטאָן אַ גרויסן שאָדן. ער איז אַ זשוליק. קיין ייִדישער קצב האָט קיין מאָל מיט מיר אַזוי מיאוס ניט געהאַנדלט...

סאַדאָווסקי האָט גערעדט מיט פאַרדראָס און אַרויסגעוויזן אַ סך קענט־

שאַפט וואָס שייך דער ייִדישער שחיטה, וואָס מען טאָר און וואָס מען טאָר ניט.

— בין איך געקומען אייך בעטן, פאַן ראַבין, אַז איך וויל מיט אים האָבן ביי אייך אַ דין־תורה, איר זאָלט אים שיקן רופן.

דער רב האָט באַלד פאַרשטאַנען ניט נאָר די תביעה פון קעלבאַסניק, נאָר ס׳האָט אים אויפגעשוידערט, וואָס יאַנקל פאַנדערס האָט דאָ אָפּגעטאָן... ער איז געשטאַנען אַ צערודערטער. וואָס טוט מען איצט? ווי זאָל ער האַנדלען?

— איצט, ערב פסח, אַזאַ מעשׂה נורא... דאָס פלייש האָט ער דאָך פאַרקויפט צו... וואָס טוט מען?

ווען ער איז געקומען צו זיך האָט ער אויסגעפרעגט דעם גויִשן ווורשטמאַכער, וואָס ווייס גוט די ייִדישע דינים, צי רופט ער יאַנקלען צום רב ווייל ער איז געבליבן אָן פלייש, צי ווייל ער האָט ניט קיין בהמה צו שעכטן.

— אַ מעשׂה נורא, אַ מעשׂה נורא, האָט ער עטלעכע מאָל איבערגעחזרט.

ווי קען איך איצט, ערב פסח, רופן יאַנקל פאַנדערס צו אַ דין־תורה מיט דעם ערל, און ווי קען איך איבערצייגן דעם גויִשן קצב, ער זאָל דאָס לאָזן אויף נאָך פסח. דער ענין איז דאָך ניט אַזוי פשוט, יאַנקל פאַנדרעס האָט דאָך דאָס פלייש פאַרקויפט... און אָנגעקאָרמעט אַ האַלב שטעטל ייִדן מיט טרפות.

האָט דער רב אַוועקגעשיקט דעם שמש צום שוחט זיך נאָכפרעגן אויף דער שחיטה פון לעצטן דינסטיק, און דער שוחט האָט באַשטעטיקט, אַז יאַנקל האָט געשאָכטן דריי גרויסע בהמות.

ווי קען ער אָבער איצט, ערב פסח, אסרן דאָס פלייש וואָס אַ האַלב שטעטל האָט איינגעקויפט ביי יאַנקלען, ווו וועלן די ייִדן איצט נעמען אַנדער פלייש צו די סדרים? און מען דאַרף אסרן די כּלים אויך... דער רב איז געשטאַנען אַ צעטומלטער, אַ פאַרלוירענער...

די ידיעה האָט זיך ווי אַ פייער־כוואַליע גלייך פאַרשפרייט איבערן שטעטל און אָנגעוואָרפן אַן אימה. יאַנקל פאַנדרעס האָט זיך גאָרניט פאַרגעשטעלט, אַז דער קעלבאַסניק וועט גיין צום רב, נאָר אַז ער האָט דערזען אַז ייִדן און ייִדענעס קוקן אַריין דורכן פענצטער אין זיין הויז אַריין, וואָס איז געשטאַנען אין אַ שמאָלינק געסל, האָט ער דערפילט, אַז עפּעס איז

געשען... ער האָט זיך אָנגענומען מיט מוט, זיך אויסגעפוצט און אַוועק אין בית־מדרש.

ווי נאָר יאַנקל האָט אַראָפגעשטעלט די פוס פון טרעפּל אַריינצוגיין אין בית־מדרש, האָבן די פאַרזאַמלטע ייִדן מיט איין קול אויסגעשריִען:

— אַרויס! אַרויס, דו ממזר בן הנדה, דו טאַרפעניק, אַרויס!

יאַנקל פאַנדרעס האָט זיך אויסגעדרייט און איז מיט אַן אַראָפגעלאָזטן קאָפ, בחרפתו, אַרויס פון בית־מדרש. נאָך פסח האָט מען יאַנקל פאַנדרעס אַריינגעלייגט אין חרם.

געזען דעם טויט פאַר די אויגן

די שוואַרצע פרוכטבאַרע ערד אַרום דער פעסטונג אָסאָוויעץ, וואָס האָט זיך געפונען אויף אַ באַרג זעקס וויאָרסט פון מיין שטעטל, איז געווען פאַרדעקט מיט שטיקער אייזן און טשוגון פון די אויפגעריסענע גראַנאַטן און שראַפּנעלן, פון די מעשענע קוילן־גילזן, מיט וואָס ביידע אַרמייען — די דייטשישע און די רוסישע, האָבן נאָך אַנאַנד אַרויסגעשאָסן.

ווי נאָר די ערשטע וועלט־מלחמה האָט זיך פאַרענדיקט, זענען אָט די געוועזענע כּלי־משחית געוואָרן אַ סחורה. די דייטשישע אַמוניציע־פאַבריקאַנטן האָבן זיך גלייך געכאַפּט אַז מען דאַרף אָט דעם מאַטעריאַל ניט אַרויסלאָזן פון האַנט... דאָס איבערגעבליבענע קופּער פון די סנאַריאַדן, די שטיקער טשוהון און בליי, די מעשענע גילזן האָבן געקראָגן אַ ווערט, פאַר אַלץ האָט מען געצאָלט געלט.

די צייט איז געווען אַ ביטערע. די פּויערים האָבן אין די פיר מלחמה־יאָרן מורא געהאַט אַרויסצופאָרן אויף די פעלדער, די פערד און בהמות האָבן די דייטשן רעקווירירט און אַוועקגעפירט קיין דייטשלאַנד. די בהמות האָט מען צוגענומען צו שפּייזן די סאָלדאַטן. אַלץ איז געווען פאַרוויסט און צעשטערט. האָבן זיך די אויסגעהונגערטע איינוווינערס אַרויסגעלאָזט קלייבן דעם אייזן און די מעטאַלן, פאַרקויפט עס, און פאַר דעם באַקומענעם זיך איינגעשאַפּט אַ ביסל שפּייז.

ביי אונדז אין דער היים איז אויך ניט געווען אַזוי פויגלדיק, האָב איך — איך בין דעמאָלט אַלט געווען אַ יאָר דרייצן — זיך צוגעקליבן אַ שותּף און מיר האָבן ביידע גענומען האַנדלען מיט די מאַטעריאַלן...

*

די נידעריקע, אַלטע הילצערנע כאַטעס פון דאָרף זיינען גראָ, די ערד פון דער גאַס איז גראָ. די שטיינער־בריקלעך אַריינצוגיין אין די הייזער זיינען גראָ. אַ שטילער פאַרטאָגיקער אומעט ליגט אויסגעגאָסן איבערן דאָרף.

אין אַזאַ גרוילעכן פאַרטאָג זענען מיר בײדע, מײן שותף און איך, אַרײַנגעפאָרן אין דאָרף מיט פערד און וואָגן זוכן פרנסה פאַר צווײ משפחות. אין אַן אָפענעם שײַער דערזעען מיר — דרײ יונגע שקצים נעמען אַראָפּ פון אַ וואָגן שטיקער אײַזן, וואָס זײ האָבן אויפגעקליבן אויף די פעלדער אַרום אָסאָוויעץ.

— דזיען דאָברי, פּאַנאָוויע, גוט־מאָרגן, הערן — זאָגן מיר בײדע צוזאַמען. מיר האָבן אַ ביעזמען,* אויב איר ווילט וועלן מיר אַרײַנשיטן די אײַזן אין זעקלעך און אָפּוועגן.

— נײן, מיר וועלן פריִער אַראָפּנעמען דעם מעטאַל. מיר ווײסן דעם פרײַז. דערנאָך וועלן מיר האַנדלען...

— גוט! ווי איר ווילט... מיר וועלן דערווײל גײן אַ קוק טאָן אין דאָרף. מיר וועלן קומען צוריק, מען וועט דורכקומען.

די שקצים האָבן געהאַט אַ האַמער און אַ דלאָט אַראָפּצורײַסן דעם קופּער. זעענדיק אַז דאָס וועט געדויערן לאַנג, זײַנען מיר געגאַנגען באַזוכן אַנדערע שכנים פון דאָרף און זען וואָס מיר קענען אײַנקויפן.

שטײענדיק אויף דער שוועל פון דער ערשטער פויערישער כאַטע, האָבן מיר דערהערט אַ שטאַרקן אויפרײַס. דאָס הילצערנע הויז מיטן שטרויענעם דאַך, וווּ מיר האָבן זיך געפונען, האָט זיך אַ שאָקל געטאָן צוזאַמען מיט דער ערד. מיר זײַנען געשטאַנען פאַרגליווערטע, טויט־דערשראָקענע. דער פויער — בלאַס און צעטומלט, איז אַרויסגעלאָפן פון הויז. איך האָב פאַרשטאַנען אַז דאָס האָט אויפגעריסן אײנער פון די גראַנאַטן, וואָס די שכנישע יונגע פויערים האָבן זיך געגרײט אַראָפּצורײַסן פון זײ דעם קופּער.

אַ פאַרווירטער, מיט פאַרווײנטע אויגן, איז דער פויער צוריקגעקומען און מיט אַ היסטעריש קול געשריגן:

— ער האָט זיך דערהרגעט... דערהרגעט... דער פויער האָט זיך געשטיקט פון געוויין און געצלמט.

מיר האָבן אויסגעמיטן דעם טויט, וואָס האָט געלויערט אַזוי נאָענט פון אונדז — —

---

* אַ וואָג.

די רעלסן

פון צייט צו צייט פלעגן מיר איינהאַנדלען אייזערנע רעלסן, וואָס האָבן געוויגן זייער שווער — זעקס און אַ מאָל זיבן פּוד יעדער רעלס. פון אונדזער אָרט איז געווען פאַרווערט אַרויסצופירן די סחורה, אָבער גראָד אין אַ שכנות־דיק שטעטל — פיר מייל פון אונדז, האָט די דאָרטיקע פּוילישע מאַכט דערלויבט צו לאָדן די רעלסן אין וואַגאָנען און אַרויסשיקן. האָט מען די רעלסן און אַנדערע אייזנוואַרג געדאַרפט אַרויספירן פון אונדזער שטעטל ביי נאַכט. די וועגן זיינען געווען פאַרלייגט מיט זעלנער פון דער נייער פוילישער אַרמיי, וואָס האָט זיך געהאַלטן אין פאָרמירן, זשאַנדאַרמען האָבן פּאַטרולירט די וועגן אַרום דער פעסטונג.

מיר האָבן געדונגען אַ פויער, וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט פירן סחורה.

אין די מערסטע פאַלן פלעגן מיר די געדונגענע פור אַוועקשיקן, און אַליין פלעגן מיר פאָרן אין אונדזער וואָגן, אָבער דאָס מאָל איז אויסגעקומען אַז איך זאָל פאָרן מיט דער געדונגענער פור.

מיר פלעגן זיך אויסהיטן פון די פּוילישע זשאַנדאַרמען ווי פון חיות רעות. זיי זיינען געווען פאַרשיכּורט און ווילד פון מאַכט. אַרויספאָרנדיק אויפן שאָסיי, וואָס האָט זיך געצויגן צו דער פעסטונג, האָבן מיר דערהערט צעכוואַליעטע, שיכּורע געזאַנגען. דער פויער, וועלנדיק אויסמיידן אָט די וואָס זיינען אונדז געפאָרן אַנטקעגן, האָט זיך צוגערוקט צום ראַנד פון וועג. ביים פאַרבייפאָרן די פור, אַ באַזעצטע מיט זשאַנדאַרמען, האָבן זיך די פערד דערשראָקן פון דעם ווילדן געזאַנג און זיך אַ צי געטאָן צום ראָוו און דער וואָגן האָט זיך אָנגעהויבן איבערקערן. איך האָב עס באַצייטנס דערפילט און בין אַראָפּגעשפּרונגען אויפן קאַנט פון שאָסיי און געבליבן שטיין אין דער פינצטער. דער וואָגן מיט די פערד און מיט די רעלסן האָט זיך אַראָפּ־געקייקלט פון שאָסיי. דער פורמאַן האָט באַוויזן אַראָפּצושפּרינגען. זיין שרעק איז געווען, אַז איך בין געבליבן אויפן וואָגן און זיך איבערגעקערט אונטער די רעלסן. מיט אַ געיאָמער האָט ער אָנגעהויבן שרייען: אָשערעק... אַז איך האָב זיך דערנענטערט צו אים האָט ער זיך געצלמט און מיך געקושט.

ווי אַזוי מיר האָבן אויסגעשפּאַנט די פערד זיי זאָלן זיך ניט דערשטיקן, ווי אַזוי מיר האָבן צוריק אָנגעלאָדן די רעלסן איז אַ מעשׂה פאַר זיך" — —

אין דער ברייטער וועלט...

פיר זיינען מיר געווען אין יענער צייט אין דער קרייז־שטאָט, נאָכן פאַרענדיקן די העברעיִשע תּרבות־שול אין אונדזער שטעטל:

כאַשקע וואָלף, דעם רבס טאָכטער, וואָס איז שוין אָנגעקומען אין דער תּרבות־גימנאַזיע; לייזער מאַלע, וואָס האָט זיך געגרייט אַריינצוגיין אין גימנאַזיע; פריידל שיינענזאָן, וואָס איז געווען צו גאַסט ביי חאַשקע דעם רבס, און איך, וואָס האָב צוזאַמען מיט נאָך דריי חברים געלערנט ביי צוויי לערערס פון תּרבות־גימנאַזיע און זיך פאַרמאָסטן אָנצוקומען אין זעקסטן קלאַס, אַ זאַך וואָס איך האָב קיין מאָל ניט דערגרייכט.

מיר האָבן אָפּגערעדט זיך טרעפן לעבן קינאָ „מאָדערן" אויף דער הויפּט־גאַס. אַ סך פריִער איידער דער קינאָ האָט זיך געעפנט, זיינען מיר שוין געשטאַנען צוזאַמען מיט אַנדערע, און געוואַרט צו זען דעם גרויסן וווּנדער פון שטומען פילם, ווו מען ווייזט בילדער ווי אַזוי מענטשן לעבן אויף דער וועלט.

ס'איז געווען אַ שטאַרקע איבערלעבונג פאַר אונדז, דאָס באַגעגענען זיך אין דער גרויסער שטאָט, און פאַר מיר איז דאָס געווען דאָס ערשטע מאָל וואָס איך גיי זען אַ פילם, וועגן וואָס איך האָב שוין פריִער אַזוי פיל געהערט — —

די שטאַרקע ליכט, וואָס האָט באַלויכטן דעם אַריינגאַנג, דער טומלדיקער עולם, האָט מיך איבערראַשט — אַזוינס האָב איך אין שטעטל קיין מאָל ניט געזען. מיר זיינען געווען אָנגעטאָן אין אונדזערע בעסטע בגדים, און האָבן זיך געפילט ווי מיר וואָלטן אַריבערגעשפּרייזט דעם גרענעץ צו דער ברייטער וועלט.

יענער אָוונט האָט געלאָזט אויף מיר אַ שטאַרקן רושם. והראיה, איך געדענק אים ביז היינט. — —

ווען מיר זיינען ווי פאַרשיכּורטע פונעם וווּנדער אַרויס פון קינאָ, האָט אונדז ניט אָפּגעלאָזט דער נייגער, ווי אַזוי מען האָט דאָס געקענט מאַכן?

מיר זיינען געגאַנגען צופירן די מיידלעך וואָס האָבן געוווינט אויף אַ ווייטער גאַס, און דאָס גערייד איז אַלץ געווען וועגן דעם וואָס עס האָט זיך אָפגעשפילט אויפן לייוונט.

לייזער מאַלע האָט אויך געוווינט אין יענער געגנט, ווו די מיידלעך האָבן געהאַט זייער היים. בין איך אַוועק אַליין צו מיין מומעס דירה, אויף איינער פון די האַנדלס־גאַסן. אויפן דריטן שטאָק אין אַן אויבער־שטיבל האָב איך געוווינט ביי מיין מומע חנה מיט איר מאַן קאַפלאַן. די מומע איז געווען אַ הויכע, דער פעטער — אַ קליינטשיק יידעלע. אַ מאָל האָט ער געהאַט אַן אייגענעם וועבשטול, האָט ער אים, ניט פאַר קיינעם געדאַכט, פאַרלאָרן און געבליבן נאָר ביים נאָמען „פאַבריקאַנט". פלעגט ער זיך אַרומדרייען אַרום די טעקסטיל־פאַבריקאַנטן און געזוכט צו פאַרדינען פון קאָמיסיאָן, נאָר ס'האָט זיך אים קיין מאָל ניט איינגעגעבן. עפעס ווי צו להכעיס, ווען עס האָט שוין געהאַלטן אָט גאָר נאָענט, איז אונטערגעקומען אַ מיכשול, און פון דעם „קאָמיסיאָן" האָט געגאָסן אַן אַנדערער.

אין דעם אויבער־שטיבל האָבן געוווינט מיין מומע, איר מאַן און זייערע דריי קינדער. אַלע האָבן געהאָלפן צו דער פרנסה ...דורך הונגערן. אין דעם איינצימערדיקן דאַכשטיבל מיט דעם פינצטערן רויכערנדיקן קיכל, וואָס האָט געגריזשעט אין האַלדז — אין שטענדיקער ענגשאַפט און טוכלעקייט האָט עס מיין מומע געדאַרפט אויפנעמען דעם גאַסט פון דער פרעמד.

דאָס האָט דער טאַטע געפועלט ביי זיין שוועסטער, אַז איך זאָל אויך האָבן אַ פלאַץ און שלאָפן אויף דער קושעטקע. די קושעטקע, וואָס איז געשטאַנען לעבן עסטישל, איז געווען אַ גאַנץ באַקוועמע, און אַ מאָל איז זי געווען, זעט אויס, גאָר אַ גוטע קושעטקע, נאָר אַ פאָר ספרונזשינעס זיינען איצט אַרויסגעקראָכן פון זייער פלאַץ און פלעגן זיך אין די נעכט אַריינשניידן צו מיר אין זייט. ביז היינט, אַז עס כאַפט מיך אַ קלעם אין אַ פוס אָדער אין אַ זייט, דערמאָן איך זיך אָן די ספרונזשינעס פון דער קושעטקע ביי מיין מומע חנהן, ווו איך האָב געפונען אַ היים כדי צו קענען ווייטער לערנען. — —

קיין שליסל צו דער טיר פונעם שטיבל האָט מען ניט באַדאַרפט, ווייל די טיר צו די טרעפ איז שטענדיק געווען אָפן, אָבער דאָס טויער פלעגט מען פאַרמאַכן אויף ביי נאַכט, און קיין שליסל האָב איך ניט געהאַט. אין

אײנעם אַן אָוונט בין איך צוריקגעקומען שפּעט, און ס׳איז מיר פינצטער געוואָרן פאַר די אויגן, דאָס טויער איז פאַרמאַכט. איך האָב זיך אַרומגעדרייט און געוואַרט אפשר וועט ווער אָנקומען און אויפעפענען דאָס טויער, אָבער ס׳איז אַוועק אַ צייט און קיינער האָט זיך ניט געוויזן. וואָס טוט מען? ווו זאָל איך זיך אַהינטאָן די נאַכט?

איך האָב באַטראַכט דאָס טויער, די גראָבע, צעקרימטע לייסטן וואָס זיינען געווען אויף אים אַרויפגעשלאָגן, און כ׳האָב באַשלאָסן — אַ ברירה האָב איך דען — איך קריך אַריבער, ווי מיט אַ קאַצן־שפּרונג. האָב איך זיך געגעבן אַ כאַפּ אַרויף אויפן טויער, און אָט האַלט איך שוין דעם ברייטן קלאָץ פון דער ראַם פון טויער, נאָר פלוצעם האָט מיר אַ שטאָך געטאָן אין די פינגער. איך האָב זיך געכאַפּט אַז דער קלאָץ איז פאַרצויגן מיט שטעכיקע דראָט, נאָר פאַרפאַלן — צוריק גיי איך ניט! איך האָב אַריבערגעלייגט די פיס אין דער לופטן, און אָט בין איך שוין באַלד אויף דער צווייטער זייט, דערהער איך אַ קול: „זלאַזש, באָ סטשעלאַם!״ (קריך אַראָפּ, וואָרום איך שיס!).

אַלע אברים האָבן ביי מיר אויפגעציטערט פון שרעק. אַ צעבלוטיקטער און דערשראָקענער בין איך אַראָפּגעקראָכן פון די שטעכיקע דראָטן... און איך האָב באַלד דערפילט אַז מיינע שבתדיקע הויזן זיינען צעריסן. ——

לעבן מיר איז געשטאַנען דער נאַכטוועכטער מיט אַ „קאָקאַרדע״ אויף דעם קיילעכדיקן היטל מיטן גלאַנציקן דאַשיק.

— ר׳ מאָטל! — האָב איך אויסגערופן, — וואָס רעדט איר צו מיר גויִיש, איר האָט דאָך מיך איבערגעשראָקן!

ביי טאָג האָט מאָטל געראַמט דעם הויף, אויפגעפּאַסט דאָס הויז.

— דאָס ביסטו?! — דו וווינסט דאָך ביי דיין מומע חנה אין דעם דאַכשטיבל, טאָ וואָס קריכסטו איבערן טויער? איך האָב געמיינט אַ גנב...

פאַררעטערישע בלומען

די זעכציק יאָר, וואָס שיידן מיך אָפ פון יענער צייט, האָבן זיך אויפגעעפנט ווי אַ פאָרהאַנג אין טעאַטער, און פאַר מיינע אויגן ליגן אויסגעשפרייט די דריי טייכן, ווי דריי גרויסע צווייגן פון אַ ריזיקן בוים. זיי שטראָמען די טייכן אָן אָפשטעל פון מיזרח צו מערב. אויפן צווייטן זייט פון די טייכן שפרייטן זיך גרינע לאָנקעס, וואָס דערגייען ביז די בעריאָזע־ביימער פון גרויסן, ווייסן וואַלד. ביים ראַנד פון די גרינע לאָנקעס, איבער די שפיצן פון וואַלד, שליסט זיך דער הימל מיט דער ערד, פון דאָרט גייט אויף אין די פאַרטאָגן די רויט־גאָלדיקע זון. אַ שטיקל זון פאַרטשעפעט זיך אָן גרויסן שייער, ווו עס נעסטן אויפן דאַך די באָטשאַנעס מיט די לאַנגע שנאָבלען. די זון רירט אָן דעם דאַך פון שייער, אויף וועלכן די ווייסע בושלען האָבן זייער היים פאַר לאַנגע יאָרן. זיי פאַרלאָזן די נעסט ווי נאָר ס'הייבן אָן בלאָזן פיכטע ווינטן. ווען דער שניי צעגייט און ס'באַווייזן זיך די ערשטע קנאָספן אויף די ביימער, קומען זיי צוריק צו זייער היים, צו זייער נעסט. זיי באַנייען די נעסט מיט פרישע צווייגעלעך, וואָס זיי זאַמלען מיט זייערע לאַנגע שנאָבלען, און גרייטן אַ פאַסיקן אָרט צו לייגן זייערע אייער, פון וועלכע עס וועט זיך אויספיקען דער נייער דור — —

ביז היינט קענסטו ניט באַגרייפן ווי אַזוי די ווייסע פייגל מיט זייערע שמאָלע קעפ און קליינע אויגן טרעפן צוריק פון זייערע ווייטע רייזעס איבער ימען צו זייער נעסט. אָבער נאָך גרעסער איז דער וווּנדער פון באַשאַף, וואָס האָט דאָס אַלץ אַזוי מייסטערהאַפט איינגעשטעלט, אויסרעזשיסירט אין די ראַמען פון אָט דער מאַיעסטעטישער פאַנאָראַמע.

דער ערשטער טייך איז געווען דער ברייטסטער און דער פלאַכסטער, דער צווייטער איז געווען שמאָלער און טיפער, און דער דריטער, דער שמאָלסטער, איז געווען אַזוי טיף, אַז מען האָט אויסגעמיטן אין אים זיך צו באָדן. זיינע ברעגן זיינען געווען ווי גלייכע, שאַרף אָפגעשניטענע ווענט, און ס'איז שווער געווען אַרויפצוקלעטערן אויף זיי.

באָדנדיק זיך אין ערשטן טייך האָט מיך מיין יינגלשער דראַנג צו פּאַרמעסטן זיך אַ צי געטאָן ווייטער. איך בין דורכגעשוווּמען דעם ערשטן טייך, דערנאָך דעם צווייטן און זיך געשטעלט באַטראַכטן דעם דריטן. ער האָט מיר אויסגעזען רויק, וואָס קען דאָ זיין ערגער ווי אין די אַנדערע צוויי? פאַר וואָס קען איך ניט דורכשווימען אויך דעם טייך? ס'איז דאָך דאָס זעלבע בלאָע וואַסער... איך האָב אַ שפּרונג געטאָן פון הויכן באַרג און אָט שווים איך... פּלוצעם האָב איך דערפּילט, אַז עמעצער נעמט מיך אַרום, אַז עמעצער גלעט מיך מיט סאַמעטענער וואַרעמקייט... באַלד האָב איך דערפּילט ווי מען בינדט מיר די פּיס, די הענט, דעם גאַנצן קערפּער... געלע וואַסערבלומען, וואָס וואַקסן דאָ געדיכט אויף גרינע, קיילעכדיקע שטאַנגען, זיי שלענגלען זיך אונטערן וואַסער ווי לעבעדיקע שלאַנגען; די אויסוווּקסן זיינען שטאַרקע, ס'איז ניט מעגלעך זיי אויסצורייסן. זיי האָבן מיך אַרומגענומען ווי מיט שטריק, ווי זיי וואָלטן שטאַרק וועלן איך זאָל בלייבן מיט זיי, געצויגן מיך צו די טיפענישן, צו זייער פאַרוואָרצלטער היים...

תּמיד, אַז איך פּלעג דערפּילן אין וואַסער אַ געפאַר, פּלעג איך זיך אַוועקלייגן אויפן פּלייצע. ליגנדיק אויפן פּלייצע ווערט דער קערפּער לייכטער און קען זיך האַלטן אויפן וואַסער אָן אָנשטרענגונג. איך האָב אָנגעהויבן מיט מיין גאַנצן כּוח אָפּרייסן איינציקווייז די קיילעכדיקע שטעקעלעך. ס'איז געווען שווער און באַדרענגט, נאָר איך האָב געפּילט, אַז דאָס איז דער איינציקער וועג זיך צו ראַטעווען. איך רייס קוים אָפּ איין גרינעם וויקלגעוויקס, און אַ צווייטער נעמט מיך אַרום. ווי אַ כּישוף־מאַגנעט האָבן זיי זיך געקלעפּט צו מיר. אַ שוואַכקייט און אַ מורא איז מיך באַפאַלן. מיינע אויגן האָבן אַרויפגעקוקט צו די בלויע הימלען, ווי פון דאָרט וואָלט געדאַרפט קומען די הילף. נאָענט פון ברעג, אויפן הויכן באַרג, איז געשטאַנען די ווייסע שול, וווהין מיין טאַטע פּלעגט מיך אין די שבתים מיטנעמען. אָבער איצט איז עס געווען אַזוי ווייט, ווייט — — די גרינע שטענגלעך האָבן געטאָן זייערס, זיי האָבן מיך געפּענטעט און געשלעפּט צום אָפּגרונט — — — —

ווען מיין לערער מרדכי וואָלט דאָ געווען... אַ גרויסער שווימער, ער וואָלט מיך געראַטעוועט. ביי דעם געדאַנק האָב איך זיך דערפּילט שטאַרקער, ווי מיין לערער וואָלט מיך טאַקע געקומען ראַטעווען. מיט מיין גאַנצן כּוח

האָב איך געריסן די גרינגע רערלעך, אויף וועלכע ס׳זיינען געוואַקסן די געלע פאַררעטערישע בלומען. איך האָב דערפילט, אַז איך וועל זיי בייקומען.

נאָכן אָפּרייסן אַ טייל פון די גרינגע שטענגלעך האָב איך זיך אַ גליטש געטאָן אויפן וואַסער, ווי איך וואָלט זיך אַרויסגליטשן פון זייערע לאַפּעס צו די שטרעקעס אָן וואַסערבלומען. ביסלעכווייז האָב איך זיך דערנענטערט צום צונויפגוס פון דריטן טייך מיטן צווייטן. פונקט אין דעם צוזאַמענגוס פון די צוויי טייכן איז געווען אַ קעסלגרוב, וואָס האָט געריזלט ווי אַ שטורעמווינט. איך האָב זיך איבערגעדרייט און מיט באַנייטן מוט, אַ באַפרייטער פון די וואַסערבלומען, געשווומען צום ערשטן טייך.

דאָס וואַסער פון באָברע־טייך האָט זיך אַ סך מאָל געשפּילט מיט מיין לעבן, נאָר דאָך אַלע מאָל מיר געלאָזט זיך ראַטעווען...

אָבער יענע געלע וואַסערבלומען זיינען פאַרבליבן אין מיין זכרון ווי אַ וואָרענונג זיך ניט צו לאָזן פאַרוויקלען, אַפילו אין בלומיקע רייד, הינטער וועלכע עס לויערן געפאַרן.

אויף יענער זייט...

גראָבע פיעניעס איבער אַרויסשטאַרצנדיקע וואָרצלען פאַרדעקן אַ לאַנגע שטרעקע ניט ווייט פון דאָרף — אַן איבערבלייבעניש פון אַ גרויסן אַלטן וואַלד, וואָס אַ פוילישער כראַביע האָט אַ מאָל פאַרקויפט צו ייִדן. די וואַלד־סוחרים האָבן דעם וואַלד אויסגעהאַקט, און ס׳געהילץ אין פליטן איבער דער באָברע געשיקט קיין דאַנציג און פון דאָרטן אויף שיפן קיין ענגלאַנד און אין אַנדערע לענדער.

ס׳שווימען אויף אין זכרון די ייִדן, וואָס זיינען אַרומגעגאַנגען איבערן וואַלד און סאָרטירט די ביימער, אָנגעוויזן וועלכע צו שניידן פריִער, וועלכע שפעטער. מיטן אויג האָבן זיי געוווסט די גרעב פון בוים, וויפל פוס ער האַלט, און אויף וואָס מען וועט אים נוצן. דער אַלטער ר׳ שמואל בער, מיט דער געל־גרויער באָרד, זיין איידעם ר׳ יעקב הירש, זענען געווען די באַלעבאַטים און אויפזעערס, אפשר שטעקט נאָך ערגעץ צווישן די פיעניעס זייערער אַ פוסטראָט, אַ זכר פון זייערע אויפטוען אינעם וואַלד... אַ מאָל פאַרבלאָנדזשעט דאָ אַ וואָלף צווישן די פיעניעס, ער דערנענטערט זיך צום דאָרף זוכן אַ זאַטן ביסן, — אַ יונג שעפסעלע, אַ קעלבל וואָס מען האָט פאַרגעסן אַריינטרייבן אין שטאַל, אָדער אַ יונגן קיזשאַק, וואָס פאַשעט זיך אויפן פייכטן גראָז. אַ מאָל פאַרבלאָנדזשעט דאָ אַ מאַרדער פון אַ שייער, וואָס קומט זוכן זיין וואַלדישן אָפשטאַם... נאָר מענטשן זייער זעלטן, ייִדן — קיין מאָל ניט, אָפגעמעקט זייער שטאַם, אָפגעווישט זייער זכר.

דאָס דאָרף ליגט ניט ווייט פון מיין שטעטל, די צוויי ליימיקע גאַסן ציִען זיך — איינע פאַראַלעל צום שאָסיי און די צווייטע צום טייך, צום זעלבן טייך, וואָס פליסט פאַרביי ביים פוס פון מיין באַרגיק שטעטל.

אין די מערסטע הייזער דאַרף מען איינבייגן דעם קאָפ ביים אַריינגיין. די שטרויענע דעכער זיינען טונקל גרוי פון אַלטקייט. די פאָדוואָרעס זיינען פאַרמאַכט מיט נידעריקע הילצערנע טויערן. מען דאַרף די טויערן אויפהייבן כדי זיי צו עפענען. צוויי פלאַטשיקע שטיינער זיינען די טרעפלעך צום אַריינ־

גאַנג. די טיר פאַרמאַכט מען מיט אַ פאַררוקער, און פון דרויסן עפנט מען מיט אַן אויסגעקרימטן אײַזן, וואָס כאַפּט אָן דעם פאַררוקער און שאַרט אים צוריק.

נאָך אַ רעגן ווערט די גאַס אַ פּעטע בלאָטע, ווי אַ לויזע ראָשטשינע אין אַ דייזשע. גייען די מענטשן ביים זײַט פון די פּאַרקאַנעס און שטעלן די פיס איבער די אויסגעלייגטע שטיינער, וואָס שטעקן אַרויס פון דער בלאָטע. שאַרט זיך עמעצער אַראָפּ פון אַ שטיין — טאָפּטשעט ער אין דער בלאָטע, ביז וואַנעט ער כאַפּט זיך ווידער אַרויף אויף אַ שטיין, ווי געראַטעוועט זיך אויף אַן אינדזל.

דאָס דאָרף איז אויפגעקומען נעבן פּאָלוואַרק פון אַ פּוילישן כראַביע. דאָ האָבן געוווינט די פּאַראָבקעס, וואָס האָבן באַאַרבעט די פעלדער און געקראָגן צוויי דריטל פון שניט. דער כראַביע איז אָפּגעשטאָרבן און די געלערנטע קינדער האָבן אויספאַרקויפט אַ גרויסן טייל פון דער ערד. דעם וואַלד האָבן אָפּגעקויפט ייִדן. מיטן אויפקום פון נײַעם פּוילן האָט די מלוכה צעטיילט די ערד צווישן די פּויערים, נאָר די מערסטע זײַנען אָרעם, ווי פריִער. לרוב פאַרמאָגן זיי ניט מער ווי איין פערד, און אַ קו. אין דאָרף לעבן אַ פּאָר רײַכע פּויערים. איינער האָט אַ ברודער אין אַמעריקע, אַ גלח, האָט ער אים געהאָלפן צוקויפן ערד ביי די וואָס האָבן פאַרלאָזט דאָס דאָרף, אַוועק קיין בראַזיל אָדער אין דער נאָענטער שטאָט.

דאָס דאָרף איז פאַרבליבן ווי עס איז געווען. אונטער די נײַע געזעצן פון היינטיקן פּוילן לעבט דאָס דאָרף ניט בעסער ווי אין דער פריִערדיקער צײַט, געבליבן ווי ביים אַלטן. אָט שוין אַזוי פיל יאָרן ווי ס׳האָט געזיגט די רעוואָלוציע, נאָר קיין פּויער וויל נאָך אַלץ ניט שטאַרבן אָן זיך „ספּאָוויעדזשן״ (מתוודה זײַן) פאַרן גלח. די מושלים אין די שטעטלעך און אין די דערפער ליידן פון דעם, זיי ציטערן אַז די העכערע נאַטשאַלסטווע, די קאָמוניסטישע, וועט איינזען זייער דורכפאַל אין איבערדערציִען, מען וועט אַרויפוואַרפן אויף זיי אַן אומחן און זיי אַראָפּזעצן. — און ס׳פּאַסירט גאָר אַז ווען עמעצער פון זייער משפחה איז געפערלעך קראַנק שיקט מען אויך ביי נאַכט ברענגען דעם גלח, קיינער זאָל דאָס ניט וויסן, קיינער זאָל ניט זען.

דער סם, ווי ס׳רופן די מושלים דעם רעליגיעזן גלויבן, — האָט זיך אַזוי

איינגעזאַפּט אין לייב און לעבן פון די פּאָליאַקן, אַז מען קען אים מיט קיין שטראָף ניט אַרויסטרייבן. דער גלויבן האָט אַ גרויסע מעלה — דער גלח זאָגט צו, אַז גאָט וועט מוחל זיין די, וואָס האָבן חרטה אויף זייערע זינד, דאַקעגן די קאָמוניסטן זיינען קיינעם ניט מוחל...

אַז די אַלטע באָבע, אַלע רופן זי מאַמושאַ, ווייל זי איז אַלע יאָרן געווען די הייב־מוטער אין דאָרף און געווען ביי אַלע געבורטן, האָט זיך אויפגעהויבן איין פּאָר טאָג מיט אַ שניידיקן וויטאָג אין איינגעדאַרטן ברוסטקאַסטן, האָט זי געבעטן איר זון ער זאָל ברענגען דעם גלח. זי האָט טיף אָפּגעזיפצט און געטענהט צו אים:

— איך ווייס, זון מיינער, איך ווייס, דיר פּאַסט דאָס ניט... אָבער אַז מען דערפילט אַז מען דאַרף אַוועקגיין, גלוסט זיך ניט ריזיקירן... יעדער מענטש טראָגט אויפן האַרצן אַ משא — איינער אַ קלענערע, איינער אַ גרעסערע — לאָז מיך אַראָפּריידן מיין משא פאַרן גלח און אַוועקגיין ניט קיין זינדיקע...

מאַריִע, די שנור, האָט דערהערט די רייד און די טיפע זיפצן פון דער מאַמען, איז זי צוגעגאַנגען צו איר און מיט ווייכקייט זי געטרייסט:

— זיי ניט צעשראָקן... ס'וועט איבערגיין, ס'וועט דיר ווערן לייכטער...

די אַלטע האָט איר געגלעט די הענט, זי אַרומגענומען און געקושט:

— דו ווייסט, מאַריִע, אַז איך האָב דיך אָפּגענומען, איך בין געווען ביי דיין געבוירן ווערן...

טרערן האָבן באַגאָסן דער אַלטערס צעקנייטשטן פּנים.

— מאַמושאַ, פאַר וואָס האָסטו דאָס מיר קיין מאָל ניט דערציילט?

— ניט געקענט, קינד מיינס, ניט געטאָרט.

מאַריִען איז געוואָרן אויפפאַלנד, וואָס מיינט די אַלטע מאַמושאַ. די אַלטע האָט זי ניט אָפּגעלאָזט, געגלעט איר שנורס הענט און זיי באַנעצט מיט אירע טרערן.

— דו ווייסט, אַז איך האָב דיך ליב, אַז איך האָב דיך שטענדיק ליב געהאַט ווי אַן אייגן קינד, נאָך מער...

— איך ווייס, אָבער פאַר וואָס זאָגט איר דאָס מיר איצטער? — האָט איר מאַריִע געפרעגט מיט אַ ציטער אין קול.

ס'איז אַריינגעקומען דער זון.

— מאַמושאַ, דו גייסט אַרום, זיפצסט און רעדסט מיט מאַריִען, און ווילסט איך זאָל דיר ברענגען דעם גלח... מען וועט לאַכן פון מיר, די שכנים וועלן מיינען, אַז איך וויל דיר צויאָגן צום שטאַרבן.

— ניין, איסידאָראַ, ניין, מיין זון, זאָלן זיי מיינען וואָס זיי ווילן. נאָר דו ביסט גערעכט, ס'איז אַ גוטער איינפאַל... איך קען טאַקע פאָרן צום גלח, וועלן די שכנים גאָרניט דאַרפן טראַכטן און איך וועל אַראָפוואַרפן די משׂא פון האַרצן... אויב דו ווילסט קען מיך מאַריִע צופירן.

איסידאָראַ האָט איינגעשפאַנט דאָס פערד, פאַרדעקט דעם שטרויענעם געזעס מיט אַ זאַק, געהאָלפן דער מאַמען אַרויף אויפן וואָגן. מאַריִע האָט זיך אַליין אַרויפגעכאַפּט און זיי זיינען אַוועקגעפאָרן.

ווען זיי זיינען אַרויסגעפאָרן פון דאָרף האָט די אַלטע זיך צוגעטוליעט צו מאַריִען:

— דו ווייסט היינט זיין מיין גלח... איך האָב טאַקע געוואָלט פאָרן צום גלח, נאָר איך האָב זיך באַטראַכט, אַז מיין משׂא אויפן האַרצן איז ניט פאַרן גלח... פאָר אַראָפּ פון וועג, אָט דאָ, אָן אַ זייט, זאָלסט זיך ניט דערשרעקן. ניין, שרעק זיך ניט, אָבער איך מוז דאָס דיר דערציילן איידער איך גיי אַוועק... די פּאָטאָצקיס זיינען ניט דיינע אמתע עלטערן...

מאַריִע האָט אויפגעציטערט. אַלץ האָט געפלאַטערט אין איר. זי האָט אָנגענומען די אַלטע פאַרן האַנט און געכליפּעט ווי אַ קינד. פאַר אַ ווײַלע איז זי ווי פאַרשטומט געוואָרן, נאָר באַלד זיך געכאַפּט, — דערצייל, מאַמושאַ, דערצייל...

— דיין מאַמע, — זי האָט אָנגעקוקט מאַריִען און אַ טראַכט געטאָן, צי דאַרף זי איר דערציילן מער...

— ווער ניט צעטומלט, און שרעק זיך ניט... דיין אמתע מאַמע... איך פיל נאָר אויס איר שליחות. דיין מאַמע איז מיר געקומען צו חלום און געבעטן איך זאָל דיר דערציילן, דערציילן אַלץ וואָס איך ווייס. דיין מאַמע קומט דאָך מיר אַלע מאָל צו חלום, נאָר דאָס איז דאָס ערשטע מאָל וואָס זי האָט מיך געבעטן איך זאָל דיר דערציילן אַלץ. ס'האָט מיר אַזוי פאַרדריקט ביים האַרץ, אַז ווען איך האָב זיך אויפגעכאַפּט בין איך געווען זיכער אַז

איך שטאַרב און דו וועסט קיין מאָל מיך מער ניט הערן. נאָר גאָט צו דאַנקען, אַלץ האָט זיך אויסגעלאָזן גוט. איך געדענק דיין טאַטן, איך געדענק אייער שניטקראָם. ווילסט איך זאָל דיר ווייזן ווו איר האָט געוווינט? דער שענסטער מויער איז מאַרק, ווו ס'איז דער אַפטייק. באַלד וועלן מיר דאָרט פאַרבייפאָרן. וויין ניט, וויין ניט... איך וועל דיר מער גאָרניט דערציילן... שוין גענוג...

מאַריע האָט געגלעט דער אַלטערס הענט און וויינענדיק געבעטן:

— דערצייל מאַמושאַ, דערצייל, דערצייל אַלץ.

— איך געדענק דיין טאַטן, דעם הויכן מאַן מיט די שוואַרצע האָר. דיינע קינדער זיינען דאָך ענלעך צו דיין טאַטן. דו זעסט ניט, אַז זיי קוקן אויס אַנדערש... מיינע אייניקלעך... זיי זיינען די בעסטע... איך האָב זיי ליב מער ווי אַלע... דיין טאַטע האָט אַלץ אַוועקגעגעבן די פאָטאָצקיס... דערפאַר האָבן זיי אַזעלכע שיינע מעבל... ער האָט זיי אַוועקגעגעבן אַלץ, אַלץ וואָס איר האָט נאָר געהאַט. זיי האָבן נאָך ביז היינט שטיקער געוואַנט וואָס דיין טאַטע האָט זיי אַוועקגעגעבן. גאַנצע פורן האָט מען געפירט ביי נאַכט. אַלץ וואָס איר האָט פאַרמאָגט האָט מען געבראַכט צו זיי. דיין טאַטע איז אַוועק נאָך איידער די דייטשן זיינען אַריין אין שטעטל. נאָר דיין מאַמע איז געווען אויף דער צייט, ווו האָט זי געקענט גיין? האָט זי זיך אויסבאַהאַלטן ביי די פאָטאָצקיס... די ערשטע צייט האָבן זיי דיין מאַמען זייער אָפגעהיט, ביז דו ביסט געבוירן געוואָרן. איך האָב דיך אָפגענומען.

ווען זיי האָבן דערזען וואָס עס טוט זיך אַרום, אַז מען ראַבירט אין שטעטל, אַז מען מאָרדעט ייִדן, אַז מען מסרט איינער אויפן צווייטן, אַז די דייטשן פאָרשן אַלץ מער און מער, האָבן זיי מורא געקראָגן און געהייסן דיין מאַמען אַוועקגיין, זי אַרויסגעטריבן... ווו האָט זי געהאַט צו גיין? וווהין קען אַ מענטש, אַן אַרויסגעטריבענער דורך זיינע פריינד, האָבן מוט צו גיין? אין אַזאַ פינצטערער פאַרשאָלטענער נאַכט? ביז היינט מאַטערט מיך מיין געוויסן פאַר וואָס איך בין דיין מאַמען ניט נאָכגעלאָפן און זי אַריינגענומען צו אונדז... זאָל זיין אין שטאַל... איך האָב געוווּסט, אַז די פאַלשע מאַמע וועט אונדז מסרן, זי האָט געוואָלט אָפווישן יעדן שפור פון דיין אָפשטאַם... ס'איז געווען אַזאַ פינצטערע צייט. ס'האָט אויסגעקוקט, אַז די וועלט איז אויף אייביק פאַרמשפט צו בלייבן אונטער דער הערשאַפט פון טייוול.

מיר האָבן זי געזען דורכן פענצטער אַוועקגיין, אָן גאָרניט... איבערלאָזנדיק איר קינד... ווי האָבן מיר געקענט אַזוי האַנדלען מיט אייגענע, מיט מענטשן וואָס האָבן אונדז פאַרטרויט זייערע לעבנס, מיט מענטשן, וואָס האָבן אונדז געקענט פאַר צענדליקער יאָרן. ווי וועלף האָבן מיר זיי פאַרראַטן, ווי וועלף... ווי האָט עס גאָט דערלאָזן צו דעם... גאָט, שטראָף מיך ניט פאַר מיינע רייד — איך וועל דאָס שוין ניט פאַרשטיין.. מיר וועלן שוין דאָס קיין מאָל ניט קענען אָפּוואַשן פון אונדזער קריסטלעכן געוויסן

מאַריִע האָט געשוידערט. איר פנים האָט זיך געוואַשן אין טרערן. די אַלטע מאַמושאַ האָט זיך ניט געקענט באַרויִקן און ווייטער גערעדט, איבערגעחזרט די רייד:

— ווי האָט דאָס גאָט דערלאָזן? ווי אַזוי איז דער מענטש אַזוי נידעריק געפאַלן? די דייטשן זיינען געווען פרעמדע, אָבער מיר, די אייגענע, וואָס האָבן געלעבט צוזאַמען...

די מאַמושאַ האָט מיטן קאָפּטיכל געווישט די אויגן, און פלוצעם, ווי זי וואָלט זיך אַוועקגעטראָגן צוריק צו יענער נאַכט, מיט טיפן אַנגסט געזאָגט:

— איך ווייס ניט וווּהין זי איז אַוועק. אַוועק אויף אייביק... דיך האָבן זיי געהאָדעוועט ווי זייער קינד. איך האָב דיך געטוליעט צו מיין משפחה. און אַז איסידאָראַ האָט זיך פאַרליבט אין דיר, בין איך געווען צופרידן. איך האָב דיך שטענדיק ליב געהאַט ווי מיין אייגן קינד. אפשר... — האָט זי זיך אויף אַ וויילע פאַרטראַכט, — אפשר האָב איך געדאַרפט שטאַרבן און מיטנעמען מיט מיר דעם סוד. איך האָב דאָס ניט געקענט טאָן... דיין מאַמען האָט מען גערופן שיינדלאַ. איך זע זי שטענדיק פאַר מיינע אויגן — אַ שיינע, מיט בלויע אויגן...

די אַלטע האָט טיף אָפּגעאָטעמט און אַ זאָג געטאָן:

— איצט איז מיר לייכטער...

— מאַמושו, מיר איז איצט שווערער, איך בין אָבער צופרידן וואָס דו האָסט מיר דערציילט...

די אַלטע האָט געגלעט מאַריִעס הענט. — איך וועל קיינעם גאָרניט זאָגן... לאָמיר פאָרן אַהיים. אַ סך מאָל דערמאָן איך זיך דיין טאַטנס נאָמען, און איצט האָב איך פאַרגעסן... דער קאָפּ איז שוואַך... איך וועל זיך דער־

מאָנען. איסידאָרען וועל איך זאָגן, אַז איך האָב זיך באַטראַכט, אַז איך דאַרף נאָך ניט קיין גלח...

*

מיט אַ צייט צוריק האָט אַ מיטליאָריקע שטאַלטנע פרוי אָנגעקלאַפט ביי די קופערמאַנס אין טיר אויפן דריטן שטאָק אין אַ הויז אויף אַ תל־אָביבער גאַס. אַן עלטערע פרוי מיט אַ גרויען קאָפ האָט האַלב געעפנט די טיר און אַרויסגעקוקט:

— מעג איך אייך פרעגן פון וואַנען איר שטאַמט? — האָט די מיטליאָריקע פרוי מיט אַ ציטערדיק קול געפרעגט אין פויליש.

— פון פוילן, אַ שטעטל ניט ווייט פון ביאַליסטאָק.

די פרוי הינטער דער טיר איז געוואָרן דרייסטער. זי האָט זיך צוגערוקט נענטער צו דער אָפענער טיר און מיט אַ טיפן בליק אָנגעקוקט די גרויע פרוי.

— איז אייער נאָמען שיינדל?

— יאָ! יאָ! — — —

סילועטן

ווייסע שנייוואָלקנס אויפן מערב־האָריזאָנט האָבן זיך באַוועגט ווי סילועטן פון מתים. סטאַניסלאַוו האָט אָפּגעקערט די אויגן און געקוקט צום פערד, וואָס האָט טריט ביי טריט געטאָפּטשעט אין דער בלאָטע פון צעגאַנגענעם שניי, געקוקט צום בלאָטיקן וועג. סטאַניסלאַוו איז געווען צו גאַסט ביי זיין עלטסטן ברודער אין נאָענטן דאָרף. שוין יאָרן ווי ער האָט אים ניט געזען. ער איז געפאָרן זיך זען מיטן ברודער און זיך צעשטרייען פון די אומעטיקע מחשבות וואָס מאַטערן אים.

— מיין ברודער דאַרף שוין זיין אַ זיבעציקער... — האָט ער זיך געטראַכט, — אפשר נאָך מער, ער איז זיבן יאָר עלטער פון מיר. ס׳איז געווען נאָך אַ ברודער צווישן אונדז — איך געדענק אים גוט — איז ער אומגעקומען אין דער מלחמה מיט די באָלשעוויקעס. מיין ברודער האָט ניט ליב צו רעדן וועגן זיין עלטער, אַלטע מענטשן האָבן ניט ליב צו רעדן וועגן יאָרן...

זיינע אויגן זיינען געפאַלן אויפן פאַרשנייטן ייִדישן בית־עולם. ער האָט דערזען די בערגלעך, וואָס האָבן אַרויסגעסטאַרטשעט פון דער ערד און צוגעדעקט לעבנס, פאַרגאַנגענע לעבנס... אַן אומרו האָט אים באַפאַלן. ער האָט דערזען די ווייסע סילועטן, ווי זיי וואָלטן שוועבן איבער די פעלדער, ווי זיי וואָלטן זיך אַראָפּלאָזן פון די הייכן צום בית־עולם און זיך ציִען צום וועג, צום שטעטל.

פּלוצעם איז אים איינגעפאַלן, אַז אפשר איז העלענע אַוועק אַזוי גיך פון דער וועלט, ווייל ער ווינט אין אַ פרעמד הויז... ניט איין מאָל האָט העלענע דאָס איבערגערעדט און דערמאָנט מיט באַדויער און ווייטיק די פריִערדיקע באַלעבאַטים... אַלץ, וואָס ער האָט איבערגעלעבט פאַר די לעצטע פופציק יאָר, איז אים אין איין מינוט צוריקגעקומען אין געדאַנק, ביים דורכפאָרן דעם האַלב צעשטערטן בית־עולם פון שטעטל, מיט די אַראָפּגעריסענע שטעכיקע דראָטן. ער האָט דערפילט אַ שטאַרקן ווייטיק אין די שלייפן, ווי זיי וואָלטן זיך שפּאַלטן ווי קלעפּקעס פון אַ צעטריקנט פאַס. ער האָט געהאַט אַ פאַרלאַנג

אַראָפּצוגיין פון וואָגן, זיך זעצן אויף די קני און שרייען, שרייען.

סטאַניסלאַוו אָלשעווסקי האָט זיך אין גאַנצן געביטן זינט ער האָט איבערגעלעבט יענע שרעק ביים דורכפאָרן דעם ייִדישן בית־עולם, אַ שטייפקייט, אַ משׂא, ווי עפּעס וואָלט געדריקט אויף זיין מוח. ער האָט זיך מער פון דעם געפיל ניט געקענט באַפרייען. דער רעדעוודיקער סטאַך איז פאַרשטומט געוואָרן, פאַרגליווערט אין זיינע טראַכטענישן.

דער אַלטער סטאַך געדענקט זייער גוט די ייִדן פון שטעטל. ער געדענקט אַ סך ביי די נעמען. ער געדענקט ווי דאָס שטעטל האָט אויסגעקוקט מיט יאָרן צוריק. ער געדענקט די מאַרקטעג, ער האָט דאָך געוווינט ביים אַריינפאָר צום שטעטל. ער איז דאָך אַ שטעטלשער, אַ מיעשטשאַנין. ער געדענקט זרחן, ביי וועמען מען האָט איינגעקויפט די פלעשער שנאַפּס און שליוואַק צו זיין חתונה. ער געדענקט די שמידן, דריי ברידער, ביי וועמען זיין שווער האָט באַשטעלט פאַר אים אַ נייעם וואָגן. ער האָט איין מאָל געזען דעם רב פון שטעטל, מיט דער ברייטער גראָלעכער באָרד און האָט קיין מאָל ניט פאַרגעסן זיין הויכן שטערן און ליכטיק פּנים. נאָר מער פון אַלע קען ער ניט פאַרגעסן שמואל דעם שניידער, וואָס האָט גענייט זיין חתונה־אַנצוג.

שמואל דער שניידער מיט די שמייכלענדיקע, קלוגע אויגן. „סטאַך, האָסט אַ שיינע כּלה”, האָט ער אים געזאָגט. אָט איז ער ביים פּאַרקאַן פון ייִדישן בית־עולם. ער האָט דערהערט ווי מען רופט אים. ס'האָט אָפּגעהילכט זיין נאָמען: „סטאַך, סטאַך!” אויפן צעטראָטענעם בית־עולם מיט צעריסענע שטעכיקע דראָטן האָט ער דערזען ייִדן... מאָטקע דעם שניט־סוחר, די שמידן, שמואל דעם שניידער, נאָך, נאָך ייִדן פון שטעטל. אַ קעלט איז אַדורך איבער זיין גאַנצן גוף. „איך וווין אין שמואל דעם שניידערס היים... ער האָט גענייט מיין חתונה־אַנצוג...”

סטאַניסלאַוו אָלשעווסקי האָט דערזען ווי שמואל דער שניידער שאַרט זיך אַדורך דורך די שטעכיקע דראָטן און גייט צום בריקל פון דעם הינטערשטן פירהויז, ווי ער עפנט אָן שוועריקייטן די קיכטיר און שאַרט זיך אַריין אין צימער, ווּ ער שלאָפט. סטאַך האָט אים דערזען אין ווינקל פון צימער און זיך פונאַנדערגעשריגן מיט באַנומענע קולות: „שמואלקע! שמואלקע, איך בין דאָס ניט געווען. איך האָב קיינעם ניט געהרגעט. איך וווין דאָ

ווייל אונדזער הויז האָט זיך אָפּגעברענט. ווי קומסטו דאָ? שטייסט אין ווינקל, איך זע דיך, דו ביסט דאָ. זיי האָבן דיך דערהרגעט, וואָס האַלטסטו אין דער האַנט? אַ חלף? דער חלף וואָס דער שוחט פלעגט שעכטן אין בוינע, איך האָב דאָך געזען! איך האָב געזען, מיר האָבן דאָך געוויגט ביים אַריינפאָר צום שטעטל״. סטאַך פילט ווי שמואל דער שניידער דערנענטערט זיך צו אים און אַ באַנומענער האָט ער זיך צעשריגן: „געוואַלט! געוואַלט! ראַטעוועט!״

דער זון און זיין ווייב מאַינקע האָבן זיך אויפגעכאַפּט און דערשראָקענע זיך געלאָזט צום טאַטנס צימער. דער אַלטער סטאַך איז געלעגן אַ צעשויבערטער, מיט אַרויסגעסטאַרטשעטע אויגן און שווער געאָטעמט.

— טאַטע — האָבן ביידע אַרויסגערעדט פאַר איין מאָל — טאַטע, וואָס איז געשען? מען איז געגאַנגען גנבענען?

דער אַלטער האָט זיי אַ ווײלע אַ שווייגנדיקער אָנגעקוקט.

— טאַטע, וואָס איז געשען?

דער אַלטער האָט פאַרמאַכט די אויגן פאַר שרעק. איר זעט ניט? אין ווינקל, דאָרטן — שמואלקע מיט אַ חלף... סטאַשעק, ראַטעווע, ראַטעווע מיך, דיך, דיינע קינדער! מיר וועלן דאָ אַלע אומקומען. הער וואָס ער זאָגט: אַז מיר האָבן אים געהרגעט און געירשנט. הערט. אָט שרייט ער דאָך:

— גייט אַרויס פון מיין היים! אַרויס! אַלע. ס'איז אַ ירושה פון מיין טאַטן, ער האָט זיין לעבן אַריינגעלייגט אין דער שטוב.

— ווו איז מיין שניידערטיש? ווו איז מיין שער?

— סטאַך, מיין זון, ראַטעווע זיך. נעם מיך מיט. איך וויל דאָ מער ניט וווינען, ס'איז זיין היים. — איך האָב אַלע יאָרן גענייט פאַר דיין טאַטן די ווינטער־פוטערס, דיינע בורקעס. איך האָב גענייט דיין חתונה־אָנצוג. דיין טאַטע האָט נאָך ניט באַצאָלט. איצט האָסטו פאַרכאַפּט מיין היים! אַרויס!

דורך די פאַרטונקלטע שויבן האָט אַ לייכט געטון אַ שטאַרקער בליאַסק. ס'האָט אַ בליץ געטון. ווי דער עכאָ פון דונער האָט זיך דערהערט אַ שאַרף שניידיק קול: „מיר וועלן אייך קיין מאָל ניט מוחל זיין!״. דער אַלטער אָלשעווסקי האָט אַ וואַנזיניקער אַ כאַפּ געטון מיט זיינע אָדערדיקע הענט די פאַרבליבענע גראָע האָר אויפן קאָפּ, ער האָט זיך אַראָפּגעזעצט אויף די קני און שטיל געמורמלט:

— זיי מוחל, זיי מוחל, שמואלקע.

דאָס גאַנצע געזינד איז שוין געווען אין שטוב. אַלע האָבן זיי געקוקט אויפן ווינקל, ווו סטאַניסלאַוו האָט געזען שמואל דעם שנײַדער. זיי האָבן אָנגעקוקט דעם אַלטן סטאַך מיט אויסגעראַטשעטע אויגן און דערשטויגטע געשוויגן. דער אַלטער האָט זיך אויפגעהויבן פון דער ערד. די צעשויבערטע האָר זענען געשטאַנען שטעכיקע ווי בײַ אַ יאָזש. ער האָט זיך אַ וואַקל געטאָן אויף די פיס, ס'האָט אויסגעקוקט ער גייט פאַלן, נאָר פּלוצעם האָט ער זיך אַ ריס געטאָן פון אָרט און געלאָפן צו דער פאָדערשטער טיר פון שמואל דעם שנײַדערס פירהויז און אַרויסגעלאָפן אויפן גאַס. דאָס הויזגעזינד איז געשטאַנען און ניט געוווּסט וואָס צו טאָן. דער זון מיט זײַן ווײַב האָבן אָנגעהויבן נאָכלויפן אים וויינענדיק. דער אַלטער סטאַך איז געלאָפן באַרג־אַראָפּ צום טײַך...

— וואָס איז געשען? — האָבן מענטשן געפרעגט נאָכלויפנדיק פאַרוווּנדערט. — וואָס איז געשען — ווו לויפט מען?

— שמואלקע דער שנײַדער, שמואלקע איז צוריקגעקומען. ער האָט אויפגעוועקט דעם טאַטן און אים אַרויסגעטריבן. דאָרטן לויפט ער צום טײַך.

ס'איז אָנגעקומען דער סאָלטיס, דער פּשאָדאָווניק מיט אַ פּאָר משרתים. פאַרוווּנדערטע.

— קומט, לאָמיר אַרײַנגיין אים אַרעסטירן, דעם זשידאָווסקי דוך!

— ווו זעסטו דאָ אַ ייִדן? אַווו? אַווו? — האָבן זיי געמורמלט נאָכן אַרײַנגיין.

— אין ווינקל, אין ווינקל, — האָט עמעצער געברומט.

— ניטאָ קיינער.

— מײַן זיידע האָט אים געזען, מיר אַלע האָבן אים געזען, איך וועל דאָ שוין מער ניט וווינען.

איבערן וועג דעם נאַסן פון צעגאַנגענעם שניי, אין מיטן פון אַלטן מאַרק, האָבן זיך בײַם אויפגאַנג פון טאָג געשלעפּט צעשראָקענע אײַנוווינערס מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ, צום טײַך. אַלע האָבן געוווּסט, אַז שמואל דער שנײַדער איז צוריקגעקומען צו זײַן הויז אויפן אַלטן מאַרק.

צווייטער טייל

קובאַ - מיין צווייט היימלאַנד

שול־חברים

די שיף האָט געלאַנדעט אין האַוואַנער פאָרט אין אַ זונטיק פאַר טאָג. לייבל איז שוין געשטאַנען אויפן דעק פון גאָר פרי און אַראָפּגעקוקט צו דער שטאָט, וואָס האָט זיך אַלץ מער דערנענטערט. אַ פייער־פלאַמיקע זון האָט באַגאָסן מיט ליכט די אַלטע בנינים און זיי צוגעגעבן גלאַנץ. דער אומרו, וואָס האָט אים געמאַטערט די אַלע טעג, זייענדיק אויפן שיף, וואָס האָט זיך געגליטשט איבער די כוואַליעס פון אָן־סופיקן ים, האָט זיך ביים קומען צום ברעג פאַרשאַרפט. ער האָט דערפילט ווי דער וועג וואָלט אויסגערונען און ער ווייסט ניט ווּ ווייטער צו גיין. „שוין אָנגעקומען... צו וועמען?” דער שיפדעק וועט זיך באַלד אַרויסגליטשן פון אונטער זיינע פיס און ער וועט בלייבן אויפן וואַסער...

ער האָט אויפגעזוכט אין קעשענע דאָס פּאַפּירל מיטן פאַרשריבענעם אַדרעס פון הערשל קאַנער, זיין שול־חבר. הערשלס מאַמע האָט ניט געהאַט קיין גרויסן חשק צו געבן לייבלען דעם אַדרעס... „ער ווייס אַפילו ניט אַז איך קום”, ער האָט זיך דערמאָנט, אַז ער מיט הערשלען האָבן אין קלאַס קאָנקורירט פאַרן ערשטן אָרט אין מאַטעמאַטיק. דער לערער מיטן גרויסן פליך, מיט דער איינגעבויגענער פלייצע ווי אַ קרומע צווייג, דער אַלטער בחור, פלעגט קוקן אויף ביידע און וואַרטן ווער פון זיי, פון די צוויי פעיִקסטע אין קלאַס, וועט פריִער אויפהייבן די האַנט.

ווער ס'איז אַליין ניט דורכגעגאַנגען דעם נסיון, ווער ס'איז אַליין ניט געשטאַנען אויפן שוועל פון אַ פרעמד לאַנד, אָן אַ שפראַך, אָן אַ פאַך און אָן אַ גואל, וועט ניט באַגרייפן דעם עלנט און די אומבאַהאָלפנקייט וואָס באַהערשט אַזאַ איינזאַמען פאַסאַזשיר אין יענעם מאָמענט.

הערשל קאַנער, לייבלס חבר, איז שוין געווען אין האַוואַנאַ עטלעכע יאָר. הערשלס טאַטע — אַ תּבואה־הענדלער — האָט אים „אַריבערגעפעקלט” איבער דער דייטשישער גרענעץ באַלד נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. ביי לייבלען איז דאָס ניט אָנגעקומען אַזוי לייכט. זיין טאַטע האָט געשריבן

צו אַ פעטער, אַז לייבל וועט מוזן גיין דינען ווי אַ זעלנער, אויב ער פאָרט ניט אַרויס באַלד. פון לייבלס עלטער־פעטער, וואָס האָט געאַרבעט אין אַמעריקע אין אַ שוכפאַבריק, איז געקומען אַ פריינדלעכער ענטפער, אַז ער וועט זען קריגן אַ הלוואה אין אַ באַנק און העלפן ראַטעווען לייבלען. אָבער צי דער עלטער־פעטער האָט ניט געאיילט נעמען די הלוואה, צי די באַנק האָט זיך ניט געאיילט צו געבן די הלוואה, — לייבל איז דערווייל אַוועק דינען אין דער פוילישער אַרמיי און אַז מען דינט שוין, איז שוין גאָר אַן אַנדער זאַך... דעמאָלט דאַרף מען שוין דעזערטירן פון דער אַרמיי און די געפאַר איז אַ סך אַ גרעסערע. איז שוין בעסער אָפדינען...

פון פעטער איז ענדלעך אָנגעקומען די הונדערט דאָלער אויף דער שיפקאַרטע — אָבער לייבל איז אַוועקגעפאָרן ערשט נאָכן אָפדינען.

איבערגעשלאָפן אַ הייסע נאַכט אין אַ האָטעלכל ביים פאָרט איז לייבל אַוועק זוכן זיין חבר. ס׳איז אים אָנגעקומען לייכט צו געפינען די גאַס און דעם נומער. וועמען ער האָט געפרעגט האָט אים פאַרשטאַנען און אָנגעוויזן. ווייזט אויס אַז אַלע ווייסן ווו די גאַס געפינט זיך. אַז ער איז צוגעקומען צום הויז און דערזען, אַז דער נומער הענגט איבער אַ גרויסער אָפענער טיר, אַ טיפע קראָם מיט אַ סך אָנגעצונדענע לאָמפן, פאַרלייגטע פאָליצעס מיט סחורה, אין מיטן קראָם — קאַסטנס אָנגעשטעלטע איינס אויפן צווייטן, איז אים געווען שווער צו גלייבן אַז דאָ וווינט זיין חבר הערשל. ס׳קען דאָך ניט זיין... דער ספק האָט אים געטריבן צו זוכן עפעס אַ זייטיקן אַריינגאַנג, צי אַן אויבערשטיבל. ניטאָ! ווו קען דאָ וווינען הערשל? לייבל באַטראַכט דעם גרויסן שילד וואָס הענגט איבערן אַריינגאַנג. ער לייענט איבער די קלאָרע אותיות „לאַ נועוואַ קובאַ״ (די נייע קובאַ). דאָס איז דאָך אַ גרויס געשעפט...

ער האָט זיך אַרומגעדרייט הין און צוריק, האָט עטלעכע מאָל שאַרף אַריינגעקוקט — אפשר וועט ער דערזען אַ באַקאַנט פנים. ס׳דרייען זיך אַרום מענטשן אין קראָם, מען טראָגט אַרויס סחורה צו די משׂא־אויטאָס, נאָר דאָס פנים, וואָס לייבל זוכט באַווייזט זיך ניט... ווען ער קען די שפראַך וואָלט ער זיכער אַריין און געפרעגט — ער איז ניט קיין שעמעוודיקער. נאָר אין דער פרעמד, אָן אַ שפראַך איז ער עפעס געוואָרן געפאַלן ביי זיך... ס׳האָט אים גענאָגט אין האַרצן און אויסגעזויגן די זיכערקייט.

ער איז אַריבער אויפן קעגנאיבערדיקן טראָטואַר בײם ראַנד פון קלײנעם פאַרק, געוואַרט פאַר אַ װײל... אפשר? און זיך אָנגעהויבן אַװעקשאַרן פון דעם הויז מיט דעם אײנציקן נומער. „דאָ װױנט ניט הערשל, ס׳קען ניט זײן...״. אַ ביטער געפיל האָט אים באַהערשט: „אפשר האָט זײן מאַמע מיר ניט געגעבן דעם ריכטיקן אַדרעס?.. אפשר אַ טעות?..״ די אײנציקע האָפענונג האָט גענומען אויסרינען... ער קוקט אויף די בײמער אין פאַרק און זעט אַנדערע בײמער װאָס ליגן ערגעץ װײט... װוּ ער האָט געקענט יעדעס װעגעלע און שטעגעלע. ער קוקט אַ מידער אויף די הילצערנע בענק און ס׳גיט אים אַ ציִ זיך אַװעקצוזעצן.

פון קלויסטער, װאָס שטײט בײם ראַנד פון פאַרק, דערטראָגט זיך אַ גלאָקן־געקלאַנג. לײבל הײבט זיך אויף און גײט צו דעם אָפענעם טויער פון קלויסטער. ער קומט צו צום אַרײנגאַנג און בלײבט שטײן. „װוּ גײסטו? — האָט עפעס אַ שלאָג געטאָן אין מידן קאָפ, — גײ אַרײן אויף דעם נומער װאָס דו האָסט געזוכט, גײ אַרײן און פרעג, פרעג זיך אויפן נאָמען... זײ װעלן דיך פאַרשטײן...״

לײבל האָט זיך צוריקגעקערט, ער גײט צו דער אָפענער טיר, צום נומער... אויפן טראָטואַר שטײען צװײ מענטשן. לײבל גײט אַראָפ פון טראָטואַר זײ אויסצומײדן און קוקט אַרײן אין זײערע פגימער.

— הערשל! — האָט לײבל אַ געשרײ געטאָן, — הערשל, איך זוך דאָך דיך אַרום!

— לײבל, װען ביסטו געקומען? האָסט ניט אָנגעזאָגט, האָסט ניט געשריבן! װעסט מיר אַנטשולדיקן, — זאָגט הערשל צום מאַן מיט װעלכן ער האָט גערעדט, — ס׳איז מײנער אַ לאַנדסמאַן, אַ שול־חבר. קום, לײבל, קום אַרײן צו מיר!

לײבל קוקט אויף דער קראָם, קוקט אויפן נומער. „פאַר װאָס האָב איך ניט געגלײבט מײנע אײגענע אויגן?״

— קום אַרײן!

לײבל קוקט זיך אַרום. ס׳איז אים הײס אין דער מאַרינאַרקע. ער װאָלט זיך װעלן אָפשפּיליען, נאָר שוין עטלעכע טעג װי ער האָט ניט געביטן די העמד. ער װישט דעם שװײס מיטן האַנט, מיטן אַרבל...

— הערשל, דו אַרבעטסט דאָ?

— סעניאָר ענריקע, סעניאָר! — עמעץ רופט אַוועק הערשלען.

— וואַרט, וואַרט, איך קום שוין צוריק!

פון אַ צווייטן זייט רופט מען: סעניאָר ענריקע!

„ער איז שוין ניט מער הערשל". ער באַטראַכט אים — זיין ווייסע געפרעסטע העמד, דעם קאָלירטן שניפּס, די געפּרעסטע הויזן. לייבל גיט אַ קוק אויף זיך — אויף זיינע צעקנייטשטע קורצע הויזן און דערפילט זיך קליין און געפאַלן. ס'ווערט אים שווער צו שטיין. ער שפּאַרט זיך אָן אַ קאַסטן סחורה, פּרווט זיך אַרומקוקן, ער וויל פאַרשטיין וואָס דאָ קומט פאָר. ווו איז הערשל זיין שול־חבר? וואָס איז געוואָרן פון דעם אַמאָליקן נאָענטן חבר?

ער דערמאָנט זיך די יאָרן ווען זיי זענען געווען צוזאַמען, און נעבן זיי נאָך אַ חברטע, פייגעלע. מ'האָט זי באַטראַכט ווי הערשלס מיידל... אָט איז הערשל צוריקגעקומען.

— ס'דאַרף דיר זיין הייס, קום אַריין וועל איך דיר קויפן אַן אַנצוג, אַ העמד.

— מען דאַרף ניט... מען דאַרף ניט... לייבל דערפילט זיך אומבאַקוועם, ער קאָרטשעט זיך איין. דער געדאַנק אַז מען גייט אים שענקען שטעכט אין זיין גוף ווי מיט נאָדלען, — מען דאַרף ניט, דערווייל קען איך גיין אין דער מאַרינאַרקע!

— וואָס רעדסטו? ווו וועסטו אַרומגיין אין דער בורקע, וועסט דאָך דאָ צעשמאָלצן ווערן. קום!

הערשל פירט אים אַריין אין אַ געשעפט אַנטקעגן און זאָגט צום מאַן וואָס שטייט אַ פאַרטראַכטער:

— שמילקע, פּאַס אים אָן אַ גוטן אַנצוג און גיב אים אַ שיין העמד, אַ ווייסע.

— סי! (יע) סעניאָר ענריקע, אַזוי ווי איר זאָגט.

— וואַרף אַרויס די מאַרינאַרקע! קום אַריין צו מיר!

לייבל לאָזט זיך מעסטן דאָס רעקל, די הויזן — ער שטייט ווי אַ פאַרגליווערטער, ווי ער וואָלט אין גאַנצן ניט געווען דערביי. „אַז איך דאַרף דאָס

ניט, אַז איך דאַרף ניט קיינעמס..." ער פילט, ווי עס שטיקט אים אין האַלדז...

ס׳געפעלט אים ניט וואָס אַן אומבאַקאַנטער מושטירט אים ווי אַ סאָלדאַט, נאָר ער שווייגט...

— ענריקע האָט געהייסן אַרויסוואַרפן!

— ניין! — האָט לייבל אַ געשריי געטאָן, ווי ער וואָלט אין דעם „ניין" אַריינגעגאָסן זיין גאַנצע פאַרביטערטקייט, — דאָס האָט מען דאָך מיר געמאַכט פאַרן אָוועקפאָרן, מיין טאַטע דאַרף נאָך פאַר דעם באַצאָלן דעם שניידער! וואָס רעדט איר אַרויסוואַרפן...

דער יונגערמאַן האָט איינגעפּאַקט די מאַרינאַרקע אין אַ קאַרטאָן־קעסטל און געוויזן לייבלען ווו ער דאַרף גיין.

— ווי רופט איר אים, הערשלען?

— איר ווייסט ניט זיין נאָמען? איר זאָגט דאָך, אַז איר זייט זיינער אַ שול־חבר! ענריקע קאַנער — ער איז דער בעל־הבית פון „לאַ נועוואַ קובאַ" פון קאַנער־און־קאָמפּאַני.

לייבל איז געוואָרן נאָך מער צעטומלט. ווען ער איז אַריינגעקומען אין קראָם האָט אים הערשל באַטראַכט:

— איצט קוקסטו אויס ווי אַ מענטש... אַ פֿאָלנער מענטש... אַ פֿאָלנער מענטש! וואָס האָסטו אין פּעקעלע?

— מיין מאַרינאַרקע.

— ווילסט זיך ניט שיידן מיט איר? — האָט הערשל געשמייכלט.

לייבל האָט דערפילט אַז הערשל לאַכט פון אים, ס׳האָט אים ווײ געטאָן: „אין אַן אָנצוג ווערט מען אַ מענטש... אין אַ געשענקטן אָנצוג..."

— ווו ביסטו געשלאָפן?

— אין אַ האָטעל אין פּאָרט.

— האָסט דאָרט זאַכן? גיי ברענג זיי, וועסט בעסער שלאָפן אין האָטעל אויף מאָנסעראַטע. וואָס קלייבסטו זיך טאָן?

לייבלען האָט אָפּגענומען דאָס לשון. ער האָט אין געדאַנק איבערגעחזרט די פראַגע און געוואָלט פאַרשטיין וואָס הערשל מיינט.

— איך ווייס דען וואָס איך קלייב זיך צו טאָן?.. — האָט ער אַן אומ־

רויִקער זיך איינגעהערט צו זיין אייגענעם ענטפער און דערפילט, אַז ער איז ניט געקומען צו קיינעם... אַז ער האָט דאָ ניט קיין שול־חבר... און אַלץ איז פאַרזונקען אין אַ געדיכטן רויך...

ביידע חברים האָבן אַ ווײלע געשוויגן, ביידע האָבן געוואַרט אויף אַן ענטפער.

— ווייסט דאָך, מיין טאַטע איז אַ שוסטער, האָב איך אים לעצטנס צוגעהאָלפן... ער איז קראַנק.

— וועט מען דאַרפן קריגן אַ פלאַץ פון דער אַרבעט, — האָט הערשל טרוקן געענטפערט.

— גיי דורך אַמאַרגוראַ. ווייסט וואָס „אַמאַרגוראַ״ באַדייט ? די גאַס פון טרויער, פון ביטערניש. דעם נאָמען טראָגט די גאַס נאָך פון דער צייט פון דער אינקוויזיציע. גייענדיק דורך דער גאַס וועסטו באַמערקן אויפן ווינקל פון אַמאַרגוראַ און אינקוויזידאָר אַ גרויסן גרינעם צלם. אינקוויזידאָר רופט מען די גאַס, ווייל דאָרט האָט געוווינט דער אינקוויזיטאָר, איז די גאַס אין אָנדענק פון דער אינקוויזיציע.

לייבל האָט אויסגעגליופעט די אויגן אויף הערשלען: — דאָ, אויף דעם אינדזל, האָט מען זיך אויך איזדיעקעוועט איבער ייִדן ?

— דער אינדזל האָט דאָך געהערט צו שפאַניע. ס'איז אָבער ניט באַקאַנט קיין איין אויסגעפירטער טויט־אורטייל אין קובאַ. — די ייִדן האָבן דאָ געהאָט אַ שטאַרקע מאַכט און געהאָט זייער אייגענע זעלבשוץ.

הערשלס רייד האָבן נאָך מער צערודערט לייבלען.

— פאַראַן גענוג אַנדערע נעמען פון גאַסן, וואָס דערמאָנען ייִדישע לײדן, פון דער שפאַניש־קאַטוילישער קירך־הערשאַפט. דערווייל גיי נאָכן פעקל...

— ניט קיין פעקל, אַ טשעמאָדאַן.

גייענדיק צו דעם האָטעלכל בכדי צו נעמען זיין טשעמאָדאַן איז ער געווען ווי פאַרשיכורט פון דעם אַלץ, וואָס האָט זיך אים פאַרלאָפן, ס'האָט זיך אים געמישט אין קאָפ. הערשל איז דער באַלעבאָס פון דעם געשעפט ? פאַר וואָס האָב איך אים ניט געפרעגט צי ער האָט פאַר מיר אַרבעט ? פאַר וואָס האָט ער דאָס ניט געזאָגט ? פאַר וואָס האָט ער געביטן זיין נאָמען ?

ער איז שוין ניט הערשל וואָס איך האָב געקענט... איך וואָלט קיין מאָל ניט געביטן מיין נאָמען, מיין זיידנס נאָמען.

אָט איז דער גרינגער צלם, וועגן וועלכן הערשל האָט גערעדט. ער שטייט דאָ פּנים אל פּנים מיט טרויעריקע דערמאָנונגען פון ייִדישער פאַרגאַנגענהייט. ער רעדט צו זיך: „אינקוויזיציע, דאָ אויפן אינדזל אויך. בין איך שוין ניט קיין נייער ייִד דאָ, בין איך אַ יורש פון אַלטע ייִדישע ליידן״.

*

אין די ערשטע מאָנאַטן פון יאָר איז די קובאַנער „צוקער סאָפּרע״ אין פולן גאַנג. דאָס איז די צייט פון שניידן די צוקעררערן, זיי מאָלן אין די גרויסע צוקער־פאַבריקן און זיי פאַרוואַנדלען אין צוקער.

לייבל האָט געקראָגן אַרבעט אין אַ שוך־פאַבריק. ער האָט זיך אַריינגעצויגן אין אַ צימער, וווּ ס׳האָבן געוווינט נאָך דריי עמיגראַנטן, זיך געקויפט אַ „קאָלומבינע״, אַן אייזערן בעטל מיט אַ דראָטענער נעץ אָנשטאָט אַ מאַטראַץ, און אָנגעהויבן אַ נייַ לעבן.

לייבל איז אַ מענטש, וואָס אַלץ אינטערעסירט אים. ער וויל באַגרייפן אַלץ, וואָס עס קומט אויף פאַר אים און אַלץ איז אַזוי נייַ און אַנדערש...

די גאַסן אין דער שטאָט זיינען אינעם רוב אויף נעמען פון הייליקע — סאַן איסידראָ (דער הייליקער איסידראָ), סאַן איגנאַציאָ, סאַן ראַפאַעל, סאַן כאָסע, סאַנטאַ מאַריאַ. ביי אונדז ייִדן, — טראַכט ער — איז פאַראייביקן אַ נאָמען פון אַ מענטשן דאַרף עס זיין נאָך אַ רבין, אַ רבינו, אַ לערער, אַ וועגווייזער, אַ געזעץ־געבער. ביי די קריסטן דאַרף מען זיין אַ בעל־מופת. מיר פאַרהייליקן ניט קיין בשׂר ודם, קיין מענטשן. אונדזער אויסלייזער פון שקלאַפעריי איז משה רבינו. מיר פאַרהייליקן נאָר דעם וועלט־ און מענטשבאַשעפער — „הקדוש ברוך הוא״.

לייבל איז אַ טראַכטנדיקער מענטש, זיין מוח רוט ניט. ער באַנעמט און באַטראַכט אַלץ וואָס ער באַמערקט אין דעם נייעם לאַנד. ער טראַכט און שאַצט אָפּ די געשעענישן אין דער וועלט און צו וואָס זיי פירן. — — ער באַגרייפט, אַז ער איז דאָ ניט קיין צופעליקער ייִדישער אימיגראַנט, אַז דאָ האָבן שוין ייִדן געלעבט און געליטן פאַר זייער גלויבן אַ סך יאָרן

פאַר אים... ער קוקט אויפן צוגעקלאַפּטן שילדל אויפן ראָג פון זיין גאַס וווּ ער וווינט „פּיקאַטאָ”. „פּיקאַטאָ” איז דאָך אַ שאַנדסלופּ. צום סלופּ פלעגט זיין צוגענאָגלט אַ ברעט מיט דריי אויסגעשניטענע לעכער. דאָס גרויסע לאָך איז דורכצושטופּן דעם קאָפּ, און די צוויי קלענערע — די הענט. אויף דעם שאַנדסלופּ האָבן די קריסטלעכע גייסטלעכע הערשער אויסגעשטעלט די זינדיקע צו שאַנד אין דער עפנטלעכקייט, צו אויסלאַכעריי פאַרן המון. דער נאָמען איז אַ דערמאָנונג פון דער אינקוויזיציע. די דערמאָנונגען ווייטיקן זיין האַרץ. ער דערפילט זיך ווי דער יורש פון יענע געפייניקטע, ער דערפילט אין זיך דעם ווייטיק פון פאַרגאַנגענע ייִדישע דורות. אומעטום האָט אונדזער טראָט דערגרייכט, אומעטום האָט אונדזער בלוט באַנעצט די ערד.

צוזאַמען מיטן ווייטיק דערפילט לייבל אַ צופרידנקייט: אָבער מיר זיינען ווייטער דאָ! ער דערפילט אַ נאָענטקייט, אַ ליבשאַפט צום נייעם פרייען לאַנד.

לייבל באַטראַכט דעם געבוי פון די אַלטע הייזער מיט די גרויסע אייזערנע פאַרקראַטעוועטע פענצטער, וואָס זעען אויס ווי קאַזאַרמעס. ער דערפרייט זיך ווען ער דערזעט אַ הויז געדעקט מיט דאַכלקעס, דאָס דערמאָנט אים אָן שטעטלשע דעכער. אין צענטער פון שטאָט — די גרויסע מויערן זיינען מאָדערן, נאָר צווישן איין מויער און אַ צווייטן פאַרוואַלגערט זיך אַן אַלטער איינשטאָקיקער „סאָלאַר” — אַן איינשטאָקיק אַלט גרויס הויז, וווּ ס׳וווינען צענדליקער פאַמיליעס, אין יעדן צימער אַ משפחה מיט קינדער. ביי אַ סך אַזעלכע „סאָלאַרן” האָט מען איבערגעמאַכט דעם פראָנט און פאַרוואַנדלט אין אַ קראָם, אַ בעקעריי, אָדער קאַפעהויז.

אין אַ זונטיק פאַרנאַכט האָט זיך לייבל אַרויסגעלאָזט צום צענטראַל־פּאַרק. אַן אַרבעטער אין פאַבריק האָט אים געזאָגט ער זאָל גיין זען די „קאַמפּאַרסאַס”. לייבל האָט קיין מאָל ניט געהערט דעם נאָמען און ניט געוווּסט וואָס דאָס באַדייט. אָבער, דאָס וואָס ער האָט געזען האָט אים איבערראַשט און צעטומלט... ער וואָלט זיך עס גאָר קיין מאָל ניט פאָרגעשטעלט. טויזנטער און טויזנטער מענטשן זינגען און טאַנצן. ביידע, די טענץ און דער געזאַנג, דריקן אויס אַ געמיש פון מענטשלעכע געפילן, פון רעליגיעזן עקסטאַז, פון סעקסועלן פייער, פון אומעט וואָס הויערט אין מענטשן פון דורות

געפייניקטע און פאַרקויפטע פאַר שקלאַפן, אָפגעריסענע פון זייער שטאַם און היים, פאַרוואָגלטע אונטערן יאָך פון ווייסע הערשערס.

די טענץ קומען פאָר אין צענטער פון שטאָט, אויף פראַדאַ־גאַס, און אין צענטראַלפאַרק. דאָס איז דער העכסטער אויסדרוק פון אַפראָ־קובאַנער קונסט. די מאַסע רייסט זיך טאַנצנדיק פאָרויס און טרעט צוריק... ווי די מאַסע וואָלט זיך וועלן באַפרייען פון קייטן, זיך באַפרייען פון פאַרקנעכטונג. ——— דער מאַרש פאָרויס דערמאָנט אָן דער העלדישקייט פון די סיבאַנייער, די ערשטע איינוווינערס פון אינדזל, די געבוירענע אינדירענעס, וואָס האָבן געקעמפט קעגן די אַריינדרינגלערס מיט מוט. דו פילסט דעם שטאָלץ פון אָפשטאַם, באַווירקט פון שפאַנישער נאָסטאַלגיע, פון שפאַנישע מעלאָדיעס, פון שפאַנישער בענקשאַפט. ——— דריי קולטורן האָבן זיך צונויפגעגאָסן און כישופן מיט זייער געמיינזאַמען אויסדרוק...

לייבל שטייט אָן איבעראַשטער פאַר דער שיינקייט און דערהויבנקייט פון דעם ספעקטאַקל. ער איז אַזוי אָפגעשטאַנען שעהען און אַריינגעזאַפט יעדן אויפטריט, יעדן טאָן און באַוועגונג. שפעט ביי נאַכט איז ער אַוועק פון דאָרט אָן אינערלעך צעפלאַמטער. ———

*

איין פרימאָרגן איז לייבל געזעסן מיט אַן אַראָפגלאָזטן קאָפ איבער אַ שוך און געשאָבן אַ זויל. האָט עמעצער ביים טיר אַ רוף געטאָן זיין נאָמען:

— לייבל, אַ מאַן פרעגט זיך אויף דיר!

„ווער קען דאָס זיין?". ער איז צוגעגאַנגען צום טיר און דערזען הערשלען. ער האָט זיך דערפילט אומבאַקוועם מיט דער פאַרשוויצטער העמד אויף זיין לייב, מיט די אויסגעשמירטע שוואַרצע הענט, די שניטן אין די פינגער... „וואָס איז ער געקומען?"

— וואָס מאַכסטו, לייבל? ביסט מיך ניט געקומען זען.

לייבל האָט אים אָנגעקוקט.

— איך בין דיר געקומען לאַדן אויף מיין חתונה!

לייבלען האָט עס אַ ברי געטאָן. ער האָט אים שאַרף אָנגעקוקט.

— איך בין דיר געקומען לאַדן אויף מיין חתונה, — האָט הערשל איבערגעחזרט.

— איך האָב דיך געהערט.

— גיב מיר דיין אַדרעס, איך וועל דיך שיקן נעמען מיט מיין שאָפער.

— איך ווייס ניט...

— אַן אַנצוג האָסטו ?

— יאָ, אַן אַנצוג וואָס דו האָסט מיר געשענקט. איך האָב אים קיין מאָל ניט אָנגעטאָן, ווו איך גיי קען איך גיין אין אַ העמד.

— דו האָסט זיך אין גאַנצן דערווייטערט פון מיר, ביסט קיין איין מאָל ניט אַריינגעקומען צו מיר.

— האָסט פאַרגעסן אונדזער ערשטן שמועס. ווען דו האָסט פאַר מיר וואָס צו טאָן, וואָלסטו מיך געזען אַלע טאָג...

— ביסט אפשר גערעכט...

— פאַר וואָס אפשר ? איך האָב געגלייבט, אַז איך וועל טרעפן מיין שול־חבר.

— איך בין דיך געקומען בעטן אויף מיין חתונה, וואָרפסטו מיר אַלץ אין פנים. דו ביסט מיין איינציקער לאַנדסמאַן.

— הערשל, צו וואָס דאַרפסטו מיך ? איך בין דאָ שוין פינף מאָנאַטן, האָסטו זיך איצט דערמאָנט אָן מיר !

— גיב מיר דיין אַדרעס, איך וועל דיך קומען זען. איך וויל מיט דיר ריידן.

לייבל האָט אים אָנגעקוקט און דערזען דאָס פנים פון זיין שול־חבר. ער האָט אים פאַרשריבן דעם אַדרעס.

— דאַרפסט האָבן געלט ?

— ניין, איך דאַרף ניט. איך וויל דיר אָפּגעבן דיין אַנצוג...

— פאַר וואָס רעדסטו צו מיר אַזוי ?

— ווייל איך וויל ניט זיין קיין אָרעמער חבר.

— פאַר וואָס טראַכטסטו אַזוי ?

— און ווי קען איך טראַכטן אַנדערש ?

— זאָג מיר וואָס הערסטו פון דער היים. מיין מאַמע שרייבט מיר נאָר וועגן אונדזער משפחה. מער דערמאָנט זי ניט קיינעם.

לייבל האָט געשוויגן.

— טייבל שרייבט דיר ?

— וואָס פאַר אַ נאַרישע פראַגע. זי שרייבט אַלע וואָך. זי וועט אין גיכן קומען. איך האָב איר אַוועקגעשיקט אַ שיפסקאַרטע.

הערשלס פנים האָט זיך פאַראומערט.

— זי דערמאָנט אַ מאָל פייגעלען ? — ער האָט אָנגעקוקט לייבלען.

לייבל האָט ניט געענטפערט. זיי זיינען געשטאַנען אַ לאַנגע ווײַלע אויפן צעמענטענעם בריקל און שווייגנדיק זיך צעשיידט. לייבל איז געבליבן שטיין. ס׳איז אים שווער געווען אַריינגיין צוריק אין פאַבריק. „ער וויל וויסן צי טייבל דערמאָנט פייגעלען אין אירע בריוו. וואָס איז זיין באַבעס דאגה וואָס זי דערמאָנט. איך קען אים ניט באַגרייפן. ניט אַנדערש, אַז ענריקע איז ניט הערשל... ער פלעגט וואַרטן אויף איר זי זאָל אַרויסקומען פון איר שטוב, ניט געקענט ליידן וואָס יאַנקל האָט זי ליב. איצט וואַרט זי... אויף וואָס וואַרט זי ? ער געדענקט זי גאָרניט. איך וועל ניט גיין אויף זיין חתונה. ער איז מיינער גאָרניט...״

לייבל האָט דערשלעפּט ביז פאַר נאַכט, אָנגעטאָן דאָס העמד און אַוועקגעלאָפן צו ענריקען. ענריקע איז אים אַנטקעגנגעגאַנגען.

— וואָס איז געשען ?

— גאָרניט. איך בין דיר געקומען זאָגן, אַז איך וועל ניט קומען צו דיין חתונה. זאָלסט ניט שיקן מיך נעמען. איך וועל ניט גיין... איך וויל ניט...

הערשל האָט דערפילט וואָס עס קומט פאַר מיט זיין חבר, און פאַר וואָס ער איז אַזוי צערייצט. אַ ווײַל האָט ער געטראַכט, אפשר ריידן מיט אים, אים אויפקלערן. די צייט האָט אַלץ געענדערט. ער האָט זיך באַקענט מיט דעם מיידל... זי איז אים נאָענט... אָבער גיין, ער וועט זיך ביי אים ניט בעטן. — אַז דו קענסט ניט — דאַרף מען ניט, פאַרפאַלן. הערשל האָט אַראָפּגעלאָזן דעם קאָפּ.

— ביסט גערעכט, נאָר שווין צו שפּעט...

לייבל האָט זיך דערנענטערט צו דער פאַרמאַכטער טיר פון קראָם. הערשל איז צוגעקומען, אַרויפגעלייגט זיין אָרעם אַרום לייבלס אַקסלען.

— ביסט אַ גוטער חבר.

אַ מידער, אַ צעקלעמטער, האָט זיך לייבל געשלעפּט אַהיים איבער דער

פיקאַטע־גאַס. ״פאַר וואָס האָב איך דאָס געטאָן? פאַר וואָס בין איך געלאָפן זאָגן הערשלען אַז איך וועל ניט קומען? פאַרשאַפט אים צער. ער האָט פאַרשטאַנען פאַר וואָס איך וויל ניט קומען... אפשר טראַכט איך אַזוי, ווייל איך בין נאָך דאָרטן... ווייל פייגעלע איז מיין חברטע, איך האָב איבערגעלאָזן מיין טאַטע־מאַמע, מיין עלטערע שוועסטער. איך דאַרף זיי העלפן, נאָר פריִער וויל איך ברענגען טייבלען...״ ס׳נעמט אים אַרום אַ געפיל פון חרטה וואָס ער איז געלאָפן צו הערשלען. „אפשר טוט דאָס אים וויי מער... ער האָט דאָך זי אַזוי ליב געהאַט. די צייט, די צייט איז אָפט אַ ביטערער שונא פון מענטשן. אָ, ווי זי קען עס ענדערן אַ מענטשן! אַ פאָר מאָל איז מיר איינגעפאַלן גיין זען הערשלען — אפשר בין איך דער שולדיקער. איך האָב אים קיין מאָל ניט געפרעגט, קיין מאָל ניט דערמאָנט. אפשר בין איך שולדיק״. לייבל דערמאָנט זיך אָן אָנצוג. דער אָנצוג הענגט אין אַ ווינקל פון צימער איינגעוויקלט אין אַ ווייסן ליילעך. „איך האָב פיינט דעם געשענקטן אָנצוג. ער האָט מיר אָנגעטאָן דעם אָנצוג און געמאַכט פאַר אַ מענטשן... וויפל אָנצוגן דאַרף ער זיך אָנטאָן צו ווערן אַ מענטש?.. אפשר מאַך איך אַ טעות, אפשר האָט ער געהאַנדלט ווי אַ חבר, נאָר מיך האָט די מתנה דערנידעריקט. איך קען אים ניט מוחל זיין, נאָר אפשר טרייב איך איבער... אויסער אַלץ, אויסער מיר, בלייבט נאָך אַלץ עפּעס, וואָס איך וועל אים קיין מאָל ניט מוחל זיין... דאָס ברענט ווי זאַלץ אויף אַ ווונד״.

לייבל דערמאָנט זיך ווי ער איז אַ מאָל געווען צו גאַסט ביי הערשלען. זיין מאַמע האָט אים געגעבן טרוסקאַווקעס מיט סמעטענע. לייבל האָט דאָס אין זיין לעבן ניט פאַרזוכט... ס׳איז אים געוואָרן זויער אין מויל זיך צוקוקנדיק ווי הערשל עסט די טרוסקאַווקעס מיט סמעטענע.

— וואָלסט אפשר געגעסן אַ ביסל? — האָט הערשלס מאַמע אים געפרעגט.

— ניין, איך בין זאַט, איך האָב ניט לאַנג געגעסן, — האָט ער שמייכלענדיק געענטפערט, און אין בויך האָט ער געפילט קראַמפן... אַז אַ מענטש איז הונגעריק וועט ער זיך אַלע מאָל אָפּזאָגן פון עסן ביי אַ פרעמדן, מען זאָל ניט דערקענען זיין נאָגנדיקן הונגער... ווען הערשל גיט מיר אַרבעט וואָלט איך אַליין געקויפט אַן אָנצוג... פאַר וואָס האָט ער דאָס ניט געטאָן?

*

נאָך דעם שטרייק אין דער שוכפאַבריק, וואָס האָט אָנגעהאַלטן אַ לאַנגע צייט און די אַרבעטער האָבן אים געוווּנען, איז די לאַגע אין דעם פאַך שטאַרק פאַרבעסערט געוואָרן. פון טייל אַרבעטן, וואָס זיינען איינגעשטעלט געוואָרן אויפן שטיק, האָט מען פאַרדינט דרייפאַכיק ווי פאַרן שטרייק. דער סעזאָן האָט זיך שטאַרק פאַרלענגערט. לייבל האָט געאַרבעט לאַנגע שעהען, איבער זיינע כּוחות. ער האָט געוואָלט פאַרדינען כּדי זיך קענען איינאָרדענען. ווען טייבל האָט געדאַרפט אָנקומען האָט שוין לייבל פאַרמאָגט אַ פּאָר הונדערט דאָלער, ער האָט געדונגען אַ דירה אויף אַ גאַס ווייט פון פּאָרט־געגנט, וווּ ס'האָבן זיך באַזעצט די מערסטע געקומענע עמיגראַנטן. די דירה האָט געהאַט אין פראָנט אַ קראָם, פונקט אַנטקעגן אַ גרויסן קליניק, וואָס האָט געהערט צו אַ שפּאַנישער לאַנדסמאַנשאַפט. לייבל האָט גלייך אַוועקגעשטעלט אַ שוסטער־טישל מיט אַ בענקל און זיך אַוועקגעזעצט פאַרריכטן שיך. ס'איז אים אַוועק זייער גוט. די געגנט איז געווען אַן אָרעמע, האָבן די איינוווינערס פאַרריכט זייערע שיך, ווייל קיין נייע האָבן זיי ניט געקענט קויפן.

ווען טייבל איז אָנגעקומען האָט זי געפונען אַן איינגעאָרדנטע היים. זיי האָבן געשטעלט אַ חופּה מיט אַ מנין ייִדן אין „עדת־ישׂראל שול” און ס'איז צוגעקומען נאָך אַ משפּחה אין דער ייִדישער האַוואַנאַ.

— וואָס מאַכט פייגעלע? — האָט לייבל איין טאָג געפרעגט טייבלען.

— קענסט זיך פאָרשטעלן וואָס זי מאַכט. אין שטעטל קומען אָן גרוסן, אַז הערשל איז זייער רייך, אַז ער האָט חתונה געהאַט. די איינציקע וואָס איז צופרידן איז זיין מאַמע. זי האָט ניט געוואָלט פייגעלען פאַר אַ שנור. ס'האָט איר ניט געפּאַסט דער שידוך. נאָסקע דעם תּבואה־הענדלער איז ניט אָנגעשטאַנען פייגעלעס משפּחה... איר טאַטע איז אַלע יאָרן געווען אַ בעל־תּפילה אין די ימים־נוראים. דעם לעצטן יאָר האָט ער געזאָגט דעם גבאי אַז ער וועט מער ניט דאַווענען פאַרן עמוד. ס'איז באַלד דערגאַנגען צום רב און הרב צבי האָט געשיקט רופן ר' ישׂראל־יצחקן, פייגעלעס טאַטן:

— איך האָב געהערט, אַז איר ווילט ניט דאַווענען מוסף די ימים־נוראים.

ר' ישׂראל־יצחק האָט אָנגעקוקט דעם רב און געשוויגן.

— איר ווייסט דאָך, אַז מיר האָבן ניט קיין אַנדערן.

ר׳ ישׂראל־יצחק האָט אַ שאַר געטאָן די האַנט איבער זיין ברייטער גרוילעכער באָרד, שאַרף אַריינגעקוקט דעם רב אין די אויגן און מיט אַ קלאָרער שטים געזאָגט:

— גאָסקע דער תּבֿואה־סוחר... זאָל ער דאַוונען.

דער רב האָט פאַרשטאַנען דעם ענטפער. ער האָט ביטער אַ קרעכץ געטאָן:

— אַזוי פירט זיך די וועלט...

— יאָ, רבי, אַזוי פירט זיך די וועלט, אָבער איך וועל מער ניט דאַוונען פאַרן עמוד.

— לייבל! האָט טייבל געזאָגט מיט אַ געדריקטער שטים — לייבל, אפשר דאַרף איך דיר דאָס ניט זאָגן... פייגעלע איז ניט זיין כּלה... זי איז זיין ווייב... און איצט, אָן מיר, ווי וועט זי דאָרט לעבן? איר דוכט זיך, אַז אַלע ווייסן... אַ פאַרלאָרענער מענטש, אַ פאַרלאָרן לעבן. מיין אַוועקפאָרן איז דאָך געווען אַ געשעעניש פאַרן גאַנצן שטעטל. אין אַלע הייזער האָט מען וועגן דעם גערעדט: טייבל דאָדעס פאָרט צו לייבלען, איר חתן. פייגעלע פלעגט קומען צו מיר אַלע טאָג. אויף איר ליכטיק־קלוגן פּנים איז געהאָנגען אַן אומעט. ס׳זיינען צערונען אירע האָפענונגען. זי, אַזאַ ריידעוודיקע, האָט זייער ווינציק גערעדט.

ווייסט דאָך, אַז עמעצער קלייבט זיך אַרויספאָרן פרייט זיך דאָס גאַנצע שטעטל. די לאַגע איז אַ ביטערע. די אָרעמקייט איז גרויס, און עס ווערט שווער צו לעבן. די גויִם קויפן אָפּ די הייזער ביי די ייִדן, וואָס פאָרן אַרויס. אין די דערפער האָבן זיך אויפגעמאַכט קאָאָפּעראַטיוון, וואָס קויפן אָפּ די תּבֿואה ביי די פּויערים. אויף אַ סך קראָמען זעט מען שילדלעך „סוווי דאָ סוועגאָ״ (אַן אייגענער צו אייגענע).

אין דער פּוילישער גימנאַזיע, די איינציקע אין שטעטל, דאַרפן די ייִדישע תּלמידים אונטערשרייבן אַז זיי וועלן לערנען שבת. די יוגנט פילט אַן אויסזיכטלאָזיקייט — מען וויל אַרויס פון שטעטל, אַרויס פון פּוילן. נאָר ס׳איז ניטאָ ווּהין צו לויפן. אַן אומעט איז אויסגעגאָסן אויף אונדזער שטעטל, ווי די צייט וואָלט זיך פאַרטייעט זי צו פאַרשלינגען. ייִדן האָרעווען, לויפן, קויפן, פאַרקויפן, אָבער אין די הערצער לעבט אַן אימה פאַרן מאָרגן. לייבל! דו פאַרשטייסט? אין אַזאַ צייט, אַז דו פאַרלירסט די איינציקע האָפענונג, דעם

אָנהאַלט אין לעבן, שטעל זיך פֿאָר ווי ביטער עס איז איר. ס׳איז מיר געווען אַזוי שווער זיך געזעגענען מיט פֿייגעלען.

טייבל האָט זיך אַ ריס געטאָן פֿון אָרט, אַרומגענומען לייבלען און אים הייס געקושט. לייבל האָט אַן אומעטיקער אויסגעהערט דעם טרויעריקן גרוס פֿון זיין שטעטל.

— איצט לאָז מיך דיר דערציילן אַלץ, וואָס ס׳איז דאָ פֿאָרגעקומען זייט דעם ערשטן טאָג פֿון מיין אָנקומען, — און ער פֿאַרענדיקט מיט ביטערניש: — הערשל איז ניט דער הערשל וואָס מיר האָבן געקענט. ער איז ענריקע קאַנער — ווי האָב איך געקענט גיין צו זיין חתונה? אַ סך מאָל פֿיל איך צו אים אַ נאָענטקייט, אָבער ער האָט צו מיר ניט אַרויסגעוויזן קיין סימן פֿון חבר־שאַפֿט. איך האָב געהאַט דעם איינדרוק, אַז ער וויל פֿון מיר פּטור ווערן... דאָס וואָס דו האָסט מיר איצט דערציילט איז פֿאַר מיר ניט קיין נייעס. דער־פֿאַר טוט מיר אַזוי ווײ...

— מיר אויך...

טייבל האָט אים ווידער אַרומגענומען.

— ניטאָ קיין סך לייבלס. הערשל איז באַגאַנגען אַן עוולה. ווער ווייס, אפשר איז עס קעגן זיך גופֿא. ער וועט דאָס אַלע מאָל האָבן אויף זיין געוויסן...

טייבל האָט אַ ווײַלע געשוויגן, — נאָר ער איז נאָך אַלץ אונדזער חבר. האָסט מיר געזאָגט, אַז ער איז דיך געקומען זוכן אין פֿאַבריק. שווער, לייבל, צו פֿאַרשטיין, ווי אַזוי און וואָס ענדערט דעם אויפֿפֿיר פֿון אַ מענטש. אונדזער חברשאַפֿט איז פֿאַרפֿלאָכטן אין זיין האַנדלונג. ווער ווייס, אפשר טוט דאָס אים מער ווײ ווי מיר שטעלן זיך פֿאָר. אפשר פֿאַרדריסט דאָס אים מער ווי מיר מיינען.

ביידע האָבן לאַנג געשוויגן.

ניט ווייט פֿון לייבלס שוסטעריי, אויפֿן ווינקל פֿון דער קעלזאַדאַ דעל סעררא (עווענײו), האָט זיך געצויגן אַ לאַנגע גאַס, ביז די גרינע לאַנקעס אויסערן שטאָט. יעדעס הויז אויף דער גאַס האָט געהאַט אַן אַנדער אויסזען, אויסגעבויט אין פֿאַרשיידענע צייטן. הייזער אָן אַ סטיל, הילצערנע, ציגלנע און אַנדערע — אַ וואַנט פֿון ציגל, און דער הינטערשטער טייל פֿון האָלץ; אַ געזעמל פֿון הייזער מיט אָפּגעבליאַקעוועטע טירן און פֿענצטער, פֿון וועלכע

ס׳האָבן אַראָפגעקוקט כּל מיני פאָרהאַנגען, גאַרדינען. לויטן דרויסן פון די הייזער קען מען אָפט דערקענען וועגן דעם לעבן פון די איינוווינערס. נאָר איינס האָבן פאַרמאָגט אַלע הייזער — קליינע בלומען־גערטנער אין פראָנט אָדער ביים זייט פון דעם הויז; אויף די גאַניקעס — בלומענטעפ — ליימענע, פאַרזשאַווערטע שיסלען, בלעכן פון בוימל — פון אַלע זיינען אַרויסגעוואָקסן צווייגעלעך און אויף די צווייגעלעך — בלומען.

לייבלען האָט געצויגן צו שפאַצירן אין די ביינאַכטן איבער דער גאַס. ס׳האָט אים דערמאָנט זיין היים, זיינע יוגנט־יאָרן. די גאַס איז אים געוואָרן היימיש, אייגן, ווי ער וואָלט זי געקענט זייט ער איז געבוירן געוואָרן. ער האָט באַגריסט די מענטשן וואָס זיינען געזעסן אויף די בריקלעך פאַר די הייזער. פון אָנהייב האָט זיי דאָס געוווּנדערט — „אַ פרעמדער מענטש“, אָבער מיט דער צייט האָבן זיי זיך צוגעוווינט. די מערסטע שכנים האָבן געוווּסט, אַז דאָס איז לעאָן דער שוסטער.

— טייבל, וואָס דערמאָנט דיר די גאַס?

— מיין היים! זעסט אָט דאָס הויז? קוק זיך איין, דאָס איז דאָך אונדזער הויז...

— ניטאָ קיין איינע ווי אונדזערע, — האָט איר לייבל אָנגענומען פאַרן האַנט, — געדענקסט אונדזער הויז... אונדזער הייזקע אויפן קאַנט פון באַרג אַראָפ צום טייך... דער גאַזלעמפּל ביי וועלכן מיין טאַטע האָט געאַרבעט האָט באַלויכטן דאָס גאַנצע שטיבל. באַלויכטן? באַשאָטנט אונדזער שטיבל...

— נו, די ביבליאָטעק וואָס מיר האָבן אויפגעבויט, די י.ל. פּרץ ביבליאָטעק ביי גרוזשיניאַקן דעם זייגער־מאַכער אין אַ צימערל...

— לאָמיר ריידן וועגן אַנדערע זאַכן, — לייבל האָט געדריקט איר האַנט.

— דאָרט האָב איך דערפילט צום ערשטן מאָל אַז איך האָב דיך ליב...

טייבל האָט צוגעדריקט זיין האַנט צו איר ברוסט. — לייבל, ווי לעבסטו אָן ביכער? דאָס איז דאָך געווען דיין לעבן.

— איך וועל זיך נאָכפרעגן, טייבל. ס׳איז דאָך ניט געלעגן אין זינען, מען האָט דאָך פריִער געמוזט זיך פאַרזאָרגן מיט ברויט. דו ביסט געקומען צו מיר, צו דיין חתן. צו וועמען בין איך געקומען? צו אַ פרעמדער שטאָט, אָן איין וואָרט פון זייער לשון. ווי וועלן דאָס אונדזערע קינדער קענען באַ־

גרייפן ? די עלנטקייט, די שווערקייטן פון אַ פרעמד, ווייט לאַנד ? ס׳איז מיר שווער צו לייענען אַ שפאַנישע צייטונג... נאָר איך לייען און פיל שוין, אַז איך הייב אָן אַלץ מער צו פאַרשטיין. האָסט געהערט, אַז איך רייד שוין און פאַרשטענדיק זיך מיט די, וואָס קומען אַריין אין מיין וואַרשטאַט... באַלד וועלן מיר זוכן אַ בוך — אַ יידישן, אַ שפאַנישן, פאַר אונדז ביידע...

ווען זיי קומען צו צוריק צום ווינקל פון גאַס און דער קעלזאַדאַ, עטלעכע טריט פון זייער קראָם, גיט זיך לייבל אַ ציי צוריק... ווי ער וואָלט וועלן עפעס אויסמיידן.

— דו זעסט ווער ס׳שטייט דאָרטן ? הערשל... — זאָגט לייבל. — ער וואַרט אויף אונדז.

לייבל שטייט ווי אַ צוגעשמידטער.

— קום, לייבל, הערשל איז אונדזער חבר. מירן אים ניט לאָזן וואַרטן.

— הערשל ! — האָט טייבל אַ געשריי געטאָן, — הערשל !

הערשל האָט זי אַרומגענומען און געקושט. — איך האָב זיך דערוווסט, חיימקע האָט מיר געזאָגט, בין איך געקומען דיך זען... וועסט דאָך ניט זיין אין כעס ?

— אין כעס ? פאַר וואָס ? איך דאַנק דיר... קום אַריין אין שטוב.

לייבל האָט געשוויגן.

— איך זע, אַז דו ווילסט ניט ריידן צו מיר...

אין קראָם איז געוואָרן ליכטיק. הערשל האָט זיך אַרומגעקוקט.

— קום אַריין צו אונדז אין שטוב !

זיי האָבן זיך אַוועקגעזעצט ביים טישל צוגעדעקט מיט אַ געבלומטער צעראַטע.

— האָסט געזען מיין מאַמען ?

— ניין. געווען פאַרנומען מיטן אַוועקפאָרן. דיין מאַמע האָט געוווסט, אַז איך פאָר קיין קובאַ. ווען זי וויל מיר עפעס זאָגן אָדער מיטגעבן, וואָלט זי זיכער געקומען.

אַלע האָבן געשוויגן.

הערשל האָט זיך אויפגעהויבן פון שטול, צוגעגאַנגען צו לייבלען, אַרויפגעלייגט אויף אים די האַנט און שטיל געזאָגט: — לייבל, לייבל... דו ביסט

געווען אַ קלוג ייִנגל און ביסט אַ קלוגער מענטש. דער גורל האָט אונדז דערוויטערט...

— דער גורל? איך באַקלאָג זיך ניט אויף מיין גורל.

— לייבל, דו ווייסט אַז איך טראַכט וועגן דיר אַ סך מאָל. טראַכטנדיק וועגן דיר טראַכט איך וועגן זיך, וועגן דער שול, וועגן אונדזער שטעטל, וועגן פייגעלען. אָן דיר וואָלט איך אפשר ניט געטראַכט פון יענע יאָרן. טראַכטנדיק וועגן דיר גיב איך זיך אָפּ אַ חשבון פון די פעלערן וואָס איך האָב געמאַכט...

— צוריק קען מען ניט גיין... — האָט לייבל געציילט די ווערטער. — האָסט איבערגעלאָזן דיין ווייב אַליין און זיצסט דאָ מיט אונדז.

— ניין! איך האָב זי ניט איבערגעלאָזן. זי שפּילט מיט שכנות אין קאָרטן, און איך בין צופרידן דאָ זיין מיט אייך... טייבל, איך וויל איר זאָלט קומען צו מיר צו גאַסט... איך ווייס, אַז לייבל וואָלט מיר אָפּגעזאָגט, אָבער דו — האָף איך וועסט מיר ניט אָפּזאָגן.

אַ שווערע שטילקייט איז געלעגן צווישן די דריי חברים וואָס זענען אַמאָל אַזוי נאָענט געווען, וואָס קענען זיך זייט זייערע קינדער־יאָרן.

טייבל האָט אַ קוק געטאָן אויף איר מאַן. דעם ערשטן מאָל האָט זי דערפילט, אַז לייבל איז ניט נאָר איר חבר, נאָר איר מאַן.

— אויב דו ווילסט... ביסט דאָך אונדזער גאַסט.

— לייבל! ביסט אַ קלוגער בחור, איך האָב דיך ליב.

— ווען ווילסטו מיר זאָלן קומען צו דיר? — האָט טייבל געפרעגט.

— ווען איר ווילט, איך וועל אייך קומען נעמען.

— שבת ביי נאַכט, אַרום זיבן אַ זייגער.

— אַ ביסל שפּעטער, — האָט זיך לייבל אַריינגעמישט.

הערשל האָט זיך אויפגעהויבן, צוגעגאַנגען צו טייבלען און איר אַ קוש געטאָן. ער האָט אַרומגענומען לייבלען: — יעדער מענטש מאַכט אַ טעות אין זיין לעבן, און יעדער צאָלט אַליין פאַר זיי...

*

הערשל קאַגער איז איינער פון די ערשטע ייִדן, וואָס האָבן זיך אַריינגעצויגן אין רייכן פאַרשטאָט מיראַמאַר. די געגנט איז איין גרויסער גאָרטן

— צעטיילט דורך סטעזשקעס און פּריוואַטע צעגרינטע גערטנדלעך מיט בלומען און ביימער, וואָס רינגלען זיי אַרום.

ווען הערשל איז צוגעקומען צו דער קראָם זײַנען לייבל און טייבל געשטאַנען און געוואַרט אויף אים. דעם ערשטן מאָל זייט טייבל איז געקומען האָבן זיי געהאַט אַן איבעררייד:

— איך וואָלט ניט געפאָרן צו אים.

— אַ מענטש קען אַזוי ניט האַנדלען קעגן זײַנעם אַ חבר. אפשר ווילסטו אים נאָכטאָן...

— טייבל, דו קענסט זיך ניט פאָרשטעלן וואָס פאַר אַ ווונד ער האָט געלאָזן אין מיר, פאַר אַלץ... איצט וועט ער זיך פאַר אונדז אויסשטעלן... אַנשטאָט זיך צו שעמען.

— וואָס קענען מיר וויסן וואָס ס׳קומט פאַר אין אים...

הערשל איז אָנגעקומען, זיך וואַרעם באַגריסט, געהאָלפן זיי זיך אַרײַנזעצן אין זיין אויטאָ. ער האָט גלייך דערפילט, אַז מען האָט זיך איבערגערעדט.

— איר האָט געכאַפּט אַ שמועס, אפשר וועגן מיר. איר קענט ריידן ווייטער, איך וועל זיך ניט מישן.

אַלע האָבן געשוויגן. די מאַשין איז געלאָפן איבער די טונקעלע גאַסן פון סעררא. אַן אומעטיק ליכט האָט געלויכטן פון די פענצטער און געוואָרפן שאָטנס איבערן גאַס. אַרײַנפאָרנדיק אין דער פאָרשטאָט וועדאַדאַ האָט זיך אַלץ געביטן — ברייטע, ריינע, באַלויכטענע גאַסן און רייכע הייזער מיט סקולפּטירטע געמויערטע אַרײַנגענג — אַן אַנדער וועלט. טייבל האָט אַ שווייגנדיקע אַרויסגעקוקט דורך די שויבן פון אויטאָ.

— ווי שיין דאָ איז...

— באַלד וועסטו זען ווי שיין ס׳איז מיראַמאַר...

— וווּ דו וווינסט?

הערשל האָט געוואָלט פאַרשווייגן, און געענטפערט שטיל: — יאָ.

ביים אַרײַנפאָרן צום גאַראַזש האָט זיך טייבל דערשראָקן: — פאָרסט אַרײַן אין שטוב! — האָט זי אַ צעשראָקענע אַ געשריי געטאָן.

— מיר זײַנען נאָר געקומען! — הערשל האָט פאַר זיי געעפנט די טיר פון מאַשין און אַרײַנגעפירט אין הויז.

ניט טייבל, ניט לייבל האָבן ווען ס׳איז אַזוינס געזען. דער רחבותדיקער זאַל, די צעצונדענע לאָמפן האָבן פאַרבלענדט זייערע אויגן...

— פאַרלעש אַ פאָר לאָמפן, מען קען דאָך בלינד ווערן. ס׳איז נאָך ליכטיקער ווי אין מיטן טאָג. דאָ ווייס מען ניט דעם אונטערשייד צווישן טאָג און נאַכט, — האָט לייבל פילאָזאָפירט.

הערשל האָט פאָרגעשטעלט פאַר זיי זיין פרוי: — דאָס זיינען מיינע שול־חברים, מיינע יוגנטפריינד... — זיין שטים האָט לייכט געציטערט. מ׳האָט געפילט אַז ער לעבט עפּעס איבער... ער האָט נאָך אַמאָל אַרומגענומען טייבלען — ווי צו ווייזן זיין פרוי ווי נאָענט זיי זענען אים.

מיין ערשטע ליבע... נאָר זי האָט ליב געהאַט לייבלען...

פרענציס קאַנער האָט זיך אויפמערקזאַם צוגעהערט. לייבל האָט אָנגעקוקט הערשלען — אַן איבערראַשטער.

— איך הער דאָס דעם ערשטן מאָל...

— דו האָסט דאָס אַלע מאָל געוווּסט און זיך געפילט ווי דער זיגער. זעצט זיך ווו איר ווילט, אויף די שטולן, אויף דער סאָפע. מיין פרוי רעדט ניט קיין יִדיש. זי וויל רײדן, נאָר ס׳איז איר שווער.

— איך וועל זיך אויסלערנען, איך רייד דייטש, פראַנצייזיש.

טייבל באַטראַכט איר — אַ שיינע פרוי, קלוגע אויגן. פרוי קאַנער באַמיט זיך אויפנעמען איר מאַנס חברים מיט פריינדשאַפט. זי טוט דאָס נאַטירלעך, אויסמיידנדיק זיך אויסצושטעלן, נאָר ס׳פעלט איר די שפּראַך זיך בעסער צו פאַרשטענדיקן.

— ניט אַלע מאָל פאַרשטיי איך פרענציסן... זי רעדט שוין אַ ביסל יִדיש, נאָר מיר רײדן שפּאַניש. איך האָב אַ יִדישן אַקצענט, און פרענציס אַ דייטשישן...

פרענציס האַלט אין איין בייטן הערשלס נאָמען. אָט רופט זי אים ענריקע, און אָט פאַרקירצט זי זיין נאָמען אויף ענרי. ווען זי זאָגט אים הערשל גיט ער אַ שמייכל. דער נאָמען הערשל איז אים אָנגענעם אין דער אָנוועזנהייט פון זיינע חברים... הערשל באַמיט זיך זיי צו מאַכן באַקוועם, ער באַדינט זיי מיט ליבשאַפט, נעמט זיי אַרום און גלעט זיי. כאָטש אַ ווייסע דינסט באַדינט די געסט, טראָגט זיי הערשל צו נאָך אַנאַנד זילבערנע טעצלעך מיט כיבוד.

די אַריינגעשטעקטע גלעזער אין די זילבערנע האַלטערס שרעקן טייבלען, זיי קענען נאָך אַראָפּפאַלן. זי טרינקט פאָרזיכטיק. נאָר לייבל זיצט ווי אַ פרעמדער. מען זעט אַז זיין געמיט איז אַ געדריקטער. הערשל באַמערקט דאָס און וויל פרעגן, נאָר ער טוט דאָס ניט, ער ווייס אַז לייבל האָט אַן אימפּולסיוון כאַראַקטער און קען אַ מאָל אַ זאָג טאָן וואָס זאָל ווי טאָן. טייבל פילט זיך אויך ניט באַקוועם, כאָטש הערשל און פרענציס באַמיִען זיך איר צו מאַכן היימישער, אַרויסצוּווייזן צו איר פריינדשאַפט.

ניט די רייכקייט פון דעם הויז, ניט די צעהעלטע הענגלאָמפּן, וואָס שיינען מיט וואַרעמער ליכטיקייט, ניט די שיינע טאַפּעטירטע ווענט, ניט די פּאָליטורטע פּאָדלאָגע, ניט די קאָלירטע גאַרדינען איבער דער גאַנצער וואַנט מאַכן זי אומבאַקוועם. זי קוקט אויף אַלץ און ס'איז איר געפעלן. מען פילט מיט וויפל געשמאַק דאָס איז דעקאָרירט און צוזאַמענגעשטעלט. עפּעס אַנדערש דריקט אויס איר געמיט, וואָס זי קען ניט פאַרטרייבן, אַ פאַרדרוס וואָס זי קען ניט פאַרשווייגן...

— וואָס שווייגסטו, טייבל? — פרעגט הערשל מיט צאַרטקייט אין קול. ווען ער שעמט זיך ניט פאַר זיין ווייב און פאַר לייבלען וואָלט ער איר אַרומגענומען און געקושט.

טייבל באַמערקט, אַז פרענציס איז אַרויסגעגאַנגען.

— איך שווייג ניט, הערשל, איך רייד נאָר ווינציקער... ווייל קיין דייטש קען איך ניט, קיין פראַנצייזיש קען איך ניט, און קיין שפּאַניש אויך ניט, רייד איך ווייניקער.

הערשל גיט אַ שמייכל. — ניטאָ קיין לייכטערע זאַך ווי ריידן אויפן אייגענעם לשון.

פרוי קאַנער איז אַריינגעקומען מיט געטראַנקען אין קרישטאָלענע גלעזלעך אויף אַ טאַץ. — איר וועט טרינקען אַ גלעזעלע ליקער?

— איך טרינק ניט! — האָט לייבל געציילט די ווערטער, ווי זיין טבע איז בעת ער איז געשפּאַנט און אויפגערעגט. טייבל האָט גענומען אַ גלעזעלע און אַוועקגעשטעלט אויף איר טעצל.

— ווילט איר איך זאָל אייך ווייזן די הויז?

— מיט פאַרגעניגן, — האָט טייבל געענטפערט.

די פרוי קאַנער האָט זי גענומען פאַרן האַנט און אַריינגעפירט אין שלאָפצימער, צעצונדן די ליכט און געוואָלט גיין וויטער. לייבל איז זיי נאָכגעגאַנגען.

— מיר קלייבן זיך פאָרן אַהיים, — האָט ער געזאָגט.

פרענציס האָט זיך אומגעקערט צום זאַל.

— וועלכן אויטאָבוס דאַרפן מיר נעמען?

— איך וועל אייך נעמען אַהיים. איך וויל נאָך ריידן מיט אייך.

פרוי קאַנער האָט געפילט לייבלס קאַלטקייט. ביים געזעגענען זיך האָט זי אַרומגענומען טייבלען און זיך צעקושט. זי האָט געפילט, אַז דאָס שוויינגדיקע מיידל באַדייט עפּעס פאַר איר מאַן, פאַר הערשלען. — —

— מיר ווילן אַז איר זאָלט ביי אונדז זיין אָפטע געסט. מיין מאַן האָט אייך זייער ליב. ער זאָגט, אַז לייבל איז אַ קלוגער מענטש. און איך זאָג, אַז טייבל איז אַ קלוגער מענטש. הערשל! חזר איבער וואָס איך האָב געזאָגט! מיט דיינע ווערטער זאָג וואָס דו פילסט.

— מיר וועלן זען... — האָט טייבל געענטפערט.

שטייענדיק ביים אויטאָמאָביל האָט הערשל געזאָגט:

— קומט אַריין ביידע פאָרנט, קום, טייבל, זעץ זיך אין מיטן.

— איך וויל זיצן הינטן. איך וויל טראַכטן און באַטראַכטן אונדזער היינטיקן אָוונט.

— טראַכט ניט שלעכט, לייבל. טראַכט, אַז די צייט פירט אַ מאָל מיטן מענטשן, און ניט דער מענטש פירט די צייט.

איך בין ניט קיין אָנהענגער פון דער פילאָזאָפיע. איך בין ניט קיין אָנהענגער אַז די צייט דאַרף מאַכן פון איינעם וואָס זי וויל...

אַרויספאָרנדיק אויף דער ברייטער בלומען־גאַס פון מיראַמאַר האָט הערשל פאַרלאַנגזאַמט דאָס פאָרן און אויפן קול געזאָגט:

— טייבל, הער וואָס איך גיי דיר זאָגן. לייבל! דו אויך! עס הענגט איבער מיין גאַנץ לעבן אַ שווערער שאָטן, נאָר פאַר אייך קען איך דאָס דערציילן. אַ מענטש באַגייט פעלערן, טעותן, די צייט מאַכט אַלץ פאַרגעסן. נאָר איך בין באַגאַנגען אַ טעות וואָס לאָזט מיך ניט לעבן. נאָך מער זייט איך האָב דערזען לייבלען... איך וויל העלפן פייגעלען... ניט פאַר מיר, פאַר

איר... איך וויל אייך געבן וויפל געלט מען דאַרף, זאָל זי קומען. אפשר וועט איר לעבן דאָ זיין בעסער.

— הערשל, דו זאָלסט דאָס זאָגן! פייגעלע האָט דיך ליב געהאַט, געחלומט וועגן אייער צוזאַמענלעבן, קענסטו דאָס פאַרבייטן אויף געלט?

— העלפט מיר פאַרריכטן מיין טעות...

— צו שפּעט, הערשל... — האָט טייבל מיט אַ פאַרשטיקטן קול געזאָגט.

— פאַרגעס! — האָט לייבל ווי מיט בייזקייט געברומט — פאַרגעס.

צופאַלן

כאָמקע וואָלמאַן פלעגט אַ יעדן טאָג דורכלויפן איבער די ייִדישע קראָמען — ער האָט פאַרקויפט שיפסקאַרטן, געהאָלפן אַראָפּנעמען אַ קרוב פון שיף, און אויסגעאַרבעט אַרויספאָדערונגס־פּאַפּירן פאַר אַ כלה. ער איז אַרייַנגעקומען צו ביינמאַנען אין קראָם פונקט ווען דאָרט איז געווען שמעון שטיין.

— קום אַהער, כאָמקע! איך וועל דיך פאָרשטעלן פאַר אַ יונגנמאַן וואָס האָט אַ גרויס געשעפט אין „קאַמפּ".*

כאָמקע האָט ליב געהאַט נייע מענטשן. ער האָט זיך פונאַנדערגערעדט מיט שמעונען, אויסגעפרעגט וועגן אַלץ אין דער וועלט. ער האָט קיין מאָל ניט געוואַרט מען זאָל אים ענטפערן — געפרעגט און ווייטער גערעדט...

— סעניאָר סימאָן, אפשר וואָלט איר אַרייַנגעקומען אַ ביסל צו אונדז היינט ביי נאַכט. ביי אונדז זייַנען אַלע מאָל פאַראַן מענטשן, נאָך אַ בחור פון „קאַמפּ" דאַרף קומען. קומט אַריין!

כאָמקע האָט פאַרשריבן דעם אַדרעס אויף אַ שטיקל פּאַקפּאַפּיר, דאָס געגעבן שמעונען און אַרויסגעלאָפן. ער האָט זיך אַוועקגעטראָגן איבערן וועג ווי געשטויסן פון ווינט. ער האָט באַוועגט מיט די הענט גיך און ריטמיש ווי זייַנע פוסטריט אויפן שמאָלן טראָטואַר. זייַנע געלבלעכע שטייפע האָר האָבן געגלאַנצט אַנטקעגן דער זון און צעפלאַטערט זיך איילן גאַנג. — —

שמעון האָט געהאַלטן דאָס שטיקל פּאַפּיר מיטן אַדרעס און געפרווט דאָס איבערלייענען.

— קומט אַהער, איך וועל אייך דאָס איבערלייענען, איך קען זייַן האַנטשריפט! גייט אַריבער אָונט צייט צו דעם ייִדן אין הויז, דאָס איז אַן אינפאָרמאַציע־ביוראָ פון די האַוואַנער עמיגראַנטן. דאָרטן וועט איר זיך אַלץ דערוויסן. ס'איז ניט ווייט פון האָטעל וווּ איר שטייט איין.

ביינמאַן מאָלט אים אויס ווי צו גיין צו וואָלמאַנען: — איר ווייסט גאָר־

---

* קאַמפּ — פּראָווינץ.

גיט ווי שיין ס׳איז דער וועג ביי נאַכט, איר גייט דורכן פאַרק אין אַ באַלויכטענעם טראָפּישן וואַלד, די עלעקטרישע ליכט באַלייכט די גרינעביימער, קומט! קומט צו גייך. איר וועט זיין צווישן ייִדן, איר וועט זיך באַקענען מיט דעם ווי ס׳בויט זיך דער יִשוב, איר וועט פאַרברענגען אַ פאָר שעה. איך וועל אפשר אויך צוקומען.

אָנהייב אָוונט איז שמעון אָוועק באַזוכן וואַלמאַנען און זיך טרעפן מיט ייִדן.

אין שטוב איז געווען ליכטיק. די פאַרהאַנגען אויף די הויכע פענצטער זיינען געווען אין פאַרשיידענע מוסטערן — זייער אָפּגעקראָכנקייט האָט אויפגעדעקט, אַז מען האָט זיי געקויפט געניצטע און ביי באַזונדערע געלעגנהייטן. די ליכטיקייט האָט ניט פאַרטריבן דעם גרויען אומעט פון די ווענט. אַרום טיש זענען געזעסן עטלעכע מענטשן, אַנדערע — אויף אַן אַלטער קושעטקע וואָס איז געשטאַנען ביים וואַנט, אָפּגערוקט פון טיש.

כאַמקע איז געזעסן אויבן אָן. ער מיט נאָך שותפים האָבן די טעג געעפנט אַ שוכפאַבריק. אַלע האָבן אַריינגעלייגט דעם זעלבן קאַפּיטאַל — זייער שוסטערפאַך. איינער איז געווען אַ שטעפּער, דער צווייטער — אַ שוסטער, און דער דריטער — אַ פוצער, דער וואָס ענדיקט אויס די שיך. זיי האָבן אַריינגענומען נאָך אַ פערטן — ער זאָגט, אַז ער קען שוין שפּאַניש, ער וועט זיין דער פאַרקויפער פון דער פּראָדוקציע...

כאַמקע האָט אויפגענומען שמעונען זייער פריינדלעך: „סעניאָר סימאַן!״ — האָט ער אים פאָרגעשטעלט פאַר די אַנוועזנדיקע, צוגעבנדיק „דער מאַן האָט אַ קראָם אין קאַמפּ״ — ער האָט גאָר ניט געדענקט דעם נאָמען פון דער שטאָט. גערופן האָט ער אַלעמען ביי די פאַרשפּאַנישטע נעמען — ניט שמעון נאָר סימאָן... „און דאָס איז מיין צרה״ — האָט ער פאָרגעשטעלט זיין ווייב — „זאָל זי זיין געזונט, שוין אַכט יאָר ווי מיר האָבן חתונה געהאַט און זי האָט נאָך אַלץ חרטה. דאָס איז סמועל קליינבערג, זייט באַקאַנט, ער האָט אַ קראָם אין קאַמפּ״.

ביי כאַמקען „אַ קראָם אין קאַמפּ״ — איז געווען ווי אַ טיטל, דאָס הייסט — אַן איינגעאָרדנטער מענטש, אַ פאַרזאָרגטער מיט פרנסה.

כאַמקע, אַ געקומענער פון אַ שטעטל אין דער ליטע, האָט ניט געקענט

אויסריידן אַ שין, האָט ער נאָך אַ מאָל איבערגעחזרט דעם נאָמען, ווערנדיק זאָגן „שמואל" קליינבערג. ס'איז אָבער ווייטער אַרויסגעקומען „סמועל קליינבערג" און דאָס איז זיין כּלה, וואָס איז ערשט געקומען פון ליטע, קיילע ווינטרויב.

קיילע, וואָס איז געזעסן אויפן סאָפקע, האָט זיך פאַרלעגנהייטלעך צעשמייכלט און דערביי אים שטיל געזאָגט:

— איך בין נאָך ניט קיין כּלה...

שמעון האָט זי אָנגעקוקט, ס'האָט אים פאַרוווּנדערט איר באַמערקונג. „אַ שיין מיידל" — האָט ער אַ טראַכט געטאָן.

ביים טיש איז מען געזעסן און אַרומגערעדט אימיגראַנטישע נייעס — וועגן אַ ייִדן, וואָס האָט געעפנט אַ קראָם אויף מאָנטע־גאָס; וועגן אַ יונגן מאַן וואָס איז ניט לאַנג געקומען קיין האַוואַנאַ און האָט שוין געשיקט נאָך זיין כּלה.

איינער פון די געסט, אַ ייִד מיט אַ פלאַטשיקע נאָז און אַ הייזעריקער שטימע, וואָס איז געוואָרן אַ פאַבריקאַנט, רייסט זיך אַריין אין די רייד:

— ער איז אַ מאָדעליסט, איר ווייסט וואָס דאָס איז אַ מאָדעליסט? ער איז... ער מאָלט אויס נייע מאָדעלן פאַר שיך, ער האָט גאָלדענע הענט. די פאַבריקאַנטן שטייען ביי אים אין „אָטשערעד". מען זאָגט, אַז די וואָס האָבן ביי אים געקויפט מאָדעלן האָבן פאַרקויפט אין שוכגעשעפטן מער ווי זיי קענען פאַבריצירן. דאַכט זיך אָבער, אַז באַלד וועט זיך ענדיקן די גדולה — ער מאַכט שוין אויך אַ פאַבריק... באַלד וועלן שוין זיין מער שוכפאַבריקאַנטן ווי פיס...

— זאָרג זיך ניט! — האָט כאָמקע ביי אים צוגענומען דאָס וואָרט, דאָ רייסט מען אַ סך שיך. זיי ווערן גיך צעטריקנט אויף דער זון. אָט וועל איך איך דערציילן אַן אַנדער געשעעניש: ס'איז געשטאָרבן אַ יונגער מאַן, ער האָט געקראָגן אַ לונגען־אָנצינדונג. ער איז געווען אַ פאַרקויפער פון „עסקימאָ פאַי". מען האָט ניט געפונען קיין אַדרעס אָנצוזאָגן זיין משפּחה, ניטאָ קיין לאַנדסמאַן, ניטאָ קיין קרוב, קיין פריינד, ער האָט געוווינט איינזאַם אין אַ האָטעלכל.

ס'איז געוואָרן שטיל ביים טיש. אַלע האָבן זיך פאַרטראַכט אויפן גורל

פון אַ ייִדישן בחור, וואָס איז געקומען זוכן אַ נייע היים און איז אַזוי יונג פאַרשניטן געוואָרן — —

— לאָמיר איך דערציילן פריילעכערע נייעס — האָט כאָמקע ווידער זיך צעהייטערט — אַ ייִדישער מאָלער איז אַראָפּגעפאַלן פון לייטער און צעבראָכן אַ פוס. ער ליגט אין שפיטאָל, אין „קאַליקסטאַ גאַרסיאַ”. אפשר וויל עמעצער פאָרן זונטיק אים באַזוכן?

— יאָ, די טעג זיינען אַריינגעפאָרן פון קאַמאַגוּאיי די ברידער פינטשוק. זיי האָבן געעפנט אַ געשעפט אויף בערנאַזאַ. ביסלעכווייז וועט די גאַס יוערן אַ ייִדישע — האָט כאָמקע ווייטער זיך געהיצט — —

שמעון שטיין האָט געקענט די פינטשוקס פון קאַמאַגוּאיי. ער האָט ביי זיי געקויפט סחורה. ער האָט געוואָלט זיך נאָכפרעגן אויף זייער אָנגעשטעלטן אַבראַשע, נאָר זיך געכאַפּט, אַז בעסער ניט — ער וועט דאַרפן דערציילן פון וואַנען ער קען אים, האָט ער געשוויגן און ניט געפרעגט.

— איצט גייט די וויכטיקסטע נייעס, — האָט כאָמקע פאָרגעזעצט — מען שרייבט שוין איין קינדער אין דער ייִדישער שול, מען האָט שוין אָנגעשטעלט די לערערס.

— ווער וועט אויסהאַלטן די שול? — האָט זיך אַריינגעריסן אין די רייד דער ייִד מיט דעם הייזעריקן קול, וואָס האָט געהאַט צוויי קינדער אין שולעלטער.

— דער „דזשאָינט”! — האָט כאָמקע אויפגעקלערט: — ס'איז געקומען אַ פאָרשטייער, ער האָט צוגעזאָגט אויסהאַלטן די שול און דעם צענטער. מען וועט אין גיכן פאַרטיילן שטיצע פאַר די נויטבאַדערפטיקע.

— ס'וועלן ניט פעלן קיין נויטבאַדערפטיקע, — האָט זיך אָפּגערופן כאָמקעס ווייב.

שמעון האָט באַמערקט, אַז קיילע מיידט אויס צו קוקן אויף שמואל קליינבערגס זייט. שמואל האָט געפרוווט אַריינוואַרפן אַ פאָר ווערטער אין שמועס. מען האָט געזען, אַז ס'איז אים שווער צו ריידן. ער האָט גערעדט געלאַסן, ווי ער וואָלט זיך אויסגעהיטן... נאָר ס'האָט זיך אים פאַרהאַקט אַ וואָרט, ער האָט זיך פאַרהיקעט. ס'איז געוועזן קאָנטיק אויף זיין פנים, אַז ס'פאַרדריסט אים, און ער האָט מער ניט גערעדט...

ביינמאַן, וואָס איז געקומען דער לעצטער, איז געזעסן ביים טיש און זיך צוגעהערט. ער האָט ניט אַראָפּגענומען די אויגן פון קיילען. קיילע האָט זיך געווענדט צו שמעונען אין דער שטיל:

— איר זייט שוין לאַנג אין קובאַ?

— שוין צוויי יאָר.

— וואָס טוט איר?

— איך האָב אַ קראָם אין אַ קאַמפּ, נאָר איך קלייב זיך אַריבערפאָרן קיין האַוואַנאַ. אַן אומעטיק לעבן אין קאַמפּ, איין ייִד אין שטעטל, אַליין... מען טראַכט, מען פלאַנירט... מען וועט זען וואָס ס׳וועט אַרויסקומען.

— איר זייט אַ פּוילישער? איך בין פון דער ליטע, כאַמקעס אַ לאַנדס־מאַנקע. ער האָט מיך אַראָפּגעבראַכט... איצט ווייזט זיך אַרויס, אַז דער יונגער מאַן שמואל האָט באַצאָלט פאַר מיינע רייזע־קאָסטן...

שמעון האָט באַמערקט, אַז שמואל איז זייער אומרויִק. ס׳פאַרדריסט אים אפשר וואָס קיילע רעדט צו אים. שמואל האָט זיך צוגערוקט צו כאַמקען און מיט אים עפּעס גערעדט. קיילע האָט זיך פאַרזיכטיק צוגערוקט צו שמעונען.

— ווו געפינט איר זיך? — האָט זי שטיל אַ שעפּטשע געטאָן, ווי זי וואָלט זיך אויסבאַהאַלטן.

— אין אַ האָטעל...

— אין וועלכן?

— אין האָטעל פלאַזאַ.

— ווי קען איך אייך זען?

שמעונען האָט אַ שלאַג געטאָן דאָס בלוט אין קאָפּ. ער האָט זיך דערשראָקן פאַר דער פראַגע. ער האָט אָנגעקוקט דאָס מיידל, וואָס ער האָט אַקערשט באַגעגנט צום ערשטן מאָל, און געשוויגן.

— איך מוז זיך מיט אייך זען...

שמואל קליינבערג האָט זיך אויפגעהויבן, געזאָגט אַ „גוטע נאַכט" און זיך געלאָזט צו דער טיר...

— „אַ גוטע נאַכט"! — האָבן אים אַלע געענטפערט, אין אַ טאָן פון מיטלייד. ווייזט אויס, אַז כאַמקעס געסט האָבן שוין געוווּסט וואָס עס פאַר־

לויפט זיך צווישן אַט דעם אַראָפּגעבראַכטן מיידל און שמואל קליינבערגן.

— סימאָן! — האָט זיך קיילע דערפילט דרייסטער, — ס׳וועט אייך אויסקוקן עפּעס פרעמד און ווילד. איך האָב אייך ערשט היינט באַגעגנט און איך זאָג אייך, אַז איך וויל אייך זען... אָבער וואָס זאָל איך טאָן — איך געפין זיך אין זייער אַ שווערער לאַגע. איך וויל זיך מיט אייך דורכריידן. כאַמקע וועט מיר ניט לאָזן איצט גיין מיט אייך... קען איך אייך זען מאָרגן אין דער פרי לעבן האָטעל?

— יאָ, איר קענט...

*

ווען שמעון איז אַרויס פון האָטעל פאַר צען דעם זייגער, איז שוין קיילע געשטאַנען אויפן טראָטואַר, ניט ווייט פון אַריינגאַנג, און געוואַרט. זיי האָבן זיך וואַרעם באַגריסט, ווי אַלטע באַקאַנטע.

— קומט אַריבער אין פּאַרק, וועלן מיר זיך זעצן אויף אַ באַנק. אין דעם הויז ווו איר האָט מיך נעכטן געטראָפן, וווינען כּלות וואָס קומען צו זייערע חתנים — האָט זי גערעדט צעהיצט און אויפגערעגט. — ס׳האָבן געטראָפן עטלעכע פאַלן ווען „חתנים" האָבן פאַרפירט די אַראָפּגעבראַכטע כּלות און זיי אַריינגעגעבן אין הייזלעך... דער אימיגראַציע־דעפּאַרטמענט לאָזט ניט אַראָפּ קיין מיידל וואָס קומט אַליין, אָן דער גאַראַנטיע פון כאַמקע וואָלמאַן. ער דאַרף זיך מאַכן פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דעם מיידל! אַזוי ווי איך בין געקומען אַליין, וווין איך ביי כאַמקען אין הויז... דער חתן וואָס האָט באַצאָלט פאַר מיינע הוצאות איז מיר ניט געפעלן. פון דער ערשטער מינוט האָב איך באַשלאָסן, אַז איך וועל מיט אים ניט חתונה האָבן. דאַרף איך פאָרן צוריק. ווו וועל איך נעמען געלט אויף צו פאָרן צוריק? כאַמקע טענהט, אַז לויטן געזעץ קען איך דאָס ניט טאָן. איך געפין זיך אין אַ ביטערער לאַגע. איך וועל זיך נעמען דאָס לעבן... איך וועל מיט דעם מאַן ניט חתונה האָבן, אַפילו ווען ער זאָל זיין אַ מיליאָנער... איך בין געוועזן אַ חלוצה, געוועזן אויף הכשרה, זיך געקליבן פאָרן קיין ארץ־ישׂראל. איך האָב געענדיקט אַ העברעיִשע שול. כאַמקע האָט מיך אַראָפּגעפירט פון וועג. ער האָט געשריבן מיין מאַמען, אַז ער שיקט נאָך מיר, אַז ער וועט מיך חתונה מאַכן פאַר אַ רייכן מאַן... איך וויל אָבער ניט דעם ייִדן! איך קאָן אים ניט פאַרטראָגן ——

שמעון האָט אויפגעציטערט. פון אָט די קורצע רייד האָט ער אָפגעפילט דאָס צעקרומטע און טראַגישע, וואָס דאָס עמיגראַנטישע לעבן שטעלט אַ מאָל צו. מען וויל צווינגען דאָס מיידל זיך פאַרבינדן מיט אַ מאַן וואָס איז איר דערווידער, וועמען זי פאַרטראָגט ניט ———

— קיילע, זאָגט מיר וואָס קען איך טאָן פאַר אייך? וואָס דאַרף איך טאָן?

— ריידן מיט כאַמקען... אפשר וועט איר אים איבערצייגן. ס'איז אָנגעקומען אַ רב, אפשר וואָלט איר מיט אים ריידן. איך בין עלנט, איך האָב ניט קיינעם. זיי האָבן מיך אַריינגענומען אין אַ פאַסטקע... כ'וועל משוגע ווערן...

קיילע האָט זיך פאַרטראַכט. ס'איז געווען קאָנטיק אויף איר אָנגעשטרענגטן פנים, וואָס זי לעבט דורך. אירע בלויע אויגן זיינען פאַרלאָפן מיט טרערן. זי האָט אינסטינקטיוו אָנגענומען שמעונען פאַרן האַנט און אַ זאָג געטאָן:

— איר זאָלט פון מיר ניט לאַכן... ס'איז נאָך קיין טאָג ניט ווי איך קען אייך, אָבער אויב איר זייט ניט פאַרהייראַט, אויב איר האָט ניט קיין פרוי מיט קינדער, בין איך גרייט מיט אייך... זי איז שטיל געבליבן. איר פאַרצאָגט פנים האָט געצוקט פון אויפרעגונג ———

— קיילע! וואָס רעדט איר?! איר קענט דאָך מיך ניט... וואָס ווייסט איר וועגן מיר? וועגן מיינע פראָבלעמען. פון וואַנען נעמט זיך צו אייך אַזאַ מוט?

— זעט אויס אַז צרות שאַפן מוט. איך וועל זיך ניט לאָזן פאַרפירן. אַלע אייערע פראָבלעמען וועל איך אייך העלפן בייקומען... ווי נאָר כ'וועל בייקומען מיינע.

קיילע האָט זיך אַ הויב געטאָן אַוועקצוגיין. שמעון האָט זי אָנגענומען ביים אָרעם:

— איך וועל אייך צופירן.

— נאָר ביזן אַרויסגאַנג פון פאַרק. איך וויל ניט מען זאָל מיך זען מיט אייך. כאַמקע איז אַ קוועקזילבער. ער לויפט שטענדיק אַרום. שוין אַ מאָנאַט ווי איך קעמף זיך צו באַפרייען. שמואל איז שוין איין מאָל אַוועקגעפאָרן, איצט איז ער געקומען צוריק...

— קיילע, איר האָט מיך צעמישט... איצט האָט איר מיך אַריינגענומען אין אַ פּאַסטקע...

— אַנטשולדיקט, סימאָן, וואָס איך האָב צו אייך גערעדט אַזוי אָפן. אין שווערע מאָמענטן קען מען זיך ניט אויסבאַהאַלטן. ווען עס שטייט אין קאָן דיין לעבן... אַנטשולדיקט! איך האָף איך צו זען.

*

דעם זעלבן טאָג איז שמעון אַריינגעקומען צו ביינמאַנען אין קראָם. ער האָט אים געוואָלט דערציילן וועגן זיינע אינערלעכע ראַנגלענישן, וועגן זיינע שטאַרקע געפילן צו אַ מיידל וואָס אַרבעט ביי אים, צוליב וועלכער ער האָט איבערגעלאָזן דאָס געשעפט און וויל זיך באַזעצן אין האַוואַנאַ. נאָר איידער ער האָט נאָך געהאַט צייט עפּעס צו זאָגן, איז ביינמאַן אים אַנטקעגנגעקומען:

— אַ שיינע פרוי, האַ? אַ קלוגע, דו האָסט דאָס געוויס באַמערקט?

— אויב זי איז דיר געפעלן... — האָט שמעון געזאָגט.

— איך האָב געשיקט נאָך מיין מיידל. זי דערווידערט דעם מאַן, וואָס האָט זי געבראַכט, ער איז אַ שטאַמלער...

— ס'איז אַ פאַרפּלאָנטערטער ענין. ניט ער האָט זי געבראַכט, נאָר כאָמקע. זי וויל אים ניט, זי וויל פאָרן צוריק.

— מען טאָר דאָס ניט דערלאָזן! צוריק קיין ליטע? אַ וווּנדערשיינע פרוי... פון וואַנען זייט איר, האָט איר מיר געזאָגט?

— פון קאַמענעץ, — האָט אים שמעון געענטפערט.

— פון קאַמענעץ? איר האָט דאָך דאָ געהאַט לאַנדסלייט, גאָר נאָענטע פריינד מיינע. זיי האָבן געהאַנדלט מיט אַלט אייזן, מיט מעטאַלן. די ערשטע אימיגראַנטן וואָס האָבן געהאַט אַן אויטאָמאָביל. איינער פון זיי איז אַוועקגעפאָרן קיין טשיקאַגאָ. ער איז געלאָפן זוכן אַ מיידל, וואָס ער האָט זי ליב געהאַט נאָך אין דער היים. ווייזט אויס, אַז ער איז געקומען צו שפּעט. איך האָב געהאַט פון אים אַ בריוו, ער איז זייער פאַרביטערט. דער צווייטער, נח, איז אַוועק קיין באַראַקאַאַ, ביים ברעג פון אינדזל. ער האָט דאָרטן געהייראַט מיט אַ לערערקע, ער האָט שוין מיט איר קינדער. ער האָט מיר קיין מאָל ניט געשריבן. ער איז אַ צעטראָגענער... דאָס האָט מיר דערציילט

אַ ספרדישער ייִד פון באַראַקאַא. ער האָט דאָרטן אַ קראָם, ער לעבט אין באַראַקאַא אַ סך יאָרן.

— ווען איך קען קריגן נחס אַדרעס וואָלט איך אים געשריבן. איך קען זיין משפּחה, זיין טאַטן, זיין מאַמען, זיין ברודער און זיינע שוועסטער.

— איך וועל פאַר אייך קריגן דעם אַדרעס.

דער שמועס וועגן קיילען, די רייד וועגן לאַנדסמאַן וואָס וווינט אין באַראַקאַא און האָט קינדער מיט אַ מולאַטקע, האָבן שמעונען אַ ביסל צעטומלט. ער וואָלט געדאַרפט ברענגען אָרדענונג אין זיינע געדאַנקען. ער האָט זיך אַוועקגעשלעפּט איבער די גאַסן פון שטאָט, טראַכטנדיק וועגן דעם מאָדנעם צופאַל. „דאָס לעבן פון אַ מענטשן איז אַ קייט פון צופאַלן. קיילע איז איינע פון מיין אייגענעם לעבן... קיילע איז אַ זעלבשטענדיקער מענטש, אַ שיינע, אַ קלוגע, אַ ייִדישע...״ אין זיין מוח האָבן זיך געקנאָטן, זיך געטאַשט געדאַנקען איינער נאָכן צווייטן. איינס, האָט זיך פאַרעקשנט און ניט געוואָלט אָפּטרעטן... „איך דאַרף זי... קיילע איז מיין באַשערטע... איך דאַרף איר דערציילן מיין לאַגע, פּונקט ווי זי האָט מיר דערציילט...״

שמעון האָט אינסטינקטיוו זיך געצויגן צו דער גאַס וווּ עס האָט געוווינט כאַמקע. ער האָט אַ קלאַפּ געטאָן אין טיר. כאַמקע האָט געעפנט און איז געבליבן שטיין אַ צעטומלטער.

— סעניאָר סימאָן! וואָס ברענגט אייך אַהער אין מיטן העלן טאָג?

— איך וויל זען קיילען.

פון הינטערשטן צימער האָט זיך דערהערט אַ פריידיק קול:

— סימאָן! קומט אַריין!

שמעון האָט געשטעלט געלאַסענע טריט צו קיילעס צימער. כאַמקע איז געשטאַנען אַ פאַרגליווערטער. ווי נאָר שמעון איז אַריין צו קיילען אין צימער, איז ער אַריינגעלאָפן אין קיך עס איבערגעבן זיין ווייב.

— איך האָב דאָך דיר געזאָגט, עקשן, אַז זי וועט מיט „סמועלך״ ניט חתונה האָבן.

— בייס זיך אָפּ די צונג!

כאַמקע איז געזעסן אויף דער אויסגעצויגענער סאָפקע ווי אויף אָנגעברענטע קוילן. די מינוטן האָבן אים אויסגעקוקט ווי שעהען, ווי ס'וואָלט

זיך געהאַנדלט וועגן זיין אייגענעם גורל. ער האָט זיך אַ הויב געטאָן גיין זען... און חרטה געקראָגן.

קיילע איז אַרויסגעגאַנגען פון צימער. שמעון איז איר נאָכגעגאַנגען.

— כאַמקע!

— וואָס?

— שמעון וויל מיט אייך ריידן.

— איך וועל אומקערן שמואלן די פיר הונדערט דאָלער וואָס ער האָט אויסגעגעבן צו ברענגען קיילען.

— איצט איז שוין מער, ער דאַרף דאָך מיר אויך באַצאָלן!

— דאָס וועל איך אייך באַצאָלן באַזונדער.

— איר קענט מיר געבן דאָס געלט...

— דאָס געלט וועל איך געבן שמואלן. איר קענט אים אָנזאָגן ער זאָל קומען היינט ביי נאַכט. נאָר לאַדט ניט קיין אַנדערע געסט.

— איר וועט מיט איר חתונה האָבן? איך האָב גאַראַנטירט פאַר איר... זי איז מיינע אַ לאַנדסמאַנקע, אַ פיין קינד, פון פיינע עלטערן!

— קיילע וועט וווינען ביי אייך ביז זי וועט דעצידירן וואָס צו טאָן. איך וועל אייך באַצאָלן, דערווייל דערליידיקט מיט שמואלן. דערנאָך וועט מען זען ווייטער.

כאַמקע האָט אָנגעכאַפּט שמעונען ביים האַנט: — איר זייט דאָך אַ מלאך, איך האָב דאָך ניט געוווסט וואָס צו טאָן...

קיילע האָט אָנגעקוקט שמעונען, אירע אויגן זיינען געווען פייכט. זי האָט אים אַרומגענומען און אַ קוש געטאָן. אַ שווייגנדיקע האָט זי זיך אויסגעדרייט און אַוועק צו זיך אין צימער.

*

אויף די הילצערנע טרעפּ וואָס האָבן געפירט צו דער „עדת־ישראל״־שול האָבן אָפּגעהילכט די טריט פון קיילען מיט שמעונען. דאָרטן האָבן זיי געשטעלט אַ חופה. כאַמקע וואָלמאַן איז געווען דער הויפּט־מחותן. ס׳האָט געפעלט איין ייִד צום מנין. איטשע דער פידלער איז געשטאַנען אין גאַס און געזוכט אַ צענטן ייִדן צום מנין, האָט דער שמש אַראָפּגעשריִען: „ס׳וועט זיין גוט אַזוי!״

אויף דער וואָגשאָל

יאָסעלע האָט מיט אַ קורצער צייט צוריק פאַרלוירן זיין טאַטן, אַ פּאָר מאָנאַטן נאָך דעם ווי דער טאַטע איז אָנגעקומען קיין האַוואַנאַ. — אַזוי פיל אַרבעט וואָס מ'האָט אַריינגעלייגט ביים אויסאַרבעטן די פּאַפּירן אַריינצופאָרן קיין קובאַ, אַזוי פיל געלט וואָס דער מאַכער האָט גענומען, די שיפסקאַרטע, די טובה פון אַ לאַנדסמאַן, אַ ווייטער קרוב, ער זאָל געבן די גאַראַנטיע — אַלץ אויף צו קומען דאָ און אַוועקשטאַרבן... אָבער ווער קען די וועגן פון לעבן און טויט? — וואָלט עס געשען דאָרטן, „דאָרטן, אויפן גענשער בית־עולם, אין וואַרשע, וואָלט דער טאַטע געלעגן אַ פאַרלאָזענער, אַ פאַרגעסענער; דאָ האָט דער טאַטע אַ זון, אַן אייגענעם. מיר אַליין איז אויך בעסער וואָס מיין טאַטע איז דאָ... הלוואי וואָלט מיין מאַמע אויך געווען דאָ"... דאָס אָרט, וווּ ס'ליגט אַן אייגענער, ווערט דיר נאָענט, זייער אָפט ציט דיך צו קומען אַהין, ווי דו וואָלסט זיך איבעראַנייס טרעפן מיט דיין טאַטן, אַפילו ווען ער קען דיך ניט זען, ער קען דיך ניט הערן, רעדסטו זיך אַראָפּ פון האַרצן, פאַרגעסט אַפילו אַז דער נאָענטער איז אַזוי ווייט פון דיר, אויף אייביק אַזוי ווייט ——— דער געפיל ביי די לעבעדיקע צו אַ נאָענטן שטאַרבט ניט אָפּ אַזוי גיך ווי דער מענטש שטאַרבט.

יאָסעלע האָט געוווּסט און זייער אָפט געטראַכט וועגן דעם, אַז ער האָט געירשנט פון זיין טאַטן ניט נאָר די נידעריקע וווּקס, דאָס בלאַסע פּנים און שוואַכן אָטעם, נאָר אויך זיין האַרץ־שוואַכקייט. ער דערמאָנט זיך, אַז בעת ער איז אַ מאָל געווען ניט געזונט האָט די מאַמע אים גענומען צום דאָקטער, און דער דאָקטער האָט איבערגעחזרט אַ פּאָר מאָל, אַז יאָסעלע זאָל ניט שפּילן קיין פוטבאָל מיט די תּלמידים פון שול. די מאַמע האָט דאָס איבערגעחזרט אַ סך מאָל און צוגעגעבן: „זאָלסט ניט לויפן האַסטיק, זאָלסט זיך ניט שלאָגן מיט די יינגלעך!"

די שטרענגע אָנזאָגן פון דאָקטער און פון דער מאַמען האָבן זיך איינ־

געקריצט אין אים אויף שטענדיק, זיי האָבן אָבער אויך אָפּגעשוואַכט זיין ייִנגלשע דרייסטקייט, צוגענומען ביי אים דעם מוט.

יאָסעלע האָט געוווּסט, אַז ניט אַלץ וואָס אַנדערע ייִנגלעך אין זיין עלטער טוען — מעג ער טאָן. פון דעסטוועגן, ווען ער האָט זיך שפּעטער צוגעשטעלט צום פּריזיוו, האָט דער פּוילישער דאָקטער אים אָפּגעגעבן פאַר אַ סאָלדאַט. יאָסעלע האָט געמוזט, מיט גרויסע שוועריקייטן, זיך אַרויסקריגן פון פּוילן, זיך דורכגעשמוגלט דעם דייטשישן גרענעץ און איז אַוועק קיין קובא — דאָס איינציקע לאַנד אין יענער צייט וווּהין מען האָט געקענט לעגאַל אַריינפאָרן.

✶

חנה איז אַ שלאַנק מיידל, אויף איר פּנים ליגט שטענדיק אַ ליבלעכער שמייכל, כאָטש זי האָט גאָרניט אַזאַ לייכט לעבן אין דעם נייעם לאַנד. זי איז אַ „פּוצערקע" אין אַ שוכפאַבריק. איינער פון די שותּפים „פּוצט" זיך צו איר. זי ווייס אַז ער איז אַ בחור אָט דער שותּף, לייבל רופט מען אים. אַז ער שיקט ברענגען קאַווע פאַר זיך, וואַשט ער אויס נאָך אַ גלאָז, גיסט אָפּ אַ ביסל פון זיין גלאָז און טראָגט צו חנהן. זי איז אים דאַנקבאַר פאַר דער אויפמערקזאַמקייט, נאָר דערביי טראַכט זי: ער איז געוויס אַ קאַרגער, ווען ניט, וואָלט ער דאָך געשיקט נאָך אַ פול גלאָז פאַר מיר... דאָס ביסעלע קאַווע מאַכט זי אַ סך מאָל טראַכטן וועגן לייבלען. זי קען אָבער ניט פאַרשטיין, פאַר וואָס דאָס ביסעלע קאַווע באַאומרויִקט זי זייער אָפט.

אַ פּאָר מאָל איז לייבל צוגעקומען צו דער פּוצערקעס טיש, מכּלומרשט זען צי די שיך זיינען גוט געפּוצט, מען זאָל זיי ניט אומקערן פון שוכגעשעפט. אָבער אַז קיינער זאָל ניט הערן האָט ער שטיל אַ פרעג געטאָן חנהן, וואָס זי קלייבט זיך טאָן דעם קומענדיקן זונטיק, אפשר וואָלט זי געוואָלט גיין אין „סינע...". לייבל מיינט עס ערנסט, אָבער חנהלע איז עפּעס ניט זיכער. זי האָט ניט וועמען דאָס צו דערציילן, זי איז דאָ אַליין. איר מאַמע קלייבט זיך קומען, אָבער ווען וועט דאָס זיין? זי קלייבט פאַר איר אויף אַ שיפּסקאַרטע, און אַלע מאָל ווען זי האַלט שוין נאָענט ביים צונויפקלייבן דעם נייטיקן סכום, מאַכט זיך עפּעס וואָס לאָזט ניט דערגרענצן די סומע. אַ מאָל שטעלט זיך אָפּ די אַרבעט, אָט איז קראַנק געוואָרן אַ שותּף פון דעם פאַבריקל

און אַוועק פון דער וועלט. אַלע מאָל רוקט זיך עפּעס אונטער... יאָ, דער מענטש טראַכט און דער גורל לאַכט. פּלענער און האָפענונגען וועפּן זיך אויס ווי דער טוי אַנטקעגן דער פרימאָרגן־זון.

לאה, די חברטע מיט וועלכער זי וווינט אין איין צימער, איז איר נאָענט, נאָר זי האָט ניט ליב אויסצוהערן... אפשר פאַר קנאה — טראַכט חנהלע.

— איך האָב גענוג מיינע אייגענע פאַרדרייעניש — האָט זי איר גיך געענטפערט... חנהן האָט עס טיף געטראָפן... „מער וועל איך צו איר ניט ריידן...״

אַ פּאָר וואָכן שפּעטער זאָגט לאה, די צימער־חברטע:

— חנהלע, איך האָב דיר עפּעס צו דערציילן! אַ זייער ערנסטע זאַך... חנהלע האָט איר איבערגעשלאָגן און ניט קוקנדיק איר אין פּנים אַ זאָג געטאָן:

— לאה! איך וויל דיך עפּעס דערמאָנען, דיינע אייגענע רייד... מיט אַ קורצער צייט צוריק האָב איך דיר עפּעס געוואָלט דערציילן, האָסטו מיר איבערגעשלאָגן און געזאָגט: „איך האָב גענוג מיט מיינע אייגענע פּראָבלעמען״...

לאה האָט זי אָנגעקוקט מיט פאַרדראָס און גאָרניט געזאָגט. זייט דאַן האָבן די צוויי חברטעס זייער זעלטן גערעדט צווישן זיך...

חנה האָט ניט געוווּסט וואָס עס באַדייט לייבלס שותּפות אין דעם פאַבריקל. זי האָט געוווּסט, אַז ער איז דער צושניידער און אַרבעט זייער שווער, אַז פרייטיק גרייט ער צו די חשבונות פאַר די צוויי צענדליק אַרבעטער, שבת ברענגט ער דאָס געלט פון לעדער־געשעפט, און צאָלט אויס די שכירות. און ער בלייבט ווייטער אין פאַבריק זיך אָפּצורעכענען מיטן שותּף, וואָס פירט אָן מיט דער צוויקעריי און גיט אַכטונג אויף דער אַרבעט, נאָר מישט זיך ניט אין די חשבונות.

אויסצאָלנדיק חנהן אירע פאַרדינטע ניין דאָלער מיט זעכציק סענט פאַר דער וואָך אַרבעט, האָט לייבל צו איר אַ זאָג געטאָן: „ווילסט אויפוואַרטן, כ׳וועל זיך אָפּרעכענען מיט יאַנקלען, וועל איך דיר צופירן...״

חנה האָט ניט געענטפערט, ס׳האָט זיך איר אַ פּלאָנטער געטאָן אין קאָפּ. „ער האָט אַ פּלאַטשיקע נאָז... וואָס פאַר אַ ציפערן שרייבט ער... שטענדיק גייט ער אָן אַ העמד...״

— איך האָב דיך געפרעגט צי דו ווילסט אויפוואַרטן אויף מיר, וועל איך דיר צופירן אַהיים?

— ניין, איך דאַרף עפּעס גיין קויפן... איך דאַרף מאַכן עסן...

— לאַד מיך איין אויף עסן, אָדער בעסער וועל איך דיך איינלאַדן. האָסט שוין אַ מאָל געגעסן אין „אָריענטאַל" אויף סאַן ראַפאַעל און זשולעטאַ?

— ניין, איך האָב אין „אָריענטאַל" קיין מאָל ניט געגעסן... אָבער איך וויל ניט גיין, איך וויל ניט... — האָט זי איבערגעחזרט.

לייבל האָט מער ניט איבערגעפרעגט. חנהס ענטפער האָט אים געלאָזט אין אַ פאַרלעגנהייט.

ווען חנה איז אַרויס פון פאַבריק האָט זי זיך דערפילט אַ פאַרלוירענע. פאַר וואָס אייגנטלעך האָב איך אים אָפּגעזאָגט? פאַר וואָס האָב איך געזאָגט איך וויל ניט גיין?.. זי האָט זיך אָפּגעשטעלט אויפן שמאָלן טראָטואַר... „זאָל איך גיין צוריק און זאָגן אים קום. ער איז שוין זיכער אַוועקגעגאַנגען..." אַ פאַרדראָס האָט איר געגעסן אויף זיך אַליין...

*

אַ קלאַנג האָט זיך פאַרשפּרייט, אַז לייבלס פאַבריק גייט אָפּשטעלן די אַרבעט. די פאַבריק וועט זיך אַריבערקלייבן אין אַ גרעסערן לאָקאַל, און וועט אַריינפירן מאַשינען מיט עלעקטרישע אינסטאַלאַציעס. די הויז שטייט אויף אַ ראָג פון אַ גאַס אין דער געגנט, ווו ס'געפינען זיך נאָך שוכפאַבריקן. ס'איז ווייט פון דער ייִדישער געגנט, ווו חנה וווינט. טאָ וואָס ווייטער?

— ניט זי קען וואַרטן ביז די פאַבריק וועט זיך אַריבערקלייבן, ניט זי וויל פאַטערן אַ שעה יעדן טאָג, ניט זי וויל צופאָרן מיטן טראַמוויי קיין סעררא. און בעיקר, זי וויל זיך ניט דערווייטערן פון דער ייִדישער געגנט... האָט זי גלייך אויפגעזוכט אַן אַרבעטס פּלאַץ אין אַ צווייטער פאַבריק אויף רעסוס מאַריאַ. ס'איז דאָך געווען די צייט ווען שוך־פאַבריקלעך זענען אויפגעקומען איינס נאָך דאָס אַנדערע, און די ייִדישע פאַבריקאַנטלעך אינעם רוב פּוילישע ייִדן, געוועזענע שוסטערס, האָבן גערן באַשעפטיקט ייִדישע אַרבעטער.

איינער פון די שותפים אין דער נייער פאַבריק, ווו חנה איז אַנגעקומען אַרבעטן, — אַן עלטערער ייִד, האָט זיך גלייך אַנגעהויבן פריינדלען צו חנהן

— געשיקט אָפּט ברענגען פאַר איר פרישטיק. חנהן איז ניט געווען צום האַרצן וואָס דער באַלעבאָס שמייכלט צו איר. די אַרבעטער, אימיגראַנטישע יידישע בחורים קענען נאָך מיינען, אַז זי האָט צו טאָן מיטן באַלעבאָס. איין טאָג איז זי צוגעגאַנגען צו אים און געזאָגט:

איך וויל אייך בעטן איר זאָלט מיר מער ניט ברענגען קיין פרישטיק. איך דאַנק אייך, אָבער איך וויל ניט מער.

דער באַלעבאָס האָט זי אָנגעקוקט אַ באַליידיקטער. דעם קומענדיקן פרימאָרגן האָט שוין חנה ניט געטרונקען קיין קאַווע...

*

ס'איז שווער געווען חנהן זיך איינצולעבן אין דער נייער וואָר, אין דער אַנדערשטיקער סביבה, און ניט לייכט איז איר אָנגעקומען זיך צו באַפריינדן מיט וועמען. אין די פאַרנאַכטן נאָך אַ שווערן טאָג אַרבעט האָט זי ניט געהאַט וווּ זיך אַהינצוטאָן, האָט זי אָנגעהויבן אַרויפקומען אין די אָוונטן און באַזונדערס אין די שבת־צונאַכטסן אין דעם ניי געגרינדעטן „קולטור־פאַראיין". זי האָט זיך באַטייליקט אין די דיסקוסיעס פון די קעסטל־אָוונטן, זיך אָנגעשלאָסן אין דער דראַמאַטישער סעקציע און צו ביסלעך זיך דערנענטערט און צונויפגעלעבט מיט דער יונגער אימיגראַנטישער משפחה.

צווישן די יונגע־לייט דאָרט איז איר פון דער ערשטער באַגעגעניש געפעלן געוואָרן יאָסל, דער בחור מיטן בלאַסן פנים און רויִקן אויפפיר. זי האָט אים אַרויסגעוויזן אויפמערקזאַמקייט און ער פלעגט זי אָפּפירן אַהיים... אין אַ קורצער צייט אַרום האָבן זיי זיך אַריינגעצויגן אין אַ צימער ווינען צוזאַמען.

*

יאָסעלע האָט ליב חנהן, ער רעספּעקטירט איר און ווייס אַז זי איז מער באַלעזן און קען מער פון אים... יאָסעלע גייט אַלע וואָך צום דאָקטער — פאַרפעלט ער טעג ביי דער אַרבעט. דער באַלעבאָס איז ניט צופרידן. חנה אַרבעט איבערשעהען מען זאָל קענען באַצאָלן דירה־געלט, נאָר ס'קלעקט ניט. דער דאָקטער און די אַפּטייק עסן אַלץ אויף. חנה האָט נאָך קיין מאָל ניט געזאָגט ווי שווער ס'איז איר צו אַרבעטן ביז שפּעט ביי נאַכט. יאָסעלע

ווייס ניט וואָס צו טאָן... ער קען זיך ניט העלפן און קען חנהן ניט העלפן.

חנה נעמט אָפּ גרוסן. זי הערט אין שוכפּאַראיין, אַז לייבלס פאַבריק איז שטאַרק אויסגעוואַקסן. לעצטנס איז אויסגעבראָכן אַ סיכסוך אין זיין פאַבריק — די פוצערקעס פאַרלאַנגען מ׳זאָל זיי העכערן די פּרייזן. לייבל אַרבעט אויס גוטע דאַמענשיך און צאָלט ווי פאַר ביליקע. דער פאַראיין באַשטימט חנה זאָל זיין אין דער קאָמיסיע אויסצוגלייכן דעם סיכסוך. זי פּרוווט זיך אָפּזאָגן, נאָר זי גיט ניט אָן קיין סיבה. אומעטום גייט זי, נאָר דאָ קען זי ניט גיין... אָבער ס׳העלפט ניט. די פאַרוואַלטונג באַשטימט זי זאָל זיך באַטייליקן אין דער דעלעגאַציע.

חנה איז געווען איבערראַשט פון דעם, וואָס זי האָט געזען אין לייבלס פאַבריק די צענדליקער מאַשינען, די געראַומע זאַלן, די אַרדענונג. אָט קומט איר אַנטקעגן לייבל אין אַ ווייס העמד:

— חנה, וואָס מאַכסטו? שוין לאַנג דיך ניט געזען! מען האָט מיר אָנגעזאָגט אַז דו וועסט קומען מיט דער קאָמיסיע אויסגלייכן די פּרייזן... נו, גוט, חנה, געוואָלט דיך זען...

חנה שווייגט, זי איז אין אַ פאַרלעגנהייט און ווייס ניט פון וואָס אָנהייבן.

ווען די אַנדערע צוויי מיידלעך פון דער קאָמיסיע זיינען אָנגעקומען, איז חנה געשטאַנען פּנים אל פּנים מיטן באַלעבאָס, און געשוויגן...

— חנה, מען האָט מיר געזאָגט אַז דו האָסט חתונה געהאַט... מיט... איך געדענק שוין ניט, מיט יאָסעלען?..

— אַנטשולדיקט מיר, לייבל, איך וויל עפּעס זאָגן די צוויי חברטעס פון דער קאָמיסיע.

לייבל האָט באַמערקט אירע פייכטע אויגן. זי האָט מיט אַ פעסטער שטימע אָ זאָג געטאָן צו אירע חברטעס:

— אַנטשולדיקט, נאָר איך קען זיך ניט באַטייליקן אין די פאַרהאַנדלונגען... — און איז מיט גיכע טריט אַוועק. לייבל האָט דאָס באַמערקט און האָט זי אָנגעיאָגט שוין אין דרויסן.

— חנה! — האָט ער מיט אַ ווייכער ליבלעכער שטים איר גערופן — חנה...

— לייבל... זאָג מיר... — די ווערטער האָבן איר געשטיקט.

— איך האָב דיך ליב געהאַט... איך...

— שוין פאַרפאַלן, וואָס קען איך דיר איצט זאָגן ?.. אַפילו קיין „יאָ״ קען דאָך שוין אויך ניט העלפן.

— יאָ, חנה, יאָ! ס׳קען אַ סך העלפן!.. איך האָב דיך ליב...

— יאָ, — האָט חנה געענטפערט. אין איר געדאַנק איז אויפגעשווומען יענער שבת בייטאָג...

— דאָס גאַנצע לעבן פון מענטשן איז גאָר אָפט אָפּהענגיק פון איין וואָרט, איין טראָט — און קענסט מער קיין מאָל ניט גיין צוריק... איך קען יאָסעלען ניט לאָזן אַליין. יאָ, לייבל! איך באַגרייף וואָס יענער „גיין״ שבת פאַר נאַכט באַדייט פאַר מיר אויף מיין גאַנץ לעבן — יאָסעלע איז קראַנק, איך בין זיין ווייב, געווען באַשערט...

זיי האָבן זיך אָנגעקוקט מיט ליבשאַפט. חנהס בלויע גוטע אויגן זיינען געווען פייכט. זיי האָבן אויסגעזען ווי צוויי מענטשן, וועמען דער גורל האָט צעשיידט אויף אייביק...

*

ווען חנה איז אין אַ פאַרנאַכט אַ מידע, אַ דערשעפטע, צוריקגעקומען אַהיים, — איז יאָסעלע געלעגן אויפן בעט, אַן איינגעקאָרטשעטער, דאָס פנים בלייך ווי אַ מער.

— וואָס איז דיר, יאָסעלע ?

— כ׳האָב זיך דערפילט ניט גוט, ס׳האָט זיך מיר פאַרדרייט דער קאָפּ, ניט געזען צו גייען, ניט געזען די נאָדל, ניט געוווסט וואָס איך טו. כ׳האָב געמיינט אַז כ׳וועל קיין מאָל ניט דערגיין...

— עמעצער האָט דיך געבראַכט ?

— קיינער ניט, ווער וועט מיך ברענגען ?.. זיין שטים האָט זיך געבראָכן, זיך געלאָשן ווי אַ צאַנקענדיק פייער. דער פאַרנאַכט איז געווען אַ גראָער, אַן אומעטיקער, די אַלטע פאַרב אויף די ווענט האָט זיך געשיילט און אָפּגעדעקט לאַטעס פון אַלטן איבערגעברענטן צעמענט, וואָס האָט זיך שטיקלעכווייז אַראָפּגעשאָטן. דער צימער איז פול געווען מיט געדיכטער דעמערונג, מיט שאָטנס — — —

חנה האָט זיך דערפילט ווי פאַרפלאָכטן אין די שאָטנס, זי האָט פאַר זיך

דערזען איר לאַנג געמאַטערט לעבן... „פאַרפאַלן, — האָט זי געטראַכט. — געווען באַשערט...״

— איך וועל רופן דעם דאָקטער, איך האָב איינגעצאָלט פאַר דעם מאָנאַט אין דער „קינטע״.*

— אפשר וועל איך קענען פאָרן... יאָסעלע האָט זיך מיט אָנשטרענגונג אויפגעזעצט, ניט געוואָלט מצער זיין חנהן.

— דו וועסט קענען צוגיין ביזן מערסעד, וועלן מיר דאָרט נעמען דעם טראַמוויי.

— יאָ! איך וועל קענען... ער האָט זיך מיט דער האַנט געהאַלטן ביי דער לינקער זייט, זיין פנים איז געווען גרוי און פאַרצאָגט.

דער דיזשורנער דאָקטער, וואָס האָט אויפגענומען יאָסעלען, האָט פאַראָרדנט אים גלייך אַריינגנעמען אין שפיטאָל — מען דאַרף אים גלייך אָפּערירן דעם אַפּענדיקס.

יאָסעלעס צושטאַנד איז געוואָרן ערגער פון מינוט צו מינוט. פון דאָקטערס צימער האָט מען אים גלייך גענומען אויף אַ קראַנקן־וועגעלע צום פאַוויליאָן, ווו מען וועט אים דרינגענד אָפּערירן. אין מיטן נאַכט האָט מען אים אָפּערירט. חנה איז געשטאַנען שטעהן אין קאָרידאָר. זי האָט געזען ווי מען האָט אים אַריבערגעפירט פון אָפּעראַציע־צימער אינעם אָפּטייל פאַר אָפּערירטע, זי האָט אָבער מער ניט געקאָנט פאַרבלייבן. שפּעט ביי נאַכט איז זי אַהיימגעפאָרן.

דער סאַניטאַר, וואָס האָט אָפּגעהיט די פערציק קראַנקע אין פאַוויליאָן, האָט ניט געקענט האַלטן אַן אויג אויף אַלע קראַנקע. יאָסעלע האָט נאָך דער אָפּעראַציע געקראָגן הויכן פיבער, ס'האָט אים געדורשט. האָט ער געעפנט דעם אייזפּענכער און זיך אָנגעטרונקען מיט קאַלטן, געפראָרענעם וואַסער.

פאַר טאָג האָט דער פעלדשער גערופן דעם כירורג און דערציילט וואָס ס'איז געשען. ווען דער דאָקטער איז אָנגעקומען אין שפיטאָל, האָט אים שוין יאָסעלע ניט באַדאַרפט, ער האָט זיך שוין געהאַט באַפרייט פון אַלע זיינע פיינען און יסורים...

---

* געזונטהייט־פאַרזיכערונג.

חנה האָט יאָסעלען ניט געפונען אין צימער. די ספּאַזמאַטישע געוויינען האָבן געשניטן דאָס האַרץ. זי האָט געוויינט אויף יאָסעלעס יונג פאַרשניטענעם לעבן און אויף איר אייגענעם גורל...

דורך די פאַרוויינטע אויגן האָט חנה באַמערקט לייבלען, שטייענדיק אָן אַ זייט פון דער קליינער גרופּע מענטשן, וואָס איז געקומען אַרויסבאַגלייטן יאָסעלען צו זיין אייביקער רו.

— ווער האָט אים אָנגעזאָגט? פון וואַנען האָט ער זיך דערוווּסט?

די נעמען אויף די פרישע קברים — מערסטנס ברעטלעך אָדער אָרעמע שטיינער, אויפן האַוואַנער בית־הקברות — זיינען געווען באַקאַנט צו די לוויה־באַגלייטערס — דאָס זענען געווען פאַר די לעצטע פּאָר יאָר, געקומענע מיטן נייעם אימיגראַנטן־שטראָם. דאָ, זענען אויך געקומען צו זייער אייביקער רו די ערשטע בויערס פון קובאַנער יידישן ישוב.

דעם זעלבן זונטיק פאַר נאַכט האָט לייבל אָנגעקלאַפּט אין טיר פון חנהס צימער. זי האָט אַ ווײלע געהאַלטן אָפן די טיר און פּלוצעם אַ זאָג געטאָן:

— דאָס איז מיין היים... אַזוי זעט זי אויס...

— כ'קען אַריינגיין?

— יאָ!

לייבל האָט זיך געזעצט אויפן איינציקן שטול וואָס איז געווען אין צימער. ער האָט אָנגעקוקט חנהן.

— ווילסט אַראָפּגיין אין גאַס? ווילסט איך זאָל דיר ברענגען עסן?

חנה האָט אים אָנגעקוקט. אַ טיפער טרויער האָט אַרויסגעקוקט פון אירע אויגן.

— יאָ, איך וויל גיין. די שכנים וועלן קאָמענטירן — זאָלן זיי זאָגן וואָס זיי ווילן... זיי וועלן זיך קיין מאָל ניט דערטראַכטן דורך וועלכע לאַבירינטן דער גורל פירט דעם מענטשן.

— חנה...

— וואָס ווילסטו מיר זאָגן?

— ביסט אַ קלוגער מענטש, יעדעס וואָרט דיינס האָט אַ זין. מיר זיינען אימיגראַנטן, אַ געמיש פון אָפּשטאַמען, מיר זיינען פאַרוואָגלטע פון אונ־

דזערע היימען, מיר קענען ניט איינער דעם צווייטן, איז גוט צו טרעפן אַ מענטש ווי דו...

— אַ דאַנק, לייבל, איך האָב דיך קיין מאָל ניט געהערט אַזוי ריידן...

— איך האָב אַ היים. ווען דו וועסט וועלן איז עס דיין היים. ווען דו וועסט וועלן — —

— לייבל, איך האָב מורא פאַר די גראָע ווענט, פאַר די שאָטנס...

— קום, לאָמיר גיין!..

אַ גורלדיקער פאַרמעסט

דאָס וואַסער האָט „געוואָרפן אויף מיר אַן אויג” נאָך אין די יוגנט־יאָרן. עטלעכע מאָל האָב איך זיך געראַטעוועט פון דערטרונקען ווערן אַ דאַנק צופאַלן, און צו מאָל אַ דאַנק מיין קאַלטבלוטיקייט און רויִקייט.

די געפאַרן, וואָס איך האָב דורכגעלעבט, האָבן זיך אָפּגעשפּילט אין מיינע יוגנט־יאָרן אין דעם טייך, פון וועלכן דאָס שטעטל האָט געטרונקען, אין וועלכן די איינוווינערס פון שטעטל האָבן זיך געבאָדן און אין וועלכן איך בין אַרומגעשווומען. נאָר איין פאַל איז געשען אין גרויסן אָפענעם קאַריבייִשן ים, ביים אַריינפאָר צום האַוואַנער פאָרט.

אין חודש מערץ ניינצן הונדערט דרייסיק איז אָנגעקומען קיין האַוואַנאַ מיין כלה פון פוילן. האָב איך באַשלאָסן איינלאַדן לאַנדסלייט און עטלעכע פריינד אַרויסצופאָרן איר מקבל פנים זיין.

דאָס איז געווען אַ טאָג פון דערוואַרטונג, פול מיט יוגנטלעכער בענקשאַפט נאָך אַ מענטשן, וואָס דו טראָגסט אין דיין האַרץ פאַר יאָרן, דיינע חלומות גייען זיך פאַרווירקלעכן. ס׳פאַלט דיר גאָר ניט איין, אַז דער גורל גרייט זיך צו צעשטערן אַלע דיינע האָפענונגען און חלומות און וועט דיך באַלד שטעלן פאַר דער געפאַר פון אומקום. ווער ס׳האָט איבערגעלעבט אַזעלכע שעהען וועט זיי אייביק געדענקען...

די שיף האָט געדאַרפט אַריינקומען אין פאָרט זונטיק פאַר נאַכט, האָב איך געדונגען אַ קליין מאָטאָר־שיפל און מיט מיינע נאָענטע באַגלייטערס אַריין אין שיפל און זיך געלאָזן פאָרן אַנטקעגן דער גרויסער ענגלישער שיף, וואָס האָט צו דער צייט געדאַרפט אָנקומען. אין האַוואַנער פאָרט זיינען אין יענער צייט געשטאַנען צענדליקער אַזעלכע מאָטאָר־שיפלעך, קלענערע און גרעסערע, נייע און אַלטע. אין מיין צעשפילטער יום־טובדיקער שטימונג האָב איך ניט געטראַכט קיין סך, געדונגען אַ שיפל און זיך געלאָזט אין וועג... אַז מיר זיינען צען פאַרשוין און ס׳וואָלט געפאַסט אַ גרעסער שיפל, איז מיר ניט איינגעפאַלן. ווען די שיפל איז אָנגעקומען צום „מאַרראַ קאַסטל”, ווו די

שיפן שווימען אַריין אין דעם איינגוס פון האַוואַנער האַפן, האָט מיך אַ צי געטאָן זיך צו שטעלן אויפן ראַנד פון שיפל כּדי בעסער צו זען די אָנקומענדיקע שיף און דערביי זאָל מען מיך קענען זען פון שיף. כ׳האָב אָנגענומען דעם שטעקן, אויף וועלכן ס׳איז געהאָנגען די קובאַנער פאָן און געשטעלט אַ טראָט אויפן ראַנד פון שיפל. דער שטעקן האָט זיך אָפּגעבראָכן און צוזאַמען מיט מיר אַריינגעפאַלן אין ים. איך האָב נאָך באַוויזן צו הערן דעם ערשטן גוואַלד־געשריי פון מיינע באַגלייטערס, און בין ווי אַ שטיק בליי פאַרשוווּנדן אין וואַסער. ס׳איז ביטער, איך האָב דערפילט די געפאַר. דאָך, האָב איך געוווּסט און פאַרשטאַנען, אַז איך טאָר אַצינד ניט שווימען אַרויף, נאָר פאַרקערט — אַראָפּ־צו, טיפער אין וואַסער, ווייל שווימענדיק אַרויף, וועט מיך דער שיפרודער פון שיפל דערהרגענען, און אָט דער בליציקער געדאַנק האָט מיך געראַטעוועט. איך האָב דערהערט איבער זיך דעם רויש פון מאָטאָר, דאָס פּאַטשן פון די רודער־לאָפּאַטעס אין וואַסער איבער מיין קאָפּ... דער פירער פון שיפל האָט אַן איבערגעשראָקענער און צעטומלטער גערודערט דאָס שיפל נענטער צו מיר, מיינענדיק, אַז אַזוי אַרום וועט ער מיך ראַטעווען, און איך האָב זיך באַמיט צו דערווייטערן. איך האָב אָבער מער ניט געקענט בלייבן אונטערן וואַסער, איך האָב געפילט, אַז איך ווער דערשטיקט. ווען כ׳בין אַרויפגעשווומען האָב איך דערזען דאָס שיפל אַ פּאָר טריט פון מיר. שווער איבערצוגעבן וואָס אַ מענטש לעבט איבער אין אַזאַ מאָמענט. דאָס זיינען מינוטן, אין וועלכע דו פילסט אַז דו ביסט אויפן ראַנד צווישן לעבן און טויט. איך גלייב, אַז אין אַ געפאַר פאַרשאַרפט זיך דיין געדאַנק, אַלע חושים אַרבעטן צו איין ציל: ראַטעווען זיך...

— שטעל אָפּ דעם מאָטאָר, וועסט מיך דערהרגענען...

דער פירער האָט אָפּגעשטעלט דעם מאָטאָר, זיך דערנענטערט צום הינטערשטן טייל פון שיפל און מיר אויסגעשטרעקט זיין האַנט.

— ניין! — האָב איך אויסגעשריִען מיט אַלע מיינע כּוחות, — אויב דו וועסט מיך אַרויפשלעפן מיט די הענט קען איך נאָך איבערקערן דאָס שיפל. דערלאַנג מיר אַ פּאַסיק אָדער אַ שטריק...

ער האָט מיר צוגעוואָרפן אַ שטריק, וואָס ער האָט געהאַט אין שיפל.

— גייט אַריבער צו דער צווייטער זייט פון שיפל, צום פּראַנט —

האָב איך זיך געווענדט צו די מיטפּאָרערס. איך האָב אָנגעכאַפּט דעם שטריק, צוגעשווומען צום שיפל, אָנגענומען מיטן האַנט דעם ברייטן שיפלראַנד און אָנגעהויבן אַרויפקלעטערן, ניט אָפּלאָזנדיק דעם שטריק, טאָמער פאַל איך צוריק אַריין אין ים. דאָס שיפל האָט זיך דערביי שטאַרק געוויגט אויפן וואַסער און געשראָקן די מיטפּאָרערס.

פון מאַלעקאַן, דעם שפּאַצירוועג ביים ים, האָב איך געהערט די געשרייען:

— טיבוראַנעס! טיבוראַנעס! (הייפיש), — דאָס זיינען פיש וואָס בייסן אָפּ מיט זייערע שאַרפע ציין אַ האַנט, אַ פוס, פון מענטשן, אָדער אַפילו דעם קאָפּ בייסן זיי אָפּ ווי אַ צוקער־לעקעך. שווער זיך צו ראַטעווען פון די הונגעריקע הייפיש ווען זיי באַפאַלן.

די געוואַלדן פון די פאַרזאַמלטע מענטשן ביים ברעג האָבן זיך געריסן צו די הימלען, ווי זיי וואָלטן שוין באַווייננט דעם מענטשלעכן קרבן.

מיין בלוי־גראַנאַטענעם רעקל האָב איך אויסגעטאָן אין וואַסער, ווייל ער האָט מיר פאַרשווערט דאָס שווימען, אָדער אפשר איז ער אַראָפּגעפאַלן, און מיין גאָלדענער רינגל מיט אים, — זיי זיינען געבליבן אין ימיקער טיף — אַ זכר נאָך אַן אָפּגעראַטעוועט לעבן. ווען איך בין אַ נאַסער אַרויף אויפן שיפל, האָט מיך געשוידערט פון קעלט און פון שרעק, ס׳האָבן מיר געקלאַפּט די ציין אין מויל... ס׳איז געווען אַ קאַלטער פאַרנאַכט.

פונקט ווען איך בין אַרויף אויפן שיפל האָט זיך אַ הויב געטאָן דאָס וואַסער אין איינגוס, דאָס איז די גרויסע ענגלישע שיף צוגעשווומען און זיך אַריינגעקערעוועט ביים מאַרראָ קאַסטל, צו דעם פּאָרט פון אַלט־האַוואַנאַ. וואָלט די שיף אַריינגעשווימען מיט געציילטע מינוטן פריִער וואָלט איך זיכער באַצאָלט מיטן לעבן...

מיין כלה, וואָס איז געשטאַנען ביים ראַנד פון שיף, און געוואָלט ווייזן אירע שיפס־קאָלעגן ווער ס׳איז איר חתן, האָט גערופן: „אָשר, אָשר, ווו ביסטו?"

זי האָט מיר, אַ נאַסן און צעקנאָדערטן אין אַן אויסגעליִענעם פרעמדן סוועטער, ניט דערקענט. מיינע באַגלייטערס האָבן איר אָנגעוויזן אויף מיר.

— ס'איז עפּעס געשען! — האָט איינער געשריִען, נאָר זי האָט ניט געהערט און האָט מיך ניט דערקענט.

אַלע דאָקומענטן מיט דער אַריינפאָר־דערלויבעניש, אַז מיין כלה זאָל גלייך קענען אַראָפּגיין פון שיף, זיינען אַוועק צום גרונט. דער ים האָט אָבער באַפרייט דעם, צו וועמען זי איז געקומען — — —

דער קרבן

מיין חבר, אַ לערער אין אַ ייִדישער שול, האָט זיך שטענדיק באַקלאָגט אויף זיין געזונט. אַז ער פלעגט זיך פאַרהוסטן, האָט עס געהילכט ווי פון אַ פוסטער פאַס, דער הוסט פלעגט זיך פונאַנדערוויגן. אַ בלאָזזאַק אין אַ קוזניע. צייטנווייז האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אַז ער פיעשטשעט זיך, אַז ער האָט זיך צוגעוווינט צו קרעכצן. אַן אַנדערש מאָל פלעג איך זיך דערשרעקן פאַר זיין בלאַס קרענקלעך פנים. ער פלעגט זיך אַ כאַפ טאָן פאַרן קאָפ, ווי ער וואָלט געוואָלט פאַרהיטן אַז עפעס זאָל ניט פלאַצן. דאַן פלעגט ער אַרויסגיין אויפן באַלקאָן, זיך אַוועקזעצן אויף אַ וויגשטול, אָפשפיליען דאָס אויבערשטע קנעפל פון העמד, און שווער אָטעמען...

לייבל איז געווען אַ פאָטער פון צוויי קינדער. ס'איז אים קיין מאָל ניט איינגעפאַלן, אַז דער עלטערער, שוין אַ דערוואַקסן בחורל, זאָל אויפהערן לערנען און צוהעלפן אין דער פרנסה. „מען דאַרף אים לאָזן לערנען ווייטער, אפשר וועט ער דערגרייכן אַ פראָפעסיע, נאָר ניט צו דאַרפן זיין אַ לערער”. זיין פרוי האָט זיי אַלעמען באַדינט — דעם מאַן און אירע צוויי קינדער. אויף אירע ליפן איז שטענדיק געווען אַ גרייטער זאָג, וואָס זי פלעגט איבערחזרן ווי אַ שבועה: „גאָט, זאָל מיר נאָר ניט פאַרשטערט ווערן מיין משפחה!”.

אַז איך פלעג דערזען לייבלען, אַ בלאַסן, מיט אויסגעלאָשענע אויגן, פלעגט זיך מיר אַרויסכאַפן אַ נאַרישע פראַגע (אפשר איז דאָס אַ נאַטירלעכע פראַגע, וואָס מיר זיינען געוווינט צו פרעגן אין אַזעלכע פאַלן):

— וואָס איז דיר, לייבל?

— ס'ווערט שטאַרקער דער ווייטיק ווען כ'טראַכט אַריין וואָס מיר איז און ווי אַזוי ס'איז צו מיר געקומען... — האָט לייבל מיט אַ שטילער הייזעריקער שטימע געענטפערט. די הענט פלעגן אים אַראָפפאַלן אויף די הילצערנע הענטלעך פון אַלטן וויגשטול, ווי זיי וואָלטן זיך אים אָפגענומען.

— איך האָב געלעבט אַ געשענקט לעבן און דאַרף זיך ניט באַקלאָגן.

— אַזוי פיל יאָרן ווי איך קען דיך, און דו האָסט מיר קיין מאָל גאָרניט דערציילט...

— ניטאָ וואָס צו דערציילן. ס'וועט ניט ווערן לייכטער. קיינער איז ניט שולדיק, אַזוי זיינען געווען יענע צייטן... ניטאָ וועמען צו באַשולדיקן.

ווען איך האָב דאָס ערשטע מאָל דערהערט פון לייבלען „איך קען מער ניט אַרבעטן, איך וועל פאַלן אין קלאַס...” — איז מיר געוואָרן ענג, ווי אַ צוואַנג וואָלט צונויפגעדריקט מיין האַרץ. איך האָב אים ליב געהאַט, ער איז געווען אַ ליידנדיקער מענטש און געטראָגן דעם סוד פון זיין ווייטיק. נאָך מער האָב איך ליב געהאַט לייקען. זי האָט דאָס געוווּסט, כאָטש איך האָב איר דאָס קיין מאָל ניט געזאָגט. אַ פרוי פילט אָפּ די ליבשאַפט פון אַ מאַן אַפילו אינעם גלאַנץ פון זיינע אויגן, אין זיין שמייכל. און אפשר האָב איך זי ליב געהאַט אויס מיטלייד צוליב איר שטענדיק קראַנקן מאַן, פאַרן געדולדיקן טראָגן איר גורל. ניט איין מאָל האָב איך געטראַכט, אַז לייבל איז חושד אַז איך האָב ליב זיין ווייב, ער האָט מיר אָבער געטרויט. געלאָזט גיין שפּאַצירן מיט איר, אַפילו צו בלייבן מיט איר אַליין, אַרויסהעלפן אין דער באַלעבאַטישקייט. איין מאָל, ביים צוקלאַפּן אַ בילד וואָס איז אַראָפּגעפאַלן פון וואַנט, איז זי געשטאַנען אַזוי נאָענט לעבן מיר און געהאָלפן אויפהענגען דאָס בילד, אַז איך האָב דערפילט איר וואַרעמען אָטעם, דאָס קלאַפּן פון איר האַרץ. נאָך אַ רגע וואָלט איך צוגעפאַלן צו איר, און איר אַרומגענומען און געקושט. איך האָב אָבער פאַרביסן די ליפּן און דאָס ניט געטאָן.

אפשר האָט לייבל געאַנט אַז זיין ווייב איז ניט גלייכגילטיק צו מיר? איך האָב דאָס קיין מאָל ניט געוווּסט.

צייטנווייז איז מיר דורכגעלאָפן אַ ווייטיקלעכער געדאַנק: „וואָס וועט זיין אויב... ווער וועט העלפן לייקען, די קינדער?” — איך האָב דעם געדאַנק ניט צוגעלאָזט צו זיך, לייבל האָט אָבער ווי דערפילט מיין טראַכטן און איבערגעחזרט פאַר מיר, ווי ער וואָלט מיך וועלן דערמאָנען: — מער קען איך ניט... איך ווייס ניט וואָס ס'וועט זיין מיט זיי...

מיר איז געווען שווער צו טראַכטן וועגן דעם און נאָך שווערער צו געפינען אַן ענטפער. איך האָב זיך צוגעוווינט צו אַ בחורישן לעבן, אָן אַ ווייב,

אָן קינדער, אָבער לייבלס משפחה איז מיר געווען נאָענט, ווי זי וואָלט געווען מיין אייגענע.

*

פייער־שטראַלן פון דער בייטאָגיקער זון האָבן געברענט די שמאָלע גאָסן און טראָטואַרן פון די האַוואַנער גאַסן. איך שלעפּ זיך אַ מידער פון דער שוכפאַבריק — כאָטש דעם טאָג האָב איך ניט געאַרבעט שווער. מען האָט געגרייט מוסטערן פאַרן נייעם סעזאָן. איך גיי אַרויף די ווייסע גראַניט־טרעפּ, איינעם נאָך איינעם, ווי איך וואָלט זיי ציילן. איך קום צו צום פערטן שטאָק, צו מיין דירה, ווו איך האָב געוווינט מיט נאָך צוויי קוואַרטיראַנטן. פאַר מיינע אויגן גיט אַ שווינדל דער סילועט פון אַ פרוי.

— לייקע! — האָב איך אַן איבערראַשטער אויסגעשריִען. איך האָב זי נאָך קיין מאָל ניט געזען אַזוי שיין, אַזוי גראַציעז, די געוויינלעכע געבלימלטע קליידל האָט זיך אויסגעגאָסן אויף איר קערפּער און אים פאַרוואַנדלט אין א בלומענקראַנץ...

זי האָט מיט אירע אויגן אָנגעוויזן אויף דער טיר, ווי זי וואָלט פרעגן — ביסט אָפן?.. זי האָט אַ שטופּ געטאָן מיטן האַנט די טיר און איז אַריין. איך בין איר נאָכגעגאַנגען. אָן אַ וואָרט אויסצורײדן האָט זי מיך האַסטיק אַרומגענומען און באַדעקט מיט קושן. אירע ליפּן האָבן געצונדן מיין בלוט, אירע פייכטע אויגן האָבן באַנעצט מיין פּנים. זי האָט געשעפּטשעט:

— אַ מענטש איז ניט אַלע מאָל דאָס וואָס ער איז... אַ מענטש קען ניט שטענדיק נאָכגיין זיין געדאַנק...

איך האָב זיך איינגעזויגן אין אירע ליפּן, געקושט איר אָפּגעדעקט לייב...

— האָסט אָפּגענומען... — האָט זי אַ שעפּטשע געטאָן.

שטייענדיק ביים טיר האָט לייקע אַ זאָג געטאָן:

— לייבל איז אין שפּיטאָל, ער האָט געבעטן דו זאָלסט גלייך קומען.

— ווען? — האָב איך אַן איבערראַשטער געפרעגט, ניט קוקנדיק אויף איר.

— איצטער...

*

עס האָט אַ שלאָג געטאָן דער שאַרפער ריח פון כלאָראָפאָרם, דער גערוך פון מענטשלעכע לייבער. ריחות פון שפיטאָל. פון די צימערן דערגייען לייכטע קרעכצן. ניט אַלע, וואָס ליגן דאָ איצט וועלן זיך אומקערן אַהיים...

— שוועסטער, אין וועלכן צימער ליגט לייבל קערש?

די קראַנקן־שוועסטער האָט מיך פאַר אַ ווײַלע באַטראַכט. איך האָב אַרויסגעפילט ווי זי וואָלט זיך געפרעגט: „ווער ביסטו? וואָס ביסטו זײַנער? וואָס ביסטו געקומען זוכן די לעצטע מינוט?..”

דער בין־השמשות אין שפיטאָל איז אַנדערש ווי אין גאַס, ווי אין דער היים. דער בין־השמשות אין שפיטאָל איז פול מיט אומעט, מיט סודותדיקע שאָטנס, וואָס שפרייטן אויס זייער הערשאַפט אויף די לעבנס פון די אָרעמע אומבאַהאָלפענע מענטשן, וואָס ליגן דאָ צווישן די ווענט פון די צימערלעך.

— צימער זעכצן, — זי האָט מיר אַ ווײַז געטאָן מיט דער האַנט.

אַלע פאַוויליאָנען אין גרויסן שפיטאָלהויף פון דער שפאַנישער אַסטור־יאַנער קאָלאָניע זײַנען געווען איין שטאָקיקע.

שטיל האָב איך געשפּרייזט איבער דער גלאַנציקער גראַניט־פאָדלאָגע פון קאָרידאָר און עס זענען פאַר מיר ווי אויף אַ פילם־לענטע דורכגעלאָפן די יאָרן וואָס איך בין געווען פאַרחבֿרט מיט לייבלען, ווי שווער ער האָט זיי אָפגעלעבט.

איך האָב אַריבערגעקוקט איבער די ווײַסע קורצע טירעלעך. דאָס ליכט פון קאָרידאָר־לאָמפ האָט קוים באַלויכטן די צימערן און זיי אָנגעפילט מיט אומעטיקע שאָטנס. איך האָב אַ שטויס געטאָן די טירלעך און אַרײַנגעגאַנגען.

לייבל האָט מיך דערקענט און אָנגעצונדן מיטן הילצערנעם קנאָפ, וואָס איז געלעגן אויפן בעט, דעם לאָמפ.

— שלמה? גוט וואָס דו ביסט געקומען... — האָב איך דערהערט זײַן שוואַכע שטים, — מײַן ווײַב האָט דיר געוויס געזאָגט...

איך האָב עס געפילט ווי אַן אָנצוהערעניש, אַז ער ווייס אַז לייקע איז מיר געגאַנגען אָנזאָגן...

„אפשר ווייסט ער אַלץ?”

מיר האָבן געשוויגן. אין אַזאַ ווײַלע פון שווײַגן טראָגן זיך דורך אין

זכּרון ווער ווייס וויפל דורכגעלעבטע יאָרן. אפשר האָבן מיר ביידע געטראַכט דאָס זעלבע... לייבל האָט זיכער געוואָלט „וויסן” וואָס וועט זיין מיט זיין ווייב און קינדער. ער האָט דאָך אַזוי קלאָר געוווּסט זיין צושטאַנד — — איך האָב אויך געטראַכט דאָס זעלבע — וואָס וועט זיין מיט זיי ? וואָס וועלן זיי טאָן ?

איך האָב געקוקט אויפן גרוי־בלאַסן פנים פון מיין פריינד. אַ פייגלעכער געדאַנק האָט אַ שלאָג געטאָן אין מיין מוח — „מיר זעגענען זיך, מיר ביידע ווייסן דאָס. אַזוי איז דאָס לעבן, דאָס איז דער וועג און קיינער וועט דאָס ניט איבערמאַכן”.

מיין פריינד האָט מיט זיין בלאַסער האַנט מיר אָנגעוויזן איך זאָל זיך זעצן אויפן שטול, וואָס איז געשטאַנען לעבן זיין בעט.

— גוט וואָס דו ביסט געקומען, — האָט ער הייזעריק איבערגעחזרט. איך וויל דיר דערציילן אַ ביטערן אינצידענט פון מיין לעבן, וואָס וועט פאַר דיר קלאָר מאַכן דעם סוד פון מיין גאַנץ לעבן. איך האָב דאָס קיין מאָל ניט אַרויסגעבראַכט אויף מיינע ליפן. ס׳איז שוין ניט דאָס ערשטע מאָל וואָס איך ליג אין שפיטאָל, נאָר עפעס פיל איך אַז דאָס מאָל איז דאָס לעצטע.

איך האָב אַ רוק געטאָן דעם שטול אויף צוריק.

— מיר האָבן אַ סך מאָל פילאָזאָפירט וועגן אינהאַלט פון לעבן — האָט זיך לייבל אָנגעשטרענגט צו ריידן, — צי ס׳איז כּדאי צי ניט. אַלץ איז כּדאי, כּל זמן מען קען האָפן אויף ווייטער. ווי שווער ס׳איז דאָס אַריבערגיין אויפן צווייטן זייט, קיינער וויל ניט פאַרשטומט ווערן. דאָס ערגסטע איז לעבן וויסנדיק אַז דו שטייסט אויף זיין ראַנד... אַלע מיינע יאָרן זיינען געווען געשענקטע. דער דייטשישער דאָקטער וואָס האָט מיך אָפערירט, האָט מיר שפעטער געזאָגט : „דו וועסט לעבן ! ווי לאַנג ? דאָס ווייס קיינער ניט !”, און אַזוי האָב איך געלעבט... ס׳איז אַ שאָד איבערצולאָזן דאָס ליכט פון טאָג, די וואַרעמקייט פון מענטשן, אָבער וועגן דעם זיינען ניטאָ קיין פילאָזאָפיעס, דאָס איז דער באַדינג פון לעבן. איך בין פאַרמאַטערט, און וויל דיר דערציילן... ביז איך וועל קענען :

— איך האָב געהערט ווי מיין טאַטע איז אַן אינדערפרי צוריקגעקומען פון בית־המדרש. דורכן פענצטער פון קליינעם צימער ווו איך בין געשלאָפן האָט אַריינגעקוקט אַ גראָער ווינטערטאָג. איך בין נאָך געלעגן אַ שלעפע־

ריקער. ס׳האָט זיך אַ ריס געטאָן די קיטל פון טירל. איך האָב זיך אַ צאַפּל געטאָן און זיך אויפגעזעצט.

— שלאָפסט נאָך? ליגסט?... האָסט שוין געלייגט תפילין?

— שוין טאַטע, איך טו זיך שוין אָן.

— האָסט נעכטן אויך ניט געלייגט קיין תפילין! די מאַמע איז אין שניי און פראָסט אַוועק אין דאָרף, און דו ליגסט!..

ער האָט אַראָפּגעכאַפּט דעם גראָבן פּאַס פון די הויזן, זיינע אויגן האָבן געגלאַנצט ווי ביי אַ הונגעריקן וואָלף. איך האָב געזוכט דורך וואַנען צו אַנטלויפן, נאָר דער טאַטע איז געשטאַנען אין טיר. איך האָב דערפילט אַ שניט ווי פון אַ שאַרפן מעסער איבער מיין לייב. איך האָב אַ שפרונג געטאָן ווי אַ ווילדע קאַץ צום פענצטער. ס׳האָט געגעבן אַ קרעכץ די דאָפּלטע ראַם. ס׳האָט אַ טראַסק געטאָן דאָס גלאָז — איך בין נאָכגעשפרונגען דעם צעבראָכענעם פענצטער...

דער טאַטע האָט נאָך אַ מאָל אַ פּאָכע געטאָן דעם פּאַסעק, אָבער איך האָב באַוויזן אָפּצוטרעטן. איך בין געלאָפן איבערן שניי מיט באָרוועסע פיס, אין איין העמד. ווי אַ העזל נאָך דעם ערשטן שאָס האָב איך געקוקט אויף הינטן, און ניט זעענדיק קיינעם, בין איך אַריינגעלאָפן אין שטאַל און זיך פאַרבאַהאַלטן אויפן פראָסט אין דעם קאַלטן היי. ס׳האָט מיך געשווידערט פון קעלט, פון שרעק און פון ווייטיק פונעם שניט אין מיין לייב. איך בין געלעגן שטיל מען זאָל ניט דערהערן דעם מינדסטן באַוועג. ביסלעכוויי איז מיר געוואָרן וואַרעמער. איך האָב אָנגעהויבן איינדרימלען.

מיין טאַטע, אַן אויפגערעגטער און צעשראָקענער, האָט זיך, ווייזט אויס, באַרעכנט וואָס ער האָט אָפּגעטאָן, ער איז אַרומגעלאָפן אַ באַנומענער, אויף דער גאַס. ער האָט געטראָפן אַ שכן פון אונדזער הויז, און אים דערציילט אַז איך בין אַנטלאָפן אַ באָרוועסער אין איין העמד.

— אין אַזאַ קעלט! — האָט דער שכן אויסגעשריִען, און איז אַוועקגעלאָפן מיך זוכן. פאַרשטייט זיך, אַז דאָס ערשטע איז ער אַוועק מיך זוכן אין שטאַל, און האָט באַלד דערהערט מיין שטילן קרעכצן. איז ער פלינק אַרויף אויפן לייטער און מיך געפרווט אויפוועקן, נאָר איך בין געווען פאַרחלשט. ער איז אַוועק און צוריקגעקומען מיט אַ קאָלדרע, אין וועלכער ער

האָט מיך פאָרזיכטיק איינגעוויקלט און גענומען צו זיך אַהיים. מען האָט מיך געוואָרעמט, געריבן די שלייפן, די פיס, געגעבן וואַרעמס צו טרינקען, נאָר איך האָב ניט געקענט אַראָפּשלינגען. אַלץ איז ביי מיר געווען ווי פאַראַליזירט. מען האָט געבראַכט דעם רופא, אונדזער אַלטן שטעטלשן רופא. ער האָט מיך געטאַפּט, געציילט דעם דופק, געמאַכט איינשפריצונגען, און געקרעכצט.

מיין טאַטע האָט זיך דערוווּסט אַז איך בין ביים שכן, איז ער אַריינגעקומען און געבעטן מען זאָל מיך נעמען אַהיים. מיין מאַמע איז אָנגעקומען, איך האָב געהערט ווי מען קריגט זיך, ווי מען וויינט...

זעקס וואָכן בין איך אָפּגעלעגן אין בעט, ביז דער רופא האָט געהייסן מיך אַוועקזעצן אויף אַ שטול. מען האָט מיר געגעבן האָניק דורכגעמישט מיט פוטער, וואָס מיין מאַמע פלעגט ברענגען פון דאָרף, נאָר ס׳האָט געהאָלפן ווי אַ טויטן באַנקעס. איך האָב געהוסט, געשפּיגן מיט געלן לייכעץ און ניט געקענט שטעלן אַ טראָט.

מיט יאָרן שפּעטער, ווען ס׳איז אויפגעשטאַנען דאָס נייע פּוילן, האָט מען מיך גערופן צום מיליטער. דער רופא, וואָס האָט געקענט מיין געזונטצושטאַנד, האָט מיר געראַטן איך זאָל זיך צושטעלן: „האָב ניט קיין מורא, זיי וועלן דיך ניט נעמען!“. איך האָב אים געפאָלגט, דער רופא האָט מיר געגעבן אַ בריוו צום דאָקטער פון דער קאָמיסיע. אָבער ניט זיין זיכערקייט און ניט זיין בריוו האָבן געהאָלפן... די מערסטע יונגע־לייט, וואָס האָבן זיך געדאַרפט צושטעלן, זיינען אַנטלאָפן קיין אויסלאַנד, מערסטנס קיין דייטשלאַנד. דער דאָקטער פון דער קאָמיסיע, אַ פאָליאַק מיט פאַרדרייטע וואָנצעס, האָט מיך שטאַרק באַטראַכט, אָבער די שׂנאה צו אַ ייִדישן בחור, אַ קראַנקן, האָט גובר געווען, און מיט אַ ביטערן שמייכל האָט ער געזאָגט צום סעקרעטאַר: „גוט, ער טויג“.

דער אַלטער רופא האָט זיך דערוווּסט אַז מען האָט מיך אָפּגעגעבן פאַר אַ סאָלדאַט, איז ער געקומען צו אונדז אַהיים, גערעדט מיט מיין טאַטן און מיט מיין מאַמען, אין מיין אָנוועזנהייט, און זיי געראַטן איך זאָל ניט גיין דינען. ער ספקט צי וועל איך זיך אומקערן. האָבן מיינע עלטערן באַשלאָסן מיך אַוועקשיקן אין דעם לאַנד, ווו דו זעסט מיך איצט אין שפּיטאָל.

דער דאָקטער באַטראַכט מיך אַלע טאָג און שווייגט. איך הער אָבער די רייד פון אַלטן רופא: „ווער ווייס צי ער וועט זיך אומקערן?"

איך האָב קיין מאָל ניט געטראָגן קיין פאַרדראָס אויף מיין טאַטן. איך האָב אָפּגעלעבט זייער אַ שווער לעבן, ס'איז מיר געווען באַשערט די שווערסטע פרנסה אין דער וועלט — מיט מיינע לונגען זיין אַ לערער. איך האָב אויפגעבויט אַ פאַמיליע, דערצויגן קינדער. איצט פיל איך אַז איך האָב אָפּגעדינט... די פראַגע איז ניט וועגן מיר... די פראַגע איז וועגן די וואָס בלייבן...

איך האָב דאָס דיר היינט דערציילט כדי צו דערגענצן דאָס בילד פון אונדזער טרויעריק ייִדיש לעבן מיט עטלעכע צענדליק יאָר צוריק, ווי טייער אַ סך פון אונדז האָבן באַצאָלט... מיין טאַטע האָט זיין גאַנץ לעבן געטראָגן אויף זיין געוויסן די שולד פאַר מיין פינצטער לעבן. ער האָט געפאַסט מאָנטיק און דאָנערשטיק און אָפּגעקומען פאַר זיין טעות. דאָס האָט אָבער ניט געביטן זיין באַגריף און ניט אָפּגעשוואַכט זיין רעליגיעזע עקשנות.

ניט איין מאָל האָב איך געטראַכט, „הלוואי וואָלט איך געלייגט תפילין און ניט פאַרשפּילט מיין לעבן. מיינע קינדער ווייסן ניט דעם סוד. זיי לעבן אין אַנדערע באַדינגונגען, אין אַן אַנדער וועלט".

*

אַ פאַרגליווערטע שטילקייט האָט זיך אויסגעגאָסן איבערן ווינקל פון שפּיטאָל־צימער. לייבל האָט אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער צום פינצטערן דרויסן. ווער ווייס, מעגלעך אַז אין די מינוטן האָט ער דערזען, איז דורכגעגאַנגען פאַר אים דער אָפּגעלאָפענער וועג פון זיין לעבן. ביים ענד פון דעם וועג, איז דער שניי געהאָנגען אויפן צאַם פון די שטעכיקע דראָטן פון סאָסעניכעס סאָד און געלויכטן מיט אַ זילבער־העלן גלאַנץ. די ביימער אין סאָד זיינען געווען באַדעקט מיט שנייִקע, פוכיקע שירעמס, זיינע באָרוועסע קינדערשע טריט האָבן זיך געפורעמט, געפרענגט אין גלאַטן שניי ווי אַן אָנגעברענטער אייזן אויפן אייז. דער פראָסט האָט פאַרהאַקט דעם אָטעם און געהויערט מיט טויט איבער דעם דרייצן יאָריקן ייִנגל, וואָס איז פאַרבליבן אַ קרבן זיין גאַנצן לעבן צוליב דער ווילדער פרומקייט פון זיין אייגענעם פאָטער — — —

די ווידוי פון אַ פאַרליבטער

די מאַמע האָט שטילערהייט איינגערוימט מאַריסאַלן, זי זאָל גיין זען דעם „פאַדרע" (גייסטלעכער), און אים אַלץ דערציילן, זיך מתוודה זיין.

— איך זע, אַז דו גייסט אַראָפּ פון זינען, ביסט פאַרליבט אין דעם כודיאַ (ייִד). אפשר וועט ער דיר העלפן. איך זע — דו ביסט פאַרקראָכן זייער ווייט... איך הער ווי דו רעדסט צו אים אין די נעכט, דו ליידסט, טאָכטער.

די מוטער האָט גערעדט מיט אַ געבראָכן צעוויינטיקט קול. געוואָלט העלפן איר טאָכטער.

— מאַמע, דו האָסט געהערט? — זי האָט פאַרביסן די ליפּן און געשוויגן.

מאַריסאַל האָט געפאָלגט דער מאַמען און איז אַוועק צום גלח. זי האָט אים אַלץ אויסדערציילט: — פאַדרע, איך וועל אָן אים ניט קענען לעבן. דו ווייסט ניט וואָס פאַר אַן אידעלער מענטש ער איז, דו ווייסט ניט ווי ליב איך האָב אים. איך פיל זיך גליקלעך אין זיין אָנוועזנהייט. ווען איך גיי אַוועק פון קראָם נעם איך אים מיט אין האַרצן... איך רייד צו אים אין געדאַנק. פאַדרע, זיי מיר מוחל! כ'וועל דיר אַלץ דערציילן... דעם גאַנצן אמת... איך חלום וועגן אים, איך דריק אים צום האַרצן... העלף מיר, פאַדרע, העלף מיר אים איבערצייגן ער זאָל מיך ליב האָבן!

— זאָל דיך די הייליקע מאַריִע אָפּהיטן פון אַריינצופאַלן אין דער נעץ פון אַ ניט גלויביקן!

— פאַדרע, ס'איז אַ שווערע זאַך...

— פאַר וואָס, דו האָסט שוין...

— ניין, פאַדרע, ער האָט מיך קיין מאָל ניט אָנגערירט! איך וויל אים פאַרשלאָגן ער זאָל מיך נעמען פאַר אַ ווייב... ער זאָל מיך ליב האָבן... ער איז אַזאַ גוטער, איך וועל אים אפשר קענען אַריבערברענגען צו אונדזער גלויבן... אָבער ניין, איך גלייב דאָס ניט.

— טאָכטערל, זיי זיינען פאַרעקשנט אין זייער גלויבן. מיר האָבן שוין

געפּרוּווט זיי צווינגען. דו האָסט דאָך געהערט וועגן דער אינקוויזיציע אין שפּאַניע. אָבער זיי זיינען געבליבן ביי זייער גלויבן.

— פּאָטערל, פאַר וואָס האָט מען זיי געצוווּנגען און געפּייניקט? ווער, פּאָטערל, אונדזערע, די גלויביקע? איך קען דאָס ניט פאַרשטיין.

— ווי איז זיין נאָמען? — האָט דער פּאַדרע געפרעגט.

מאַריסאַל האָט זיך פאַרטראַכט. אפשר דאַרף זי ניט זאָגן זיין נאָמען?..

— מען רופט אים שלאַמקע, איך רוף אים סאָלאָמאָן.

— זיי שטאַמען פון קעניג סאָלאָמאָן, דער קליגסטער מענטש אויף דער וועלט. זיי זיינען קלוגע. זיי גלייבן אָבער ניט אין קריסטוסן, זיי גלייבן ניט אין דער הייליקער מאַריִע.

— זיי גלייבן ניט אין גאָט? — האָט מאַריסאַל געפרעגט אַן איבערראַשטע. איך האָב אַליין געזען ווי ער דאַוונט פון אַ ביכל...

— יאָ, זיי גלייבן, אָבער אַנדערש, זיי גלייבן ניט אין אויסלייזער, וואָס איז צו אונדז געקומען.

— אין וואָס גלייבן זיי?

— זיי גלייבן אין גאָט און אין משיחן, וואָס האָט זיי געגעבן די צען געבאָטן. זיי וואַרטן אַז משיח זאָל קומען און זיי אויסלייזן. ער וועט אָבער קיין מאָל ניט קומען, ווייל זיי זיינען זינדיקע.

— פּאָטערל, איך פאַרשטיי ניט! איך ווייס איין זאַך — איך האָב אים ליב, העלף מיר! כ׳וועל ניט קענען לעבן אָן אים! איך וויל ניט לעבן אָן אים...

— ער איז דאָך אַ פרעמדער, וואָס ווייסטו וועגן זיין פאַרגאַנגענהייט? וואָס ווייסטו ווער ער איז?

— פּאָטער, מיר איז ער נאָענט, ער איז אַנדערש פון אונדזערע. ווען דו הערסט ווי ער רעדט, ווי ער שרייבט בריוו צו זיין מאַמען, ווי ער לערנט אונדזער שפּראַך.

— ברענג אים צו מיר, איך וויל מיט אים ריידן. אפשר וועט ער זיך לאָזן איבערצייגן. ער איז דאָך דאָ עלנט, איינער אַליין. אפשר וועט ער דאָס פאַרשטיין.

— ניין, פּאַדרע, ער וועט ניט קומען. איך וועל דאָס אים ניט זאָגן. לאָז מיר פרִיער אים איבערצייגן ער זאָל מיך ליב האָבן.

— ער האָט דיך ניט ליב?

— איך ווייס ניט, איך האָב אים נאָך קיין מאָל ניט געפרעגט, און ער וועט דאָס מיר קיין מאָל ניט זאָגן... עפעס איז פאַראַן, וואָס לאָזט אים ניט זיין נעענטער צו מיר. עפעס איז פאַראַן וואָס צוימט אים. ער באַהאַנדלט מיך אַזוי גוט, ער צאָלט מיר יעדן שבת, זונטיק וויל ער ניט איך זאָל קומען. זונטיק, זאָגט ער, איז מיין אָפרוטאָג, זונטיק אַרבעט ער אַליין. איך וויל ניט ער זאָל מיר צאָלן, איך וויל ער זאָל מיך ליבן.

— און דיין מאַמע וואָס זאָגט?

— זי האָט מיך געשיקט צו אייך, פאַדרע, איר זאָלט מיר העלפן...

— וואָס קען איך דיר העלפן? אַז דו האָסט אים אַזוי ליב, אַז דו ביסט איבערצייגט אַז ער איז אַ פיינער און איידעלער מענטש.

— יאָ, פאַדרע! איך בין איבערצייגט און פאַרזיכער אייך אַז איך מאַך ניט קיין טעות. ווען איך ווייס אַז ער האָט מיך ליב, ווען איך ווייס אַז ער וועט מיט מיר הייראַטן — די גליקלעכסטע אין דער וועלט וואָלט איך געווען!.. בענטש מיך, פאַדרע, העלף מיר!

— ווי קען איך דיך בענטשן, אַז דו טראַכסט אַזוי וועגן אַ ניט־גלויביקן... אַז דו ביסט אַזוי פאַרליבט, הלוואי זאָלסטו מצליח זיין... איך טאָר דאָס דיר ניט זאָגן, אָבער איך זע אַז דו ביסט אַ קלוג מיידל...

— פאַדרע, איר זאָלט אויף מיר ניט ווערן בייז, — איך בין גרייט איבערצוגיין צו זיין גלויבן. איך האָב אים ליב אַזוי ווי ער איז, מיט זיין גלויבן... איך וועל אָן אים ניט לעבן...

— גאָט זאָל זיך אויף דיר מרחם זיין, וואָס רעדסטו? דאָס איז די עצה וואָס דו ביסט מיך געקומען בעטן? מיט אַזעלכע געדאַנקען גיי דיר צום ייִדישן חכם!

— ווו? זאָגט מיר!.. פאַדרע, איך האָב ניט קיין ווערטער אייך אויפצוקלערן, וואָס איך פיל צו אים. פאַדרע, דאָס קען מען נאָר פאַרשטיין אויב מען לעבט דאָס דורך...

דער גלח איז געוואָרן אומרויִק. מאַריסאַל האָט דאָס באַמערקט און געטראַכט — ער איז דאָך נאָר אַ מענטש, ער איז דאָך אַ מאַן...

— איך ווייס ניט, ביסט ניט ביים קלאָרן זינען. די ייִדן גייען אַריבער

צו אונדזער גלויבן, און דו ווילסט אַוועקגיין. פאַרראַטן... ווער האָט דיך אַזוי דערצויגן? פאַר וואָס ביסטו ניט געקומען מיט דיין מאַמען?

מאַריסאַל איז געשטאַנען אַ פאַרצווייפלטע. פלוצעם האָט זי אַ זאָג געטאָן:

— איר קענט ניט פאַרשטיין וואָס עס הייסט ליב האָבן אַ מענטשן. איך בין גרייט זיך מקריב זיין פאַר אים. פאַדרע, אַלע די, וואָס איך האָב געקענט, האָבן מיך געוואָלט אָפנאַרן, זיי האָבן נאָר געוואָלט מיך דערפירן איך זאָל זיין מיט זיי... סאָלאָמאָן איז אַן אַנדערער, איר קענט דאָס ניט פאַרשטיין? איך קאָן אָן אים ניט לעבן. פאַדרע, בעט גאָט ער זאָל מיר מוחל זיין, בעט פאַר מיר...

מאַריסאַל איז מיט האַסטיקע טריט אַרויס פון ווידוי־צימער, דורכגעגאַנגען דעם הויף און אַרויסגעלאָפן.

*

פרייטיק אין דער פרי איז מאַריסאַל געקומען אין קראָם אַ הייטערע: „היינט וועל איך בעטן סאָלאָמאָנען ער זאָל גיין מיט מיר שבת ביי נאַכט אויף דער „באַולע”.* דאָרטן וועל איך מיט אים ריידן...” זי האָט שוין, פאַרשטענדלעך, אָפגעמאַכט ווי אָנצוהייבן דעם שמועס עס זאָל זיין פאַר אים קלאָר. זי וויל אויך אַז שלאַמקע זאָל דערשפירן וואָס אין איר קומט פאָר. זיין געצוימטע קאַלטקייט קען זי ניט פאַרשטיין. אפשר ווייס ער ניט וואָס זי פילט צו אים...

אין אַ מאָמענט ווען אין געשעפט זיינען ניט געווען קיין קונים איז זי צוגעקומען נאָענט צו אים, און ווי עפעס וואָלט זיך געקרעלט אין איר, זאָגט זי:

— סאָלאָמאָן! — זי רייסט איבער אויף אַ ווייל, ווי זי וואָלט זיך דערשראָקן — סאָלאָמאָן! איך וויל דו זאָלסט גיין מיט מיר אויף דער „באַולע” מאָרגן ביי נאַכט... זאָג מיר אַז דו וועסט גיין... זאָג מיר ניט אָפ... די ווערטער האָט מאַריסאַל אַרויסגערעדט מיט געבעט. מאַריסאַל האָט געפילט, אַז זי האָט געזאָגט אַלץ, וואָס איז געלעגן באַהאַלטן אין איר האַרץ. מיט פייכטע אויגן האָט זי אָנגעקוקט סאָלאָמאָנען, ווי זי וואָלט דערוואַרט עפעס אָן וואָס ס'איז אָפהענגיק איר לעבן.

---

* טאַנץ־אָוונט.

סאָלאָמאָן איז געבליבן אַ געפּלעפּטער. ער האָט דערפילט אַ נאָענטקייט צו דעם שיינעם צאַרטן מיידל. „איך האָב זי דאָך ליב, זי איז דער נאָענטסטער, דער געטרייסטער מענטש וואָס איך האָב נעבן זיך, ווי קען איך איר אָפּזאָגן?” אָבער כ׳קאָן עס ניט טאָן, און טאָר עס ניט טאָן. דאָס וועט אונדז דערנענטערן, און מיר זענען פון אַנדערע וועלטן... פון אַנדערע שטאַמען.

מאַריסאַל האָט אָפּגעפּילט זיין געראַנגל. זי האָט מיט ציטער געוואַרט אויף זיין ענטפער: „איך קען דאָך ניט טאַנצן, די טענץ וואָס מען טאַנצט דאָ האָב איך אַפילו ניט געזען, איך קען אין גאַנצן ניט טאַנצן...” ערשט איצט האָט ער נאָך שטאַרקער באַגריפן זיין מאַמעס אָנזאָג ערב זיין אַוועקפאָר: „שלמהלע, זאָלסט שטענדיק געדענקען, אַז דו ביסט אַ ייִד, זאָלסט ניט פאַרבייטן דעם שטאַם...” אין זיין מוח טראָגן זיך פאַרביי די מלמדים, די לערערס, דער טאַטע, און די מאַמע חזרט איבער: „זאָלסט קיין מאָל ניט פאַרגעסן פון וואַנעט דו קומסט...”

סאָלאָמאָן האָט אָנגעקוקט מאַריסאַלס אומעטיקן פּנים, אירע פייכטע אויגן. ער האָט געהערט אירע בעטנדיקע רייד. עפּעס האָט זיך אין אים איינגעבראָכן, ער האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ אויף: יאָ!

— כ׳וועל גיין מיט דיר צו דער באַלע, נאָר קום ניט מיך לערנען טאַנצן... איך האָב דאָס ניט ליב.

— וועסט גיין מיט מיר, וועסט גיין... — האָט זי אַ גליקלעכע איבערגעחזרט.

*

מאָנטיק אין דער פרי, ווען מאַריסאַל איז געקומען צו דער אַרבעט האָט זי מיטגעבראַכט אַ פּאַפּירענע טאָרבקע מיטן אויפשריפט פון אַ בלומען־געשעפט.

— וואָס האָסטו געבראַכט?

זי שפּרינגט צו נאָענט צו אים און שרייט אויס: ווייסע מאַריפּאַסאַס * פאַר דיר... די שענסטע בלומען!

---

* בלומען.

די ווייסע לאַנגע בלעטלעך רינגלען אַרום דעם געלן קנאָספּ, וואָס איז באַוואַקסן מיט דינע זוימען־פעדעם. עס שלאָגט אַ ריח פון פּערפום.

— צו וואָס ?..

— מאַריפּאָסאָס, ווייסע בלומען. זע ווי שיין. די שענסטע בלום וואָס וואַקסט אויף קובאַנער ערד.

זי שווייגט אַ ווײַלע, און פאַרענדיקט מיט אַ שטילן קול: „פאַר דיר...”
זי וויל נאָך עפּעס זאָגן, די ליפּן באַוועגן זיך, נאָר זי שווייגט. מאַריסאַל טראָגט אַ ווייסע בלוזקע. זי האָט ליב ווייס. זי האַלט די בלומען אין איר האַנט, ווי זיי וואָלטן אַרויסגעוואַקסן פון איר.

— מאַריסאַל, אַ דאַנק פאַר די שיינע בלומען, — שלמהקע אָטעמט אַרײַן דעם ריח פון די בלומען און פילט דעם ריח פון דער יונגער מיידל. ס׳ווערט אים ענג אין קעל און ס׳קורטשעט זיך עפּעס אין זיין ברוסט. ער פאַרשטייט וואָס מאַריסאַל וויל מיט די בלומען אים אויסדריקן... זי האָט זיי געקויפט פאַר אים... ער שטייט און טראַכט וואָס איר צו זאָגן.

— דאַנק מיר ניט... זאָג מיר עפּעס, זאָג מיר!

שלמהקע שווייגט.

— סאַלאָמאָן, — האָט זי מיט ליבשאַפט אַרויסגערעדט זיין נאָמען, — ס׳איז דיר ניט אומעטיק צו זיין אַליין ?..

שלמהקע האָט שוין מער ניט געצווייפלט. ער האָט געניי פאַרשטאַנען צו וואָס זי צילט.

אָן אומרו איז אים באַפאַלן. ס׳איז אים געוואָרן אַזוי גוט און דאָך האָט אַזאַ שווערקייט געדריקט אויף אים.

— ניין, מאַריסאַל, ס׳איז מיר ניט אומעטיק, פאַר וואָס...

— ווײַל איך וואָלט געבליבן דאָ... מיט דיר...

— מאַריסאַל, פאַר וואָס טראַכסטו אַזוי ?

— ווײַל איך האָב דיך ליב מיטן גאַנצן האַרצן. איך וויל דו זאָלסט מיך ליב האָבן... איך וויל אַריבערגיין צו דיין גלויבן, כ׳בין גרייט אויף אַלץ. זאָג מיר ווי דאַרף איך דאָס טאָן, זאָג מיר ווו ער לעבט, דער „כאַכאַם” ?

שלמהקע האָט געשוויגן. אַלץ האָט געפּלאָנטערט אין אים, זיך געראַנגלט, אָבער זיינע ווערטער זיינען אַרויס קלאָרע:

— מאַריסאַל! איך האָב דיך ליב, נאָר פאַרלאַנג ניט פון מיר מער... איך טאָר ניט טראַכטן איצט וועגן דעם. איך ווייס ניט צי וועל איך דאָ בלייבן אָדער פאָרן צוריק צו מיינע עלטערן, וועלכע איך האָב איבערגעלאָזט ווייט פון דאַנעט. איך וויל דיר ניט צוזאָגן און אָפּנאַרן, פאָדער עס ניט פון מיר...

גענעזונג...

דער דאָקטער האָט באַטראַכטנדיק דעם קראַנקן אַ שמייכל געטאָן און צוגעגעבן:

— דו וועסט זיין געזונט! אַ מענטש דאַרף קיין מאָל ניט פאַרלירן די האָפענונג. דאָס העלפט זייער אַ סך! אַ סך מער ווי די רפואות וואָס ער נעמט איין...

מאַריִע, וואָס איז געשטאַנען פון צווייטן זייט בעט, האָט זיך אַ צאַפּל געטאָן. די ווערטער האָבן זיך אָנגעשלאָגן אָן איר, אַריינגעדרונגען אין איר וועזן. דער דאָקטער האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ פון קראַנקן און געווענדט די אויגן צו מאַריִען. ס׳האָט זיך איר אויסגעדוכט, אַז ער פרעגט זי עפּעס. זי איז אָבער ניט געווען זיכער וואָס ער פרעגט. ניט געקוקט אויף די פופצן יאָר וואָס זי האָט געלעבט אין דעם נייעם לאַנד און גערעדט און באַהערשט שפּאַניש, איז צייטנווייז פאַרלאָרן געגאַנגען דער אינהאַלט צוזאַמען מיט די קלאַנגען פון דער נייער שפּראַך. אירע אויגן האָבן זיך פונאַנאַדערגעעפנט און נאָכגעגאַנגען דעם דאָקטערס רייד. זי האָט אַ הויב געטאָן דאָס פּנים און ווי אַלץ וואָלט פאַר איר קלאָר געוואָרן, האָט זיך פון איר מויל אַרויסגעריסן אַן ענטפער אויף אַלץ וואָס מען האָט זי געקענט פרעגן:

— איך האָב ניט קיינעם... נאָר מיין מאַן און אונדזער קינד.

די ווערטער האָבן איר געשטיקט, אַ פייכטקייט האָט פאַרנעפלט אירע אויגן. זי האָט אָפּגעדרייט דעם קאָפּ און לאַנגזאַם זיך אַרויסגעשאַרט פון צימער.

— האָסט אַ פיינע פרוי! דיין פרוי איז אַ פּוילישע?

— זי איז פון פּוילן... זי איז אַ ייִדישע...

— ווי אַלט איז אייער קינד?

— אַ מיידל פון עלף יאָר. שוין פופצן יאָר ווי מיר ווינען צוזאַמען. יאָ, אַ פיינע פרוי, וואָס פאַר אַ ליכטיקע היים איך האָב!..

דעם קראַנקנס אויגן זיינען געפאַלן אויפן בילד פון געקרייצטן יעזוס.

ער האָט מיט גרויס מי אויפגעהויבן די רעכטע האַנט און אָנגעוויזן:

— דאָס בילד האָב איך אַליין געמוזט אויפהענגען... זי וויל דאָס ניט אָנרירן, זי דרייט אָפּ דעם קאָפּ. מיר דוכט זיך, אַז זי האָט ניט ליב אונדזערע הייליקע... זי גלייבט ניט אין זיי. זי גלייבט... אָבער אַנדערש. איך האָב געמיינט אַז דאָס וועט ניט זיין קיין שטער. אין יענע יאָרן — ווען מען איז יונג געווען, ווער האָט געלייגט אַכט אויפן צווייטנס גלויבן. איך האָב געטראַכט: איך וועל גלייבן אין מיינע הייליקע און זי אין אירע. איך האָב איר געזאָגט: — קויף, ברענג דיינע הייליקע בילדער, הענג זיי אויף אַלע ווענט, לאָז נאָר אין ווינקעלע פאַר מיר!.. אָבער זי האָט מיר געזאָגט, אַז זיי האָבן ניט קיין בילדער... אַז זיי גלייבן אין האַרצן, אַז זיי טראָגן דעם גלויבן אין זיך... יאָ! ס׳איז ריכטיק, זיי גלייבן מיט דער נשמה... יאָ, ס׳איז אַן אַנדער גלויבן, וואָס איז דוכט זיך שטאַרקער פון אַלע הייליקע בילדער! אַזאַ איבערגעגעבענע פרוי, ווי ליב זי האָט אונדזער קינד. אָבער דאָס קינד גייט ניט אין קלויסטער... די מאַמע וויל איר ניט פירן, און איך קען דאָס אויך ניט טאָן... איר זאָגט, אַז אויף צו זיין געזונט דאַרף מען גלייבן... איך קלער אויך אַזוי, אפשר בין איך קראַנק דערפאַר... פאַר מיין פרויס, פאַר מיין קינדס... נאָר בעסער שווייגן... ס׳איז שווער צו טראַכטן, דאָקטער! איך פיל זיך דערשעפּט, מיד, ס׳גייען מיר אויס די כּוחות... ווער ווייס... ווער ווייס...

— זאָלסט אַזוי ניט ריידן, ניט קלערן, זאָלסט ניט ספקן אַז דו וועסט געזונט ווערן. דיין פרוי און קינד האָבן ניט קיינעם, דו מוזט זיין געזונט!

דער דאָקטער איז אַרויס פון צימער. הינטערן טיר איז געשטאַנען מאַריע. ער האָט זי אָנגעקוקט. איר פּנים איז געווען פאַרצויגן מיט אַ גרויער מאַטקייט. אַ טיפע זאָרג האָט זיך געריסן פון אירע אויגן, פון אירע ליפּן. זי האָט אַוועקגעלייגט די האַנט אויפן האַרצן:

— דאָקטער! העלפט אים! העלפט אונדז! איך בין גרייט צו טאָן אַלץ! טעג און נעכט ווי איך טרעט ניט אָפּ פון זיין בעט, איך פיל אָבער אַז איך בין אים אַ פרעמדע... ער קוקט אויף מיר מיט אומצוטרוי, אַפילו ווען ער גלעט מיינע הענט. דאָס קינד איז אים אויך ניט נאָענט... אָ, גאָט! וואָס זאָל איך טאָן?!.. איך האָב ניט קיינעם! ווער ווייס, ווען איך וואָלט געהאַט

אייגענע, נאָענטע, ווען איך האָב מיין מאַמען לעבן זיך וואָלט אפשר ניט געקומען צו דעם אַלעמען... צו דעם גאַנצן פּלאָנטער...

— איר האָט חרטה, פרוי סאַנטעזש ?

די פרוי האָט זיך אַ ווײַלע אַ וואַקל געטאָן. זי האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ. זי האָט זיך באַגאָסן מיט טרערן. מיט אַ מאָל האָט זי זיך אויסגעגלייכט, אויפגעהויבן איר פּנים צום דאָקטער :

— ניין ! איך האָב ניט קיין חרטה, איך האָב אים ליב געהאַט מיט מיין גאַנצן האַרצן, און אויף ליב האָבן קען מען קיין חרטה ניט האָבן... אָבער איצטער וואָס זאָל איך טאָן ? איך פּרווו העלפן, און ס׳ווערט נאָך ערגער. מיר האָבןביידע געהאַפּט...

דער פרויס שטים איז געוואָרן רויִקער, שטילער. זי האָט גערעדט, ווי זי וואָלט זיך אָן עפּעס דערמאָנט : ...און אַזוי פיל מאָל אייבער דעם צווייטן פאַרזיכערט, אַז אונדזער אָפּשטאַם, אונדזער גלויבן וועט קיין מאָל ניט זיין קיין שטער אין אונדזער לעבן... און אפשר וואָלט דאָס טאַקע אַזוי געווען, איז אָבער געקומען די קראַנקייט און צעשטערט אַלע האָפענונגען. שוין אַזוי פיל וואָכן אין בעט, ער האָט פאַרלאָרן די האָפענונג צו ווערן געזונט, פאַרלאָרן דעם צוטרוי צו מיר, צום קינד... נאָך ערגער, ער הייבט אַפילו אָן צו גלויבן, אַז מיר זיינען די שולדיקע אין זיין קראַנק זיין, אַז אונדזער אַנדערשקייט, אַז אונדזער ניט בעטן ביי די הייליקע זיינע... שטערט אים אין ווערן געזונט ! איך ווער צעריסן ! איך האָב דאָך אים אַזוי ליב ! זי האָט צוגעדריקט ביידע הענט צום האַרצן, ווי זי וואָלט עמעצן טוליען צו זיך — אַזוי ליב און אַזוי פרעמד ! ווי שווער, אָ, גאָט ! העלף מיר !..

— ווער האָט אייך געזאָגט, אַז אייער מאַן טראַכט אַזוי ? אַז ער האָט פאַרלאָרן צו אייך דעם צוטרוי ? איר טאָרט אַזוי ניט ריידן. איר זייט די געזונטע, מוזט איר אַריינגעבן אין אים דעם צוטרוי צו אייך. טוט ווי ס׳וועט אייך דיקטירן אייער אייגענער איינזען, אייער גלויבן, איר גלייבט דאָך...

מאַרי׳ע האָט זיך אויפמערקזאַם צוגעהערט צום דאָקטערס ווערטער, ווי ער וואָלט איר אָנגעזאָגט וועגן אַ נייעם הייל־מיטל. זי האָט געשלונגען זיינע רייד. „אייער גלויבן, איר גלייבט דאָך...״

— גוט, דאָקטער ! איך וועל גיין ברענגען דעם רעצעפּט. — זי האָט

געלאָסן געעפנט די טיר פון צימער.ביידע האָבן אַריינגעקוקט — דער דאָקטער און מאַריִע — דער קראַנקער איז רויִק געשלאָפן.

— הילדאַ! — האָט מאַריִע אַ רוף געטאָן דאָס דינסטמיידל, — זאָלסט זיך איינהערן טאָמער רופט ראַול. זאָלסט אים דערלאַנגען וואָס ער וועט בעטן. זאָג אים, אַז איך בין אַוועק ברענגען די רעצעפּטן.

מאַריִע און דער דאָקטער זיינען אַרויס פון הויז.

*

אַ העלער פֿאַרנאַכט האָט זיך אָנגעהאַלטן אויף די ווייס־גרויע ווענט פון די הויכע מויערן. ערגעץ ווייט אויף מערב האָט זיך מיט די לעצטע כּוחות די זון געראַנגלט מיט שטיקער פֿאַרוואָלקנטן הימל, וואָס האָבן איר געוואָלט פֿאַרשלינגען, מאַכן פינצטער פאַר דער צייט, פֿאַרענדיקן מיטן ליכטיקן פרילינגטאָג.

מאַריִע איז געשטאַנען און געוואַרט אויפן רעצעפּט. איר בליק האָט זיך געשאַרט איבער די אויסגעשטעלט פלעשלעך און סלאָיִקעס אין די אַפּטייקשענקלעך. אויף דער גרינער וואַנט איז געהאָנגען אַן אָפּרייס־קאַלענדאַר. דער נומער 18 האָט אַ ברי געטאָן איר אויג, אַכצנטער מיי... אַכצן... „אַכצן" — פלעגט מיין מאַמע זאָגן, „איז חי צום לעבן" — דאָס בלעטל פון קאַלענדאַר האָט זיך אַ ריר געטאָן, אַ לייכט ווינטל האָט אַ בלאָז געטאָן דורך די אָפענע טירן, איבערן בלעטל האָט זיך עפּעס אַ טראָג געטאָן, ווי אַ סילועט... מאַריִע האָט אַ פאַרציטערטע אַ שעפּטשע געטאָן: מאַמע!..

— „מאַשעלע, קינד מיינס" — האָט זי דערהערט דער מאַמעס קול. זי האָט אַ טראָט געטאָן פאָרויס צום קאַלענדאַר. אונטערן 18 איז מיט גרויסע אותיות געווען אָנגעצייכנט „פרייטיק".

— אייער רעצעפּט, מאַדאַם! — האָט מאַריִע דערהערט דעם אַפּטייקערס שטים. — וואָס מאַכט אייער מאַן?

— גוט, גוט... אַ סך בעסער! איך דאַנק אייך, „אַדיִאַס". זי האָט זיך האַסטיק אַוועקגעטראָגן פונעם אַפּטייק... וויפל יאָרן זיינען שוין אַוועק ווי איך האָב ניט געהערט דעם נאָמען „מאַשעלע"... היינט איז פרייטיק, ס'איז שוין טונקל, אין דער שעה פלעגט מיין מאַמע בענטשן ליכט... איך וועל היינט בענטשן ליכט, מאַמע...

מאַריִע איז אַריין אין קראָם און געבעטן צוויי ליכט. דער קרעמער האָט זי אָנגעקוקט. ער ווייס, אַז מאַריִעס מאַן ראַול איז שוין לאַנג קראַנק. ער האָט זי אָבער גאָרניט געפרעגט. ווען זי איז אַרויס האָט ער אויפן קול צו זיך געזאָגט: „מאַריִע די פוילישע האָט שוין געקויפט ליכט...״

דאָס דינסטמיידל איז איר אַנטקעגנגעקומען און שטילערהייט געזאָגט:

— ראַול האָט ניט גערופן. ער האָט זיך איבערגעדרייט און שלאָפט ווייטער. שוין לאַנג ווי ער איז אַזוי לאַנג ניט געשלאָפן. וואָס קען זיין וואָס ראַסיטאַ איז נאָך ניטאָ?

— זי וועט באַלד קומען, ס'איז נאָך פרי.

מאַריִע איז צוגעגאַנגען צום טיר פון צימער און אַריינגעקוקט. זי האָט אַרויסגענומען די באַזילבערטע ליכט פון די לייכטערס וואָס זיינען געשטאַנען אויף דעם „אַפּאַראַדאָר״ און אַריינגעשטעלט די צוויי חלבנע ליכט. זי האָט אַ קוק געטאָן צום קיך, ווי זי וואָלט וועלן אַוועקטראָגן אַהין, די לייכטערס, און באַלד זיך אויסגעדרייט, אַוועקגעשטעלט זיי אויפן גרויסן טיש אין עס־צימער. דאָס מיידל האָט זי אָנגעקוקט.

מאַריִע האָט אָנגעצונדן די ליכט — „מען דאַרף צודעקן דעם קאָפּ״. זי איז צוגעגאַנגען צום שאַפע און אַרויסגענומען אַ שוואַרצע שאַל און זיך פאַרדעקט. זי האָט אויפגעהויבן ביידע הענט צו די אָנגעצונדענע קנויטן און זיי גלייך אַריבערגעטראָגן צו די אויגן. אירע ליפן האָבן געשעפטשעט אין דער מאַמעס לשון:

— מאַמע, באַשולדיק מיך ניט! איך האָב ניט געהאַט קיינעם... העלף מיר! איך וויל ניט בלייבן אַליין מיט מיין קינד... זיי מוחל, מאַמע!.. העלף מיר... פון אירע אויגן האָבן זיך געגאָסן טרערן, וואָס האָבן געגלאַנצט ווי פון דער זון־באַשטראַלטער טוי אין אַ זומערדיקן פרימאָרגן.

✶

— מאַריִאַ, מאַריִאַ! — האָט דער קראַנקער גערופן.

מאַריִע האָט אָפּגעווישט די טרערן פון די אויגן, געלאָזן אויפגעלייגט דעם שאַל און אַוועקגעלייגט אויפן שטול. זי האָט אַן עפן געטאָן די טיר פון צימער און געבליבן שטיין אַן איבערראַשטע: ראַול איז געזעסן אויפן

ראַנד פון בעט און צו איר געשמייכלט: — קום אַהער, מאַרי:אַ, איך האָב געהאַט אַ גוטן חלום. ס׳איז מיר לייכטער. איך וויל דיר דערציילן... — ער האָט אויסגעדרייט דעם קאָפּ צום בילד, וואָס איז געהאָנגען אויפן וואַנט און געשמייכלט... וועסט דאָס גלייבן? יאָ, וועסט גלייבן... זעסט דאָך ווי גוט איך פיל זיך... איך האָב גערעדט צום געקרייציקטן... איך האָב אים געזאָגט: איך וויל ניט לאָזן מאַרי:ען אַליין, איך וויל ניט מיין קינד זאָל בלייבן אָן אַ פאָטער און דאַרפן ליידן איר גאַנץ לעבן. האָט מיר דער געקרייציקטער געענטפערט: — וועסט זיין געזונט! פאַר דיין ווייב און קינד! און איצט פיל איך זיך אַזוי גוט! מאַרי:אַ, דו גלייבסט?

די טיר פון צימער האָט זיך אַן עפן געטאָן, און דאָס דינסטמיידל האָט אין גרויס פאַרלעגנהייט זיך געווענדט צו דער באַלעבאָסטע: — דער ווינט אין עסצימער גיסט אַראָפּ דעם חלב פון די ליכט וואָס איר האָט אָנגעצונדן... פאַרלעשן?

ניין! — האָט מאַרי:ע אַ געשריי געטאָן, ניין! האָט זי נאָך אַנטשלאָסענער איבערגעחזרט. — דאָס פייער פון די ליכט וועט זיך קיין מאָל ניט אויסלעשן... פאַרמאַך די פענצטער!

ראַול האָט דורך דער אָפענער טיר אַריינגעקוקט צו די ברענענדיקע ליכט אין די לייכטערס. ער האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ צו מאַרי:ען און זי אָנגעקוקט מיט פרעגנדיקע אויגן, וואָס?..

מאַרי:ע האָט שמייכלענדיק געשאָקלט מיטן קאָפּ: — יאָ! איך האָב אויך געהאַט אַ חלום...

אַ צעשטערטער חלום

באַשקע האָט געוווסט, אַז מען באַטראַכט די ייִדן פאַר פרעמדע, אַז מען האָט אונדז פיינט. און אפשר — האָט זי ביי זיך געטראַכט, — זיינען די גויִים ניט אומגערעכט. מיר זיינען דאָך ניט קיין פּאָליאַקן, מיר זיינען געבוירן אויף פּוילישער ערד, זיינען מיר פּוילישע... אָבער מיר זיינע ייִדן...

כאָטש יונג און ניט דערפאַרן ווי זי איז געווען האָט זי שוין אָבער גוט געפילט און פאַרשטאַנען ווי ביטער די ייִדישע לאַגע איז. זי האָט אָבער ניט געזען קיין וועג מיט וואָס און ווי אַזוי עס זאָל ווערן אַנדערש. זי האָט אָבער געזען אַ וועג ווי אַזוי צו קעמפן פאַרן ווייסרוסישן פאָלק, און פאָדערן פון די פּאָליאַקן זיי זאָלן באַפרייען דעם טייל ווייסרוסלאַנד וואָס זיי האָבן פאַרכאַפּט בעת דער מלחמה מיט די באָלשעוויקעס. די אידעע האָט איר אַזוי פאַרכאַפּט, אַז דאָס איז געוואָרן דער ציל פון איר לעבן.

*

באַשקע איז געקומען קיין האַוואַנאַ, ווייל דאָרטן, אין דער שטאָט ווו זי איז געבוירן געוואָרן, האָט זי מער ניט געקענט פאַרבלייבן, מ׳האָט דאָרט איר חברטע שיינדלען געכאַפּט פאַרשפּרייטנדיק ביי נאַכט פּראָקלאַמאַציעס. ווען צו באַשקען איז דערגאַנגען דער אַרויסגעשמוגלטער בריוו פון דער ביאַליסטאָקער טורמע, איז איר באַפאַלן אַ שרעק און זי האָט אָנגעהויבן טראַכטן ווי אַזוי זיך אַרויסצוקריגן פון פּוילן.

אויך אין האַוואַנאַ האָט באַשקע געהערט צו דער זעלביקער פּאָליטישער גרופּע ווי אין פּוילן — צו די וואָס ווילן באַפרייען די וועלט פון אונטער־דריקונג און איינשטעלן אַ נייע וועלט פון יושר, פרייהייט און גערעכטיקייט...

אין די לינקע קרייזן האָט זיך באַשקע באַקאַנט מיט איר באַשערטן. גערשקע איז געווען אַ געלאַסענער בחור. גלייך פון דער ערשטער באַגעגעניש האָט ער דערשפּירט אַ וואַרעמקייט צו באַשקען און זיך אָנגעבאָטן יענעם ביי נאַכט זי צוצופירן אַהיים, צו דער פאָרטגאַס, ווו זי האָט געוווינט.

גייענדיק צוריק צו זיך אין צימער, האָט ער געטראַכט וועגן זיין נייער באַקאַנטער, און איז געקומען צום אויספיר, אַז דאָס איז דאָס מיידל וואָס ער האָט געזוכט.

באַשקע האָט ניט געקענט פאַרטראָגן וואָס גערשקע איז אַזאַ פאַמעלעכער, אַ געלאַסענער מיט אַ שוואַכער שטימע — דער היפוך פון איר. אָבער אַז קיין אַנדערע האָבן פאַר איר ניט קאָנקורירט מיט גערשקען, האָט זי זיך צוגעוווינט צום געדאַנק אַז ער איז איר באַשערטער. זי האָט אָנגעהויבן אַרויפקומען צו אים אין צימער בעת די אַנדערע צימער־קוואַרטיראַנטן זיינען ניט געווען און געהאָפט אַז מיט דער צייט וועט זי איבעראַנדערשן זיין אויפפיר און געצוימטקייט.

גערשקע האָט זיך קיין מאָל צו פיל ניט אַריינגעטראַכט אין וועלט־פראָבלעמען, נאָך ווינציקער אין פאָליטישע ענינים. ער האָט געהערט צום אַרבעטער־קלאַס, ווייל ער איז איינער פון דעם קלאַס — אַ שניידער, אַ שכיר־יום. באַשקע האָט אָבער אויף אים געהאַט אַ שטאַרקן איינפלוס און אים אַריינגעפירט אין דעם קרייז פון אירע אַקטיוויטעטן.

אַזוי איז עס אָנגעגאַנגען אַ לענגערע צייט, ביז אין איינעם אַ טאָג האָט באַשקע באַשלאָסן געענוג. זיי דאַרפן חתונה האָבן. קיין חופה האָבן זיי, פאַרשטייט זיך, ניט געשטעלט, ביידע זיינען דאָך געווען פרייע מענטשן — — אָבער אַ פייערונג מיט חברים האָט מען געמאַכט, מ׳האָט זיי אָנגעווונטשן אַ סך גוטס, און אַז בקרוב זאָלן זיי זוכה זיין צו דער רעוואָלוציע. — —

די יאָרן זיינען געגאַנגען, און באַשקע קאָגוט האָט אַלץ געוואַרט אויף דער פאַרווירקלעכונג פון איר גרויסן חלום וואָס זי האָט נאָך מיטגעבראַכט פון דער היים; איז זי דאָך גלייך ווי זי איז אָנגעקומען קיין האַוואַנאַ צוגעשטאַנען צו די פירערס פון שוכפאַראַיין, געהאָלפן אין די שטרייקן און אין די קאַמפן פאַר בעסערע באַדינגונגען. — —

ווען קאַסטראָ איז געקומען צו דער מאַכט איז באַשקע געווען אין די הימלען: „די גערעכטיקייט האָט געזיגט!" — האָט זי מיט איר הילכיקן קול געשאַלט צווישן אירע חברים און פריינד.

בעת די רעוואָלוציע האָט געזיגט, האָט שוין באַשקע געהאַט אַן אייגענע קראָם, ווו זי האָט געבאַלעבאַטעוועט. גערשקע האָט זיך אָבער געפילט אַ

פרעמדער. ס׳איז אים ניט אָנגעשטאַנען פאַר די חברים־שניידערס, ער פלעגט אַרומגיין אַ פאַראומערטער און בורטשען: „אַ קרעמער גאָר! גערשקע — אַ קרעמער!...״

באַשקע האָט פונקט אַזוי פלייסיק געפירט איר געשעפט, ווי זי האָט געאַרבעט און געחלומט וועגן דער רעוואָלוציע. איר אויפריכטיקן גלויבן אין דער רעוואָלוציע האָט זי טאַקע אַרויסגעוויזן ווען דער נייער רעזשים האָט איבערגענומען די ווירטשאַפט און אַלע געשעפטן זיינען איבערגעגאַנגען צו דער נייער מאַכט. באַשקע האָט פרייוויליק איבערגעגעבן איר געשעפט. זי האָט נאָר אַוועקגעטראָגן אַ ביסל סחורה אַהיים, פאַר אַן אָנדענק... וואָס ס׳זאָל זיך ניט מאַכן, זאָל זיין עפעס צו פאַרקויפן.

באַשקען איז געווען דערווידער די רייען ביי די קראָמען, ווו מענטשן וואַרטן לאַנגע שעהען. „היינט וועט מען טיילן רייז״ — האָבן זיי גערעדט צווישן זיך. נאָך מיטאָג זיינען זיך די מענטשן פונאַנדערגעגאַנגען אָן רייז. דער קרעמער איז אַרויסגעקומען און פלעגמאַטיש געמאָלדן, אַז היינט וועט שוין מער קיין רייז ניט זיין.

פאַר טאָג האָט באַשקע דערהערט אַז עס טומלט זיך אין דרויסן. זי האָט אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער און ווידער דערזען אַ לאַנגע ריי——

— זיי שטייען שוין ווידער... — האָט זי גערעדט צו זיך אַליין.

— וואָס טיילט מען? — האָט עמעצער געפרעגט אויפן קול אונטן אין גאַס.

— זייף! זייף!

באַשקע האָט אַ טראַכט געטאָן, אַז זייף דאַרף זי אויך... שוין עטלעכע וואָכן ווי זי האָט ניט קיין זייף. האָט זי זיך אָנגעטאָן, אַראָפגעגאַנגען און געשטעלט אין ריי.

די קובאַנער האָבן בטבע ליב זיך צו וויצלען. אַפילו וועגן זייערע אייגענע צרות וויצלען זיי זיך — האָבן זיי לוסטיק גערעדט וועגן נעכטיקן רייז, וואָס מען האָט געזאָלט טיילן, וועגן דעם זייף אויף וועלכן אַלע וואַרטן איצט. אָבער די איראָניע מיט וועלכער די מענטשן האָבן גערעדט וועגן דער נייער אָרדענונג, איז באַשקען ניט געפעלן געוואָרן.

— די מענטשן פאַרשטייען ניט, אַז אַ רעוואָלוציע איז ניט קיין קינדער־

שפיל, די רייכע האָבן אַלץ צוגענומען, צעשטערט דאָס לאַנד... אַלץ וועט דאָ זיין, אַלץ, מען דאַרף בלויז האָבן געדולד...

— אָבער די פאַבריקן האָבן זיי דאָך ניט מיטגענומען, די אַרבעטער זיינען דאָך אויך געבליבן. פאַר וואָס האָט מען אַלע יאָרן געקראָגן וויפל זייף מען האָט געוואָלט, און איצט דאַרף מען שטיין אין ריי?

באַשקע איז מיד געוואָרן צו שטיין, האָט זי זיך אַוועקגעזעצט אויפן קאַנט פון טראָטואַר. עמעצער וואָס איז געזעסן לעבן איר, האָט אַ זאָג געטאָן:

— אָבער די ייִדן האָבן זייף וויפל זיי ווילן! זיי האָבן זיך גוט פאַרזאָרגט...

דער זאָג האָט באַשקען אַ שטאָך געטאָן ווי מיט אַ נאָדל. זי האָט זיך אַ הייב געטאָן אַוועקצוגיין, אָבער זי האָט זיך דערמאָנט, אַז זי דאַרף אויסוואַשן עטלעכע שטיקלעך וועש — כאָטש איין העמד פאַר גערשקען, ער דאַרף גיין צו אַ זיצונג פון דער פאַרוואַלטונג פון שניידער־פאַראיין.

ס'האָט אַ בלאָז געטאָן אַ טראָפיש ווינטל, און איידער די מענטשן האָבן זיך געכאַפט, האָט אַ גאָס געטאָן אַ געדיכטער רעגן. די מענטשן האָבן זיך געשאַרט צום וואַנט, אונטערן געזימס פון מויער, אונטער אַ באַלקאָן פון ערשטן שטאָק. אָבער דער רעגן איז געווען פלינקער. ער האָט אַלעמען געמאַכט פיטש־נאַס. אָפגעטאָן זייער אַרבעט, זיינען די וואָלקנס אַוועקגעשווומען באַרג־אַרויף. — —

ס'איז צוגעפאָרן אַ קליינער לאַסטאויטאָ. אויפן אַלטן אָפגעפאַרבטן נאָמען פון דער זייפפאַבריק איז געוואָרן אויפגעשריבן אַ נייער... די מענטשן אין דער ריי האָבן זיך אויסגעגלייכט. דער געהילף פון שאָפער איז אַראָפגעגאַנגען געלאַסן, אַריין אין קראָם און גערעדט מיטן קרעמער, זיך אומגעקערט און אַראָפגענומען אַ קעסטל זייף. דער קרעמער איז אַרויסגעגאַנגען און געמאָלדן:

— מען האָט געבראַכט נאָר פיר און צוואַנציק שטיקלעך זייף. מאָרגן וועט מען ברענגען נאָך, נאָך פיר און צוואַנציק.

באַשקע האָט געציילט די מענטשן אין דער ריי וואָס שטייען פאַר איר. ניין, פאַר איר וועט שוין היינט קיין זייף ניט זיין. זי האָט זיך אָנגעשפאַרט אָן דער פייכטער וואַנט און געטראַכט: פיר און צוואַנציק שטיקלעך... די פאַבריק האָבן דאָך די רייכע ניט מיטגענומען... וואָס קומט דאָ פאַר? —

האָט זיך עפּעס געפּלאָנטערט אין אירע געדאַנקען... פאַר דער רעוואָלוציע האָסטו געקראָגן אַלץ וואָס דו האָסט געוואָלט, מען האָט אַלץ געקענט קויפן, אויב דו האָסט נאָר געהאַט פאַר וואָס צו קויפן, און ווער ס׳האָט געאַרבעט האָט פאַרדינט... אַכצן סענט האָט געקאָסט אַ פונט ברויט. ס׳איז שוין מער ווי אַ יאָר ווי די רעוואָלוציע האָט געזיגט, און מען קריגט גאָרניט. דאָס פּרוכטגעוועלב אויף סאַן איגנאַציאָ איז פאַרמאַכט. לו, דער כינעזער באַלעבאָס זאָגט, אַז די כינעזער וואָס זייען גרינצייג ברענגען ניט קיין גרינצייג אויפן „מערקאַדאָ״.* די וועגעלעך טריקענען אויפן פעלד, אין די גערטנער, און די כינעזער, וואָס קענען שוין די רעוואָלוציע פון זייער אייגן לאַנד, האָבן זיך דורך פאַרשיידענע וועגן אַרויסגעשמוגלט...

די פּויערים פון די דערפער ברענגען אויך גאָרניט אויפן מאַרק. זיי האָבן ניט קיין גאַזאָלין צו טרייבן די אויטאָס. אַלץ איז פאַרקערט ווי איך האָב געטראַכט. אַלץ איז אַנדערש ווי אין עקאָנאָמישן מאַטעריאַליזם. נאָר ס׳איז ניטאָ צו וועמען צו ריידן. אין ראַדיאָ און טעלעוויזיע האַלט מען אין איין צוזאָגן, אַז אַלץ וועט זיין גוט. דער פירער פון דער רעוואָלוציע שרייט, אַז איבער אַ יאָר וועט יעדער קובאַנער האָבן אַ חזירל אויף „נאָטשע בוענאַ״, נאָר דערווייל קריגט מען ניט קיין פונט פלייש. אַלץ איז פאַרקערט ווי ס׳וואָלט געדאַרפט זיין. אַלץ האָט זיך אָפּגעשטעלט, און די מענטשן באַהאַלטן זיך אויס... ס׳איז אַלעמען באַפאַלן אַ מורא — פאַר אַלעמען, פאַר די שכנים, פאַרן קאָמיטעט פון דער גאַס וואָס האָט געמסרט דעם אַדוואָקאַט, וואָס האָט זיך געקליבן אַוועקפאָרן קיין מעקסיקע, און אים — דעם אַדוואָקאַט, דאַרף מען דאָך דאָ ניט, ער האָט אַ נאָמען פון אַ קעגנער... אַ געוועזענער מיטאַרבעטער פון אַלקאַלדע... איז ווער דאַרף אים דאָ האָבן, אָבער אַרויספאָרן לאָזט מען ניט... נו, אויב ביים אָנהייב איז אַזוי, טאָ וואָס וועט שוין זיין מאָרגן? ווען ס׳וועט זיך ענדיקן דאָס אַלץ וואָס די קאַפּיטאַליסטן האָבן איבערגעלאָזן?.. די פירערס ליאַרעמען אויף דער ראַדיאָ, אויף די טריבונעס, און זידלען די אימפּעריאַליסטן, די פאַרכאַפּערס און אונטערדריקערס, נאָר די מענטשן אין גאַס און אין די היימען ריידן שטילער. די מענטשן קוקן און שווייגן, שטייען

---

* מאַרק.

אין ריי נאָך אַ שטיקל זייף, אַ פונט רייז... וואָס קומט דאָ פאָר? צום ערשטן מאָל נאָך דער רעוואָלוציע האָט זיך ביי איר אַרויסגעריסן אַ זידל־וואָרט. ס'האָט איר געקרעלט אין האַלדז: — „פאַרברענט זאָלן זיי ווערן מיט...״ — זי האָט זיך אַרומגעקוקט און ניט פאַרענדיקט... זי האָט שוין אויך מורא...

אין ריי איז געשטאַנען נאָך אַ יידישע פרוי. איר מאַן האָט געהאַט אַ גרויס געשעפט פון מענער־זאַכן אויף אייגער פון די הויפטגאַסן. באַשקע ווייס, אַז יענערס מאַן איז שוין אַוועק. — וואָס וועט ער דאָ זיצן? די פרוי האָט זיך מיט באַשקען ניט באַגריסט. זי קען באַשקען און ווייס אַז זי האָט געוואַרט אויף דער רעוואָלוציע... די פרוי וואַרפט איר צו אַ גאַליקן בליק און פאַרשווינדט — —

ווען באַשקע האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ, איז שוין קיינער ניט געווען. די מענטשן זיינען זיך פונאַנדערגעגאַנגען. דער קרעמער איז אַ פאָר מאָל אַרויסגעקומען פון קראָם און מיט חשד געקוקט אויף איר...

דערווייל איז דער קליינער לאַסטאויטאָ נאָך אַ מאָל צוגעפאָרן, דער געהילף האָט גיך אַראָפּגענומען אַ קעסטל זייף, גערעדט אַ ווילע שטילערהייט מיטן קרעמער און אַוועקגעפאָרן. באַשקע האָט זיך אַריינגעשטעלט אין דער אָפענער טיר פון קראָם. דער קרעמער האָט זי אָנגעקוקט מיט פאַרוווּנדערונג.

— וואָס?

— גיב מיר אַ שטיקל זייף, איך דאַרף אויסוואַשן עטלעכע שטיקלעך וועש.

דער קרעמער האָט זיך איינגעבויגן, איינגעוויקלט אַ שטיקל זייף אין ציטונגס־פאַפיר און איר דערלאַנגט. זי האָט באַצאָלט.

— זאָל דאָס קיינער ניט זען... — האָט ער זי געבעטן.

*

באַשקע מיידט לעצטנס אויס זיך צו טרעפן מיט אירע פריינד, מיט אירע חברים. אינעווייניק אין זיך פילט זי, אַז זי איז מער ניט זייערע, אַז זי האָט זיך אָפּגעריסן פון זיי. ס'מאַטערט זי אַ געפיל פון חרטה. חרטה אויף אַלץ, אויף איר גאַנץ לעבן. זי קען דאָס ניט אויפקלערן אַפילו פאַר זיך גופא. נאָר וואָס זיינען זיי שולדיק? אפשר טראָגן זיי זיך אויך אַרום מיטן זעלבן שולדגעפיל? זיי זיינען דאָך ניט קיין בלינדע, זיי זעען דען ניט, אַז די

רעוואָלוציע האָט פאַראָרעמט און צעשטערט דאָס לאַנד? זיי זעען ניט, אַז מ׳האָט אַריינגעוואָרפן טויזנטער מענטשן אין די טורמעס — פאַר דעם מינדסטן חשד, פאַר אַ מסירה פון אַ שׂונא, פאַר נקמה. זיי זעען ניט די רייען ביי די געשעפטן וואָס שטייען נאָך אַ פונט צוקער אין דעם לאַנד, וואָס פאַרזיסט אַ האַלבע וועלט? זיי זעען ניט, ווי ס׳איז אומגעקומען קאַמילאַ סינפועגאָס, ווי מען רוימט אָפּ פון וועג קעגנערס און אָפט אייגענע, וואָס וואַגן צו זאָגן אַ וואָרט?.. זיי זעען ניט די בלוטדורשטיקע נקמה־ווילדקייט פון דער רעוואָלוציע?

*

באַשקעס זון, וואָס איז אַוועק קיין אַמעריקע נאָך פאַר דער רעוואָלוציע, האָט גראַדויִרט אַלס מעדיצין־דאָקטער. ער לעבט דאָרט אין אַ גרויסער שטאָט און האָט אַ רייכע פראַקטיק. ער וויל אַרויסנעמען זיין טאַטע־מאַמע פון קובאַ, ער וויל זיי אָבער ניט צעשיידן. רופט ער זיי פון צייט צו צייט טעלעפאָניש און באַמיט זיך פאָרזיכטיק — מיט פאַרשטעלטע רייד, זיי צו איבערצייגן זיי זאָלן קומען צו אים.

— רייד ניט, סאַול!.. — זאָגט באַשקע. יעדן מאָל שווימט אויף די זעלבע דיסקוסיע — דער טאַטע וועט ניט פאָרן, און איך בין גרייט יעדע מינוט...

לויט אַ רעצעפט וואָס באַשקע האָט צוגעשיקט איר זון דעם דאָקטער, גיט ער זיך אָפּ אַ חשבון, אַז דעם טאַטנס טעג זיינען געציילטע. ער רופט אים אין טעלעפאָן. ס׳געדויערט שעהען ביז מען פאַרבינדט זיי... ער רעדט צום טאַטן ווי אַ זון און ווי אַ דאָקטער:

— טאַטע, איך וויל דיך זען...

— סאַול, איך בין דאָ צופרידן... איך קען ניט, לאָז מיך דאָ... נעם אַריבער די מאַמען...

— טאַטע, איך וויל דיך זען, איך פאַרשטיי וואָס דו זאָגסט מיר, אָבער איך וויל דיך נאָך איין מאָל זען. ווער ווייס...

ס׳הערט זיך אַ געוויין אין טעלעפאָן.

— סאַול, מיין זון, אַ גאַנצן לעבן האָב איך געגלייבט... לאָז מיך דאָ...

— שיק די מאַמען צו מיר...

— סאַול, איך... דיין מאַמע... דער טאַטע איז זייער קראַנק.

— איך האָב דאָ אַלץ גרייט, פאַר יעדן באַזונדער. דו וועסט די טעג קריגן אַ דערלויבעניש מיט אַלע דאָקומענטן. זאָלסט גלייך גיין אין ביוראָ פון דער מעקסיקאַנער ליניע. זאָלסט ניט פאַרלירן קיין איין טאָג!

— סאַול! — שיק פאַרן טאַטן אויך, ער וויל דיך אויך זען!..

*

אַכצן יאָר האָט באַשקע אָפגעלעבט מיט דער רעוואָלוציע. זי האָט אַלע יאָרן געטראַכט אַרויסצופאָרן און ניט געהאַט קיין מוט זיך שיידן פון איר מאַן.

— גערשקע! האָסט געזען וואָס די רעוואָלוציע האָט געמאַכט פון לאַנד?

— איך קוק ניט; מיך אַרט ניט, אַז ס׳זיינען ניטאָ די גרויסע אָנגעפאַקטע קראָמען... מיר איז דאָ גוט אָן קראָמען און אָן קרעמערס.

— גערשקע, דו האָסט געזען די אַראָפגעלאָזענע פאַרזשאַווערטע אייזערנע טירן איבער גאַנץ מוראַשע? דו זעסט ניט, אַז ס׳ליגט אַ געהרגעטע שטאָט, אַ שטאָט וואָס האָט געלעבט, געשוויבלט און געגריבלט מיט לעבן? און היינט — אַ טויטע שטאָט! גערשקע! דו ביסט בלינד, דו ווייסט ניט, אַז די מעדיצין, וואָס דער דאָקטער האָט דיר פאַרשריבן, האָט דער אַפטייקער איבערגעביטן, ווייל ס׳איז ניטאָ וואָס דו דאַרפסט! פאַר וואָס שטעלסטו זיך ניט אין דער ריי?! וועסט דערשפירן דעם טעם פון דער רעוואָלוציע!

— פאַרמיאוס מיר ניט מיין לעבן, באַשקע! דו האָסט דאָך מיך אַרויפגעפירט אויף דעם וועג... דער איינציקער גאָט אין וועלכן מיר האָבן געגלייבט... וואָס נאָך איז אונדז געבליבן?..

— וואָס בין איך שולדיק, אַז דאָס לעבן איז אַזוי פאַרקריפלט? איך בין ניט בלינד... סאַול וויל מיך זען, ווי קען איך זיך אָפזאָגן צו זען מיין איינציק קינד?... גערשקע האָט געכליפעט.

— טו וואָס דו ווילסט! איך פאָר! סאַול שיקט אונדז פאַפירן, אַז דו וועסט ביי זיך פועלן, וועסטו אויך פאָרן. איך וויל זיך באַפרייען פון דעם אויסגעגאַרטן זיג...

*

מיט אַ צייט צוריק, שפאַצירנדיק איבער אַ האַנדלס־גאַס, קומט מיר אַנטקעגן באַשקע — גרוי, אַלט, איינגעבויגן, איך בלייב שטיין האַרט קעגן

איר און וויל זען, צי וועט זי מיך דערקענען — שוין אַ סך יאָרן ווי מיר האָבן זיך ניט געזען.

— חיים! — גיט זי אַ געשריי מיט איר נאָך אַלץ קלינגעדיקער שטימע,

— שוין אַזוי פיל יאָרן דיר ניט געזען!

— וואָס מאַכסטו, באַשקע?

— וואָס איך מאַך?

— און גערשקע?

— שוין ניטאָ...

די רעוואָלוציע האָט געזיגט...

דער פּאָרטרעט

אין האַוואַנער לופטפּאָרט איז אַ שטאַרקע באַוועגונג. מענטשן גייען הין און צוריק, מען שלעפּט פּעק, זעק, וואַליזעס. אַלע האַלטן די אויגן אַראָפּגעלאָזט, ווי זיי וואָלטן ניט וועלן קוקן דעם שיינעם זומערדיקן טאָג אין פּנים אַריין, ווי זיי וואָלטן ניט וועלן באַגעגענען קיין באַקאַנטן. אַ טיפער אומעט, ווי אַ תפיסה־אומעט איז אויסגעגאָסן אויף די מענטשן און אויף די ווענט פון וואָקזאַל.

פון דרויסן, הינטערן וואָקזאַל, פון לופטפעלד, דערטראָגט זיך דער גרילצנדיקער רויש פון מאָטאָרן. דאָרטן שטייט איינער פון די לעצטע אַמעריקאַנער עראָפּלאַנען, וואָס זיינען געקומען אויפן האַוואַנער פליפעלד אַריבערצופירן יענע, וואָס האָבן וויזעס אַריינצופאָרן אין די פאַראייניקטע שטאַטן. פאַרלירסטו די געלעגנהייט, בלייבסטו פאַרשלאָסן צווישן די וואַקסנדיקע ווענט פון דער נייער קובאַ, און ווער ווייס אויף ווי לאַנג.

אין דער טויטער שטילקייט וואָס הערשט אויפן וואָקזאַל, זיצן פאַרטראַכטע פּאַסאַזשירן. דער רוב האַלטן קליינע פּעקעלעך אין די הענט — די לעצטע אָנדענקונגען פון אַ היים, פון אַ לאַנד. די שטילקייט ווערט פון צייט צו צייט איבערגעריסן דורך אַ סקריפּענדיקן, אויסגייענדיקן מיקראָפאָן, וואָס רופט די פּאַסאַזשירן אין די צימערלעך, וווּ מען וועט זיי רעווידירן ביזן נאַקעטן לייב, צי פירן זיי ניט אַרויס קיין ווערטפולע זאַכן, דער עיקר — דאָלאַרן. די רעוואָלוציע האָט פיינט די „אַמעריקאַנער אימפּעריאַליסטן״, זי האָט אָבער ליב די אַמעריקאַנער דאָלאַרן און זוכט זיי...

— ראָסאַ עלקעס! — ס׳איז שווער צו הערן דעם נאָמען פון דעם סקריפּענדיקן מיקראָפאָן, אָבער די פרוי, וועמענס נאָמען מען האָט גערופן, און וועלכע איז ביז איצט געזעסן אַ פאַרטראַכטע, האָט זיך אַ צאַפּל געטאָן. זי האָט זיך אויפגעהויבן פון שטול און געגאַנגען צו איינעם פון די צימערלעך, די ביוראָען פון דער רעוואָלוציאָנערער רעווידיר־קונסט...

אַ מיליציאָנער ווייזט איר אָן די טיר, אין וועלכער זי דאַרף אַריינגיין. די פרוי האַלט אין האַנט אַ צונויפגעוויקלטן דיקן פאַפיר, אַרומגעבונדן מיט אַ שטריקל.

— וויקל דאָס אויף!

— אַ פאָטאָגראַפיע, אַ בילד... פון יאָרן צוריק... — האָט די פרוי אַרויסגערעדט אָפגעריסענע ווערטער. זי האָט ניט געהאַט קיין ווילן פונאַנדערצווויקלען דאָס פאַפיר. זי האָט דאָס געהאַלטן פאָרזיכטיק, ניט געוואָלט צעקנייטשן.

— וויקל אויף! איך וויל דאָס זען!

די פרוי האָט אים אָנגעקוקט. — איך זאָג דיר, אַז דאָס איז מיין בילד, אַ פערזענלעכע זאַך...

— וועסט פאַרזאַמען דעם עראָפלאַן! עפן אויף, שנעל!

די פרוי האָט מיט אַ צי פאַרן שטריקן פונאַנדערגעוויקלט דאָס בילד.

— דאָס קענסטו ניט מיטנעמען! דאָס איז אַ קונסטבילד.

די פרוי האָט ביטער געשמייכלט. מיט אַ געשטיקטער שטים האָט זי גערעדט צו זיך אַליין:

— דאָס בין איך געווען מיט יאָרן צוריק... וועמען קען דאָס אינטערעסירן?

— קענסט דאָס ניט מיטנעמען! דאָס געהערט צו דער רעוואָלוציע, צום פאָלק.

די פרוי איז געשטאַנען אַ דערשטוינטע.

— מיין בילד פאַרן פאָלק?.. פאַר דער רעוואָלוציע? די רעוואָלוציע וויל זיך נוקם זיין אָן מיין בילד?.. ווער איז די רעוואָלוציע? דער מענטש! דאָס ביסטו...

זי איז געשטאַנען אַ פאַרווירטע, אַ פאַרלוירענע.

— נעם! נעם דאָס בילד: פאַר דיין רעוואָלוציע. זי איז געוואָרן שטיל און צו זיך געשעפטשעט:

— גאָט, פאַר וואָס קומט דאָס מיר? שוין צום וויפלסטן מאָל... זי האָט קראַמפהאַפטיק געביסן די ליפן. זי האָט געפילט, אַז דער מיליציאָנער וויל זי דערנידעריקן. פלוצעם, ווי עפעס וואָלט זיך אין איר אויפגעריסן, האָט

זי אַ זעץ געטאָן מיטן פויסט אין בילד, וואָס זי האָט געהאַלטן אָן אויפגעוויקלטס אין איר לינקער האַנט... די האַנט האָט זיך אַ גליטש געטאָן איבערן פּאַפּיר און דאָס פּאַפּיר האָט זיך ניט צעריסן.

— אַלץ איינס, איך בין שוין מיין לעבן געזעסן אין טורמע... פאַר דער רעוואָלוציע... אין קאָנצענטראַציע־לאַגערן...

— צערייס ניט! כ׳וועל דיך אַרעסטירן, וועסט ניט פאָרן!

— אומפאַרשעמטע! — האָט זי כליפּענדיק געמורמלט.

דער מיליציאָנער איז געוואָרן נערוועז.

— רייד ניט אַזוי! ביסט ניט גערעכט! דו ווייסט ניט וויפל ווייטיק ס׳האָט זיך אָנגעקליבן... ליידן זיינען די וואָרצלען פון נקמה!.. — האָט ביטער געברומט דער מולאַט.

— איצט פאַרשאַפט איר ליידן אַנדערע...

— אַזוי וועט דאָס אייביק זיין, ליידן זיינען די זוימען פאַר נקמה, און נקמה איז דער שורש פון ליידן.

אין דעם איבעררייד מיטן מיליציאָנער איז די פרוי געקומען צו זיך און גערעדט ווי צו זיך אַליין.

— איך האָב אין מיין לעבן אַ סך געליטן. אין וועמען וועל איך זיך נוקם זיין? איך וועל זיך קיין מאָל ניט נוקם זיין. איך האָב קיין מאָל ניט געפילט קיין דראַנג פאַר נקמה... מיין זיידן האָט מען אַרויסגעטריבן פון דאָרף; מיין טאַטן האָט מען אַרויסגעטריבן פון אַ לאַנד; איצט טרייבט די רעוואָלוציע מיך אַרויס... לאָז מיך ריידן צו דיין „רעפּע״, — האָט זי דרייסט גערעדט.

— איך בין דער שעף, מיין „רעפּע״ איז די רעוואָלוציע.

— איך וועל אָן דעם בילד ניט פאָרן!.. — האָט זי אויסגעשריען.

דער מולאַט האָט אויסגעשאָסן אין אַ ווילדן געלעכטער.

— איך הייס דיך דען פאָרן?

די פרוי האָט זיך געצאַפּלט פון אויפרעגונג.

אויפן הויכן איבעררייד זיינען אַריינגעקומען מיליציאָנערן אין כאַקי־העמדער, ס׳איז אַריינגעקומען די אויפזעערין — זיי האָבן אָנגעקוקט די סצענע.

די „רעפע“, אַ מולאַטקע מיט בולטע שטריכן, האָט אָנגעקוקט דאָס בילד און קלאָר געזען, אַז דאָס איז דער פאָרטרעט פון דער פרוי וואָס שטייט און כליפעט.

— ניקאָלאַס! לאָז איר נעמען דאָס בילד! ס׳איז איר פאָרטרעט, וועמען קען דאָס נוצן?

— „קאָמפאַנעראַ“,* מיר קען דאָס טויגן. ס׳איז געמאָלן, האָט עס אַ ווערט... אויף אַלץ טענהן זיי: פערזענלעכע זאַכן. דאַרפסט זיך ניט אַריינמישן. איך טו אַלץ לויטן געזעץ. ווענוס איז ניט אַ בילד פון אַ פרוי? און די הייליקע מאַריאַ איז ניט אַ פרוי?..

דער מיליציאָנער האָט אַוועקגעשטעלט דעם שטעמפל פון דער רעוואָלוציע, — זאָל זי דאָס נעמען!..

די פרוי האָט שווער געאָטעמט, ווי נאָך אַ שווערן געפעכט. זי האָט אָפגעווישט מיט די הענט די נאַסע באַקן און פאָרזיכטיק גענומען פאַרוויקלען דאָס בילד...

*

אַלטע פלים

— לייג אַרויס! נעם אַרויס אַלץ! — האָט דער מיליציאָנער שטרענג געפאָדערט.

די פרוי האָט זיך ניט געאיילט אויסצופירן דעם באַפעל. ס׳האָט אויסגעזען, אַז זי שעמט זיך אַרויסצונעמען די זאַכן פון זאַק.

— וואָס וואַרטסטו? איך דאַרף רופן אַ צווייטן?

די פרוי האָט אַ שמייכל געטאָן צו זיך אַליין און אַ שאָט געטאָן אַלץ אויף דער צעמענטענער פאָדלאָגע — אַ פאָר אָפגענוצטע טעפלעך, אַ וואַלגערהאָלץ, אַ ריבאייזן, בלעכענע פענדלעך, אַ טשייניק און עטלעכע שטערצלעך. זי האָט געשמייכלט, ווי זי וואָלט דעם מולאַטן מיליציאָנער אויסגעלאַכט, ווי זי וואָלט אים זאָגן:

— זע וואָס איך גיי אַרויספירן פון לאַנד!

— קענסט דאָס ניט נעמען! דאָס געהערט צו דער רעוואָלוציע!

---

* חברטע.

— עטלעכע אַלטע כּלים טאָר איך ניט מיטנעמען? פאַר פינף און דרייסיק יאָר לעבן, פאַר צוויי דריטל פון מיין אָפּגעלעבט לעבן אין דעם לאַנד?

דער פאָרשטייער פון דער רעוואָלוציע, וואָס דאַרף שטעלן דעם שטעמפּעלע אויף די זאַכן וואָס מען דערלויבט מיטצונעמען, האָט שאַרף אָנגעקוקט די אַרויסגעוואָרפענע כּלים אויף דער ערד און האַרב איבערגעחזרט:

— ניין! דאָס קענסטו ניט מיטנעמען, דאָס בלייבט דאָ! גענוג בירגער נייטיקן זיך אין דעם. דאָס בלייבט דאָ, פאַרן פאָלק!

איר פּנים האָט זיך אָנגעצונדן, זי האָט ניט געקענט באַגרייפן דעם „אורטייל”.

— דאָס זיינען דאָך מיינע גענוצטע כּלים, איך האָב אין זיי געקאָכט פאַר צענדליקער יאָרן. אָבער צו וואָס דאַרף איך טאַקע די כּלים? ווער ווייס צי ס׳וועט זיין וואָס אָפּצוקאָכן? — איר גאַנץ לעבן האָט זיך אין דעם מאָמענט ווי אַ טראָג געטאָן פאַר אירע אויגן. זי דערמאָנט זיך ווי זי זיצט אין אַ קעלער, עמעצער מאַכט צו איר מיטן פינגער זי זאָל שווייגן, ווייל אויבן אין גאַס קומט פאַר אַ פּאָגראָם. זיי האָבן זיך געראַטעוועט דורך אַ נס. און אָט וואַרטן זיי שוין וואָכן אויף אַ באַן צוריקצופאָרן אין זייער היים. ס׳קומט אָן אַ געפּאַקטער עשאַלאָן, עמעצער שטופּט זי אַריין אין וואַגאָן, אָבער די מאַמע קען זיך ניט אַריינשטופּן, מען הייבט שוין אָן צומאַכן די טירן אויף אָפּצופאָרן, די מאַמע ברעכט אויס אין אַ געוויין, שרייט און בעט זיך — מיין קינד! מיין קינד... עמעצער כאַפּט דאָס קינד און שטופּט עס אַרויס דורכן פענצטער... אויף דער מאַמעס הענט...

און אָט זעגנט זי זיך מיט איר טאַטע־מאַמען. זי פאָרט אַליין אין אַ ווייט לאַנד, זי ווייס, אַז זי וועט זיי שוין מער ניט זען...

— גאָט!.. — רייסט זיך אַרויס פון איר ברוסט אַ שווערער קרעכץ, — גאָט, דו האָסט פאַר מיר ניט געהאַט קיין בעסערן גורל?

חוה האָט דערזען פאַר זיך דעם מיליציאָנער און זי האָט זיך געכאַפּט, אַז זי שוועבט אין אַן אַנדער צייט, אין אַן אַנדער וועלט. ער איז געוואָרן אומגעדולדיק...

— קאָמפּאַנעראָ! איך לאָז דאָס איבער... נעם דאָס, זאָל דאָס בלייבן פאַר דער רעוואָלוציע, פאַרן פאָלק...

דער מיליציאָנער האָט דערפילט די איראָניע און האָט מיט כּעס אַ געשריי געטאָן:

— נעם דאָס צונויף, נעם דאָס צו פון דאַנען! נעם און גיי!

זי האָט אים אָנגעקוקט מיט פאַראַכטונג.

— וווּהין זאָל איך דאָס נעמען? מיר האָבן דאָך ניט קיין היים, מיר האָבן שוין אויפגעגעבן אונדזער היים, אַוועקגעגעבן דעם קאָמיטעט פון אונדזער גאַס. מיין מאַן וועט זיין ביי מיין טאָכטער...

— ווּ איז דיין מאַן? ער פאָרט באַזונדער?

— ניין, מיין מאַן פאָרט ניט...

— רוף אים! זאָל ער דאָס צונעמען!

די פרוי איז אַרויס אין וואַרטצימער אַריינרופן איר מאַן. זי האָט אים אויפגעקלערט, אַז די רעוואָלוציע דערלויבט ניט אַרויספירן די אַלטע כּלים פון לאַנד, אַז דאָס דאַרף בלייבן פאַר דער רעוואָלוציע...

— איך האָב דיר געזאָגט זאָלסט דאָס ניט שלעפן, וועסט פאַרלירן דעם עראָפּלאַן. אפשר איז דאָס דער לעצטער...

— נעם דאָס צונויף, וועסט עמעצן אַוועקגעבן... ניט אַלע קענען דאָך אַוועקפאָרן.

נאָך אַלע מאַטערנישן איז חוה אַרויף אויף איינעם פון די לעצטע עראָפּלאַנען, וואָס האָבן אַרויסגעפירט די פּליטים פון דער קובאַנער רעוואָלוציע.

זיצנדיק שוין אין אַמעריקאַנער עראָפּלאַן האָט חוהן ניט אָפּגעלאָזט דער געדאַנק — וואָס איז רעוואָלוציע? מיין זון איז אין דער פרעמד, מיין טאָכטער מיט דער פאַמיליע זיינען אין פּאַנאַמאַ, מיין מאַן איז געבליבן אין קובאַ און איך פאָר קיין ניו־דזשוירזי, — דאָס איז רעוואָלוציע — איז איר איינגעפאַלן.

— אָ, ניין, רעוואָלוציע איז אַ סך מער, רעוואָלוציע איז דער דראַנג זיך נוקם צו זיין... די נקמה פון די געליטענע... זיך נוקם זיין אָן ווען מען קען. דער ערשטער געבאָט פון דער רעוואָלוציע איז נקמה, צעשטערן און אומברענגען. „רעוואָלוציע״, האָט זי געטראַכט, „איז די האָפענונג פון די געליטענע, וואָס ווערט פאַרוואַנדלט אין נקמה... ניט געצוימטער נקמה״...

דריטער טייל

אַמעריקע - מיין איצטיק היימלאַנד

בראָדוויי און קאַנאַל־סטריט

קאַנאַל־סטריט אָטעמט שווער, מיט די לעצטע כוחות. זי קען ניט טראָגן די שווערע משׂא אויף איר שמאָלן רוקן. אָפט קוקט דאָס אויס, אַז די גאַס וועט באַלד פּלאַצן, צעשפּאַרט ווערן. פון איין זייט האָט זיך אויסגעלייגט די פאַרשטיקטע טשיינאַ־טאַון מיט אירע ענגע געסעלעך, באַלייגטע מיט כינעזישע רעסטאָראַנען, טרינק־הייזער, געשעפטן, באַזעצטע מיט טויזנטער איינוווינערס, וואָס וווינען צענדליקער אין איין צימער. די כינעזישע שטאָט ליגט ביים אַריינפאָר צום מאַנהעטן־בריק, וואָס פירט צו ברוקלין. אַנטקעגן ליגט די באַוערי, מיט איר נאָכאַנאַנדיקן פאַרקער פון און צו דעם בריק. ביים זייט ציט זיך די ניו־יאָרקער אַלטע איסט־סייד מיט אירע שמאָלע געסעלעך, צוגעפּאַסטע פאַר דער פערדישער עפּאָכע; אַלטע, נידעריקע אָפּגעקראָכענע מויערן, הורט־געשעפטן. אַן אומעטיקע גרויקייט ליגט אויסגעגאָסן אויף דעם „וויגעלע״ פון דעם אינדוסטריעלן ניו־יאָרק, אינדוסטריעס, געגרינדעטע אָנהייב דעם יאָרהונדערט פון אימיגראַנטן, מיט דער באַוווסטער „האַרטשאַרד״־גאַס.

עטלעכע בלאָקן נידעריקער ציט זיך בראָדוויי, וואָס שניידט איבער ניו־יאָרק פון איין זייט ביזן צווייטן, צווישן אַ געפלעכט פון גאַסן און געסלעך וואָס פירן צום האָדסאָן־טונעל, ביזן סוף דאַונטאַון, וואָס ענדיקט זיך ביים ברעג פון אַטלאַנטישן ים. בראָדוויי, ווי אַ לאַנגע אָן־סופיקע שלאַנג, דורך וועלכער ס׳שטראָמען נאָך אַנאַנד משׂא־אויטאָס, אויטאָמאָבילן, טאַקסיס, מענטשן אויף די טראָטואַרן. די גאַס איז פול מיט געלאָף, מיט געווירבל. אָפט זעט דאָס אויס ווי די גאַס אַליין וואָלט זיך פונאַנדערגעלאָפן...

אויף דעם ווינקל פון די צוויי גאַסן, ווו קאַנאַל־סטריט שניידט איבער בראָדוויי, קענסטו זען מענטשן פון אַלע קאָלירן, וואָס לעבן איבער אַלע קאָנטינענטן, איבער דער גאַנצער וועלט, און הערן דעם קלאַנג פון אַלע לשונות איבער דער וועלט — אַלע כינעזישע דיאַלעקטן, אַלע אינדישע שפּראַכן, פאָרטוגעזיש, שפּאַניש, אַפריקאַנער לשונות, וויעטנאַמיש, אַראַביש, פראַנ־

צייזיש און ייִדיש, ווי די וועלט וואָלט זיך דאָ געקומען באַגעגענען פאַרן נייעם מבול, וואָס וועט איין טאָג קומען...

אויף די אַרויסגעשטעלטע „טאַרימאַס" (געשטעלן פון צונויפגעקלאַפּטע ברעטער און נידעריקע טישן) ליגן אַלע אַרט סחורות: גרינצייג, טיכער, פיש און פרוכטן; ביים זייט פון עלעקטראָנישע אַפּאַראַטן ליגן קינדער־ און מענער־אַנטועכץ, אַלץ צווייטקלאַסיקע, בראַק. ס'איז אַ וועלטמאַרק פון פאַרקויפערס און קויפערס, אַ געמיש פון קאָלירן און שפּראַכן. דאַרפסט אָבער זיין פאָרזיכטיק מען זאָל ביי דיר ניט אַרויסציִען — די פּאָר דאָלער פון קעשענע און איבערלאָזן אַ ליידיקע טאַש...

אַז דו דערגייסט צום פּאָסט־אָפיס אויפן ווינקל פון טשאָרטש־סטריט, ווערט שטילער, ווי דאָרט וואָלט זיך געענדיקט דער גערויש. די גאַס ווערט ברייטער און די באַוועגונג שיטערער.

*

בראָדוויי ביי קאַנאַל־סטריט רוט ניט — פון ברוקלין צו ניו־דזשורזשי, פון האָדסאָן־טונעל צו ברוקלין; פון גאַנצן לאַנד, טראָגן זיך גרויסע „קאַסטנס" אויף צוועלף, אויף אַכצן רעדער, משׂא־אויטאָס; אַ ניו־יאָרקער לעבנסאַרטעריע, געשטויסן פון עלעקטרישן שטראָם — אַלץ טראָגט זיך אָן אַן אָפּשטעל, ציט זיך צו ערגעץ, צו אַ ציל...

ביי די זייטן פון גאַס — קראָמען, רעסטאָראַנען, נעמען פון קאַפעען, וואָס ליגן ביי יעדן ניו־יאָרקער אויפן שפּיץ צונג — „טשאַק פון אַ נאַטס", „מעקדאָנאַלד" — באַקאַנטע קאַפעען איבער גאַנץ ניו־יאָרק און איבערן גאַנצן לאַנד. מענטשן עסן פרישטיק, טרינקען קאַווע, יעדער האָפט אויף אַ גוטן טאָג...

נאָטאַן האָט אָפּגעשטעלט דעם אויטאָמאָביל ביים אַריינפאָר צום פאַרקינגפּלאַץ אויפן ווינקל פון גאַס, אַרויסגעגאַנגען און באַטראַכט אַ וויילע זיין נייע מאַשין, און אַריבערשפּאַנענדיק די גאַס צו גיין צו זיין קראָם אויף דער וועלט־באַרימטער טעאַטער־ און פאַרוויילונגס־גאַס, זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ וויילע און אַריבערגעקוקט צו די טירן און גרויסע פענצטער פון זיין קראָם. ער האָט געפילט אַן אינערלעכע צופרידנקייט. דער מענטש פאַרמאָגט מוט ווען ס'גייט אים גוט, ווען ער אַרבעט און פילט אַז ער בויט פאַרן היינט

און פאַרן מאָרגן, ווען ער איז צופרידן מיט זיין פאַמיליע, מיט זיין ווייב, מיט זיינע קינדער, ער פילט אַז ער גייט און וועט שטענדיק גיין פאָרויס.

נאָר פלוצעם האָט ווי דער שאַרף פון אַ צעבראָכן גלאָז עפּעס אַ שניט געטאָן אין אים. ער האָט זיך דערמאָנט, אַז ער איז ניט לאַנג געקומען אין דעם לאַנד נאָך קיין צען יאָר ניט... ער האָט זיך דערמאָנט פון וואַנען ער איז געקומען, און דורך וואָס פאַר אַ נסים און צופאַלן ער האָט זיך געראַטעוועט. זיין גאַנצע אינערלעכע רויִקייט האָט זיך צעשאָטן, צעברעקלט ווי גליטשיקע ליינזוימען פון אַ צעריסענעם זאַק, די אויגן האָבן זיך פאַרגעפלט, די קראָם, צו וועלכער ער איז געגאַנגען, האָט זיך פאַרשאָטנט, ער האָט פאַרגעסן אָן זיין פאַמיליע, אָן זיין גוטן נאָמען... ער גייט הינטער שטעכיקע דראָטן... אָנגעטאָן אין אַ ווייס־שוואַרץ העמד אין פאַסן, באָרוועס... „איך גיי אַראָפּ פון זינען...” האָט אים אַ שלאָג געטאָן — — —

דער לייכטער קלאַפּ פון אַן אויסגעשטרעקטער שמוציקער האַנט, פאַרדעקט מיט אַ צעריסענעם אַרבל, אָן וועלכער ער האָט זיך אָנגעשטויסן, האָט אים אויפגעוועקט פון זיין פאַרטראָגנקייט. ער האָט אַ ווײַלע אָנגעקוקט די איינגעבויגענע שמוציקע פינגער, דעם אָפּגעבראָכענעם, צעקורטשעטן, פאַרבלאָטיקטן פנים, די איינגעשרומפּענע אויסגעלאָשענע אויגן — ווער ווייס וויפל טעג ס'איז קיין טראָפּן וואַסער אויף זיי ניט געקומען; דעם פאַרסמאַליעטן אָנטועכץ, און דערזען, אַז ער שטייט אויף זיין גאַס, לעבן זיין געשעפט...

— גיב אַ קוואָדער... אַ קוואָדער (אַ פערטל דאָלער)... דזשענטלמען...

— ווו בין איך? — ער האָט זיך דערפילט ווי פאַרפּלאָנטערט אין שטאַרקע שטריק פון אַ נעץ... אַ פּלאָנטער פון צייט, פון איבערגעלעבטע אַנגסטן פאַר יאָרן, פון הונגער און שרעק, פון דערנידעריקונג... מענטשן, מענטשן — חיות...

— איך בין דאָ? אויף דער גאַס? לעבן מיין קראָם? ס'גייט מיר נאָך דער קאָשמאַר, פון וועלכן איך האָב געמיינט אַז איך האָב זיך געראַטעוועט. וואָס וויל ער פון מיר?..

— גיב אַ קוואָדער... — האָט הייזעריק געכאָרכלט די שיכּורע שטים. די פיס האָבן זיך געבויגן צו דער ערד.

— גיב אַ קוואָדער... אויף אַ טרונק, אַ מענטש דאַרף ניט מער...

— אַ שטיק שמוציק מענטשלעכער גוף האָט זיך געשאָקלט פאַר נאַטאַנען.

— אויף אַ קאַווע, אויף... וועל איך דיר געבן.

— גיב אָדער גיב ניט! — האָט ער געבורטשעט. — גיב ניט קיין עצות, יעדער מענטש גייט זיין וועג... לעבט זיין לעבן...

— פאַלש! — האָט נאַטאַן אויסגעשריען. פאַלש! מיך האָט מען געצווונגען צו לעבן ווי אַ הונט, ווי אַ שטשור! איך האָב ניט געלעבט מיין לעבן... אפשר ביסטו דאָס געווען? מענטש? איצט גייט מיר נאָך דער קאָשמאַר און לאָזט ניט לעבן...

— גיב אַ קוואָדער... אָרעמער מענטש... האָסט רחמנות... נאָר ווילסט פאַר אַ קוואָדער ווערן מיין וועגווייזער.

נאַטאַן וויל פּרובירן פאַרשטיין, נאָר ווי קען מען פאַרשטיין דעם מענטש, אַז יעדער איינער איז אַ וועלט און טראָגט וועלטן אין זיין געדאַנק.

און די שווערע משׂא־אויטאָס שאַרן זיך אַראָפּ בראָדוויי צו דאַון־טאַון, די מאָטאָרן רוישן, ברומען, און די טאַקסיס סיגנאַליזירן. אַלץ איילט זיך, יעדער מאָנט זיין וועג. יעדער זוכט זיין וועג צווישן דער געדיכטעניש, צווישן געפּלאָנטער, צווישן מענטש. און איבער אַלץ, איבער אַלעמען הענגט אַ פאַררויכערטער ניו־יאָרקער פרימאָרגן.

— אויף אַ קאַווע? — פרעגט נאַטאַן.

דער מענטש גיט אַ צי צוריק זיין שמוציקע האַנט, ווי דאָס וואָרט וואָלט אים אַ שטאָך געטאָן...

— קאַווע? ס׳זאָל מיר צעררייסן די קישקעס? גיב אָדער גיב ניט, נאָר גיב ניט קיין עצות. מיט מיין קוואָדער קען איך טאָן וואָס איך וויל... ווילסט פון מיר מאַכן אַ מענטש... צו שפּעט, צו ווייט... וועסט באַלד פרעגן ווער איך בין... פון וואַנען איך קום, ווער ס׳האָט צוגענומען מיין ווייב, מיין קינד... אַלע זיינען זיי מענטשן... נאָר ניט איך...

זיינע אויגן האָבן זיך שאַרף צעעפנט, אַנדערע אויגן... ער קוקט אויף נאַטאַנען, און אויף זיין פּנים שפרייט זיך אויס אַ גרימאַסע פון ווייטיק.

נאַטאַן שלעפּט פון קעשענע אַ פּאַפּירענעם דאָלער.

— גיב ניט! גיב ניט גאָרניט!.. ניט כּדאַי...

נאַטאַן שטופּט אים דעם דאָלער אין דער צעריסענער קעשענע. דער שיכּור דרייט זיך אויס מיטן פּנים צו דער שמוציקער שויב פון אַ דערנעבנדיקער שניטקראָם...

נאַטאַן דרייט זיך אויס... ער וויל אים זען, זען נאָך אַ מענטשן אויף ניו־יאָרקער גאַסן. גרויסע טראָפּנס רינען איבער זיין פאַרגרויטן געשוואָלענעם פּנים...

*

ביי די ווענט פון די אַלטע אָפּגעלעבטע מויערן אויף קאַנאַל־סטריט פירט אַ גרויסער ברוינער הונט אַ בלינדן. דער בלינדער האַלט אין זיין האַנט דעם אויסגעאַרבעטן לעדערנעם געשטעל, וואָס העלפט אים פילן יעדן טראָט, יעדע באַוועגונג פון זיין פירער.

נאַטאַן האָט זיך צוגעקוקט ווי די חיה פירט מיט פולער אחריות זיין בלינדן באַלעבאָס, און האָט אַ טראָט געטאָן נענטער צום בלינדן.

— ווי רופסטו דיין פירער?

דער בלינדער האָט אויפגעהויבן זיינע פאַרגלעזערטע אויגן, וואָס זעען ניט, זעען ניט ווער ווייס פאַר וויפל יאָרן... ווי ער וואָלט געוואָלט אָנקוקן דאָס פּנים פון דעם וואָס פרעגט און געענטפערט:

— מיין ליכט...

— ער האָט דיר קיין מאָל ניט פאַרשאַפט קיין צרות?

אַ ביטערע גרימאַסע האָט פאַרטונקלט דעם בלינדנס פּנים.

— ניט צוליב זיין שולד... מען פאַרשטעלט אים אָפט דעם וועג... איך האָב צו אים מער צוטרוי ווי צו זיי...

נאַטאַן האָט אַריינגעוואָרפן אַ פּאַפּירענעם דאָלער אין דעם בלעכענעם קווערטל, וואָס דער בלינדער האָט געטראָגן צוגעבונדן מיט אַ קייטל אַרום זיין האַלדז.

— נעם אַרויס... ס'איז אַ פּאַפּירענער דאָלער... ס'האָט אים ניט אָפּגעלאָזט: וואָס טראַכט דער הונט וועגן זיין פריינד? וואָס טראַכטן ביידע — דער פירער און דער געפירטער מענטש?

דער הונט איז צוגעקומען צו די טרעפּ וואָס פירן צו דער אונטערבאַן, און זיך אָפּגעשטעלט, געוואַרט אויף אַ געלעגנהייט אַראָפּצוגיין, ס'זאָל ווערן

פרייער אויף די טרעפּ. ער האָט געהיט יעדן טראָט פון בלינדן. ווי נאָר ער האָט געקענט דורכברעכן אַ וועג צווישן דער מענטשן־מאַסע, האָט ער אַ ציִ געטאָן דעם געשטעל, און אָנגעזאָגט: „קום!”. ער האָט צוגעפירט דעם בלינדן צו דעם טירל דורך וועלכן מען גייט אַריין ניט צאָלנדיק. דער בלינדער האָט געעפנט דאָס טירל און אַרייַנגעלאָזט דעם הונט, און איז אַליין אַריין. זיי האָבן זיך געשטעלט פון דער וויטן פון די רעלסן ביז ס'איז אָנגעקומען די באַן.

דער הונט לייגט זיך דורך אַ וועג צווישן דער מאַסע. ער פילט, אַז עמעצער האָט אים אָנפאַרטרויט זיין לעבן, און ער פירט אים דעם מענטשן אויפן גלייכן וועג.

די וואַגאָנעס אין דער אונטערערדישער באַן זייַנען געפאַקט מיט מענטשן. אַלץ שטראָמט דעם טאָג אַנטקעגן, אויבן אין די גאַסן און דאָ אונטער דער ערד.

די פילאָסאָפיע פון אַ הונט

זונטיק איז אויף די רעזידענציעלע גאַסן פון מיטלקלאַס־איינוווינערס אין די פאַרשטעט שטילער ווי אין די וואָכעדיקע טעג. אין אייניקע הייזער זיינען די שטאָרן אַראָפגעלאָזט, אַנדערע זיינען פאַרצויגן מיט אימפאָרטירטע פראַנצייזישע גאַרדינען, מיט שיינע קונסט־מוסטערן. די איינוווינערס שלאָפן היינט לענגער. אַ טייל האָבן אויפגעוואַכט פאַר פרי און זיינען שוין אַרויסגעפאָרן אין זייערע גרויסע, נייע אויטאָמאָבילן, די אויטאָמאָבילן ווערן זאָרגזאַם אָפגעהיט. זיי שטייען אין גאַראַזשן, וואָס זיינען ווי אַ טייל פון די הייזער, אַז דו קוקסט זיך צו פילסטו, אַז די מאַשין איז אַ טייל פון דער פאַמיליע, אַ בכבודיקער שכן פון דעם הויז. אין אַמאָליקע יאָרן האָבן די פערד און די געפאַרבטע בריטשקע מיט די מעטאַלענע באַפוצונגען, מיט די צוויי נאַפט־לאַמטערנעס, געהערט צו די משפחות פון די אַדללייט, אויך זיי זיינען איינגעשטאַנען אין ספעציעלע סוטערינעס, נאָענט צו דער פאַמיליע. נאָר צייטן בייטן זיך, די וועלט פראָגרעסירט. האָט דער מענטש מקריב געווען דעם פערדישן באַדינער פון דער משפחה, געלאָזן די פערד נאָר צו לויפן אויף די רייסעס, אויף די געיעגן, צו קענען אויף זייער פלינקייט און שטאַרקייט איינשטעלן אין געוועטן, און אין דער משפחה אַריינגענומען דעם אויטאָמאָביל, די ווונדער־דערפינדונג, וואָס לויפט און יאָגט זיך לויטן אימפעט פון דער נייער צייט.

די צאָל מאַשינען איז זייער אויסגעוואַקסן. מען מוז האָבן אַ מאַשין פאַרן מאַן צו פאָרן אין געשעפט ; פאַר דער פרוי צו פאָרן איינקויפן מציאות ; דער זון וואָס לערנט אין קאָנסערוואַטאָריע און ווייזט אַרויס גרויסע פעיִקייטן — ער האָט אַ ספאָרטמאַשין, אַ קליינע מאַשין, נאָר זי קאָסט גראָד אַ סך מער ווי די גרויסע, וואָס דער טאַטע טרייבט... דער טאָכטערס מאַשין איז די, וואָס די מאַמע האָט געטריבן פאַריקן יאָר.

ניט פאַר אַלע אויטאָמאָבילן איז פאַראַן פלאַץ אין די גאַראַזשן. שטייען אַ פאָר אין דרויסן ווי פאַרשעמטע. און אפשר זיינען זיי צופרידן צו שטיין

אויף דער פריי, אונטער די צעגרינטעביימער וואָס רינגלען אַרום די הייזער און די גאַנצע גאַס, ביי דער זייט פון די גרין־גראָזיקע דיוואַנען, וואָס ליגן אויסגעלייגט אין פראָנט פון די הייזער און שפּיגלען זיך אין שיין פון דער זון.

אַזוי זעט דאָס אויס אין פרילינג, אין זומער און אין אינדיאַנער פרילינג, ווען דער ווינטער פאַרשפּעטיקט זיך. אין ווינטער דאַרף מען די מאַשינען אין דרויסן ניט מקנא זיין — זיי ליגן פאַרשאָטענע אונטער בערג שניי, און וואַרטן אויף די פרימאָרגנס, ווען מען וועט זיי קומען אַרויסראָטעווען פון זייער שנייִקער פאַרהילונג.

יענעם זונטיק אין דער פריי, ווען ווען אַלע אונדזערע שכנים — וועלכן איר דערציייל דאָ, האָבן די דורכגייערס און שכנים באַמערקט, ווי דער גרויסער הונט וואַנדי איז אַרומגעלאָפן אויפן דאַך פון דער צווישטאָקיקער געביידע — אַן אומרויִקער, אַ צעיאַכמעטער, אַ בייזער. ער האָט ניט געקענט גלייבן, אַז אַלע זיינען זיך צעפאָרן און אים האָט מען געלאָזט אויפן דאַך צו היטן די ליידיקע הויז.

וואַנדי האָט זיך צוגעקוקט באַלד אין דער פריי ווי די באַלעבאַטים האָבן זיך אַרויסגעשאַרט פונעם הויז, אויסגעפּראַוועטע, אויסגעפּוצטע, זיך אַרייַנגעזעצט אין זייערע מאַשינען און אַוועק! אים האָט מען אַרויפגעפירט אויפן דאַך, פאַרמאַכט די טיר פון די טרעפּ און געלאָזן אַליין. אין ערשטן מאָמענט האָט וואַנדי געמיינט, אַז דאָס איז נאָר צו נעמען אַ שפּאַציר און זיך צוקוקן ווי ס׳גייט אויף די זון. ער האָט ניט געגלייבט, אַז זיינע פריינד וואָס גלעטן אים, גיבן אים עסן, זאָלן אים אָפּטאָן אַזאַ שטיקל אַרבעט. ער האָט אָנגעהויבן בענקען, ס׳איז אָנגעפאַלן אויף אים אַן אומעט, אַ מרה שחורה. „שווער צו פאַרשטיין די מענטשן״ — האָט וואַנדי געטראַכט. „זיי זיינען אַזוי לאַנג דיינע פריינד, כּל זמן ס׳רירט ניט אָן זייערע באַקוועמלעכקייטן״. ווער דאַרף זייער עסן ?.. אַוועקגעפאָרן און מיך איבערגעלאָזן אַליין... דאָס איז פריינדשאַפט ? וואָס פאַראַ שטער וואָלט איך זיי געווען ווען זיי נעמען מיך מיט ? זיי האָבן זיך אין גאַנצן געענדערט זייט זיי האָבן זיך אַרייַנגעצויגן אין דעם נייעם הויז... אין דער אַלטער זיינען זיי געווען פריינדלעכער, נעענטער. זיי האָבן מיך זעלטן געלאָזן אַליין, און טאָמער יאָ — האָבן זיי מיך געלאָזט אין זאַל, בין איך געשפּרונגען פון סאָפע צום בעט־שטול, שפּאַצירט איבער

די אַלטע טעפּעכער, אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער און זיך געפילט ווי ביי זיך אין דער היים... זייט מען האָט אויסגעלייגט די נייע ווייסע טעפּעכער און אַריינגעבראַכט די מאָדערנע מעבל מיט די גרויסע שפּיגלען ביז דער ערד, האָט זיך אַלץ געענדערט... איך וועל קיין מאָל ניט פאַרגעסן די שרעק וואָס איך האָב איבערגעלעבט, ווען איך האָב דערזען נאָך אַ הונט... איך האָב אָנגעהויבן בילן מיט מיינע גאַנצע כּוחות — און דער נייער הונט האָט אויך געבילט, נאָך שטאַרקער פון מיר. איך האָב ניט געקענט גלייבן אַז מיינע פריינד האָבן געבראַכט נאָך אַ הונט... איך בין אַרויסגעלאָפן אין קאָרידאָר צו דער באַלעבאָסטע און זי גערופן זי זאָל זען. דערווייל האָב איך זיך פאַרטייעט צו זען דעם צווייטן הונט... נאָר ער איז פאַרשוווּנדן. אַז די באַלעבאָסטע איז מיט מיר געגאַנגען זען וואָס איך שלעפּ זי — האָב איך דערזען נאָך אַ באַלעבאָסטע אין שטעקשיך און אָנגעדרייטע האָר. איך בין געוואָרן צעטומלט — צוויי באַלעבאָסטעס, ס׳קען ניט זיין. שמיכער (פאַרענגלישט פון שמערל) קריגט זיך געגנוג מיט איינער, איצט וועט ער זיך דאַרפן קריגן מיט צוויי? מיין הינטישער קאָפּ האָט שווער געאַרבעט. פּלוצעם האָב איך זיך געכאַפּט — דאָס בין איך דאָך אַליין, דאָס איז דאָך די זעלבע באַלעבאָסטע! ווי כיטרע זיי זענען, זיי קענען פון איין הונט מאַכן צוויי, פון איין באַלעבאָסטע מאַכן צוויי! (ער האָט זיך באַרויִקט און ווייטער געבילט).

איך האָב אַפילו אַ חשד, אַז זיי וואָלטן געוואָלט פּטור ווערן פון מיר. וווּ איך גיי און וווּ איך שטיי געפעלט זיי ניט, זיי שרייען אויף מיר. אַז די טאָכטער, וואָס האָט מיך מיט ליבשאַפט אויסגעהאָדעוועט, אַז זי קומט מיטן קליינינקן. קען זי ניט ליידן וואָס איך שאַר זיך צו אים — „גיי אַוועק! גיי אַוועק!...״

שווער צו פאַרשטיין די מענטשן, קענסט קיין מאָל ניט וויסן וואָס זיי טראַכטן. ניט וועגן אַ הונט, אַפילו וועגן אַ מענטשן, וועגן אַ פריינד — אויך ניט.

דער הונט איז צוגעלאָפן צום געמויערטן ראַנד פון דאַך און זיך פונאַנדערגעהאַווקעט אויף די פאַרבייגייערס. אַלע זיינען זיי אַלץ איינס! איך הייב שוין אָן זיי פיינט צו האָבן...

וואַנדי האָט זיך אויסגעצויגן אויפן האַרטן צעמענט און זיך פאַרטראַכט:

„אויף דער טאָכטער פאַרדריסט מיר... איך האָב זי נאָך קיין מאָל ניט געזען מיט איר מאַן. איר מאַן האָט אַ ספּאָרטקאַר, ווייזט אויס אַז אויף צו מאַכן ספּאָרט האָט ער אַ צווייטע באַקאַנטע. איך בין טאַקע זייערער אַ פריינד, נאָר צי זיינען זיי אויך מיינע פריינד — דאָס בין איך ניט זיכער... דאָס ערשטע וואָס זיי ווילן איז דער הונט זאָל ניט לויפן נאָך קיין מיידלעך. זיי נעמען צו דאָס בעסטע, וואָס אַ לעבעדיקער נפש האָט... דעם חשק צום צווייטן מין, אויס חתונה! איז וואָס? איז גאָרניט... דריי איך זיך אַרום ווי אַ טומטום. איך בין זיי מוחל אַזאַ פריינדשאַפט. אפשר ווילן זיי אַז מיר הינט זאָלן זיך פירן ווי אַנדערע פון זיי? אַ מיידל מיט אַ מיידל, אַ בחור מיט אַ בחור?.. איר וועט דאָס ביי אונדז ניט פועלן...”

דער טומל פון גאַס האָט אים איבערגעשלאָגן זיינע טראַכטענישן. ער האָט דערפילט אַז זיינע פריינד זיינען אָנגעקומען. ער האָט דערהערט זייערע שטימען. ער שפרינגט אַרויף אויפן ראַנד פון דאַך, ווילד פאַר פרייד. דער הונט האָט פאַרגעסן אַלע זיינע טענות, און האָט געטראָגן זיינע באַלעבאַטים זיין פריינדשאַפט און זיין ליבשאַפט אַנטקעגן.

עליע קופערמאַן

אַ קאַלטער ניו־יאָרקער ווינטער־פרימאָרגן איז אַנטקעגנגעקומען עליע קופערמאַנען ביים אַרויסגיין פון סאָבוויי, וואָס האָט אים געבראַכט פון לאָנג־איילענד. עליע האָט פאַרזיכטיק געשטעלט זיינע טריט אויף די מיט שניי פאַרשאָטענע צעמענטענע טרעפ, וואָס דער ווינט האָט דורך דער נאַכט אָנגעבראַכט. אַ ביסל שפעטער, וועלן טויזנטער פיס צעטרעטן דעם שניי און די פאַרע פון די באַהייצטע אונטערערדישע באַנען, וואָס שטעלן זיך אָפ אויף דער סטאַנציע ביים בראָדוויי און קאַנאַל־סטריט, צעשמעלצן דעם שניי און לאָזן שמוציקע קאַלוזשעס וואַסער.

שוין זעכציק יאָר ווי עליע קופערמאַן קומט אויף דעם ווינקל יעדן פרימאָרגן — אין שטורעם, אין קעלט, אין שניי און רעגן. פאַרקילט, קראַנק — אָבער ער האָט נאָך ניט פאַרפעלט איין טאָג, אַפילו ניט קיין זונטיק. עליע קופערמאַן קען די פיר ווינקלען פון די צוויי גאַסן וואָס שניידן זיך איבער, ווי זיין טאַטע דער דאָרפגייער האָט געקענט אַלע דערפער אַרום שטאַבין, אין יאַגוסטאָווער פאַראַפיע.

*

די קרעמערס האָבן אַרויסגערוקט די קעפ פון די טירן, מ׳זאָל ניט באַמערקן זייער נייגעריקייט און געכאַפט אַ קוק אויף דעם נייעם אויטאָמאָביל, וואָס אירווינג קופערמאַן האָט אַוועקגעשטעלט אין פראָנט פון זיין קראָם, די קראָם האָט ער מיט זיין ברודער געירשנט פון זיין טאַטן, מיט אַ פאָר מאָנאַטן צוריק. פאַקטיש האָט די גרויסע זעקס־שטאָקיקע שניטקראָם שוין פון לאַנג געהערט צו די ברידער, אָבער פאָרמעל איז נאָך די קראָם אַלץ געגאַנגען אויפן נאָמען פון עליע קופערמאַן, כאָטש ער איז שוין אַ צייט געווען „רעטייערט” און פלעגט אַריינקומען אין קראָם נאָר אין דער פרי. מיסטער עליע קופערמאַן פלעגט קומען צו דער אַרבעט מיטן „ע”־טריין. ס׳איז אים געווען שווער אַרויפצוגיין די טרעפ אויף בראָדוויי און קאַנאַל־סטריט. דער וועג

איז אים אָבער געווען ליב, נאָענט צום האַרצן. שוין זעכציק יאָר ווי ער קומט צו דעם ווינקל פון דער גרויסער שטאָט, שוין זעכציק יאָר ווי ער לעבט אויף דעם שטיקל גאַס. אָפט דוכט זיך אים, אַז ער דערעפנט אין די פרימאָרגנס די גאַס פאַר די משׂא־טראַקס, וואָס הייבן זיך אָן דאַן באַווייזן אויף בראָדוויי און קאַנאַל־סטריט, ווי ער וואָלט אויפשליסן דעם וועג און אַריינלאָזן דעם רויש פון די אויטאָמאָבילן און טאַקסיס און פון די טויזנטער פוסגייערס.

מיסטער עליע קען יעדע טיר, יעדעס ווינקעלע אויף אַלע פיר קוואָרטאַלן פון די צווי גאַסן. מען קען זאָגן, אַז ער קען יעדן בנין אין אָט דעם סוחרישן קוואַרטאַל. ווען זיין בליק פאַלט אויפן בנין וואָס איז היינט אַ גאַראַזש, דערמאָנט ער זיך אַז אין קעלער פון יענעם „בילדינג״ האָט ער דעם ערשטן מאָל אַראָפגעבראַכט אַ וואָגן מיט בראַק פון אַ פאַבריק אין לאָנג־איילענד. דאָס איז געווען דער אָנהייב פון זיין „קאַריערע״ פון זיינע אויפטוען אויף בראָדוויי, כאָטש דער קעלער איז געווען אויף קאַנאַל־סטריט. ביז דאַן פלעגט ער די סחורה, וואָס ער פלעגט אָפקויפן — דעם אָפפאַל פון די פאַבריקן, — פאַרקויפן צו די פאַבריקאַנטן אויף דער איסט־סייד, וואָס האָבן זיך ערשט אָנגעהויבן איינשטעלן, און אָפט צו מיסטער גאָלדמאַנען, וואָס האָט געהאַט קונים אויסער ניו־יאָרק. מיסטער גאָלדמאַן איז געווען אַ ייִד אַן עושר, אָבער דאָס האָט מען זיך דערוווּסט ערשט איצט, נאָך זיין טויט. דאָס הויז וווּ מיסטער גאָלדמאַן האָט געהאַט זיינע „ביזנעס״ איז געווען זיינס אַן אייגנס, אָבער קיינער האָט דאָס ניט געוווּסט. דאָס דירה־געלט ביי די שכנים פלעגט איינמאָנען אַן אַדוואָקאַט. אַ קלוגער ייִד געווען דער לייבל גאָלדמאַן. אָבער וואָס העלפט די חכמה? אַז ס׳קומט די צייט גייט מען מיט דער גאַנצער חכמה אויף יענער זייט... וואָס מען נעמט ניט מיט — זיינען די מטבעות. אַפילו ניט דעם טשעק בוך — וואָס מיסטער גאָלדמאַן האָט שטענדיק געהאַלטן פאַרשלאָסן אין אַ שופלאָד פון אַלטן שרייבטיש. זייער ווייניק פון די נייע קרעמערס, די שפּאַניאָלן, די לעבאַנעזער, אַפילו די ייִדן געדענקען נאָך מיסטער לייבל גאָלדמאַן. און אַ מאָל איז עס דאָך געווען אַ מאַרקע!... — יאָ, אַ מאַרקע, אַזוי פלעגט מען זאָגן אויף בראָדוויי און קאַנאַל־סטריט. אָפגעשפּילט און אַראָפּ פון דער סצענע.

קיינער ווייס ניט וווּ די זין און די איינציקע טאָכטער זיינען אַהינגעקומען. אפשר זיינען זיי שוין ניט קיין גאָלדמאַנס? ס׳פּאַסט דען פּאַר אַ באַוווּסטן אַדוואָקאַט, דאָקטער, אָדער פּיזיקער צו הייסן גאָלדמאַן, און זיין איינער פון די צוואַנציק זייטעלעך אין ניו־יאָרקער טעלעפאָן־בוך מיטן נאָמען גאָלדמאַן?

עליע קופּערמאַן געדענקט יעדן טראָט וואָס ער האָט געמאַכט אין יענער געגנט. ער געדענקט די ערשטע קראָם אויף וואָקער־סטריט. ער געדענקט, אַז ווען ער האָט אַראָפּגענומען די ערשטע פור סחורה און אָנגעהויבן סאָרטירן די שטיקלעך, האָבן זיך אַרויסגעצויגן גאַנצע פּרעסעס. טאַקע בראַק, אָבער דאָך סחורה. ער דערמאָנט זיך די נעמען און פּנימער פון די שניידערס וואָס פּלעגן קומען קויפן אויף אונטערשלאַק; די ערשטע פאַבריקאַנטן פון אָנצוגן, פון הויזן, פון פאַלטנס, פון וואַרעמע באַטלדרעס. היינט זעט מען די נעמען אויף די שילדן, היינט זיינען דאָס די מאַרקעס פון די געשעפטן אויף דער פינפטער עוועניו און אויף פּאַרק־עוועניו. עליע קופּערמאַן דערמאָנט זיך, אַז מיט די עטלעכע וועגענער סחורה, וואָס ער האָט געבראַכט פון פאַרשיידענע פאַבריקן, איז געוואָרן ענג אין קראָם. זונטיק איז געווען אַ טאָג פון פדיון.

ניט נאָר בראָדוויי איז געוואַקסן, אויך דעטרויט איז געגאַנגען פאָרויס. ס׳האָבן זיך באַוויזן די „פאָרד״־משׂא־אויטאָס, און עליע האָט זיך געבראָכן דעם קאָפּ צי פאַרקויפן דעם פערד און וואָגן אָדער ניט, אָדער איינקויפן אַזאַ מין וואָגן וואָס פירט משׂא אָן פערד. עליע איז געווען אַזוי צוגעוווינט צו זיין פערד און וואָגן, אַז ס׳איז אים שווער געווען זיך צו שיידן מיט זיי. זיין פערד און וואָגן האָבן אים דערמאָנט די פרייד וואָס איז געווען ווען זיין טאַטע האָט דערגרייכט צו קויפן אַ פערד און וואָגן, וואָס זאָל אים פירן איבער די דערפער און ניט דאַרפן גיין צופוס און שלעפּן אויף זיך די סחורה.

עליע קופּערמאַנס פערד האָט שוין געוווּסט דעם וועג צו די פאַבריקן. עס האָט געוווּסט וווּ עס מעג זיך אָפּשטעלן און וווּ מ׳דאַרף ניט פאַרשטעלן דעם וועג פאַר אַנדערע. עס האָט פאַר נאַכט געפירט עליען אַהיים און מ׳האָט אים שוין דעם וועג ניט געדאַרפט ווייזן.

אָבער ווי זאָגט אַ ייִדיש שפּריכוואָרט: „די צייט ברעכט אייזן״, און עליע קופּערמאַן האָט געקויפט אַ משׂא־אויטאָ, געדונגען אַ „דרייווער״, פון

דאָן האָט ער אָנגעהויבן פאָרן מיטן סאָבוויי און פלעגט צושפּאַצירן צופוס פון סאָבוויי אַהיים.

דאָ דערמאָנט זיך עליע די גרעסטע איבערלעבונג פון זיין לעבן: אַ מעקלער פון הייזער, ר׳ שמחה האָט מען אים גערופן, איז אים געקומען אָנבאָטן לייבל גאָלדמאַנס הויז — זיינע קינדער ווילן ניט קיין „פּראָפּערטי״, זיי זיינען פּראָפעסיאָנאַלן. און איינער איז גאָר אַ פּראָפעסאָר אין אַן אוניווערסיטעט.

עליע קופערמאַן האָט שוין צו יענער צייט געהאַט אָפּגעשפּאָרט אַ גאַנץ וואַזשנע סומע אויף אַ באַזונדערע קאָנטאָ אין באַנק. ער האָט אויך געהאַלטן אַ גאַנץ גרויסע סומע אין אַן אייזערנער קאַסע — אַ „מאַסלער״. די גנבים וואָלטן צעבראָכן די ציין ווען זיי זאָלן איר וועלן אויפעפענען. אָבער דער אָנבאָט האָט אים איבערראַשט — זאָל זיין אַז שמחה דער מעקלער ווייס, אַז עליע איז גרייט צו קויפן דעם גרויסן זעקס-שטאָקיקן מויער אויף בראָדוויי?

נאָך אַ רייע באַגעגענישן מיט איינעם פון גאָלדמאַנס זין, אַן אַדוואָקאַט, טאַקע אַן אײדעלער מענטש, אָבער שוין ניט לייבל גאָלדמאַן... קיין ייִדיש — זאָגט ער — פאַרשטייט ער ניט, אָבער יעדעס וואָרט וואָס עליע רעדט אַרויס צו שמחה דעם מעקלער פאַרשטייט ער יאָ... נאָך אַ פּאָר באַגעגענישן ביי עליע קופערמאַנען האָט דער אַדוואָקאַט וויליאַם גאָלדמאַן איינגעלאַדן דעם קויפער און דעם מעקלער צו זיך אין אָפיס. אָבער דאָ האָט שוין עליע געבראַכט זיינעם אַן אַדוואָקאַט. „זאָל ער ניט מיינען, גאָלדמאַנס זון, דער לאָיער, אַז עליע גייט ווי אַ בלינדער אין די ‚רעאַל-עסטייט ביזנעס׳. זאָל ער וויסן, אַז עליע האָט אויך אַן אַדוואָקאַט״. און דאָרט האָט מען טאַקע אונטערגעשריבן דעם קאָנטראַקט און ס׳איז באַשטעטיקט געוואָרן די קניה.

אַרויסגייענדיק פון ד״ר גאָלדמאַנס אָפיס האָט עליע קופערמאַן פאַרבעטן די אַדוואָקאַטן און ר׳ שמחה דעם מעקלער, וואָס איז געווען זייער צופרידן און אויפגעלייגט פון דער טראַנזאַקציע, אויף אַ „טרונק״ אין אַ רעסטאָראַן אויף דער זעלבער עוועניו.

עליע איז אַ גוטמוטיקער מענטש, דער שמייכל פאַרלאָזט קיין מאָל ניט זיין פּנים.

— ר׳ עליע! — האָט אים אַ מאָל געפרעגט אַ קונה — פאַר וואָס שמייכלט איר שטענדיק?

— פאַר וואָס ניט? פאַר וואָס זאָל איך ניט שמייכלען, אַז איך בין אַ בירגער פון אַזאַ גרויס לאַנד, ווו מען מעג זאָגן וואָס מען וויל, און פון דעסטוועגן רעדט קיינער ניט קיין שלעכטס.

עליע הינקט אַ ביסל אויפן לינקן פוס; זייער ווייניק מענטשן ווייסן ווי אַזוי דאָס קומט צו אים, אָבער עליע דערמאָנט זיך עס גאַנץ אָפט. ס׳איז געווען אין פינפטן יאָר, בעת דער דורכגעפאַלענער רעוואָלוציע קעגן ניקאָלאַיען. עליע האָט דעמאָלט געאַרבעט אין אַ פאַבריק אין דער שכנותדיקער גרויסער שטאָט. אין איינעם אַ טאָג האָבן די אַרבעטער אונטער דער אָנפירונג פון יאָסעלען דעם רעוואָלוציאָנער באַשלאָסן אָפשטעלן די אַרבעט, אַרויסגיין אין גאַס און דעמאָנסטרירן. אַלע האָבן געשריגן דאַלאָי. האָט ער, אויך געשריען. מיט אַ מאָל זענען די מחבלים אָנגעקומען און אַלע זענען זיך צעלאָפן. איין עליע איז געבליבן. אַ צעטומלטער, אַ פאַרלאָרענער אין זיין אומדערפאַרנקייט האָט ער זיך ניט געכאַפט וואָס דאָ קומט פאָר. מען האָט אים פאַרהאַלטן. צוויי פאָליציי־לייט האָבן אים גענומען אָפצופירן אין פאָליצייצירקל. דערפילט אַז ער איז אַריינגעפאַלן, האָט ער זיך אָפגעריסן און אָבגעהויבן לויפן, האָט איין סטראַזשניק אים נאָכגעשאָסן און געטראָפן אין דעם לינקן פוס. עליע האָט זיך מיט דעם פאַרבלוטיקטן פוס באַהאַלטן. אַ דאָקטער האָט אים געהיילט ביז ער איז אַוועק קיין אַמעריקע, און זייט יענעם טאָג הינקט ער אויף דעם לינקן פוס.

זיינען די יאָרן געלאָפן. בראָדוויי איז געוואַקסן און צוזאַמען מיט בראָדוויי איז געוואַקסן עליע קופערמאַן. די ביזנעס פאַרנעמען אַלע זעקס שטאָק, און האַלטן אים גוט אין די הענט. זיינע צוויי קינדער לערנען, אָבער קיין צו פיל חשק דערצו האָבן זיי ניט. דער פרינציפאַל האָט שוין אַ פאָר מאָל געשיקט רופן עליען. איין מאָל איז ער געגאַנגען מיט דער מאַמען — מען וויל זעןביידע. דער פרינציפאַל דערציילט, אַז די קינדער פאַרפעלן און קומען ניט אין שול.

— ווי קען דאָס זיין? איך פראַווע זיי אַרויס אַלע טאָג! — זאָגט מאַשע קופערמאַן.

— איר גיט זיי צו פיל טאַשנגעלט...

עליע קוקט אָן דעם פּרינציפּאַל — וואָס רעדט ער ? צוויי דאָלער אַ וואָך איז צו פיל ?

— אייערע קינדער ברענגען צענערלעך. די קינדער אין קלאַס זיינען זיי מקנא.

עליע איז פאַרשוויגן געוואָרן. ס׳איז אים גלייך דורך אַ געדאַנק, וואָס האָט אים פאַראומערט : „אוי, זיי האָבן זיך אפשר דערשלאָגן צו דעם קעסטעלע אין קיך ?” ס׳האָט אים צערודערט. ווען ער קומט אַהיים גייט ער גלייך צו צום קעסטעלע. ס׳איז עפּעס ניט ווי ער האָט דאָס פאַרשטעלט... ער עפנט אויף און דערזעט דעם חורבן, ס׳ווערט אים פינצטער אין די אויגן — ס׳פעלן אַ סך „צענערלעך”!

„דערציילן מאַשען ?” — טראַכט ער ביי זיך, — „בעסער ניט...”. אַ גאַנצע נאַכט דרייט ער זיך אויפן געלעגער. פאַר טאָג גייט ער אַוועק צו דער אַרבעט אַ פאַרביטערטער. וואָס טוט מען ? איינס איז אים קלאָר : זיינע קינדער וועלן שוין קיין לייט ניט זיין.

*

אין יום־טובדיקע טעג, ווען מען גייט ניט צו דער אַרבעט, דערמאָנט זיך עליע אין דער פאַרגאַנגענער צייט. עס קומען אויף אין זכּרון זיינע קינדעריאָרן אין דער היים, ער דערמאָנט זיך אָן זיין טאַטן דעם קאַראַבעלניק, אָן ייִדן פון שטעטל, זיינע חדר־חברים, וואָס זיינען זיך צעפאָרן איבער דער גאַנצער וועלט. איינער פון זיי — וויס עליע — וווינט אין ברוקלין, איז ער איין מאָל געפאָרן אים זען. ס׳האָט אים עפּעס אַ צי געטאָן — אַ קלייניקייט, אַ חדר־חבר !..

געטראָפן האָט ער — אַ ייִדן מיט אַ לאַנגער געלער באָרד, מיט אַ יאַרמלקע אונטערן שטריימל, אַ שמש אין אַ שול. עליען איז אָפּגעפאַלן דער חשק צו פאָרן זוכן חדר־חברים. עפּעס איז דער לייזער גרשון וועלוולס אין גאַנצן אַן אַנדערער ווי ער איז געווען...

עליע קופּערמאַן האָט געלעבט אין זיין היינט. פון מאָל צו מאָל פלעגט אים עפּעס אַ דערמאָנונג צוריקפירן צו זיין פאַרגאַנגענהייט, בעיקר דעמאָלט

ווען ער פלעגט זיך פֿאַרטראַכטן וועגן דעם דרך פון זיינע זין. דאָס איז געווען זיין אָפּטע זאָרג. אַז ער פלעגט טראַכטן וועגן זיינע צוויי זין פלעגט ער שווער אָפּזיפּצן. עפּעס וואַקסן זיי ניט ווי ער וואָלט געוואָלט, זיי זיינען אים פרעמד, און ער איז פאַר זיי אַ פרעמדער אַ „דעדי”. קיין חשק צו לערנען האָבן זיי ניט, און צו אַרבעטן אויך ניט. ווען ער זאָגט אין אַ פרייען טאָג זיי זאָלן גיין מיט אים אין קראָם — האָבן זיי אַלע מאָל אַ תירוץ. אַלע מאָל האָבן זיי וואָס צו טאָן. עליע ווייס אַפילו ניט מיט וועמען זיי חברן זיך. ער אַליין איז דאָך שטענדיק פאַרנומען, ער איז דאָך פון פרי ביז שפּעט ביי נאַכט אין קראָם. אַזוי האָט עליע קופּערמאַן אָפּגעלעבט זיינע זעכציק יאָר אויף בראָדוויי. ניט דורכגעלאָזן קיין איין טאָג ער זאָל ניט קומען צו זיין ביזנעס — —

אָבער קיינער קען ניט איבערמאַכן דעם סדר העולם. פריִער איז אַוועק די ווייב אויפן עולם־האמת, האָט ער זיך אָנגעליטן אַ פּאָר יאָר אַליין, מיט אַ מאָל זענען צו דעם עלנט צוגעקומען אויך קראַנקייטן און שטיל האָט ער געליטן פון די צוויי פאַרהייראַטע זין, פון זייער פירונג. עליע האָט דערפילט, אַז זיין אַרבעט, זיין יאָרנלאַנגגע מי פון אַ גאַנץ לעבן בלייבט ווי אויף הפקר. ער האָט אָנגעהויבן מנדר זיין אויף דער שול וווּ ער האָט געדאַווענט אַ סך יאָרן, ער האָט געשטיצט ישׂראל־פאָנדן. קיין צו ברייטע האַנט האָט ער קיין מאָל ניט געהאַט, און איצט אויך ניט. ס'איז אים נאָך אַלץ געווען אַ שאָד... כאָטש ער האָט שוין אַריבערגעשפּאַנט די אַכציק און געוווּסט, אַז ס'בלייבט שוין ניט קיין סך — —

אין איינעם אַ ווינטערדיקן פרימאָרגן האָט זיך עליע אויפגעכאָפּט מיט אַ שטאַרקן הוסט און מיט אַ ווייטיק אין די פּלייצעס, וואָס האָט געשניטן ווי מיט מעסערס. ער האָט זיך געפּרוּווט אויפהייבן, אפשר וועט עס איבערגיין, ער וועט גיין אין זיין געשעפט, אָבער ער האָט ניט געקענט — — — — און ער איז שוין מער אויף בראָדוויי ניט געגאַנגען. אַזוי האָט זיך פאַרענדיקט אַ לעבן, געווען אַ מאָל אַן עליע קופּערמאַן, און ניטאָ מער — —

✶

זייט עליע קופּערמאַן איז אָפּגעשטאָרבן האָבן די געשעפטן אין דעם גרויסן זעקס־שטאָקיקן לאַגער „שטאַבין” אָנגעהויבן גיין באַרג־אַראָפּ. די

קליינע קרעמערס פון אַרום ניו־יאָרק און פון ניו־יאָרק האָבן אויפגעהערט קומען. זיי זיינען געווען צוגעווינט צו האַנדלען מיטן אַלטן באַלעבאָס. זיי פלעגן מיט אים שמועסן, זיך פאַרטרויען פאַר אים וועגן זייערע היימישע פראָבלעמען און פאַר איין וועגס זיך דינגען, אָפשליסן מסחרים. די קונים האָבן זיך דאָ געפילט ווי אייגענע. איצט, מיטן נייעם מענעדזשער, וואָס רעדט נאָר ענגליש, האָבן די קונים ניט געפונען קיין געמיינזאַמע שפראַך און האָבן ביסלעכווייז פאַרלאָזט —— אויפגעזוכט נייע פלעצער ווו צו קויפן.

עליעס יורשים האָבן איינגעשטעלט אַ סיסטעם פון אַרבעט: איין טאָג קומט אוירווינג, אַ צווייטן טאָג קומט מאָרי. זיי געהערן צו אַ גאָלף־קלוב און גייען שפילן גאָלף. אַז אַ קונה, וואָס האָט אָפגעלייגט סחורה מאָנטיק, איז געקומען פאַרענדיקן דעם איינקויף און אָפצאָלן דינסטיק, האָט ער שוין מאָרין ניט געטראָפן. האָבן טאַקע אַ סך קונים איבערגעלאָזט די אָפגעלייגטע סחורה און אַוועקגעפאָרן.

אוירווינג און מאָרי האָבן אין אַלגעמיין ניט ליב געהאַט צו האַנדלען מיט די קונים וואָס דינגען זיך, וואָס ווילן אַ ספעציעלן פרייז. זיי האָבן זיי אָפגעשיקט צום מענעדזשער. אָבער קונים האָבן ליב דער באַלעבאָס זאָל אויף זיי לייגן אַכט, זיי האָבן ליב ריידן צום באַלעבאָס.

די ביזנעס אין „שטאַבין״ זיינען געגאַנגען באַרג־אַראָפ. די יורשים איז גאָרניט איינגעפאַלן צו קירצן זייערע גרויסע געהאַלטן און צו פאַרקלענערן די הוצאות פון געשעפט. זיי האָבן ניט געלייגט קיין אַכט אויף די פאַרפליכטונגען און צאָלונגען צו די צושטעלערס פון סחורה. ס׳האָבן אָנגעהויבן קומען בריוו מיט דראָונגען, איבערצוגעבן די חובות צו אַדוואָקאַטן. ביז ס׳איז געשען. עטלעכע קרעדיטאָרן האָבן טאַקע אַריינגעגעבן אָנקלאַגעס אין געריכט. ס׳איז ניט געווען מעגלעך צו דעקן די אַלע חובות. די באַנק, וואָס איז די ערשטע צו וויסן ווי עס האַלט מיט אירס אַ קליִענט, האָט זיך אָפגעזאָגט צו געבן קרעדיט. „שטאַבין״, דער אַלטער זעכציקיאָריקער געשעפט האָט זיך געמוזט דערקלערן אין באַנקראָט.

דער ריכטער פון דאַון־טאַון, פאַר וועמען די אָנקלאַגע איז געבראַכט געוואָרן, איז געווען אומעטיק. מען האָט געזען, אַז ער לעבט איבער אַ טיפן פאַרדראָס. זיינע פראַגעס זיינען געווען קורצע, אָפגעהאַקטע:

— דו ביסט דער עלטערער, דערקלער — וואָס איז געשען?

אירווינג האָט געענטפערט, און געפילט, אַז דער ריכטער איז אויפגערעגט.

— ווען האָט איר געקויפט די נייע קאַרס?

— נאָך דעם ווי דער דעדי איז געשטאָרבן...

— ווען האָט איר געלאָזן פאַר זיך אויסבויען די הייזער?

— וואָס הייסט ווען? נאָך דעם ווי מיר האָבן איבערגענומען דאָס געשעפט...

דער אַדוואָקאַט פון די ברידער האָט אַ שמייכל געטאָן...

— געהערט דאָך דאָס צום געשעפט, צו די קרעדיטאָרן! — האָט דער ריכטער געזאָגט.

— דערצייל מיר ווי אַזוי איז דאָס געשען, ווי אַזוי איז צו דעם געקומען. איך האָב געקענט דיין טאַטן אַ סך יאָרן. דוכט זיך מיר, נאָך פון די צייטן ווען ער האָט געהאַט אַ פערד און וואָגן. איך פלעג אים טרעפן אין בית־מדרש, ווו ער פלעגט קומען צו יאָרצייט... ער איז פון גאָרניט אויסגעוואַקסן צו אַזאַ גרויסער פירמע. ווי אַזוי האָט איר דאָס אַלץ צעשטערט?

— יור האָנאָר, איך קען דאָס ניט אויפקלערן, מיין ברודער וועט דאָס פאַר אייך קלאָר מאַכן.

— דו ביסט מאָרי? דער ייִנגערער? דערקלער!

— יור האָנאָר, איך ווייס ניט צי איר וועט פאַרשטיין מיין „פּאָינט אָף וויו“ (מיין שטאַנדפונקט). לויט די אָפיציעלע ירושה־פּאַפּירן האָט מיין טאַטע איבערגעלאָזן דריי מיליאָן דאָלער. לויט די ניו־יאָרקער סטייט־געזעצן האָבן מיר געדאַרפט אָפּצאָלן אַ גרויסן ירושה־שטייער. דריי יאָר האָבן מיר געפירט אונדזערע ביזנעס. דער חשבון איז זייער אַ פּשוטער — ווען מיין טאַטע לאָזט אונדז איבער זעקס מיליאָן, וואָלטן מיר זיכער געקענט שטיין אויף אונדזערע אייגענע פיס — — —

דער ריכטער האָט מיט אַ שטילן קלאַפּ פון העמערל און מיט אַ שאָקל מיטן קאָפּ געשלאָסן דעם אָנדענק פון אַ ייִדישן אימיגראַנט אויף בראָדוויי.

די שטראָף

אויף דער גרויסער סאָפע אין וואַרטצימער ביים אויגן־דאָקטער זיצט אַן עלטערע פרוי. אירע דאַרע אָדערדיקע הענט, דאָס בלאַסע אַריסטאָקראַטישע פנים, די גרויע האָר אויפן קאָפ, די פענסנע, וואָס הענגען אויף אַ שוואַרצן שנור אַרום איר האַלדז, דערמאָנען אָן אַן אָפגעלעבטער פאַרגייענדיקער וועלט.

אויף דער ווייסער הינטערוואַנט פון קאַבינעט, דורך אַ דיק גלאָז, וואָס טיילט אָפ דעם דאָקטער־קאַבינעט פון וואַרט־צימער, שלאָגן זיך אָפ די ביימער־סקעלעטן פון צענטראַל־פאַרק אויף די ניינציקער גאַסן. אַ געמאָלן קונסט־בילד פון אַ ווינטער־פייסאַזש, פון טויטע ביימער, פון אַ גרויסער שטאָט. זייער ווינציק פון די פאַציענטן, וואָס קומען זוכן היילונג פאַר זייער אָפגעשוואַכטער ראיה, באַמערקן אַז דאָס בילד איז נאָר אַן אָפשלאָג פון דעם דיקן גלאָז...

אָפגערוקט פון דער עלטערער פרוי זיצט אַ מיטליאָריקע פרוי מיט שוואַרץ־געפאַרבטע האָר, וואָס גיבן איר צו אַ יוגנטלעכן גלאַנץ. אין מיטן — צווישן זיי — איז ליידיק דער פלאַץ. אויפן ערשטן אויגנבליק זעט עס אויס, אַז די צוויי פרויען האָבן ניט קיין שייכות איינע מיט דער צווייטער, אַז זיי זיינען פרעמדע. דער וואַרטצימער איז פאַרפולט מיט פאַציענטן.

די מיטליאָריקע פרוי מיט די שוואַרץ־געפאַרבטע האָר און צאַרטע הענט, האָט זיך אַ שאַר געטאָן צו דער פרוי מיטן אַריסטאָקראַטישן פנים, און ווי דער שמועס וואָלט שוין געפירט געוואָרן פון פריִער, פון לאַנג, איר נערוועז אַ זאָג געטאָן אין אַן עכטן דייטש:

— דו מוזט דאָך פאַרשטיין אַז דו ביסט שוין זיבן און אַכציק יאָר. וואָס נאָך דערוואַרטסטו?

— וואָס נאָך דערוואַרט איך? איך דערוואַרט זייער ווינציק... איך וויל ניט מער... נאָר איך לעב דאָך... איז דאָס מיין שולד וואָס איך לעב נאָך?

אַן אומעט האָט זיך אויסגעגאָסן איבער איר פנים. זי האָט געמאַכט אַ באַוועגונג ווי גרייט ווייטער צו ריידן, נאָר די ייִנגערע דאַמע האָט איר איבערגעריסן:

— איך בין פינף און פופציק, און זע וואָס פאַר אַ ביטער לעבן איך לעב. דו מוזט דאָך באַגרייפן, אַז דו קענסט מער אַליין ניט בלייבן, דו קענסט דאָך מער זיך אַליין ניט באַדינען. איך פאַרדין ניט גענוג צו צאָלן פיר הונדערט דאָלער אַ מאָנאַט פאַר דיין הויז. דו ביסט ברייטהאַרציק, גיסט טיפס צו אַלע באַדינערס. איך דאַרף מיין געלט פאַר מיר, דו מוזט דאָך האָבן איינזען מיט מיר. איך בין שוין אויך ניט יונג... אין דער „היים” וועט דער סטייט פאַר דיר צאָלן — ס'וועט דיר זיין בעסער ווי אין דיין הויז. זאָג מיר וואָס דו ווילסט אויף פרישטיק — מען מוז אַלץ אין פאָרויס באַשטעלן. און וואָס ווילסטו אויף מיטאָג? ווילסט טשיקן, זויער־בראָטען? פרייטיק גיט מען אינדיק, און וואָס פאַר אַ נאָכשפייזע ווילסטו? מאַרמעלאַדע, דזשילע?

— ניין, — האָט די עלטערע פרוי מיט אַ שוואַך אָנגעשטרענגט קול געענטפערט — ניין, איך וויל אַ נאַטורעלע פרוכט.

די יונגע פרוי, איר טאָכטער, האָט זי שאַרף אָנגעקוקט. אַן אומרויִקייט איז זי באַפאַלן, ווי זי וואָלט זיך אָן עפעס פלוצעם דערמאָנט...

די אַלטע פרוי האָט געלאָזן אַ שאַר געטאָן מיטן האַנט אירע גרויע האָר, אַראָפגעלאָזט די האַנט אויפן אָנלען פון דער סאָפע, ווי זי וואָלט זיך אָן עפעס אָנהאַלטן, און מוטיק אַ זאָג געטאָן:

— דו פאַרגעסט, אַז איצט האָב איך אַ היים, מיין היים, און דו ווילסט איך זאָל גיין אין אַ „האָום”... וואָס וועט שוין ניט זיין מיין היים. דו פרעגסט מיך מיט זאָרג וואָס איך וויל אויף מיטאָג, נאָר דו פרעגסט מיך ניט ווו איך וועל לעבן. לאָז מיך מיט ברויט און וואַסער, נאָר לאָז מיך אין מיין היים... דו ווייסט, דו געדענקסט די טרויעריקע ביטערע יאָרן וואָס איך בין דורכגעגאַנגען. דו געדענקסט מיט וויפל פיין איך האָב זיך געראַטעוועט, און דיך, און דיין שוועסטער... נאָר מיין מאַן האָב איך ניט געראַטעוועט... דו געדענקסט ווי מיר זיינען מיט פערציק יאָר צוריק אין דעם לאַנד געקומען, און איצט — ביים לעבן — פאַרלירן אַלעמען... זיבן און אַכציק איז גענוג, נאָר איך לעב דאָך נאָך, וויל איך זיך פילן ווי אַ מענטש אין זיין היים.

— דיין צווייטע טאָכטער וויל דיך אַפּילו צום דאָקטער ניט נעמען. זי איז רייך גענוג דיך אויסצוהאַלטן, נאָר...

— דאַרפסט דאָס מיר ניט זאָגן. איך ווייס עס, און ס׳טוט שטאַרק וויי. נאָר דו ביסט די עלטערע. יעדער מענטש האָט זיין געפיל, זיין כאַראַקטער. דיר איז שוין אויך שווער. אַזאַ דאַרינקע אַלטע מאַמע, און אַזאַ שווערע מיסיס ערענרייך, ווי לייכט ס׳איז מיר געווען איך צו טראָגן...

די קראַנקן־שוועסטער האָט אויסגערופן דעם נאָמען: „מיסיס ערענרייך!”.

די יונגע פרוי האָט גענומען איר מוטער פאַרן האַנט, איר דערלאַנגט דעם דיקן שטעקן מיט אַ גומע אויפן דעק, און ביידע זיינען אַריין אין דאָקטערס קאַבינעט.

דער סילועט פון דער ווייס־גרויער איינגעבויגענער עלטערער פרוי מיטן שטעקן, אויף וועלכן זי האָט זיך אָנגעשפּאַרט, האָט דערמאָנט אָן אַן אַרויסגעריסענעם בוים דורך אַ שטורעמווינט. דער צווייטער סילועט פון אַ שלאַנקער מיטליאָריקער פרוי האָט דערמאָנט אַ דראַנג אַראָפּצוּוואַרפן פון זיך אַ משׂא... פאַרטרייבן דעם שאָטן און לעבן פרייער, לעבן גרינגער...

*

דער אַלטער זוסמאַן האָט באַטראַכט די ווענט פון קליינעם צימער. זיין צימער־חבר האָט שטיל געאָטעמט און אים געלאָזט טראַכטן:

„אָפּגעלעבט...” — האָט ער ביי זיך געטראַכט, — „אָפּגעלעבט...”

זיין בליק האָט זיך אַריינגעשניטן אין ווינקל פון סופיט, ווי ער וואָלט דאָרט געפונען אַ פענצטער, אַ פענצטערל צו זיין גאַנץ לעבן, וואָס ער האָט קלאָר דערזען... די דערמאָנונגען האָבן זיך צונויפגעגאָסן מיטן חלום.

„מיין זון, דער אינזשיניער, אין טשיקאַגאָ... זיין ווייב — מיינע איז זי גאָרניט, עוואַנגעליקאַ. זיינע קינדער ווייסן אַז איך בין אַ ייד. וואָס זיינען זיי? זיי ווייסן ניט, איך ווייס ניט, קיינער ווייס ניט. מיין זון אין וואַשינגטאָן, מיין טאָכטער אין דעטראָיט... ווי איז דער נאָמען, אַ מאָדנער נאָמען... איך געדענק ניט... כאַדזיוואַקי, ניין, כאַדי... איך געדענק ניט. די מאַמע האָט דיך גערופן כאַשקעלע... און איך?”

זוסמאַן האָט זיך געדרייט, ס׳איז אים געוואָרן ענג, ער האָט ניט געדענקט

ווּ ער איז... פּלוצעם האָט ער זיך דערמאָנט: „אויף פינפטע עוועניו, ניט ווייט פון דריי און זיבעציקסטע גאַס. איך ווייס, איך ווייס ווּ איך בין..."

ער האָט אויפגעעפנט די אויגן און הויך אויסגערופן:

— איך בין אין אַ „האָום"...

ער האָט זיך אויפגעכאַפּט.

— חנה איז געשטאָרבן... פאַר וואָס איז זי געשטאָרבן? איך וועל שוין דאָ פאַרענדיקן... געהאָרעוועט, דערצויגן קינדער. אַ מענטש קען זיך ניט אָנזעטיקן מיט קיין גוטס... אַ מענטש קען זיך ניט אָנזעטיקן מיט קיין יאָרן... דער דאָקטער, צו וואָס דאַרף איך אים? איך זאָל ניט רייכערן, — זיבעציק יאָר ווי איך רויכער, מיין איינציקער פאַרגעניגן.

פון אונטערשטן שופלאָד האָט ער אַרויסגענומען אַ פּעקעלע איינגעוויקלט אין לייוונט — מען טאָר קיין פּאַפּיראָסן אין דער „היים" ניט האַלטן... ער האָט פאַררייכערט אַ פּאַפּיראָס, פאַרלאָשן די ליכט מען זאָל ניט באַמערקן, און זיך צוריק געלייגט און ווייטער געחלומט וועגן זיינע אָפּגעלעבטע יאָרן.

פּלוצעם האָט ער דערפילט ווי ער וואָלט זיך וואַרעמען לעבן אַ הייסן אויוון. ער האָט אויפגעריסן די אויגן — פינצטער... ווּ איז דער פענצטער? אויך פינצטער, ס׳איז נאַכט, אַ רויך שטיקט אין האַלדז, אין די אויגן. „ס׳ברענט" — האָט אים אַ שלאָג געטאָן אין קאָפּ. „ס׳ברענט!" — האָט ער אַ שלעפּ געטאָן זיין שכן, „ס׳ברענט, קום, אַנטלויף!".

ער האָט געהאָלפן דעם שכן זיך אויפהייבן. זיי זיינען געלאָפן דורכן קאָרידאָר צום עלעוויטאָר. „ניטאָ!" — האָט זוסמאַן אַ ברום געטאָן ווי אַ לייב, „קום, קום!" — האָט ער געשלעפּט זיין שכן, קום! זיי זיינען געלאָפן צום אַראָפּגאַנג פון די טרעפּ. ביים אַראָפּגאַנג איז געשטאַנען די נוירס מיט איר חתן. „ס׳ברענט!" — האָט זוסמאַן איר אַ געשריי געטאָן אין פּנים.

— ווּ לויפסטו?

ער איז געלאָפן פון די טרעפּ זייער פאָרזיכטיק און געשריען „ס׳ברענט, דער דריטער שטאָק, מיין צימער!".

די נוירס האָט פאַר אַ ווײַלע ניט געגלייבט, זי איז זיי נאָכגעלאָפן. ווען זי איז צוריקגעקומען האָט שוין געברענט דער גאַנצער שטאָק... פרוי ערענ־

רייך האָט זיך אויפגעכאַפּט פון די קולות. זי האָט געזוכט איר שטעקן. זי האָט זיך צוגעשאַרט צום טיר און מיטן גאַנצן כּוח אויפגעעפנט. ס׳האָט אַ שלאָג געטאָן אַ געדיכטער רויך, אַ ביטערניש האָט איר געקרעלט אין האַלדז, אָפּגעטעמפּט איר ראיה, זי צעטומלט. זי האָט דערהערט ווי דורך די צעבראָכענע פענצטער שרייט מען „מיסיס ערענרייך, מיסיס ערענרייך, צום פענצטער!”... זי האָט אָבער ניט געקענט ענטפערן. ס׳האָט איר געשטיקט דער רויך. זי איז אַנידערגעפאַלן אין קאָרידאָר. די קולות זיינען געוואָרן שוואַכער, שוואַכער, ביז זיי זיינען פאַרשטילט געוואָרן...

ווען מ׳האָט אָנגעזאָגט דער טאָכטער, מיסיס סטענגעל, אַז איר מוטער איז אומגעקומען אין פייער פון דער „האָום” פאַר עלטערע מענטשן, האָט זי ווילד אויסגעשריִען: „איך האָב איר פאַרמשפּט צום טויט, איך אַליין!”... אירע פאַרגלעזערטע אויגן האָבן אַרויסגעקוקט פון אַ וואַקסענעם פּנים. זי האָט נאָך אַנאַנד איבערגעחזרט „איך האָב זי פאַרמשפּט, איך אַליין...”.

*

אַ בלענדנדיקע ווייסקייט האָט צוגעדעקט דעם גרויסן בית־עולם אין סידאַר־פּאַרק. דער פריש אָנגעפאַלענער שניי האָט ווי אַ גלאַטער ווייסער צודעק געגלאַנצט אין קאַלטן ווינטער־פרימאָרגן.

די ערשטע טריט, וואָס האָבן צעקאַליעטשעט די שנייִקע ווייסקייט, זיינען געווען פון די טעכטער, וואָס האָבן געפירט זייער מאַמען צו איר אייביקער רו.

קינדער־יאָרן אויף דער עלטער...

יוניאָן־סקווער איז אַריינגעפלאָכטן אין זעקס גאַסן, וואָס שוויבלען און גריבלען מיט מענטשן, אויטאָמאָבילן, אויטאָבוסן און לאַסט־אויטאָס. נאָר דיביימער אין פּאַרק שטייען אומעטיקע, מידע, ווי פרעמדע צום גאַנצן געיעג און גערויש פון דער גרויסער שטאָט.

אויף דער גרויער הילצערנער באַנק מיט אויסגעגעסענע שפּאַלטן זיצט אַן אַלטער מאַן, די פיס אַרונטערגעבויגן, די האַנט אָנגעשפּאַרט אָן פּאַרענטש. די וויס־צעשויבערטע האָר דעקן ניט צו דעם נאַקעטן שאַרבן. די הויכע שלייפן־ווינקלען זיינען איינגעפאַלן, די אויגן פאַרמאַכט, און ער דרעמלט... ער גייט אויף אַ שול־אויספלוג און זינגט אַ ליד (געמיינט, אַז ער האָט עס שוין לאַנג פאַרגעסן). ער גייט מיטן ערשטן קלאַס. די קינדער שטעלן דעם טראָט צום טאַקט פונעם ליד וואָס די עלטערע זינגען:

בײַ דעם ירדן אַ קוזניע איז פאַראַן,
דער שמיד, לייכט ווי אַ רייטער, טוט זיין אַרבעט —
מיטן בלאָזזאַק צעבלאָזט ער דעם פייער — פּח־פּח, פּח־פּח,
צעבלאָזט ער דעם פייער וואָס גליט אונטער אים.

קיינער הערט ניט דאָס געזאַנג, נאָר ער. ער שטעלט דעם טראָט צום טאַקט פון דער מעלאָדיע, ס׳זינגט און הילכט אָפּ אין אים דער ריטמישער קלאַנג פון די טריט. זיי זיינען אַריין אין סאָסנע־וואַלד, צווישן שלאַנקע, הויכע צעגרינטע ביימער. דער קלאַס האָט זיך אויסגעזעצט אין אַ קרייז און דער לערער זינגט:

איך האָב אַ חבר, אַ גוטן חבר,
ער וווינט ביים ברעג פון גאַס.
אַלץ פאַר מיר ער מאַכט.

האָט ער פאַר מיר אַ פייפל געמאַכט,
דאָס פייפל פייפט אַזוי:
חיל, חיל־חיל — פייפט מיין פייפל,
חיל, חיל־חיל מיין פייפל פייפט.

אַ ליכטיקער שמייכל באַדעקט דעם אַלטנס פנים. ער דערזעט דעם לערער — שמעון האַלפערן. דער לערער שפילט פידל... מאָלט... אָבער שמעון איז דאָך געשטאָרבן — דערמאָנט ער זיך, געשטאָרבן אַ יונגער בחור. ער געדענקט נאָך די לוויה. די לערערס פון שול און די עלטערע שילערס טראָגן די מיטה אויף די אַקסלען, די יונגע וויינען. די קראָמען, בעקערייען, אַפילו די שענקען — אַלץ איז פאַרמאַכט. דאָס גאַנצע שטעטל גייט נאָך דעם אָרון. אַן אומעט איז אויסגעגאָסן איבערן שטעטל — דער לערער איז געשטאָרבן!

אַן אומעט צעגיסט זיך אויף דעם אַלטנס פנים. ער רירט זיך אויף די לייסטן פון דער באַנק, ער דריקט זיך צו צום אָנשפאַר, ער וויל זיך באַפרייען, ער וויל זיך אויפוועקן, נאָר בלייבט זיצן ווייטער מיט פאַרמאַכטע אויגן.

איבערן גרינעם גראָז, צווישן די שיטערעביימער, איז דורכגעלאָפן אַ געלער הונט מיט ווייסע לאַטעס. דער אַלטער האָט אים דערקענט און אָנגעהויבן רופן: טשערבוש! טשערבוש! איך בוי פאַר דיר אַ בודע! זע די שטיינער, וואָס איך האָב אַרויסגעריסן פון חיים דינקעס וואַנט! ס'וועט דיר זיין וואַרעם. כ'וועל ברענגען דאָס אַלטע קישן וואָס ליגט אין פאַרמאַכטן צימער, וועסטו שלאָפן אויפן קישן, טשערבוש! ווען דו פירסט מיך אין חדר האָסטו מורא פאַר דוד־שמערלעס, דעם דרדקי מלמדס, ווייסער ציג מיט דעם לאַנגן בערדל, ציטערסט פאַר אירע פאַדרייטע הערנער. אויך פאַר דער דאַרער הויכער רביצין. זי איז צוויי מאָל אַזוי הויך ווי דוד־שמערלע... זי פליקט שטענדיק פעדערן מיט די פינגער, ווי מיט אַ שערל.

דער אַלטער באַוועגט זיך אויפן באַנק, ער קוקט זיך אַרום. ער פאַרשעמט זיך — אפשר האָט אים עמעצער געהערט רופנדיק טשערבושן. ער פרוווט אַרויסשלעפן די פיס פון אונטערן באַנק און בלייבט זיצן. ער דרעמלט שוין ווייטער... און אָט איז ער ווידער אַ יינגל, שוין אַן עלטער יינגל...

ער שטייט אין פירהויז פון חיה־רחל לוריעס מויער. ס׳איז שפּעט אין דער נאַכט, אין דרויסן איז שטאָק פינצטער, און אין פירהויז איז נאָך פינצטערער. ס׳ציטערט אויף אים די הויט, די ציין קלאַפּן, זיין חבר פאַרוואַרפט אַ רויטע פאָן אויפן באַלקאָן פון דער פאָליציי־קאָמענדאַנטור — „אַ טויט די ענדעקעס, די אַנטיסעמיטן; נידער מיטן נומערוס קלאַוזוס; אַ טויט צו די, וואָס נעמען צו די פרנסה — דאָס ברויט ביי ייִדן״... ער דערהערט ווי ס׳עפנט זיך אַ טיר אין דער פאָליציי. זיין חבר לייזער זיצט אויף אַ צווייג פון בוים אַנטקעגן דעם באַלקאָן. אַ שוידער גייט דורך זיין לייב... וויפל יאָרן טורמע... אָ גאָט, העלף אים! — רייסט זיך אַ געבעט פון האַרצן. ער שטייט ווי אַ מומיע, אָן אָטעם. דער פאָליציאַנט איז דורכגעגאַנגען... עטלעכע מינוט שפּעטער דערזעט ער לייזערס שאָטן ביים בוים, ווי ער שאַרט זיך צום אַלטן מאַרק... ער גייט אַראָפּ פון בריקל און שאַרט זיך לעבן די ווענט, ווי אַ שאָטן.

דער אַלטער באַוועגט זיך, ער גלעט מיט די פינגער די שפּאַלטן אין צעטריקנטן האָלץ פון דער גרויער באַנק, און דרעמלט ווייטער. ער דערזעט דעם שטיינערנעם אויסגעשניטענעם אַריינפאָר דורך זרח נעימאַיס מויער צום גרויסן הויף. דאָרטן וווינט שכנא דער פאָטשט־פירער. ער האַלט דאָרטן זיינע פערד און וועגענער. אין קליינעם מויערל וווינט פאַלוך דער שניידער. אין דעם הינטערשטן קעלער־שטיבל וווינט דער קליינינקער גרשון ברוכקע דער פּראָשעניע־שרייבער... איין מאָל אין זיין לעבן האָט ער געשריבן אַ פּראָשעניע צום גובערנאַטאָר מען זאָל ניט בייטן דעם מאַרקטאָג, ס׳זאָל בלייבן דער מאַרקטאָג מאָנטיק, ווי געווען. דער גובערנאַטאָר האָט קיין מאָל ניט געענטפערט, אָבער דער מאַרקטאָג אין שטעטל איז טאַקע געבליבן ווי געווען — מאָנטיק. גרשון ברוך האָט אַ נאָמען אין שטעטל פאַר זיין שיינער קאַליגראַפישער האַנטשריפט, וואָס ער צירקלט אויס מיט זיינע דינינקע קינדערשע פינגער.

פלוצעם וואַקסט אויס די ווייסע שול אויפן גרויסן שול־באַרג. ס׳שפּרייטן זיך אויס גרינע לאָנקעס אויפן צווייטן זייט פון דעם באָברע־טייך. די לאָנקעס ליגן אָפּגעשניטענע. הויכע סטויגן היי שטייען אויסגעשטעלט ווי פּיראַמידן. פערד בלאָנקען אַרום און רייסן מיט די מאָרדעס פון די סטויגן... באַלד ווערט

אַלץ פאַרדעקט ביזן ראַנד פון כמורנעם הימל מיט ווייסן שניי, דער טייך פאַרפרירט. דער אַלטער דערפילט אַ קעלט... פּלוצעם דערזעט ער צאַלקע יאַלאָווסקען. צאַלקע קויפט אָפּ שטיקער וואַלד ביי די פּריצים, שניידט אויס די ביימער, שלעפּט אַרויס די פאַרגראָבענע וואָרצלען פון דער ערד און פאַרקויפט די אָפּגערייניקטע ערד די פּויערים. מען גראָבט די ערד אונטער די וואָרצלען, מען בינדט זיי אַרום מיט גראָבע שטריק, מען שפּאַנט איין פערד צו די שטריק. די פערד גיבן אַ שלעפּ — אַ מאָל רייסן זיי אַרויס דעם וואָרצל, און אַ מאָל איז דער וואָרצל אַזוי טיף און אַזוי שטאַרק, אַז ער שלעפּט די פערד צוריק...

די פּויערים ווען אָפּצאָלן פאַר דער ערד מיט דער גערעטעניש, נאָר דער שניט איז ניט אַלע מאָל ווי דער מענטש האָפט — ניט ווי ער וויל, נאָר ווי דאָס וועטער וויל. מישפּט זיך צאַלקע מיט די פּויערים. ער שלעפּט זיי אין געריכט. יעדע וואָך האָט ער אַ פּאָר מישפּטים אין שטעטלשן געריכט און אַ פּאָר אין קרייזגעריכט. צאַלקע לויפט אין דעם זעלבן גרויען אָפּגעקראָכענעם רעגן־מאַנטל, זומער און ווינטער, צו די פּויערים אין די דערפער איינמאָנען זייערע צאָלונגען.

צאַלקע איז זייער אָפּגעהיט מיט כשרות. בלויז פאַרן געדאַנק „טריף" ציטערט ער אויף. ער עסט ניט און טרינקט ניט פון קיין פּויערשער כלי, ער טרינקט ניט קיין מילך פון פּויערשן געמעלק — מען דאַרף מעלקן אין זיין אַנוועזנהייט און אין זיין כלי, אַ בלעכן קווערטל וואָס ער טראָגט שטענדיק מיט זיך. צאַלקע טראָגט אויך מיט זיך זיין ברויט. גאָר אָפט איז דאָס ברויט אַזוי אויסגעטריקנט אַז מען קאָן עס ניט איינבייסן... אַז מען הייצט ביי אַ פּויער אין אויוון, לייגט ער אַריין צוויי אייער אין אַש און באַקט זיי אָפּ.

פון די בלאָטיקע וואַלד־פּלעצער קען מען דאָס געהילץ אַרויספירן נאָר ווינטער, ווען די בלאָטעס אין די וועלדער ווערן פאַרפראָרן. צאַלקע ווייס, אַז זיין חדר־חבר איטשען גייט עס ניט גוט אין דער אכסניה, וויל ער אים העלפן... ער קומט צו לויפן איינעם אַ דאָנערשטיק אין אַ קאַלטן פראָסטיקן פאַר טאָג און דערציילט ר' יצחקן, אַז ער גייט שיקן צוואַנציק פּויערים אַרויסצופירן האָלץ פון וואַלד. ער וואָלט געוואָלט, אַז יצחקס זון זאָל מיטפאָרן —

מען וועט אים באַפרידיקן פאַר דער טרחה. מען קען די גוי:ם אַליין ניט לאָזן...

יצחקן לויפט דורך אַ געדאַנק: „ווער ווייס ווען צאַלקע וועט באַצאָלן פאַר דער טרחה... צו באַצאָלן האָט ער אַ שווערן זכּרון". ער קען אָבער זיין חבר ניט אָפּזאָגן.

ס'איז אַ פראָסטיקער פרימאָרגן אין חודש שבט. דער מאַמען איז ווייט ניט געפעלן אָט דאָס שיקן ישׂראָליקן, אַ זיבעצן יאָריק בחורל. צו פאָרן אין אַזאַ קאַלטן פרימאָרגן אין וואַלד. נאָר זי שווייגט, און ישׂראליק פאָרט אַרויס מיט די פורמאַנעס אין וואַלד. דאָס האָלץ — לאַנגע, גראָבע שווערע קלעצער — לייגט מען צו פיר אויף אַ וואָגן. אַלע העלפן אָנלאָדן. ווען עס בלייבן נאָך עטלעכע וועגענער צו פאַרענדיקן, הייבט אָן שנייען. מען זעט ניט קיין הימל — נאָר שניי... די שנײ:קע ווייסקייט פאַרבלענדט די אויגן. נאָר די קאָרע פון די שטאַמען איז גרוי. די געלאָדענע וועגענער זיינען פאַרדעקט מיט ווייסע צודעקן, און זעען אויס ווי לאַנגע פאַרפראָרענע מתים. דער וועג איז פאַרשנייט, די שעפסענע פעלצן וואָס די פורמאַנעס טראָגן, זיינען ווייס. דער פאַלטן, וואָס ישׂראליק טראָגט, איז ווייס. די פּנימער זיינען רויט און נאַס פון צעגאַנגענעם שניי. מען ענדיקט אָנלאָדן די וועגענער. די פאַרשנייטע פערד זיינען אומרו:ק פון קעלט און נעץ. מען הייבט אָן פאָרן — די פערד קענען ניט גיין, טאָפּטשען און פרייכן, דער שניי גרייכט ביז זייערע קני, און עס שנייט ווייטער. די פויערים זענען בייז, פאַרזאָרגט, וואָס מען קען טאָן — ווי קען מען אַרויספאָרן פון וואַלד. אויפן פרייען פעלד יאָגט דער ווינט אַראָפּ דעם שניי פון וועג, נאָר ס'איז נאָך ווייט צום וועג... ישׂראליק פילט ווי די קעלט שניידט זיך אַריין אין זיין גוף. עס איז אים שווער צו אָטעמען, די קעלט און די נעץ שטיקן. ער פאָרט מיט אָלשעווסקין אין אַ ליידיקן וואָגן. אָלשעווסקי פירט אָן מיטן „אָטר:אַד". ס'קלאַפּן ישׂראָליקן די ציין אין מויל. אָלשעווסקי דעקט אים איין מיטן פאַרשנייטן שעניק, ער לייגט אים אַרום מיט זעק... נאָר אַלץ איז נאַס און קאַלט. ישׂראליק טראַכט וועגן דער מאַמען. ער ווייס, אַז די מאַמע קוקט אַרויס דורכן פאַרפראָרענעם פענצטער ווי עס שיט דער שניי, און ס'גיסן זיך טרערן פון אירע אויגן. פאַר וואָס האָט זי מיך געלאָזן פאָרן אין אַזאַ פראָסטיקן טאָג?

ווען זיי זיינען נאָכן ביטערן טאָג, דערפראָרענע, אָנגעקומען פאַר פינצטער אין שטעטל, איז די מאַמע געשטאַנען ביים פענצטער און געוויינט. דער טאַטע האָט אויפגעהויבן די אויגן פון ספר און שטיל געשעפטשעט: גאָט צו דאַנקען, גאָט צו דאַנקען...

פון אַ באַזוך אין האָלאַנד

I

אַ טרוקענע, פּראָסטיקע נאַכט האָט אונדז מקבל פּנים געווען ביים אַראָפּגיין פון עראָפּלאַן. מיר שטעלן אויף די קראַגנס פון די מאַנטלען און פאַרשטעקן די נאָז. ס'איז קאַלט. מיר שטעלן שנעלע טריט צו ליכטיקער ערד, וואָס ווינקט צו אונדז מיט איר שיין און וואַרעמקייט.

דער שפּרונג אַריבער, אין איין מעת לעת, פון טראָפּישן קובאַנער קלימאַט, פון אַ וואַרעמען זומערדיקן אָקטאָבער־טאָג ביז אויפן אייראָפּעיִשן קאָנטינענט, ווו ס'באַגעגנט דיך אַ פּראָסטיקע נאַכט, איז אַזאַ האַסטיקער אַז דו ווערסט איבערראַשט. ניט דיין געדאַנק און ניט דיין הויט זענען ראוי זיך צוגעוווינען צו אַזאַ גיכן איבערבייט.

דיין פּנים פייערט פון קעלט און הייבט גלייך אָן וויי טאָן. די לונגען אָטעמען שנעלער, די אַרויסגעאָטעמטע לופט איז ווי אַ קנויל וואַטע וואָס גייט זיך פונאַנדער און ווערט אַלע מאָל שיטערער.

דאָ אין דעם לופטפּאָרט־שטעטל פּרעזוויק, וואָס ליגט ניט ווייט פון דער גרויסער שטאָט גלאַזגאָו, זעטיקט מען אָן די כמעט ליידיקע טאַנקען מיט גאַזאָלין און די מאָטאָרן מיט אויל, נאָכן לאַנגן פּלי איבערן אַטלאַנטישן אָקעאַן פערצן שעה נאָך אַנאַנד. דערווייל נוצט מען אויס די שעה צייט און מען פאַרבעט אונדז אויף אַ מיטן־נאַכטיקן אָונטברויט, וואָס קריכט ניט אין האַלדז, ווייל מיר זיינען שלעפעריק, מיד און ווילן שוין אָנקומען אויף אַן אָרט ווו מען וועט קענען אויסרוען אַ ביסל דעם צעפּלויגענעם געמיט און איינשטילן דעם זשום און רויש אין קאָפּ...

אַרום פיר דרייסיק פאַר טאָג פליִען מיר אָפּ פון פּרעזוויק קיין אַמסטערדאַם.

*

פון הינטער דעם פאַרכמורעטן הימל רייסט זיך אַ פייכטער פאַרטאָג. ס'איז ניט נאַכט און ניט טאָג — ס'איז גרוי. ס'איז אַלץ נאַס. איך קוק זיך

אַרום, גייענדיק פון די טרעפּלעך: גרויסע גאַראַזשן, צענדליקער עראָפּלאַנען פון אַלע גרייסן. די מאַנשאַפט פון עראָפּלאַן באַגלייט אונדז אַרויס ביז די וואַרט־צימערן, זיי שמייכלען צופרידענע — ווי אויף צו להכעיס דעם כמורנעם אומעטיקן פאַרטאָג. פון זייערע פּנימער רעדט עפּעס אַראָפּ: „נאָך אַ רייזע דורכגעמאַכט"... „צוריק אין דער היים, ביי זיך", זיי זיינען כמעט אַלע האָלענדער.

מיר זענען אָנגעקומען אין אַמסטערדאַם, האָלאַנד.

אין מינוטן ווערן איבערגעקוקט אַלע פּאַספּאָרטן, אַלע רייזע־קאַרטן. יעדער איינער ווערט אַרויסבאַגלייט צום אויטאָבוס און אָנגעוויזן וועלכן ער דאַרף נעמען. אַלץ קומט פאָר מיט אַזאַ פּינקטלעכקייט, רויִקייט, צו וועלכער מיר זיינען גאָרניט געוווינט...

די גומענע רעדער פון אויטאָבוס סיקען איבערן נאַסן גלאַטן שאָסיי. פון ביידע זייטן וועג ציִען זיך וואַסער־קאַנאַלן וואָס צעשניידן די גרויסע שטחים גרין־גרויע פעלדער וואָס טונקען זיך אונטער אַ וואַסערדיקן צודעק — ווי אין אַ שאַכברעטל. ס׳פאָרן אונדז אַנטקעגן, אין אַ טונקעלן פאַרטאָג, הונדערטער מענטשן. ס׳זעט זיך, אַז זיי פאָרן צו דער אַרבעט, אַלע אויף ראָווערן: זעלטן ווען ס׳קומט אַנטקעגן אַ קליינער אייראָפּעיִשער אויטאָמאָביל, פון פראַנצייזישער, ענגלישער אָדער האָלענדישער פּראָדוקציע. די מערסטע קלענערע ווי די אַמעריקאַנער. אַריינפאָרנדיק אין שטאָט האָב איך באַמערקט אַן „אָלדסמאָביל", איך האָב זיך מיט אים דערפרייט ווי איך וואָלט זיך באַגעגנט מיט אַ לאַנדסמאַן, אָדער מיט מיינעם אַ פריינדס פריינד...

די גרויסע ווינטמילן מיט הויכע פליגלען, צעוואָרפענע איבער די פעלדער אין דער גרויער פאַרטאָגיקער לאַנדשאַפט; די וואַסער־קאַנאַלן; די וועגן; דער גאַנצער אַרום מאַכט דעם איינדרוק ווי דאָס אַלץ וואָלט געצייכנט געוואָרן אויף איין גרויסן לייוונט, דורך דער האַנט פון אַ מאָלער. דאָס טרובען פון שאָפער, דאָס סיקען פון די רעדער, דאָס טרושען פון טראָפּנס אויף די שויבן, דער טאָג וואָס רייסט זיך פאָרויס — שושקען שטיל צו דיין פאַרחלומטן געדאַנק: „דאָס איז האָלאַנד, ניט אויפן לייוונט — נאָר אין דער ווירקלעכקייט".

אונדזער אויטאָבוס שניידט זיך האַסטיק אַריין אין די גאַסן פון שטאָט, גענוג ברייטע פאַרן פאַרקער. אַלע מויערן זענען פון די זעלבע טונקל־ברוינע ציגל. די ראַמען פון די טירן און פענצטער זענען העלע און שלאָגן אָפּ ווי אַ באַפוצונג, די דעכער — פון דאַכלקעס, פון אַ סך קוקן אַרויס „קוקאַווקעס״ פון די איבערשטיבלעך, ווי אין אונדזערע אַלטע היימשטעטלעך.

אַלע פענצטער זענען פאַרהאָנגען מיט ווייסע גאַרדינען. איבער דער לענג פון דער באַנליניע, וואָס ציט זיך פון אַמסטערדאַם ביז האַג, האָב איך ניט באַגעגנט קיין איין הויז, וואָס זאָל ניט האָבן קיין גאַרדינען אויף די פענצטער. די אויסגעהאָנגענע שילדן איבער די אַריינגענג צו געשעפטן, די אויפשריפטן אויף זייערע ווענט טראָגן דאָס יאָר פון זייער גרינדונג צו באַווייזן זייער סטאַביליטעט און באַזעסנקייט. איר זעט די יאָרן 1806, 1845, 1876, 1901 אאַ״וו.

קיין קאַפעען מיט ברייטע אָפענע טירן צום גאַס, אָדער אונטערן פרייען הימל, זעען זיך ניט. אין אַלגעמיין איז די צאָל קאַפעען אַ גאַנץ קליינע. אַ סך וויין־געשעפטן און טרינק־סאַלאָנען. שווער צו קריגן אין האָלאַנד אַ טעפעלע שוואַרצע קאַווע, אַזעלכן ווי ביי אונדז, און, כאָטש די האָלענדישע קי זענען די בעסטע מילך־געבערינס, זעט זיך ניט אַז די האָלענדער זאָלן טרינקען קאַווע מיט מילך...

איינער פון די הויפטשטריכן וואָס וואַרפט זיך אין די אויגן, זענען די מחנות פאָרערס אויף ביסיקלעטן, אין אַ שטומער געלאַסענער באַוועגונג און אין אַ שטרענגער אָרדענונג. אָפט פאַרנעמען זיי די גאַנצע ברייט פון דער גאַס. אויף אַ לאַנגער שטרעקע שטייען הונדערטער ביסיקלעטן, דער פאָרער האַלט איין פוס אָנגעשפאַרט אויף דער ערד און וואַרט מען זאָל געבן די גרינע ליכט כדי צו פאָרן ווייטער. די פאַרשידנאַרטיקייט פון די מענטשן וואָס פאָרן — קינדער, אַרבעטער, באַאַמטע, אויסגעפוצטע דאַמען, גייסטלעכע — מאַכט אַן איבערראַשנדיקן איינדרוק. זעלטן באַמערקסטו אַז דער פאָליציאַנט אין טונקל־בלויען אוניפאָרם מיט די ווייסע לאַנגע הענטשקעס, וואָס שטייט אויפן ראָג, זאָל עמעצן רופן צו אָרדענונג. אַלץ און אַלע היטן די אָרדענונג אין זיך גופא... דו ווערסט איבערראַשט פון דער אָרדענונג און געהאָרכזאַמקייט.

דער האָלענדער באַגלייט זיין כּלה אויפן ביסיקלעט, ער שמייכלט צו איר, טוליעט זיך האַנט צו אירער און דער ביסיקלעט שטערט ניט. און טאָמער איז די משפחה אויסגעוואַקסן, און ס'זענען פאַראַן עטלעכע קינדער, גיט מען זיך אַן עצה. צוויי פאָרן מיטן טאַטן, איינער פון פאָרנט און דער צווייטער — הינטן, און איינער אָדער צוויי — די קלענערע — מיט דער מאַמען. איז דאָ אַ וויגקינד זיצט דאָס אין אַ קעסטעלע, צוגעבונדן איבערן רעדל.

דער ביסקלעט אין האָלאַנד איז ווי דער אויטאָמאָביל ביי אונדז. דאָס איז אַ שטיק היים אין דרויסן. חתן־כּלה פאָרן געאָרעמט; די פאַמיליע פאָרט געמיטלעך שפאַצירן; אַ גאַנצע גרופע מענער שמועסן זיך דורך פאָרנדיק, דוכט זיך באַקוועמער ווי אויף אַ באַנק אין פאַרק אָדער אויף אַ ראָג גאַס. ס'איז פשוט אומגלויבלעך פאַר דעם וואָס האָט דאָס ניט געזען.

יעדער לאַנד האָט זיך זיינע מאכלים, — פאַר אונדז ייִדן איז דאָס אַזוי קלאָר... פון דעסטוועגן האָט מיר אויסגעקוקט גאַנץ מאָדנע צו זען ווי מען עסט געזאַלצענעם הערינג אין גאַנצן אָן ברויט. ניט נאָר הערינג, דעם רייכסטן מיטאָג אין האָטעל סערווירט מען מיט אַ קליין פיצעלע ברויט, אָדער אַ זעמעלע גרויס ווי אַן איי, און אַז דו פאַרלאַנגסט נאָך אַ שטיקל ברויט, קוקט מען דיך אָן פאַרוואונדערט...

אין דער שטילער רויִקייט פון דער גרויסער שטאָט אַמסטערדאַם, פון ראָג גאַס, פון בריק איבערן קאַנאַל וואָס פאַראייניקט צוויי גאַסן, טראָגן זיך פונאַנדער די קלאַנגען פון אַ „היימישער״ קאַטערינקע, וואָס שפילט אויס האָלענדישע פאָלקסמאָטיוון. ניט אַלע מאָל באַגעגנסטו די קאַטערינקע מיט איר מאַנשאַפט אויפן זעלבן אָרט. זיי בייטן אַלע טאָג דעם „אויפטריטפלאַץ״ און גיבן אַזוי אַרום אַ געלעגנהייט דעם גרויסן שטאָטישן פובליקום צו הערן זייער מוזיק... די מאַנשאַפט באַשטייט פון 3 און אָפט פון 4 פערזאָן. איינער דרייט די קאָלבע און די איבעריקע מאָנען אין ביים דורכגייער דעם איינצאָל, וואָס איז אַ פרייוויליקער און ווערט נאָר געשאַצט מיטן בליק פון קאַסיר... מיט אַ שמייכל, אַ דאַנק אָדער אַ פאַרשוויגן.

און אַז מיר רעדן וועגן מוזיק אויף די גאַסן פון אַמסטערדאַם, איז כּדאי צו דערמאָנען דעם פידל־שפילער, וואָס שטייט ביי דער פאָרענטשע פון אַ צווייטן בריק איבערן קאַנאַל און שפילט פאַר די פאַרבייגייערס.

II

אין האַג, די הויפּטשטאָט פון האָלאַנד, זענען נאָך בולטער די אייגנאַרטיקע שטריכן פון האָלענדישן שטילן, רויִקן לעבן.

אויף לאַנגע קילאָמעטערס ציִען זיך בלומען־גערטנער, אַלעען ביימער אין און אַרום דער האָלענדישער שטאָט. איך האָב זיי אָבער באַגעגנט אין האַרבסט מיט אַראָפּגעבויגענע צווייגן, פאַרוויאַנעטע אַראָפּפאַלנדיקע בלעטער, נאַסע און אומעטיקע.

אין האַג געפינט זיך דאָס הויז פון דער וועלטס „פרידנס־געריכט". ניטאָ קיין שענערער, פאַסיקער און מער רויִקער ווינקל ווי דער אויף וועלכן דאָס הויז שטייט. אַרום דעם הויז הערשט דער פרידן, ביז דעם אייזערנעם צאַם וואָס רינגלט אים אַרום...

דער קובאַנער דיפּלאָמאַט און וועלט־באַרימטער אַדוואָקאַט, ד"ר בוסטאַמאַנטע, איז פאַר אַ צייט געווען דער פאָרזיצער פון דעם פרידנס־געריכט, אין אַ צייט ווען די וועלט האָט אויף דעם געריכט געלייגט אירע האָפענונגען, און ער האָט פאַרשאַפט קובאַ, מיט זיין באַגאַבטקייט און פאַרנעם, אַ זייער בכבודיקן, אָנגעזעענעם אָרט אין די יורידישע און דיפּלאָמאַטישע קרייזן פון דער וועלט. היינט, נאָך דער גרויליקער צווייטער וועלט מלחמה — ווען די „הערן־ראַסע" איז געפאַלן צו דער נידעריקסטער שפלות, נאָכן חורבן און אומקום פון זעקס מיליאָן ייִדן, נאָכן נאַציזם, שטייט דאָס פרידנס־הויז ווי אַ זכר, אַ מצבה אויף וועלכער ס'פעלט דער אויפשריפט: „דער פרידן צווישן פעלקער אין היינטיקער עפּאָכע ווערט באַגרינדעט און אויסגעקליידט דורך דעם אַטאָם".

אויף איינער פון די האַגער גאַסן — זעט זיך, אַז דאָס איז אַן אַרבעטער־קוואַרטאַל — שטייט דאָס הויז וווּ ס'איז געבאָרן געוואָרן און געלעבט דער גרויסער פילאָסאָף ברוך שפּינאָזאַ. אַנטקעגן דעם הויז שטייט דער דענקמאָל נאָך שפּינאָזען.

אין האַג געפינען זיך עטלעכע ייִדישע שולן. זיי זיינען אָבער געשלאָסן אין געוויסע שעהען פון טאָג. איך בין געפאָרן צו איינער פרייטיק פאַר נאַכט, און זי געטראָפן אַ פאַרמאַכטע. מיר האָבן אַריבערגעקוקט צו איר דורך די

אײַזערנע קראַטעס פון אַ הויכן טויער. די שול איז געוואָרן געבויט מיט מער ווי אַ הונדערט יאָר צוריק.

אין אַמסטערדאַם האָב איך באַזוכט די ספרדישע אַלטע שול, וואָס שטייט ניט ווייט פון מאַרקפּלאַץ. די שול איז אַרומגעצוימט מיט אַ געמויערטן פאַרקאַן וואָס מאַכט דעם איינדרוק פון אַ פאַרטיידיקונגס־וואַנט. אויך דאָ בין איך ניט געקומען אין די שעהען ווען זי איז אָפן, ניט געהאַט די געלעגנהייט צו זען דעם זכר פון ייִדישן לעבן אין האָלאַנד פאַר לאַנגע דורות, וואָס האָבן איבערגעלאָזן ליכטיקע שפּורן אין דער ייִדישער געשיכטע, און וואָס האָט אָנגעהאַלטן ביז ערב דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווען די נאַציס האָבן פאַרכאַפּט האָלאַנד, אַוועקגעשלעפּט די האָלענדישע ייִדן אין די קאָנצענטראַציע־לאַגערן און אויף צוואַנגס־אַרבעט, פון וואַנען ס'איז צוריקגעקומען אַ גאָר קליינע צאָל.

אין אַמסטערדאַם לעבט אַ קליינער ייִדישער קיבוץ. כ'ווייס ניט גענוי די צאָל ייִדן. ס'געפינען זיך עטלעכע ייִדישע אינסטיטוציעס, צווישן זיי אַן אָפיס פון האַיאַס. ס'ווערט געפירט ציוניסטישע אַרבעט; עס ווערן דורכגעפירט געלט־אַקציעס לטובת ישׂראל. פון די צוריקגעקומענע ייִדן זענען עטלעכע אַריבערגעפאָרן קיין ישׂראל.

אַרום דעם אַלטן מאַרקפּלאַץ — ניט ווייט פון דער שול — שטייען פאַרגרויטע אַלטע הייזער, אַ פּאָר פון זיי אָפּגעברענטע סקעלעטן, ניטאָ ווער עס זאָל זיי פאַרריכטן. דאָס זענען אייגנטומס פון אומגעקומענע ייִדן, אָבער אָן יורשים. שטייען די הייזער, פאַרלאָזענע, ווי טרויעריקע עדות, ווי מצבות אויפן גרויסן חורבן פון אייראָפּעיִשן ייִדנטום, ווי לאַטעס פון שאַנדפלעקן אויפן אייראָפּעיִשן קאָנטינענט, אויף דער אייראָפּעיִשער ציוויליזאַציע, וואָס האָט זיך געלאָזן פאַרפירן און באַהערשן פון נאַצישער דעגענעראַציע.

דער מאַרק אין האַרבסטיקן שבת פאַר נאַכט האָט געמאַכט אַן איינדרוק פון גרויס אָרעמקייט, כאָטש ער ליגט אין נאָענטער שכנות מיט רייכע האַנדלס־גאַסן. דאָ זעט מען אָנגעוואָרפענע קופּעס מיט ברוכוואַרג, אַלטוואַרג פון כּל המינים, גענוצטע שיך, אַלטע אייזנוואַרג, אַלטע וואַליזקעס. די ייִדן, וואָס האָבן דאָ אַ מאָל געהאַנדלט, זענען מער ניטאָ. דער מאַרקפּלאַץ און דער האַנדל זענען אָבער געבליבן...

די פאַרטריקנטע אַראָפגעפאַלענע ביימער אַרום דעם מאַרק, די קאַלטע נאַסקייט און נעפל וואָס דעקט צו ווי מיט אַ רויך דעם גאַנצן אַרום, די אַלטע קירכע אַנטקעגן — מיט די אַראָפגעפאַלענע אותיות — פון דאָס וואָס עס איז געווען איר נאָמען; די אָרעמע שלעפ־וועגעלעך, די סקעלעטן פון אָפגעברענטע הייזער — טיילן עפעס אויס דעם ווינקל פון דעם גאַנצן איבעריקן אַרום און וואַרפן אָן אַן אומעט מיט זייער היינט — מיט דעם אָנדענק און עבר פון זייער אַמאָל.

אַ פאָר קוואַרטאַלן פון דעם מאַרקפלאַץ געפינט זיך דאָס „רעמבראַנדט־הויז”, אויף דער יאָדענברעסטראַאַט נומער 4.

דאָס הויז אין וועלכן רעמבראַנדט האָט געלעבט און געשאַפן איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין יאָר 1907 אין אַ מוזעום, אין וועלכן עס זענען אויסגעשטעלט זיינע קונסטווערק, מאָלערייען, ראַדירונגען און צייכענונגען.

אויפן וועג צו דעם „רעמבראַנדט־הויז” האָבן מיר באַמערקט אויף אַ שויפענצטער פון אַ שפייזקראָם אַן אויפשריפט „כשר”, און נאָך סימנים פון יִדישע היימען... אויף דער הינטערשטער וואַנט פון דער קירכע, וואָס שטייט מיטן פנים צום מאַרקפלאַץ, זענען אויסגעאַרבעט צוויי סקולפטורן, צוויי פּנימער וואָס זענען אונדז גוט באַקאַנט פון חומש: אהרן הכהן און משה רבינו. דאָס מאַכט אַ מאָדנעם רושם. אין דער פרעמד, און דאָך אַזאַ נאָענטע סביבה... „כשר”, די פּנימער פון אהרן און משה... מיט דעם געפיל בין איך אַריין אָנקוקן די אויסשטעלונג פון רעמבראַנדטס קונסט־מאָלערייען.

כדי צו זיין זיכער ביי זיך גופא, אַז ס'איז אין מיר געבליבן לעבעדיק דער ערלעכער איינדרוק פון אַלץ וואָס איך האָב געזען, וועל איך דערמאָנען עטלעכע צייכענונגען: אָריענטאַלישע קעפ, פרויענקעפ, איינע פון זיי איז סאַסקיאַ — זיין כלה, זיין פרוי. זי מאַכט דעם איינדרוק פון אַ יִדישער כלה. די פרויענקעפ — איינע פון זיי שלאָפט.

איין בילד שטעלט פאָר אַ חלום, אין שלאָף. די געשטאַלט וועגן וועלכער מען חלומט שוועבט אין דער לופטן (ענלעך צו סאַסקיאַ), ביים ווענטל פון בעט שטייט אַ לייכטער שאָטן — פון אַ מענטשן, אַ טאַטנס אויגן און באָרד.

הינטער דעם שאָטן שטייט דער סילועט פון דער מאַמען. די צייכענונג מאַכט אַ שטאַרקן רושם.

זעלבספּאָרטרעטן פון רעמבראַנדטן אין פאַרשיידענע געמיט־צושטאַנדן; אַ מידער פון אַרבעט — אַנגעשטרענגט, מיט אַ שווערד אין האַנט, שמייכלענדיק; פאַרקלערט, די אויגן לעכערן דורך די טיפענישן פון דער צייט...

אין בילד — דוד און גלית — שאַפט דעם אונטערשייד צווישן יונקער און מענטש צווישן מעשענעם העלעם און פּאָעטישן קאָפּ האָר, איבערן הויכן שטערן. דוד, מיטן איינגעבויגענעם גוף, אונטער דער משׂא פון דער וועלטס זאָרג מיטן דורכלעכערנדיקן בליק פון מוטיקער גרייטקייט פאַר אָפּפער. גליתעס גרויסע פיגור אַנטקעגן דעם שטאָלץ פון דער קליינער רוחניות־דיקייט מאַכט דעם איינדרוק פון טעמפּער פאַרגליווערטער גולמישקייט.

בילדער פון פרויען וועמענס נאַקעטקייט רייצט ניט, נאָר שאַפט עפּעס אַזאַ דורכזיכטיקייט וואָס העלפט זען דעם מענטשן, זיין מהות וואָס לעבט אין אים.

אין די אַלע צייכענונגען ליגט דער כּוח פון אַ זשעני וואָס האָט באַוויזן איבערלאָזן אַ גאַנצע תּקופה פאַרצייכנט אין שטריכן, אין בילדער, און באַוויזן ווי מען דאַרף זען אַ מענטשן ביז דער נשמה. זיינע פּנימער זיינען לעבעדיקע אויסדרוקן פון מענטשנס נשמה, זייער פאַרגליווערטקייט אויפן פּאַפּיר נעמט ניט צו זייער דענקען זייער טיפן בליק, זייער לעבן. דו זעסט זיי לעבעדיקע, שמייכלענדיקע, פאַרבענקטע ביים וואַסער. הייזער וואָס „לעבן"; די לאַנדשאַפט פון דריי ביימער... וואָס וועלן אייביק וואַקסן.

צווישן די פריינד פון רעמבראַנדטן לייענען זיך נעמען ווי אפרים בוענאָ, יוסף בוענאָ, יוסף ישׂראלס. ניט ווילנדיק גיבן זיך אַ גאָס צונויף די קונסטבילדער פון רעמבראַנדטס מאַלעריי מיט די סקעלעטן פון די אָפּגעברענטע יידישע הייזער אַרום אַלטן מאַרקפּלאַץ, מיט די אַרויסגעפירטע יידן פון האָלאַנד צו די דייטשישע קאָנצענטראַציע לאַגערן, פון וועלכע זיי זענען מער ניט צוריקגעקומען. דער גרויער שאָטן פון די לעצטע צענדליק יאָר פאַלט אויף די אַלע „מענטשלעכע פּאָרטרעטן" און עס וואַקסט אויס איין גרויסער פרעגצייכן: מענטש! מיט אַלע דיינע דערגרייכונגען — ווּ איז דער מענטש אין דיר?

די הילצערנע טרעפ וואָס פירן אַראָפ פון די אויבערשטע צוויי שטאָק, ענטפערן אויף יעדן טראָט, אויף יעדן ריר: ס׳איז אַ ווילדע וועלט! פרעג ניט! זוך ניט... ס׳איז אַ ווילדע וועלט!

האָלאַנד איז אַ רויִקע היים וואָס העלפט מאָלן, דענקען, אַרבעטן. האָלאַנד איז אַן אָאַזיס אין גרויסן אייראָפעיִשן אַרום.

ווי קען מען דערציילן וועגן האָלאַנד און ניט דערמאָנען די בלומען. אַפילו אין די האַרבסטיקע טעג, אויף וועלכער גאַס פעלט אַ בלומען קראָם? אויף וועלכן טיש אין רעסטאָראַן זענען ניטאָ קיין בלומען? די שענסטע אויסשטעלונג פון בלומען האָבן מיר באַגעגנט אויפן וואָקזאַל. די ווייסע טוליפאַנען, די קאָלירטע רויזן, זיי פאַרבלענדן די אויגן, זייער ריח פאַרשיכורט.

צו דעם געמיט פון דער האָלענדישער שטאָט, צום גאַנצן רויִקן אייגנאַרטיקן לעבן, האָט זיך אַריינגעפאַסט נאָך איין שטריך: דאָס אָנגעזעענע אָרט וואָס עס פאַרנעמט אין דער היים און אין גאַס דער גרויסער מענטשנפריינד — אפשר דער גרעסטער — דער הונט.

ס׳דוכט זיך מיר, אַז ס׳איז ניטאָ קיין צווייט לאַנד אין דער וועלט אין וועלכן אַזאַ גרויסע צאָל בירגער זאָלן האָדעווען אין זייערע היימען הינט.

ס׳איז גאָר אין לשער וואָס פאַרא פראָצענט בירגער ס׳גייען אַרויס אין די גאַסן אין באַגלייטונג פון איין הונט פון צוויי און אָפט פון דריי. אָבער אַז דו קוקסט זיך צו — קלערסטו ניט אַזוי — אַז דער מענטש גייט אַרויס אין באַגלייטונג פון זיינע הינט, נאָר פאַרקערט, די הינט גייען אַרויס אין באַגלייטונג פון דעם מענטשן, פון דעם מאַן אָדער פרוי. עס ווערט פאַר דיר קלאָר די פאַרשטענדעניש פון מענטשן פאַר דעם ערלעכן שטומען מענטשנפריינד און ווי ווייט די באַציִונג צו דער חיה דריקט אין אַלגעמיין אויס אַ טיפן נשמהדיקן כאַראַקטער־שטריך פון ליבשאַפט, פון רויִקייט, פון געמיטלעכקייט.

די דאַמע טרעט אָפ דעם פלאַץ אויפן טראָטואַר פאַרן הונט. דער ביסיקליסט שטעלט זיך אָפ און לאָזט דורך דעם הונט מיט זיין באַגלייטער. דער פאָליציאַנט האַלט אָפ די באַוועגונג — אויב ער זעט די מינדסטע געפאַר

פאַדן הונט. אַלע מענטשן זענען נוטה אויסצודריקן ליבשאַפט צום הונט פאַר זיין געטריישאַפט צום מענטשן. אין האָלאַנד נעמט אָבער אָן דער אויס־דרוק אַ מער טיפע מענטשלעכע פאָרעם און איך ספק ניט, אַז דאָס זעלבע רופט זיך אָפּ אויף דער אַלגעמיינער האַלטונג פון מענטשן.

דער גרויסער האַגער פאָרט; די הונדערטער פעסלעך הערינג וואָס קייקלען זיך צו די שיפן, די צענדליקער פרויען ביים ברעג ים אין הילצערנע שיך און קאָלירטע קליידלעך, מיט ווייסע טשופּיקעס אויף די קעפּ, וואָס זיצן און פאַרריכטן די נעצן; דער אָפענער ים איבער וועלכן עס ציִען זיך שיפן אין דער גרויסער וועלט; די שטיקל זון וואָס האָט זיך פאַר נאַכט פאַרגנבעט איבערן וואַסער ביז צו די ברעג און מיר געוויזן דעם פנים פון אַ האָלענדישן זונפאַרגאַנג, וועלן פאַרבלייבן אין מיר אַ סך יאָרן...

דורכן פענצטער פון האָטעל קוק איך אַרויס צו די כמורנע רעגנדיקע טעג; צום צעגאַנגענעם שניי וואָס האָט אָפּגעפאַרבט די שטאָט אויף גרוי, אויף נאַס, צו די שיפן וואָס דער ווינט האָט אויסגעשאָטן איבערן טייך, וואָס ליגט ביים פוס פון מיין צימער, צו די פליִענדיקע ווייסע קאַטשקעס — און אין האַרצן בענקט זיך נאָך אַ זוניקן קובאַנער טאָג, נאָך ישׂראל, וואָס ליגט שוין אַזוי נאָענט.

איך זעגן זיך מיט מיין צופעליקער היים וואָס איך באַווונדער אַזוי און האָב ליב געקריגן.

האָלאַנד, אַ לאַנד פון שטילע רוִיקע לעבנס,
וואָס קייקלען זיך אויף צווייִקע רעדלעך, שוועבן,
ווי די שטומע וואַסערן פון דיינע
קאַנאַלן, — און הענט געבויטע ברעגן
דיינע זין זאַכלעך, שווייגנדיקע זיך באַוועגן.
האָסט דעם ים אין ערדענע ראַמען געבונדן,
איבער די צאַמען דיין פלאַמיקן ווילן צעצונדן.
האָלאַנד! אָ לאַנד פון בלומען און טוליפּאַנען.
ניט געוווּסט — ס'איז אַזאַ שטייגער לעבן פאַראַנען.

האָלאַנד! האָסט מיך מיט האַרבסטיקע טעג באַגעגנט,
אין אַ רעגנדיקן פרימאָרגן מיר האָבן זיך געזעגנט.
פול מיט האָפענונג צו דיר נאָך איין מאָל צו קומען
איינזאַפּן דעם ריח פון דיינע ווייסע פרילינג־בלומען.

האַוואַנאַ, 1953